T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞERH-İ KELİMÂT-I ÇEHÂR YÂR-I GÜZÎN

(İNCELEME METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ersin DURMUŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ozan YILMAZ

HAZİRAN – 2014

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ŞERH-İ KELİMÂT-I ÇEHÂR YÂR-I GÜZÎN
(İNCELEME METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ersin DURMUŞ

Enstitü Anabilim Dalı : Türk Dili ve Edebiyatı
Enstitü Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı

"Bu tez 18/06/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Doç. Dr. Ozan YILMAZ	BAŞARILI	
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	BAŞARILI	
Y. Doç. Dr. Ekrem GÜLŞEN	Başarılı	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim

Ersin DURMUŞ

18.06.2014

ÖNSÖZ

Edebî metinlerde şerh anlayışı zamana göre değişmekle birlikte her zaman var olagelmiştir. Klasik tabir olunan eserlerin oluşumunun ardından pragmatik bir yaklaşımla, bu eserleri, insanlara daha faydalı hale getirme çabası, eserlerin daha iyi anlaşılması ve onlardan azami derecede istifade edilmesi için yapılan çalışmaları tetiklemiş bu durum da, şerh faaliyetlerini, şerh geleneğine dönüştürerek günümüze taşımıştır. Bu gelenek, Osmanlı sahasında 16. yüzyılda hız kazanarak Arap ve İran edebiyatı mahsulü olan eserlerin şerh edilmesi noktasında yoğunlaşmıştır.

Tez konusu olarak seçtiğimiz, Hâcegîzâde Mustafa Efendi'nin "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" adlı çalışma da şerh geleneğinin iyiden iyiye şekillendiği XVI. asra ait olan ve dört halifenin sözlerini geleneksel şerh anlayışı çerçevesinde ele alan önemli bir eser konumundadır.

Tezimiz giriş ve metin bölümleriyle birlikte dört ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde: şerh, şerh edebiyatı, şârihin hayatı ve eserleri ve şerh yönteminden bahsedilmiştir. Birinci bölümde *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*'in İncelenmesi başlığı altında şekil ve içerik yönünden incelemeler yapılmıştır. İkinci bölümde de metin tespiti ve hazırlanışı, eserin nüshaları ve metnin kurulmasında takip edilen yol ele alındıktan sonra *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*'in transkripsiyonlu metni, metin başlığı altında verilmiştir.

Tezimiz Süleymaniye Kütüphanesi A.Tekelioğlu Bölümü 425 numarada kayıtlı nüshadan hareketle tesis edildi. Nüshadaki hatalı ya da eksik kısımlar ise Nuruosmaniye 3988 numaralı nüsha yardımıyla tamamlandı. Metin, transkripsiyon yazı sistemiyle Latin harflerine aktarıldı. Metin içerisinde geçen ayet, hadis, Arapça ve Farsça kelimât da Arap/Fars harfleriyle ve sağdan sola yazı sistemiyle metne dahil edildi. Gerekli görülenlerin ma'naları ise dipnotlarda verildi.

Tez çalışmam süresince danışmanlığımı üstlenme nezaketini gösteren, çalışmamın başından sonuna kadar desteğini esirgemeyen ve her hususta yardımıma koşan muhterem hocam Doç. Dr. Ozan YILMAZ'a minnettarım. Başta Doç. Dr. Ozan YILMAZ olmak üzere tüm hocalarıma, desteklerini esirgemeyen değerli mesai arkadaşlarıma, hassaten Mustafa Celil Altıntaş'a şükranlarımı sunarım. Üzerimde hakkı, emeği ve duası olan tüm büyüklerim ile aileme de teşekkürü bir vefa borcu sayıyorum.

Bu eser, üzerinde yapılan çalışmaların, çalışılacak malzemeye nispeten çok az olduğu

böyle geniş bir sahaya ve akademik çalışmalara çorbada tuz misali dahi olsa bir katkı sağlayabilirse maksat hasıl olacaktır.

Ersin DURMUŞ

18.06.2014

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

a.g.e. : adı geçen eser
a.g.m. : adı geçen makale
a.g.n. : adı geçen nüsha
a.g.t. : adı geçen tez
bkz. : bakınız
c. : Cilt
d. : doğumu
dan. : Danışman
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicrî
haz. : hazırlayan
İHK. : İl Halk Kütüphanesi
MK. : Milli Kütüphane
MM : Mevlana Müzesi
ö. : ölümü
Ör. : Örnek
s. : sayfa
S. : sayı
SK : Süleymaniye Kütüphanesi
TDEA : Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDK : Türk Dil Kurumu
TDVY : Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Terc. : tercüme
TVYY : Tarih Vakfı Yurt Yayınları
TY : Türkçe Yazmalar
vb. : ve benzeri
vr. : varak
Yk. : Yayın Kurulu
Yay. : Yayınları
YL. : Yüksek Lisans

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ء : ʾ

ا : A, a, E, e, Ā, ā

آ : Ā, ā, A, a

ب : B, b

پ : P, p

ت : T, t

ث : S̱, s̱

ج : C, c

چ : Ç, ç

ح : Ḥ, ḥ

خ : Ḫ, ḫ

د : D, d

ذ : Ẕ, ẕ

ر : R, r

ز : Z, z

ژ : J,j

س : S, s

ش : Ş, ş

ص : Ṣ, ṣ

ض : Ż, ż, Ḍ, ḍ

ط : Ṭ, ṭ

ظ : Ẓ, ẓ

ع : ʿ

غ : Ġ, ġ

ف : F, f

ق : Ḳ, ḳ

ك : K, k, G, g, ñ

ل : L, l

م : M, m

ن : N, n

و : V, v, O, o, Ö, ö, U, u, Ū, ū, Ü, ü

ه : H, h

ى : Y, y, I, ı, İ, i,

SAU, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Yüksek Lisans Tez Özeti**

Tezin Başlığı: Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn (İnceleme - Metin)	
Tezin Yazarı: Ersin DURMUŞ	**Danışman:** Doç. Dr. Ozan YILMAZ
Kabul Tarihi: 18.06.2014	**Sayfa Sayısı:** vi (ön kısım) + 242 (tez)
Anabilimdalı:Türk Dili ve Edebiyatı	**Bilimdalı:** Eski Türk Edebiyatı

Üzerinde çalıştığımız, "Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn" adlı eser, Ferhad Paşa'nın isteği üzerine, dört halifenin sözlerini şerh etmek amacıyla Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi) tarafından şerh geleneğinin iyice şekillendiği 16. yüzyılda kaleme alınmış bir eserdir. Bu eser, dört halifenin sözlerini geleneksel şerh anlayışı çerçevesinde işleyen önemli bir şerh konumundadır. Hâcegîzâde Mustafa Efendi, kelimelerin kökenini, lügat manalarını, kullanım alanlarını, ilgili ayet, hadis ve hikmetli sözleri, kastedilen asıl manayı vb. zikrederek şerhine derinlik katmış ve şerhi daha detaylı hale getirmiştir. Tezimizde öncelikle "Şerh, Şerh Yöntemi, Şerh Edebiyatı, Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi) Hayatı, Eserleri ve Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn" hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından ise metin, aslına sadık kalınmak suretiyle transkribe edilerek Latin harflerine çevrilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Çehâr Yâr-ı Güzîn, dört halife, Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi), 16. yüzyıl

Sakarya University Institute of Social Sciences **Abstract of Master's Thesis**

Title of the Thesis: Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn (Analysıs - Text)	
Author: Ersin DURMUŞ	**Supervisor:** Assoc. Prof. Ozan YILMAZ
Date: 18.06.2014	**Nu. of pages :** vi (ön kısım) + 242 (tez)
Department: Türk Dili ve Edebiyatı	**Subfield:** Eski Türk Edebiyatı

The book named "Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn" was written by Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi) in order to explain the four khalifs' words, on wish of Ferhad Paşa, in 16. Century that explanation tradition took shape thoroughly. This work has an important explanation situation that examined the four khalifs' words in frame of traditional explanation concept. Hâcegîzâde Mustafa Efendi gave depth to his explanation by examining words as grammar, and examining vocabulary meanings and usage areas of words and verses, hadises and wisdoms related to the words and mentioning the real meanings of the words, and he brought the explanation to a more detailed situation. In our work, knowledge were given primarily about explanation and explanation literature, and afterward about life and works of Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi) and "Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn". Then the text have been transliterated into Latin alphabet based on the original text.

Keywords: Şerh, Çehâr Yâr-ı Güzîn, the four khalifs, Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi), 16. century

GİRİŞ

Amaç

Şerhler, genellikle edebî eserlerdeki anlamları daha anlaşılır hale getirmek, ilmin inkişâfına katkıda bulunmak ve şerh edilmeye muhtaç ifadeleri insanların istifadesine sunmak amacıyla kaleme alınan eserlerdir. Bu usül üzere eser yazmak ise zaman içerisinde de bir gelenek halini almıştır. Biz de bu çalışmada, bahsedilen gelenek içerisinde önemli bir yeri olan Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi)'in "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" adlı eserinin transkripsiyonunu yapmayı, böylece ilgili eseri ilim dünyasının ve günümüz okuyucusunun istifadesine sunmayı amaçladık.

Önem

Osmanlı döneminde ve Osmanlı sahasında yaşayan bir müderris tarafından hazırlanan ve dört halife'nin sözlerini ve bu sözlerin açıklamalarını içeren *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, muhteva açısından başta dil ve edebiyat olmak üzere, İslâm Tarihi ve temel İslam bilimleri alanlarını da yakından ilgilendiren bilgiler sunmaktadır. Bununla birlikte, eski alfabemizle kaleme alınmış bir eseri günümüz okuyucusunun istifade edebileceği bir hale getirmek de insanlığa sunulan önemli bir katkıdır. Çalışmanın temel hareket noktasının "şerh" olduğu düşünüldüğünde bu alanda yapılan her çalışma başta edebiyat dünyamız olmak üzere yeni ufuklar açacak; edebî meselelere de farklı pencerelerden bakmamıza katkı sağlayacaktır.

Yöntem

Üzerinde çalıştığımız "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" adlı eserin tüm ifadelerde aynı usulü takip etmemekle birlikte klasik şerh yöntemiyle hazırlandığını söylemek mümkündür.

Tezimizde öncelikle "Şerh, Şerh Yöntemi, Şerh Edebiyatı, Mustafa b. Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi) Hayatı, Eserleri ve *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından ise metin, A.Tekelioğlu 425 numarada kayıtlı nüshadan hareketle aslına sadık kalınmak suretiyle transkribe edilerek Latin harflerine

çevrilmiştir. Arapça ve Farsça kısımlar sağdan sola orijinal halleriyle yazılmış ve gerekli görülen yerlerde dipnotlarda bilgiler verilmiştir. Nüshadaki hatalı ve eksik kısımlar ise Nuruosmaniye Kütüphanesi 3988 numaralı nüshadan istifade edilerek ikmâl edilmiştir.

Şerh

Arapça kökenli bir sözcük olan ve şaraha (ش ر ح) kökünden türeyen şerh kelimesi, sözlük anlamı olarak: "açıklama, izah, yorumlama, açma, ayırma…" anlamlarına gelirken; terim anlam olarak ise: "Bir kitabın ibaresini yine o lisanda veya bir lisan-ı âharda tafsil ve izah ederek müşkülatını açmak"[1], "izah etmek, zor kısımlarını açıklamak; bu tarzda yazılan kitap, yorum"[2] gibi anlamlara gelmektedir. Şerh kelimesinin lügatlerde çeşitli tanımlarına rastlamak mümkündür.[3]

Şerh ifadesine sözlük anlamlarından ziyade bir terim nazarıyla bakıldığında karşımızda uçsuz bucaksız bir derya görünür. Nitekim "şerh ve haşiye literatürünün sadece İslâm ilim ve kültür havzasına ait bir hadise ve telif ürünü olmadığı malumdur. Semavi kitaplar ve kutsal metinler başta olmak üzere dini, felsefi, ve hikemi eserler, kanunlar, kurucu siyasi metinler, ve hukuki mevzuat ile neşideler, şiirler ve nutuklar hemen her ilim ve kültür muhitinde anlaşılmak, sahiplenilmek, zamana ve zemine göre uyarlanıp sürdürülebilmek için şerh ve haşiye türünden çalışmaların konusu olmuştur."[4] Şerh ifadesi bu kullanım alanlarından, Kur'ân-ı Kerîm hariç bütün yazılı metinler için kullanılabilir. Kur'ân-ı Kerîm'i açıklamak için yapılan çalışmalar ise yaygın bir kullanımla "tefsir" olarak adlandırılır. Her ne kadar, hassasiyetten mütevellit bir adlandırma farkı ortaya çıkmış olsa da tefsirler de bir bakıma şerhtir ve şerh hareketlerinin de başlangıcıdır. "Aslında bütün bu isimlerle kastedilen daha doğru anlama ve anlatma, İslâm dünyasındaki diğer birçok ilim dalında olduğu gibi Kurân'ın meâli üzerine yapılan araştırmalardan doğan tefsîr ilmi bu nedenle şerhin menşei kabul

[1] *Kâmûs-ı Türkî*, "Şerh", Çağrı Yay., 2006, s.773.
[2] *TDEA*., "Şerh", c. VIII., İstanbul, Dergah Yay., s.138.
[3] Ozan Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistânı*, Doktora Tezi, (dan.:Prof. Dr. Nihat Öztoprak), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İstanbul, 2008, s.2.
[4] İsmail Kara, *İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*, İstanbul, Dergah Yay., 2011, s.15.

edilir."[5] Tefsirin olduğu birçok yerde zikredilen, aralarında nüanslar olmakla birlikte hâşiye, ta'lîk ve te'vil kavramlarının terim anlamları da öz itibarıyla şerh anlamı ihtiva eder.[6]

"Şerh genellikle yazılı olmakla beraber sözlü de olabilir. Şerhi yapana şârih denir."[7] Şârihin ana gayesi ise: Açıklanmaya muhtaç ifadeleri ki bu ifadeler sözlü ya da yazılı; manzum ya da mensur olabilir, açıklamaktır. Bu yönüyle de hangi alanda yazılmış olursa olsun bir yönüyle de edebiyatın geniş konu yelpazesinin parçasıdır. Neden şerhe ihtiyaç duyulmuştur sorusunun cevabı da bu olmalıdır. Nitekim bir metnin şerhine ihtiyaç duyulması o metinde anlaşılması güç ifadeler olduğuna delalet eder. Bu durum, yabancı dilde yazılmış herhangi bir metnin tercüme ve şerhinin yanı sıra şârihin ana dilinde yazılmış ancak derin anlamlarla süslenip, örtülü ifadelerle bezenmiş ve açıklandığı sürece derinleşmeye devam eden klasik eserleri de kapsamaktadır. Buna binaen her eser şerh edilmez, edilemez denilebilir.

Şerh Edebiyatı

Şerhler, edebî eserlerin bize göre karanlıkta kalmış yönlerine ışık tutan ve edebiyat dünyamıza kaynaklık eden en önemli edebî mahsullerden biridir. "Eski şerhlerdeki fikirlerin isabeti, metodu ne kadar münakaşa edilirse edilsin, değerlendirmeleri ne kadar sübjektif görülürse görülsün, onlar, bilhassa değişen hayat şartları, kaybolan kültür dünyamızın yanında en zengin ve ansiklopedik kaynaklarımızdandır."[8] Bu yönüyle şerhlerin edebiyat tarihimiz içinde de önemli bir yeri olduğu görülmektedir.

"Şerhlere eski eserlerimizde çokça görülen der-kenâr yani sayfa kenarlarına not düşme şeklinde rastlayabileceğimiz gibi bir başka eser arasında münasebeti düşmüşken mısra beyit ya da cümlelerin şerh edildiğini de görüyoruz. Fakat ulaşılması ve tanınması kolay

---

[5] Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, İstanbul, Kitabevi Yay., 2000, s.19.
[6] Bu konuyla ilgili bkz. Şükrü Maden, *Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Hâşiyetü Muhyiddîn Şeyhzâde Alâ Tefsiri'l-Kâdî el-Beyzâvî Örneği*, Doktora Tezi, (dan.:Prof. Dr. Ömer Çelik), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul, 2013
[7] *TDEA*., a.g.m., c. VIII. s.138.
[8] Amil Çelebioğlu, "*Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi*", Yunus Emre Sempozyumu Bildiriler, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 1991, s.73

olması hasebiyle müstakil beyit, manzume ve hatta kitap şerhleri şerh geleneğimizin asıl ağırlığını teşkil eder.” [9]

İlk şerhler, tefsirler ayrı düşünülecek olursa[10] hadis-i şeriflerle başlamıştır denilebilir.. IX. yüzyıldan itibaren hadis şerhlerinin kaleme alındığı bilinmektedir. “Türk Şerh Edebiyatı’nın ise XV. asırdan itibaren gelişmeye başladığı, XVII ve XVIII asırlarda en zengin dönemini yaşadığını söylemek mümkündür.”[11] Daha sonra ise üstünlüğünü çağına ve gelecek yüzyıllara hissettiren klasik eserler, o eserlere yapılan şerhlerin de etkisi ile çağlar ötesine geçmiştir. Hatta önemli addedilen eserlerin birden fazla şerhine rastlamak bile sıradanlaşmıştır. Bu hususta *Osmanlı Müellifleri*’nde[12] meşhur fıkıh kitabı *Mültekâ*’ya Osmanlı uleması tarafından otuz bir adet şerh yazıldığı kayıtlıdır. Muhyiddîn İbnü’l-Arabî’nin *Fusûsu’l-Hikem*’i için ise yüzden fazla şerh kaleme alınmıştır.[13]

Şerh edebiyatına ait eserlerin genellikle dini-tasavvufî ya da edebî yönlerinin ağırlıkta olması, bizlere bu eserleri iki ayrı başlık altında tasnif etme imkanı da sağlamıştır. Binaen aleyh Dinî-Tasavvufî Şerh Edebiyatı ve Klasik Şerh Edebiyatı başlıkları bu iki sahayı kapsayıcı isimlendirmeler olmuştur. Dinî-Tasavvufî Şerh Edebiyatı, hadislerden hikmetlere; manzum tasavvufi eserlerden mensur didaktik metinlere… kadar geniş bir alanı kapsar. Klasik Şerh Edebiyatı ise “Arapça, Farsça ve Türkçe yazılmış ve klâsik kabul edilen eserler için yapılmış Arapça, Farsça ve Türkçe şerhleri kastettiğimiz”[14] klasik edebiyatımızı büyük oranda şekillendiren manzum eser formatında ve yukarıda bahsettiğimiz klasik olabilecek nitelikte mahsullerin işlendiği sahaya layıkı vechiyle verilen isimdir.

Şerh Edebiyatının gelişiminde, şârihlerin kendilerini bir geleneğe bağlamalarının ve tevazularının da etkisi büyük olmuştur. Nitekim *Sefine-i Evliyâ* ismiyle meşhur olan *Ebrâr-ı Şerh-i Esmâr-ı Esrar* adlı beş ciltlik bir eser, Mehmed Sami E’s-Sünbüli’nin

---

[9] Ceylan, s.20
[10] Şerh ifadesi, Kur’ân-ı Kerîm hariç bütün yazılı metinler için kullanılabilir. Kur’ân-ı Kerîm’i açıklamak için yapılan çalışmalar ise yaygın bir kullanımla “tefsir” olarak adlandırılır.
[11] Âmil Çelebioglu, “*Yunus’un Bir Siirinin Serhi*”, Yunus Emre Sempozyumu, 2-5 Matıs 1988, Mil. Ktp. (Bildiriler) , Ank., 1990, s. 96.
[12] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Meral Yayınları, İstanbul, c.I. s.218.
[13] DİA., “Şerh” c.XXXVIII., İstanbul, 2010. s.557.
[14] Ozan Yılmaz, “*Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü*”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c.5, Sayı 9, 2007, 271-304

küçük çaplı bir eseri olan *Esmâr-ı Esrâr*'ın şerhidir. Şârih şerh aracılığı ile kendini şerh geleneğine bağlarken eserinin teşekkülünü de bir başka esere bağlayarak bir tevazu örneği göstermiş olur.

Klasik tabir olunan eserlerin oluşumunun ardından pragmatik bir yaklaşımla, bu eserleri, insanlara daha faydalı hale getirme çabası, eserlerin daha iyi anlaşılması ve onlardan azami derecede istifade edilmesi için yapılan çalışmaları tetiklemiş; bu durum da, şerh anlayışını şerhcilik hareketlerine ve nihayet şerh geleneğine dönüştürerek günümüze taşımıştır. Zamanla yaygınlaşarak bir gelenek halini alan şerh faaliyetleri neticesinde "edebiyatımızda o kadar çok şerh yazılmıştır ki bunların tasnif ve incelemeleri bir tarafa ciddî olarak tespitleri dahi yapılmamıştır. Ayrıca bu şerhler o kadar çeşitli konularda yazılmıştır ki buna şaşırmamak mümkün değildir. Felsefeden astronomiye, tıptan edebiyata, fıkıhtan hadisten münazara ve konuşma adabına, tasavvuftan lügatlere, gramer kitaplarına, dualardan latifelere kadar uzanan birçok alanda şerhler yazılmıştır."[15]

Hal böyle iken "Şerh edebiyatı mahsullerinin günümüz harflerine çevrilerek ortaya konması ve detaylı bir şekilde incelenmesi, eski edebiyata bakış açısının bugünkünden çok daha fazla genişlemesiyle sonuçlanacaktır."[16] Bu alanda yapılan her çalışma edebiyat dünyamızda yeni bir ufuk açacak; edebî meselelere de farklı pencerelerden bakmamıza katkı sağlayacaktır. Büyük çapta bir bilgi ve kültür birikimleriyle meydana gelen ve şerhleri ile kıymetlerine kıymet katarak müteselsilen bize ulaşan bu eserleri daha iyi anlamaya yönelik çalışmalar yapmak, ehil olan için bir vefa borcudur.

Şerh Yöntemi

Şerh edilecek metinlerde hangi yöntemlerin kullanıldığı ve şerhin üslubu da bir diğer önemli husustur. "Eski Türk Edebiyatı alanında yaşanan önemli sıkıntılardan biri de metin çözümlemelerinde teorik yaklaşım eksikliği ve bu eksiklik nedeniyle Eski Türk Edebiyatı ürünlerinin günümüz bakış açısıyla yorumlanmasının gecikmiş olmasıdır. Eski Türk Edebiyatı alanında söz konusu olan metinlerin çözümlenmesinde geleneksel

[15] Mustafa Erdoğan, *Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*, I. Türk Tarihi ve Edebiyatı Kongresi, Celal Bayar Üniversitesi, 11-13 Eylül 1996, MANİSA (Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, Manisa, 1997, s.286-293).
[16] Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistânı*, s.13.

şerh metotlarının iyi bilinmesi kadar önemli bir nokta da günümüzün modern metotlarının bu metinlere uygulanabilmesidir."[17] "Son yıllarda gerçekleştirilen ve "edebî eserlerin değerlendirilmesinde teorik bakış açısı ile metin çözümleme"nin bir gereklilik olduğu noktasında birleşen yayınlar, dikkatleri Türk eleştirisi üzerine yöneltmiştir. Eski Türk Edebiyatının, modern metotlar doğrultusunda incelenmesi gerektiğini öne süren çalışmalar da günden güne artmaktadır. Bu bağlamda şerhlerin metodolojisini belirlemek üzere yapılan ve "şerh" geleneğinin ancak tek tek şârihlerin şerh yöntemlerinin tanımlanmasıyla aydınlatılabileceğini öne süren ilham verici yaklaşımlar mevcuttur. Genellikle anlamca kapalı olduğu düşünülen tasavvufî bir metni açıklama zemininde gelişmiş şerhlerin iki önemli ekseni bulunmaktadır: açıklama ve yorumlama. Bu yönüyle Eski Türk Edebiyatı metinlerine dair eleştiri sorunlarının çözümlenmesinde, geleneksel şerh yöntemleriyle modern teorilerin bağlantılarının kurulması kayda değer sonuçlar verebilir."[18] "Günümüzde yapılan modern metin şerhlerinin, geçmişin kültür birikimini bir ayna gibi yansıtan klâsik şerhler yardımıyla yapılması, ortaya çıkan şerhlerin sağlam temellere dayanması için artık kaçınılmaz hâle gelmiştir." [19]

Edebiyatımızda şerh faaliyetlerin -çeşitli tasnifler yapmak mümkün olmakla beraber- genellikle iki farklı şerh yöntemi benimsenerek gerçekleştirildiği görülür. İlk yöntemde genellikle şerh edilecek ifade içerisindeki kelimelerin sözlük anlamları, gramer özellikleri ortaya konduktan sonra kastedilen asıl mana üzerinde durulur ve bu manayı da destekleyici farklı örnekler verilir. İkinci yöntemde ise ifadelerin şekil özellikleri üzerinde durulmadan mana ele alınır ve derinleştirilir.[20] Esas itibarıyla edebiyatımızda ikinci yöntemin fazlaca yaygın olduğu söylenemez." "klâsik metin şerhi esas itibarıyla kelime açıklamasına dayanır; yani klâsik metin şerhi daha çok kelime açıklaması şeklinde yapılagelmiştir. Özellikle; manzum metin şerhlerinde tek tek beyitlere bağlı kalınarak kelime, terkip ya da ibarelerin açıklanması yoluna gidilmiş; kısacası metin parça parça ele alınmıştır. Buna karşılık metnin bir bütün olarak ele alınıp; genel plân,

---

[17] Rafiye Duru, *Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevi*, Doktora Tezi, (dan.: Doç. Dr. Ömür Ceylan), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İzmir 2006, s. V.
[18] Duru, s. VI.
[19] Ozan Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistânı,* s.13.
[20] Erdoğan, s.286-293.

kompozisyon vb. yönlerden incelenmesi gelenekten değildir."[21] "Sûdî-i Bosnevî'nin Gülistan Şerhi" birinci yöntemin mükemmel örneklerinden biridir denebilir.

Üzerinde çalıştığımız eser "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*"in de tam anlamıyla bir sistematik içerisinde olmamak ve tüm ifadelerde aynı usulü takip etmemekle birlikte birinci yöntemle hazırlandığını da söylemek mümkündür.

Benimsenen usul her ne olursa olsun, şerh üzerine yapılacak sağlam temelli akademik araştırma ve çalışmalar başta edebiyatımız olmak üzere sosyal bilimlerimizin, kültürümüzün ve tarihî hafızamızın gelişmesine büyük katkı sağlayacak ve bunu yaparken de şerh kültürünün yaşamasına da yardımcı olacaktır.

[21] Yılmaz, *16. Yüzyıl Şârihlerinden Sûdî-i Bosnevî ve Şerh-i Gülistânı*, s.11.

Mustafa b. Muhammed el-KASTAMONÎ (HÂCEGÎZÂDE MUSTAFA EFENDİ)

Hayatı

Mustafa b. Muhammed el-Kastamonî'nin hayatı hakkında bugüne kadar hususi bir çalışma yapılmamıştır. Şârihin hayatı hakkında ise elimizde sınırlı bilgi bulunmaktadır.[22]

Şârihin hayatı hakkında doyurucu bilgilere sahip olamamakla beraber, *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*'deki bilgilerden -gerek şârihin kendi ağzından bilgiler vermesi gerekse ipucu niteliği taşıması hasebiyle- yararlanılmıştır. Bununla birlikte Mustafa Efendi'nin hayatı hakkında Osmanlı Müellifleri'nde ve Sicill-i Osmânî'de ana hatlarıyla bazı bilgiler yer almaktadır.

16. yüzyıl müderrislerindendir. Adı Mustafadır ve Kastamonuludur. Şârih, eserinin girişinde kendini "Bu faḳīr-i kes̱īrü᾽t-taḳṣīr ki nefs-i Ḳasṭamonīden eżʿafu ʿibādullāhi᾽ṣ-Ṣamed Muṣṭafā b. Muḥammed" olarak tanımlar.[23] İblis-zâde Mehmed'in[24] ve Behişti Ramazan Efendi'nin kızının oğludur.[25] İstanbul ve Edirne'de[26] müderrislik; Medine ve Halep'te[27] mevleviyyet[28] görevlerinde bulunmuştur. İstanbuldaki müderrislik vazifesi:" Ḥażret-i Ebā Eyyūb e᾽l-Enṣārī ʿaleyhi᾽r-rahmeti᾽l-Bārīnüñ ravża-i şerīfeleri civārında selāṭīn-i ʿiẓāmdan merḥūm ve maġfūrun leh Sulṭān Meḥemmed H̱ān ʿaleyhi᾽r-raḥmeti᾽r-Raḥmān binā itdikleri medrese-i maʿmūrede ẖıdmet-i tedrīse meşġūl iken…"[29] ifadelerinden anlaşılmaktadır.

---

[22] Şârihin hayatı ele alınırken daha çok "Mehmed Süreyya, Mustafa Efendi (Hâcegîzâde), *Sicill-i Osmânî*, c.IV, s.1165, TVYY., İstanbul" ve "Bursalı Mehmed Tâhir, Mustafa Efendi (Hâcegîzâde), *Osmanlı Müellifleri*, c.II, s.392, Meral Yayınları,İstanbul" künyeli eserlerden istifade edilmiştir.

[23] bkz. Mustafa b. Muhammed, *şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, SK. A. TEKELİOĞLU 425, 2[a]

[24] *Sicill-i Osmânî*'de geçen bu kayıttan babasının adının Mehmed olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, c.IV, s.1165, TVYY., İstanbul"

[25] Yazma eser kayıtlarında künyesinin "b. Muhammed" olarak zikredilmesi ve kültürümüzde "Muhammed" isminin Mehemmed ve Mehmed şekillerinin de yaygın kullanılışları nedeniyle çalışmamızda daha ziyade Mustafa b. Muhammed ismini tercih ettik.

[26] Edirne Sultan II. Bayezid Medresesi'nde XVI. yüzyılda ders vermiş müderrisler arasında Hâcegîzâde Mustafa Efendi *977(1569-70)* adı zikredilmektedir. Bkz. http://edirne.meb.gov.tr/_belgeler/dunden_bugun.pdf (11 Kasım 2013).

[27] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* c.IV, s.1165, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

[28] "Osmanlı İlmiye teşkilatında yüksek dereceli ve vilayet kadılıkları için kullanılan terim." Bkz. Fehmi Yılmaz, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, İstanbul, Gökkubbe yay., 2010, s. 429

[29] bkz. Eserin Nüshası, Süleymaniye, A.Tekelioğlu 425., 2[a], 2[b]

Fazıl, yumuşak huylu, dindar bir kişiliğe sahiptir.[30]

1590/h.988 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Eyüp'de medfundur.

Eserleri

1) *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*[31]

2) *Metâlibü'l-Âliye*: Edirne'deki görevi esnasında semavi kitaplardan bahseden Arapça olarak kaleme aldığı eseridir. Söz konusu eseri sonradan Türkçeye tercüme ettiği ve eserin, Fahreddin Râzî'nin aynı ismi taşıyan eserinden farklı olduğu da ayrıca zikrolunmuştur. [32]

3)*Risale*: Farz namazların ardından okunacak dualara dair bir risale olduğu zikrolunmuştur. [33]

Eserleri basılmamıştır.[34]

[30] Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî* c.IV, s.1165
[31] bkz. Mustafa b. Muhammed, a.g.n.
[32] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* c.II. s.392.
[33] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* c.II. s.392.
[34] Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri* c.II. s.392.

BÖLÜM 1: ŞERH-İ KELİMÂT-I ÇEHÂR YÂR-I GÜZÎN'İN İNCELENMESİ

1.1. Şerh

1.1.1. Sebeb-i Teşrîh

15. yüzyılda temellenen ve 16. yüzyılda tam anlamıyla ortaya çıkan Klasik Osmanlı Türkçesi'nin Arapça ve Farsçayla yoğrulmuş bir dil görünümünde olması bu yüzyıllarda yapılan şerh faaliyetlerini de daha anlamlı hale getirmiştir. Nitekim aynı zaman diliminde, Beylikler döneminde kendini daha yoğun bir şekilde hissettirmiş olan Türkçe hassasiyeti ve Türkçeleştirme çabalarının da varlığının devam etmesi söz konusudur. Bu hassasiyetin ve eserleri ihtiyaçlara cevap verici hale getirerek daha faydalı kılmak anlayışının bir tezahürü olarak teşekkül eden ve bir örneğini de "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin"*in oluşturduğu, devlet adamlarının istekleri üzerine yazılan ve onlara sunulan eser sayısı da aynı asırlarda yoğunlaşmıştır.

Müellif Mustafa Efendi de, *Şerh-i Kelimâtı*'ndan bahsederken eseri Ferhad Paşa[35]nın muradı üzere kaleme aldığını belirterek izah etmiştir. Müellifin, Ferhad Paşa'nın muradını anlatan: "Ḥażret-i Ebī Eyyūb El-Ensārī ʿaleyhiʾr-rahmetiʾl-Bārīnüñ ravża-i şerīfeleri civārında selāṭīn-i ʿiẓāmdan merḥūm ve maġfūrun leh Sulṭān Meḥemmed Ḫān ʿaleyhiʾr-raḥmetiʾr-Raḥmān binā itdikleri medrese-i maʿmūrede (2^b) ḫıdmet-i tedrīse meşġūl iken vezir-i ʿālī-rütbet ve düstūr-ı ṣāḥib-ḳurbet münīr-i cihān ve müsteşār-ı ḫāḳān-ı cihāniyān Arisṭo-fikr ü Āṣaf-ṣıfat Eflāṭun-reʾy ü Ferīdūn-simet riʿāyet-i şerʿ-i ḳavīmde ḳavī ve ṣıhrīn ü ḫanīn-i muḥabbetde sevī vāṣıl-ı ḫuṭūnet ʿaliyyetüʾş-şān ve nāʾil-i derece-i vālā-mekān nāṣıb-ı rāyāt-ı kerem ve ṣāḥib-i seyf ü ḳalem rāʿī-i reʿāyā ve ḥāmī-i berāyā aʿnī Ḥażret-i Ferhād Pāşā, (2^b) Aṣḥāb-ı kirāmdan çehār yār-ı güzīn rıḍvānullāhi teʿalā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażretlerinin çehār ṣad kelimāt-ı dürer-bār ü güher-niṣārları lisān-ı Türkīyle tercüme olunması murād-ı şerīfleri olup bu dāʿīlerine işāret buyurıcaḳ inḳıyād-ı emr-i vācibüʾl-iclāl ve iṭāʿat-i ḥükm-i mümteniʿüʾl

[35] Ferhad Paşa, ö.1595, Osmanlı veziriâzamı. Bkz. DİA., "Ferhad Paşa" c.12, s. 383-384

inhāllerine fi᾿l-ḥelāl istiḳbāl idüp bu mecmūʿa-i ʿadīmü᾿l-mis̱āl ve maḳāle-iʿaẓīmü᾿l-minvāl fehme ḳarīb ve dā᾿ire-i vehmden baʿīd olsun içün meh-mā-emken lisān-ı Türkīyle tercüme olınup taṣḥīḥ-i luġāt ve terşīḥ-i nikātına taʿarruż olundı…(3[a])” cümlelerinden de anlaşıldığı üzere şârih, Fatih Sultan Mehmet’in Eyüp sultan civarında yaptırdığı medresede[36] müderrislikle muvazzaf iken Veziriâzam Ferhad Paşa’nın dört halifenin sözlerinin Türkçeye tercüme edilmesini kendisinden istemesi üzerine eseri hazırlamıştır.

1.1.2. Şekil ve İçerik

Eserin içeriği ile ilgili önemli bilgiler vermesi hasebiyle, öncelikle, metin tespitinde de istifade ettiğimiz nüsha üzerindeki muhtelif kayıtlara bakmak faydalı olacaktır. Nitekim bu bilgiler eserin müellifi, müstensihi, istinsah tarihi, vâkıfı ve türü hakkında önemli ayıntılar içermektedir.

Eserin giriş kısmında sah kaydı mahiyetinde “Ḳad isteṣaḥḥahü᾿l-faḳīr Mehmed Emin Mīr e᾿r-Rodosī” (1[a]) ismi, hemen altında da imzası vardır.

Her on beş varakta bir basılmış olan âidiyet mühründe “Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Osmanzāde Hacı Muhammed Ağa’nuñ vakfıdur. 1211” ifadesi yer almaktadır.

Eserde yer alan, Hz. Osman’a ait “Bu kelime de aḥvāl-i ʿālemden şikāyetdür. Ḥazret-i Ẕi᾿n-nūreyn zamānında aḥvāl-i ʿālemden böyle şikāyet olıcaḳ biñ yıla ḳarīb zamān geçdükden soñra aḥvāl-i ʿālemden şikāyet vaṣfa ve beyāna ḳābil olmaz.” (108[b]) ifadeleri, Hz. Osman’dan yaklaşık b. yıl sonrasına işaret etmektedir. Hz. Osman’ın m. 644-650 yılları arasındaki hilafeti düşünüldüğünde bu kayıt, eserin yazıldığı tarih hakkında destek verici bilgi niteliğindedir.

Yine eserin sonundaki âidiyet mühründe ise “Abduhu Osman küllü’l-umûri tevekkel ale’r-Rabbi” yazılıdır.(188[a]) Osman Efendi’nin yukarıda zikrettiğimiz diğer âidiyet mühründe adı geçen ve eseri vakfeden Hacı Muhammed Ağa’nın babası olma ihtimali

---

[36] Fatih Medresesi: Fatih Sultan Mehmed tarafından 1458-59 yılında Eyüp Sultan Türbesi yanına cami, imaret ve hamamla birlikte yaptırılarak külliye içerisinde yer almıştır. Eyüp Sultan Medresesi olarak da bilinir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. http://ekitap.eyup.bel.tr:9600/sempozyum/tarih/Medreseler.pdf, Fatih Medresesi, s.3

yüksektir. Nitekim gelenekte, eser el değiştirdikçe yeni sahibinin mührünün de vurulduğu bilinmektedir.

Yine eserin sonunda istinsah tarihi olduğu anlaşılan Zilhicce 1002 tarihi Arapça olarak yazılmıştır.(188[a]) Buradan, nüshanın istinsah edildikten yaklaşık iki asır sonra vakfedildiği anlaşılmaktadır.

Şârih, eserinin girişinde kendini "Bu faḳīr-i kes̱īrü'ẗ-taḳṣīr ki nefs-i Ḳasṭamonīden eżʿafu ʿibādullāhi'ṣ-Ṣamed Muṣṭafā b. Muḥammed"(2[a]) olarak tanıtır.

Eser, dibace kısmından sonra 4 bölüme ayrılır:

I. Bölüm: Kelimât-ı Hazret-i Ebû Bekri's-Sıddîk Mi'e Kelimât (Hz. Ebû Bekr Sıddîk'ın Sözleri, Yüz Söz) ,

II. Bölüm: Kelimât-ı Hazret-i Ömerü'l-Fâruk Mi'e Kelimât (Hz. Ömer Fâruk'un Sözleri, Yüz Söz),

III. Bölüm: Kelimât-ı Hazret-i Osman Zi'n-nûreyn Mi'e Kelimât (Hz. Osman Zinnûreyn'in Sözleri, Yüz Söz),

IV. Bölüm: Kelimât-ı Hazret-i Aliyyü'l-Murtezâ Mi'e Kelimât (Hz. Aliyy-i Murtezâ'nın Sözleri, Yüz Söz)

İçerik açısından bakıldığında ise bu eser, dört halifenin sözlerini geleneksel şerh anlayışı çerçevesinde işleyen önemli bir şerh konumundadır. Hâcegîzâde Mustafa Efendi eserinde, sözcükleri gramatikal açıdan incelemiş; sözcüklerin lügat manalarını, kullanım alanlarını ve sözlerin kastedilen asıl manalarını zikretmiş; neredeyse birçoğu anlam bakımından ayet-i kerime ve hadis-i şeriflerle müteradif olan bu sözleri ayet-i kerime, hadis-i şerif ve sâir hikmetli sözlerle zenginleştirmiş, böylece şerhine derinlik katmış ve şerhi daha da detaylı hale getirmiştir.

1.1.3. Söz Varlığı

Klasik Osmanlı Türkçesi, dilin Arapça ve Farsçayla yoğrulmuş dönemini ifade eder. "Şeḳāvet bed-baḫtlıḳdur ve yaramazlıḳdur." (70[a]) ifadesi bu durumu en güzel örneklendiren cümlelerden biridir. Diller arasındaki bu kaynaşma ve bütünleşme göz önünde bulundurulduğunda, XVI. asra ait ilmî bir eser olan *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin*"de de bu yoğunluğun görülmesi normal kabul edilebilir.

"*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin*"in Arapça sözleri tercüme ve şerh edici nitelikte bir eser olması, bu yoğunluk içerisinde Arapça söz varlığının ağırlığını ciddi olarak hissettirmektedir. Bununla birlikte tabî olarak eserde Farsça ve Türkçe ifadeler de yer almakta; ancak bu ifadeler, tercüme, şerh ya da izah edilen ifadeler olmadığından söz varlığı oluşturacak bir yekün teşkil edememektedir.

1.1.3.1. Arapça Söz Varlığı

Arapçadan Türkçeye tercüme kökenli bir şerh olan *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*"de şârih bazı sözcüklerin meşhur ve mâruf olduğunu belirtmekle yetinmiştir. Birtakım sözcükler üzerinde de tercüme edilen cümle çevirisindeki karşılıklarının dışında durmamıştır. Yer yer sözcüklerin sadece gramatikal görevine değinerek geçmiştir. Gerekli gördüğü yerlerde ise Arapça kelimelerin anlamlarını da özellikle vermiş ve bu yöntemi de yoğun olarak kullanmıştır. Metinde, anlamları şârih tarafından verilmiş olan kelimeler ilk harfleri esas alınmak suretiyle alfabetik olarak şöyle sıralanabilir:

Aḫ nesebden ḳardaşdur, muṣāḥib maʿnāsına daḫı gelür. (73[a])

Aṣdiḳuhu kelimesi ṣıdḳdan emr-i ḥāżırdur. (39[a])

ʿAyş, dirilikdür, ḥayāt gibi. (186[a])

Āmāl, emelüñ cemʿidür. (25[a])

ʿAdd, aḥṣādur yaʿnī ṣaymaḳdur. (40[b])

ʿ**Āfiye**, ʿabdden Allāhu teʿālānuñ belāyı defʿidür. (51[a])

ʿ**Āfiyet**, Allāhu teʿālānuñ ʿabdden mekrūhı defʿ itmesidür.

ʿ**Afv**, ḫalḳdan müsteḥaḳ olduġı ʿuḳūbeti terkdür. (51[a])

Aʿnāḳ, ʿunḳuñ cemʿidür. (69[b])

ʿ**Āḳıbet**, her nesnenüñ āḫiri ve ṣoñıdur. (93[b])

ʿ**Āmme**, ḫāṣṣanuñ żıddıdur. (95[a])

ʿ**Ayş**, ḥayātdur. (103[a])

Āhet, āfet maʿnāsınadur. (104[a])

Ācāl, ecelüñ cemʿidür. (106[a])

ʿ**Ayn**, çeşme ve bıñārdur. (110[a])

ʿ**As̱erah**, ʿās̱irüñ cemʿidür. (110[b])

ʿ**Ās̱ir**, ṭapınıcı ve maḥẓī maʿnāsınadur. (110[b])

ʿ**Aḳara**, ceraḥa maʿnāsınadur (128[b])

ʿ**Amā**, ẕehāb-ı baṣardur; ẕehāb-ı baṣīrete daḫı dirler. (137[b])

ʿ**Abd**, ḥürrüñ żıddıdur; mükātebe ve müdebbere şāmildür. (171[a])

ʿ**Adāvet**, ṣadāḳatüñ żıddıdur. (173[b])

ʿ**Avāḳıb**, ʿāḳıbetüñ cemʿidür. (179[a])

ʿ**Āḳıbet**, her nesnenüñ āḫiri ve ṣoñıdur. (179[a])

Aḳṣā, ġāyet maʿnāsınadur. (185[a])

ʿAyb, ẕāta noḳsan virür şeydür. (66[b])

Baġy, maṣdardur ẓulm maʿnāsına. (13[b])

Behle, laʿnet maʿnāsınadur. (48[b])

Bevāyıḳ, bāyiḳanuñ cemʿidür. (22[b])

Buġż, ḥubbuñ żıddıdur (18[b])

Bücr, kār-ı büzürg ve şer maʿnāsınadur. (12[a])

Buḫl, keremüñ żıddıdur. (65[b])

Bürūz, ẓuhūr maʿnāsınadur. (69[b])

Bidʿat, Resūl hażretinden ṣoñra muḥdes̱ olan şeydür. (99[a]-96[b])

Baṭar, şiddet-i feraḥdur. (100[b])

Bādirū, sāriʿū maʿnāsınadur. (106[a])

Bedel, ḫalef maʿnāsınadur. (134[b])

Buʿūs̱, baʿs̱üñ cemʿidür (138[a])

Baʿs̱, askerdür. (138[a])

Becyāc, semūm ve mużṭaribü'l-laḥm kimesnedür. (141[a])

Birr, iḥsān maʿnāsınadur. (154[b])

Baġy, ikinci bābdan maṣdar ẓulm maʿnāsına. (156[b])

Beḍāyiʿ, biḍāʿatüñ cemʿidür. (172[a])

Bürūḳ, berḳüñ cemʿidür. (182[b])

Berḳ lemʿān maʿnāsınadur. (182[b])

Cübün, ḳorḳaḳ olmaḳdur. (39[a])

Cüfūr faḥlüñ żarūretden inḳīṭāʿıdur. (65[a])

Cevr ,ẓulmdür ve ṭarīḳ-i müstaḳīmden çıkup bāṭıla meyl itmekdür. (66[a])

Ceyyid, redīnüñ żıddıdur, cemʿi ciyād gelür. (102[b])

Ceffe ve **cüffü**, cemāʿat-i nāsdur veyā ʿadd ve kes̱īrdür.(128[a])

Cübbe, s̱evb-i maʿrūfdur. (132[a])

Cezaʿ, ṣabruñ naḳīżıdur. (156[b])

Cehile, ʿalimenüñ żıddıdur. (163[b])

[**Cürʿa**], mādan ictirāʿ ve ibtilāʿ itdügüñ şeyʾdür. (178[b])

Daʿvet, duʿā maʿnāsınadur. (31[b])

Derk, bülūġ maʿnāsınadur. (6[b])

Denānīr, dīnāruñ cemʿidür. (69[b])

Deyn, müʾeccelen ẕimmetinde s̱ābit olan şeydür yaʿnī borçdur. (74[b])

Dessās, çekici dimekdür. (75[b])

Dünyā, āḫiretüñ naḳīżıdur. (105[a])

Delv, ḳoġadur. (110[b])

Dimā᾿, demüñ cemʿidür; dem maʿrūfdur. (126[a])

Ecel, mevte yetişdürür vaḳtüñ ġāyetidür. (25[a])

Ednā, denūdan ṣīġa-i tafḍīldür aḳreb dimekdür. (50[a])

Evdāc, vedecüñ cemʿidür fetḥateynle vedec boyun ṭamarıdur. (42[a]-43[b])

Evlā, aḳreb maʿnāsınadur. (19[a])

Ebkār, bikrüñ cemʿidür. (62[a])

Eṭvār, ṭavruñ cemʿidür. (64[b])

Eme, cāriyedür. (68[b])

Eknāf, kenefüñ cemʿidür. (73[a])

Eyyim, zevci olmayan ünṣādur. (86[a])

Eşʿār, şiʿrüñ cemʿidür. (86[b])

Edeb, ḥüsn-i tenāvüldür. (92[a])

Ecel, mevte mü᾿eddī olan vaḳtüñ ġāyetidür. (106[a])

Elsün, lisānuñ cemʿi. (113[a])

Ezrah, hey᾿eti ītizārdur yaʿnī izārlanmaḳ hey᾿etidür. (135[b])

Ecmel, aḥsen maʿnāsınadur (162[b])

Envek, aḥmaḳ maʿnāsınadur. (172[b])

Esāfil, esfelüñ cemᶜ idür, esfel aᶜ lānuñ żıddıdur. (174[b])

Emel, ümīd ve recā maᶜ nāsınadur. (177[a]-177[b])

Edeb, fażluñ ġayrıdur. (180[b])

Eṭmāᶜ, tamaᶜ uñ cemᶜ idür. (182[b])

Ebdā, eẓhara maᶜ nāsınadur. (183[a])

Eṭrāf, ṭarafuñ cemᶜ idür. (185[a])

Faḳd, şeyʾüñ ḥissden ġaybiyyetidür. (9[b])

Fecr, ṣubḥ veyā evvel-i nehārdur. (12[a])

Felāḥ, fevz ü necātdur (31[a])

Fücūr, Ḥaḳḳdan ᶜudūl idüp maᶜ ṣiyete irtikāb itmekdür. (23[a]-23[b])

Fücūr, Ḥaḳḳdan ᶜudūl idüp maᶜ āṣibden inbiᶜ ās̱dur. (58[b])

Fıḳh, ᶜilm maᶜ nāsınadur. (63[a])

Feteyāt, fetātuñ cemᶜ idür. (67[b])

Feteressel, rıfḳ it dimekdür. (70[a])

Faḥl, erkek ḫurma aġacıdur. (130[a])

Ferāş, ferāşenüñ cemᶜ idür. (141[a])

Ferāşe, gice ile ḥavl-i sirācda ṭayerān iden kelebekdür ki aña pervāne dirler. (141[a])

Fażl, naḳṣuñ żıddıdur. (180[b])

Feletāt, feltenüñ cemʿidür. (186[a])

Ġadā, irteye dirler, aṣlında ġadv idi. (31[b])

Ġafr, setr ü maḥv maʿnāsınadur. (187[a])

Ġamre, şiddet maʿnāsınadur. (27[a])

Ġanīmet, ġāzīler küffārdan alduḳları māldur. (53[a])

Ġam, ferahuñ żıddı[dur] (100[a])

Ġarūr, dünyādur veyā şeyṭāndur. (106[b])

Ġıybet, ġāʾib olan kimesnenüñ ardınca vāḳıʿa muṭābıḳ bir söz söylemekdür ki anı ġāʾib olan kimesne işidicek incinür ola. (169[a])

Ġuṣn, budaḳdur, aġṣān ġuṣnuñ cemʿidür. (183[b])

Hırṣ, maṣdar tamaʿ maʿnāsına; aḥriṣ bundan emr-i ḥāżırdur. (7[b])

Ḫaṭāʾ, yañılmaḳdur, ṣavābuñ żıddıdur. (49[b])

Ḫıyār, keyyis vezninde ḫayyirüñ cemʿidür. (26[b])

Ḥayā, utanmaḳdur. (57[a])

Ḫuşūʿ, sükūn ve teẕellül ve tevāżuʿdur. (60[a])

Ḥilm, sükūn [ve] vaḳārdur. (60[a])

Ḫabb veyā **Ḫıbb**, ḫudʿa maʿnāsınadur. (62[a])

Ḥikmetü, insānuñ şānı ve ḳadri ve menzileti maʿnāsınadur. (64[a])

Ḫurḳ, rıfḳuñ żıddıdur. (66[a])

Ḫabāyā, ḫabyenüñ cemʿidür. (72[a])

Ḥurr, ḫilāf-ı ʿabddur. (74[b])

Ḫalīṭ, şerīk maʿnāsınadur. (77[b])

Hevān, ḫorluḳ ve ḥakīrlikdür. (82[a])

Ḥaẓẓ, devlet ve ṭāliʿ maʿnāsınadur (85[b])

Ḥācet, iḥtiyāc maʿnāsınadur. (89[a])

Hāmme, ḥaşerāt-ı ʿarżdur. (91[a])

Ḥudūd, ḥaddüñ cemʿidür. (101[a])

Ḥidād, ḥadīdüñ cemʿidür, ḥadīd ziyāde ḥiddetlü keskün dimekdür. (113[a])

Ḥabārā, ṭuyūrdan toy didükleri ḳuşdur. (119[b])

Ḥaẕer, iḥtirāz maʿnāsınadur (122[a])

Ḫalaʿa, nezeʿa maʿnāsınadur. (139[a])

Ḥıḳd, kin itmekdür. (170[b])

Ḫilāf, muḫālefet maʿnāsınadur. (177[a])

Ḫüsrān, ziyān maʿnāsınadur. (178[b])

Ḥaẕer, iḥtirāz maʿnāsınadur (180[a])

ʿIṭr, ṭayyibdür, cemʿi ʿuṭūr gelür, bāyiʿine ʿaṭṭār dinilür. (74[a])

ʿIrḳ, ṭamardur. (75[b])

Iṭṭılāʿ, yuḳarudan aşaġa naẓar itmekdür. (95[b])

İdbār, iḳbālin żıddıdur. (26[b])

İdrāk, ʿilm maʿnāsınadur. (6[b])

İdrāk, yetişmek maʿnāsınadur. (15[a])

Īrād, iḥżār maʿnāsınadur. (12[b])

İcfār, cimāʿdan ḳatʿ itmekdür. (65[a])

İhdā, ʿaṭıyyete göndermekdür. (68[a])

İmāʾ, ʾemenüñ cemʿidür. (68[b])

İḫvān, aḫüñ cemʿidür. (73[a])

İḥẕer, iʿlem bābından emr-i ḥāżırdur. İḥtirāz it dimekdür. (80[b])

İstiġnā, iḥtiyācuñ żıddıdur. (94[a])

İḥtefiẓ, iftiʿal bābından emr-i ḥāżırdur, aḥteriz dimekdür. (95[b]-96[a])

İctihād, cidd ü saʿy itmekdür. (96[a])

İġtimām, ġam-gīn olmaḳdur yaġtemmü bundan ṣıġa-i müstaḳbeldür. (100[a])

İḥtisāb, ṭaleb-i s̱evābdur. (101[b])

İblāġ, īṣāl maʿnāsınadur. Eblaġtü bundan ṣīġa-i māżīdür. (111[b])

İġtirār, maġrūr olmaḳdur. (122[a])

İzār, beden-i insānı iḥāṭa iden s̱evbdür ki aña göñlek dirler. (131[a])

İḥṣān, lüġatde ʿiffet maʿnāsınadur; tezevvüc maʿnāsına daḫı gelür. (134[a])

İntibāh, uyanmaḳdur. (152[b])

İstibʿād, taʿbīd gibi ḳavl itmekdür (155[a])

İntiḳām, bir şaḫṣdan kin almaḳ aña ʿiḳāb itmekdür. (159[b])

İstiḫfāf, bir şeyʾi ḫafīf görüp aña ḥaḳāret ile naẓar itmekdür. (170[b])

ʿİcān, dübür ile ḳubl mābeynindedür. (175[a])

İmlāḳ, faḳīr olmaḳdur. (183[b])

ʿİnān, atuñ uyanıdur. (184[b])

Kelm, cerāḥate dirler. (42[a])

Ḳurrāʾ, ʿibādet idici dimekdür, müteʿabbid maʿnāsına. (60[a])

Ḳarāʾ, cemʿ ve tetebbuʿ maʿnāsınadur. (66[b])

Ḳārīʾ, nāsik ve müteʿabbid maʿnāsınadur. (66[b])

Kenef, ḥaẕer maʿnāsınadur. (73[a])

Ḳāʾime-i beyt , beytüñ diregidür. (95[a])

Ḳayd, buḳaġıdur, cemʿi ḳuyūd gelür. (125[b])

Ḳamel, kehle maʿnāsınadur. (132[a])

Ḳāriʿa, dāhiye-i ʿaẓīmedür. (143[b])

Ḳadr, miḳdār maʿnāsınadur. (152[b])

Kibr, kibriyāʾ gibi taʿaẓẓum ve tecebbürdür. (157[a])

Kerīm, mālını kendüye lāzım iken nefsine ṣarf itmeyüp ġayra iʿṭā idendür. (160[b])

Ḳadr, miḳdār maʿnāsınadur. (164[b])

Ḳalb, baʿż-ı ehl-i lüġat ḳatında fuʾāda mürādifdür. Baʿżılar ḳatında fuʾāddan eḫaṣṣdur. (174[a])

Kerhü, bi-ḥasebiʾl-lüġat meşaḳḳat maʿnāsınadur. ikrāh bundan ḳalbe meşaḳḳat virmekdür. (174[a])

Ḳader, taḳdīr maʿnāsınadur. (180[a])

Kerem, eyilik maʿnāsınadur, ekrem bundan ṣīġa-i tafḍīldür. (181[a])

Keṡüfe, ġaluẓa maʿnāsınadur. (183[b])

Liḳāʾ, ḳavuşmaḳdur. (39[a])

Lübb, ʿaḳldur, cemʿi elbāb gelür. (83[b])

Lidād, el-leddüñ cemʿi, el-ledd ḥaḳḳa meyl itmeyen ḫaṣm-ı şedīddür. (113[a])

Laḥye, çeñedür münbit-i liḥyedür. (116[b])

Leḥāẓ, göz ḳuyruġıdur. (187[b])

Libās, şol ṡevbdür ki bedende ola. Ṡevb bundan eʿammdur. Zīrā ṣanduḳda ḥıfẓ olunana ṡevb dirler libās dimezler. (162[b])

Maṣāriʿ, mıṣraʿuñ cemʿidür. (6[a])

Maṣraʿ, maḥall-i ṣarʿ maʿnāsınadur. (6[a])

Maʿṣiyet, iṣyān maʿnāsınadur. (14[b])

Maʿrūf, münkerin żıddıdur. (6[a])

Mażż, göñül ġamundan ve ġuṣṣa[dan] yanmaḳdur. (22[b])

Meʾāl, rücūʿ maʿnāsına. (52[a])

Mekr, [ḫ]adīʿa maʿnāsınadur. (13[b])

Meḫāfet, ḫavf maʿnāsınadur. (18[a])

Melik, ṣāḥib-i mülk ve ṣāḥib-i taṣarruf olandur. (160[b])

Merʾ, ve elif-i vaṣlile [i]mreʾe insāndur veyā ḫāṣṣaten recül maʿnāsınadur. (50[a])

Mesīr, ẕihābdur seyr gibi. (52[a])

Meşveret, tanışmaḳdur. (35[b])

Mevt, vücūdī olursa ḥayātuñ żıddıdur ve eger ʿademī olursa beynehümāda teḳābül, teḳābül-i ʿadem veʾl-meleke olur. (7[b])

Mevtā, meyyitüñ cemʿidür. (40[b])

Muṣībet, nefs-i insāna mekrūhdan isābet iden şeyʾdür. (8[a])

Mülk, ḳudret ve taṣarruf maʿnāsınadur. (53[b])

Meḥārim, mā ḥarremāllāhdur. (61[b])

Meʾinne, ʿalāmet maʿnāsınadur (63[b])

Mesāvī, ʿayblar ve yaramazluḳlardur. (68[a])

Mürʾüvvet, ādemīlik, insāniyyetdür. (78[a]-78[b])

Mīsem, daġdur. (78[b])

Meḥāsin, ġayr-ı ḳıyās üzerine ḥüsnüñ cemʿidür. (86[b])

Mübālāt, ḳayurmaḳ ve ġuṣṣalanmaḳdur. (90[a])

Mīrāṡ, mevrūṡdan vāriṡe müntaḳil olan māldur. (92[a])

Muḥaddeṡāt, muḥaddeṡüñ cemʿidür. (93[a])

Muḥdeṡ, şerʿde ṡebāt olan üzerine iḥdāṡ olunan ḳażiyyedür. (93[a])

Muṣliḥ, müfsidüñ żıddıdur. (100[b])

Mefḳūd, maʿdūm maʿnāsınadur. (101[a])

Manẓara, ism-i mekāndur. (101[b])

Müctenib, ictināb maʿnāsına. (102[b])

Māṭıra, dimek li-ibn ve teʾemmür gibi ẕāt-ı maṭar dimekdür. (109[b])

Mesḳāh, ve **misḳāh** siḳāyet gibi mevżiʿ-i seḳādur. (111[b])

Mıṣr, belde-i ʿaẓīmenüñ ismidür. (132[b])

Maʿānī, maʿnānuñ cemʿidür. (133[b])

Miḥceme, mā yuḥcem bihdür. Yaʿnī anuñla ḥacāmat olunur āletdür. (142[a])

Miḥnet, imtiḥān içün şaḫṣa iṣābet iden belādur. (156[b])

Mirāʾ, mirye maʿnāsına cedeldür. (159[a])

Meşveret, ṭanışmaḳdur. (160[a])

Maʿḳil, melceʾ maʿnāsınadur. (161[b])

Meleʾ, cemāʿatdür. (165[a])

Mezbele, bānuñ żammı daḫı cāʾizdür zibilüñ melḳāsı ve mevżiʿidür. (167[a])

Mizāḥ, laġv ü laṭīfedür. (170[b])

Münā, müniyenüñ cemʿidür. (172[a])

Müniye, murād ve maḳṣūd maʿnāsınadur. (172[a])

Mesāvī, süʾüñ cemʿidür. (176[b])

Maṣāriʿ, maṣraʿuñ cemʿidür. Maḥall-i sükūt dimekdür. (182[b])

Nuṣḥ naṣīḥat itmekdür. (165[a])

Nāb, ināb gibi tāb maʿnāsınadur. (50[a])

Nāfile, fażla olan zevāyide dirler. (17[b])

Nedeʿu, terk maʿnāsına (18[a])

Nehb, ġanīmet maʿnāsınadur. (17[b])

Nekeṣ, naḳż-ı ʿahd maʿnāsınadur. (13[b])

Nevāfil, nāfilenüñ cemʿidür. (17[b])

Niyyet, ḳaṣd maʿnāsınadur. (52[b])

Tefaḳḳuh, taʿallüm maʿnāsınadur. (56[b])

Naẓar, kelime-i fī ile müstaʿmel olıcaḳ teʾemmül ve tefekkür maʿnāsına olur. (75[b])

Nıṣāb, aṣl maʿnāsınadur, murād, zevcedür. (75[b])

Nezv, ves̱b gibi ṣıçramaḳdur. (85[b])

Nücūm, necmüñ cemʿidür. Fetḥile necm kevkeb-i ṣaġīre ve kebīre şāmildür. (89[a])

Nefāz, nüfūz maʿnāsınadur. (91[a])

Nāʿiḳ, ṣayḥa idici dimekdür. (104[a])

Naʿām, deve ḳuşudur ism-i cinsdür. (104[a])

Nefer, ricālden mā-dūn-ı ʿaşeredür veyā muṭlaḳ nāsdur. (110[b])

Niyām, nāʾimüñ cemʿidür. (133[a])

Neffāc, mütekebbir maʿnāsınadur. (141[a])

Nās, insüñ cemʿidür; aṣlda ünāsdur. (152[a])

Naẓar, ilā ile taʿdīye eylese gözle görmek maʿnāsına olur. (156[a])

Nehem, ṭaʿām-ı ifrāṭ-ı şehvetdür. (157[b])

Nifāḳ, münāfıḳuñ fiʿlidür. (166[b])

Nüvk, ḥumḳ maʿnāsınadur. (172[a])

Nevkā, envekü ñ cemʿidür. (172[b])

Nifāk, iki yüzlülükdür. (177[a])

Niġār, zehāb maʿnāsınadur. (182[b])

Raḥim,, menbit-i veled ve ḳarābet maʿnāsınadur. (10[a])

Rıfḳ, ʿunfuñ żıddıdur. (66[a])

Reḫāʾ saʿat-i ʿayş ve ḥüsn-i ḥāldür. (73[a])

Rıḥlet, irtiḥāl maʿnāsına müfāraḳatdur. (77[b])

Refʿ, vażʿuñ żıddıdur. (89[a])

Rüşd, kendüye ve mālına żarar gelicek yeri bilmekdür. (92[b])

Rıfḳ, ʿunfuñ żıddıdur; yumuşaḳluḳ ve mülāyemet maʿnāsına. (92[b])

Ribḥ, aṣṣı ve fāyidedür. (100[a])

Rayb, töhmetdür. (102[b])

Resen, ḥabl maʿnāsınadur. (111[a])

Rakibe, irtikāb maʿnāsınadur. (136[a])

Ravża, aṣlda çayırlu ve çemenlü ṣulu yere dirler. Cemʿi kesrile riyāż gelür. (167[a])

Ṣabr, nefsi mekrūh üzerine ḥabs itmekdür, cezʿuñ żıddıdur. (8[a])

Ṣarʿ, suḳūṭ maʿnāsınadur. (6[a])

S̱eʿleb, dil-gūdur. (44[b])

Ṣılāt, ṣılanuñ cemʿidür vuṣlat maʿnāsına. (35[a])

Ṣuḥbet, muṣāḥabet maʿnāsınadur. (39[b]-40[a])

Serīre, sır maʿnāsınadur. (52[b])

Silāḥ, ālet-i ḥarbdür. (10[a])

Selm ve Silm, ṣulḥ maʿnāsınadur. (48[a])

Sırr, mā yektümdür, cemʿi esrār ve serāyir gelür. (20[a])

Sürʿat, buṭʾuñ naḳīżidür. (9[b])

Sūʾ, yaramaz nesnedür. (6[a])

Sūʾ, mekrūh ve yaramaz nesnedür. (77[b])

Seker ve **sükür**, sarḫoşluḳdur ṣaḥvuñ żıddıdur. (93[b])

Sürūr, ḥüznüñ żıddıdur. (100[a])

Ṣavl, ḥamle itmekdür. (112[a])

Ṣalaʿ, muḳaddem reʾsüñ şaʿrı mādde-i şaʿrüñ noḳṣānı olup ol mādde[nüñ] üzerine cefā müstevlī olduğı ecilden dökülüp yeri açılmaḳdur. (117[a])

Sāh, ḳāmūsda efsedehū maʿnāsınadur. (120[b])

Sirbāl, göñlekdür cemʿi serābil gelür. (139[a])

Sinn, bu maḥalde miḳdār-ı ʿömr maʿnāsınadur, cemʿi isnān gelür. (139[a])

Süʾdüd, siyādet maʿnāsınadur. (159[a])

Saḫī, nefsinden fażla olanı ġayra iʿṭā idendür. (160[b]-161[a])

Sāʾiḳ, sevḳden ism-i fāʿildür, fetḥile sürmekdür. (178[b])

Şaḳat, ḫaṭā maʿnāsınadur, saḳaṭāt saḳatuñ cemʿidür. (187[b])

Şehādet, şāhid maʿnāsınadur. (44[b])

Şirāk, naʿl ḳayışıdur. (50[a])

Şemm, enfüñ ḥüsnidür (59[a])

Şeḳāvet, bed-baḫtlıḳdur ve yaramazlıḳdur. (70[a])

Şiʿr, ʿilm maʿnāsınadur. (86[b])

Şeyṭān, maʿrūfdur ve insden ve cinden ve dābbeden her ʿāṣī ve mütemerrid olana daḫı dirler. (111[a])

Şebbaḥ, baş yarmaḳdur. Şebbaḥa bundan ṣīġa-i māżīdür. (116[b])

Şeyb, ḳocalıḳdur. (117[a])

Şuḥḥ, buḫle mürādifdür. (157[b])

Şefīʿ, şāfiʿ maʿnāsınadur. (162[a])

Şefāʿat, esirgeyüp bir günāh-kār kimesnenüñ günāhını ʿafv itdürüp ṣulaḥā zümresine żamm itmekdür. (162[a])

Şefīʿ, şefeʿadan meʾḫūẕdur żamm maʿnāsına. Şefīʿa teşbīh olunuduġı şefāʿati sebebiyle ʿāṣīyi, muṭīʿa żamm itdügiçündür. (166[a])

Şerr, ḫayruñ żıddıdur. (176[b])

Şiḳāḳ, ʿadāvet itmekdür. (177[a])

Şürḳ, ḥüzn; üşruḳ aḥzin maʿnāsınadur. (179[a])

Şecāʿat, aṣlda ʿinde ʾl-ḥarb ḳaviyyü ʾl-ḳalb olmaḳdur. Ṣoñra taʿmīm olunmışdur. (179[b])

Şehvet, hevā-yı nefs ve meyl-i nefsdür. Şehevāt şehvetüñ cemʿidür. (187[b])

Taẖavvef, taẖvīf maʿnāsınadur. (14[a])

Taḳā, ḥıfẓ maʿnāsına olan viḳāyetden ṣīġa-i müstaḳbeldür. (6[a])

Temādī, tefāʿul bābından maṣdardur, uzamaḳ maʿnāsınadur. (21[a])

Temerrüc, iẖtilāṭ maʿnāsınadur. (20[a])

Taḳvā, Allāhu teʿālānuñ ʿiḳābından ḥaẕer itmekdür. (58[a])

Tebġīż, taḥbībüñ żıddıdur, buġż ḥubbuñ żıddı oldugı gibi. (63[b])

Taʿaẓẓum, tekebbür maʿnāsınadur. (64[b])

Ṭavr, miḳdār maʿnāsınadur. (64[b])

Ṭavr, ḥadd maʿnāsınadur. (164[b])

Tecāvür, biri birine cār olmaḳdur yaʿnī biri birinüñ yanında eglenmekdür. (72[a])

Tācir, beyʿ ve şirā iden kimesnedür. (74[a])

Ṭamaʿ, ḥırs maʿnāsınadur. (77[a])

Teʾsīs, ḳavme ẓarf olduġı ḍalāletde mübālaġa[yı] müfīddür. (94[b])

Teʾessüs, mużāf olduġı şeyʾüñ aṣlı binā ve ḳavāʿidini refʿdür. (95[a])

Tefraḥ, lā tebṭar ile tefsīr olunmışdur. (100[b])

Teşdīd, şiddet yaʿnī miḥnet virmekdür. (102[b])

Ṭaġām, nāsuñ denīsi ve rezīl olanıdur. (104[a])

Teledded, taḥayyür ve ḥayretden yemīne ve şimāle iltifātdur. (110[b])

Teveccuʿ teʾellüm maʿnāsınadur. (137[b])

Taḳvā, ḥarāmdan iḥtirāzdur. (161[b])

Tafżīḥ, rüsvāy ve melāmet itmekdür. (165[a])

Ticāret, bāzar-gānlıḳdur. (183[b])

Ṭaraf, ṭāʾife maʿnāsınadur. (185[a])

Tenfīr, ḳaçırmaḳdur. (185[a])

ʿUdde, ḥavādiṡ-i dehr içün māldan ve silāḥdan yer ḳılup ḥāżır itdükleri nesnedür. (53[a])

ʿUnḳ, boyundur. (69[b])

ʿUdde, ḥavādiṡ-i dehr içün yaraḳlanup iʿdād olunan şeyʾdür. (73[a])

ʿUzlet, iʿtizāl maʿnāsına ayrılmakdur. (77[b])

ʿUhūd, ʿahdüñ cemʿidür. (101[a])

ʿUḳūḳ, birrüñ żıddıdur (103[a])

ʿUyūn, ʿaynuñ cemʿidür. (110[a])

ʿUḳl, ʿuḳālüñ cemʿidür. (129[a])

ʿUḳāl, devenüñ ayağın ve dizin bağladuḳları ipdür. (129[a])

ʿUcb, kendin görüp ululanmaḳdur. (181[b])

ʿŪd, şecerdür. (183[b])

Üref, ürfenüñ cemʿidür. (130[b])

Ürfe, beyneʾl-arżeyn faṣl içün taʿyīn olunan ḥaddür. (130[b])

Verīd, şāh ṭamarıdur. (51[a])

Vülūc, duḫūl maʿnāsınadur. (38[a])

Veraʿ, şübhe-i ḥarāmdan ve yaramaz efʿālden iḥtizār itmekdür. (58[a])

Veraʿ, şübhe-i ḥarāmdan iḥtirāzdur. (61[b])

Veraʿ, şübhe ve ḥarāmdan iḥtirāzdur. (161[b])

Verāʾ, ażdāddandur ḫalef ve ḳuddām maʿnāsına gelür. (186[a])

Verā, ażdāddandur ḫalef ve ḳuddām maʿnāsına olur. (117[a])

Vücūh, vechüñ cemʿidür. (89[a])

Vecel, ḫavf maʿnāsınadur. (122[a])

Vezaʿ, keff ve menʿ maʿnāsınadur. (122[b])

Veyḥ, kelime-i raḥmetdür. (128[a])

Vaʿẓ, nuṣḥ ve teẕkīr maʿnāsınadur. (176[a])

Vifāḳ, muvāfaḳat maʿnāsınadur. (177[a])

Vaḥşet, ḫalvet maʿnāsınadur. (181[b])

Ves̱āḳ, benddür. (182[a])

Yā, ḥarf-i nidādur ẕevi᾿l-ʿuḳūle muḫtaṣṣdur. (11[a])

Yaḳīn, izāle-i şekk ve şey᾿i ʿilm ve şey᾿i taḥḳīḳdür. (51[b]-52[a])

Yerʿāke, yaḥfiẓke maʿnāsınadur. (45[a])

Ye᾿s, recānuñ żıddıdur ve ḳaṭʿ-ı emeldür. (77[a])

Ye᾿s, recānuñ [żıddıdur] (94[a])

Ẕenb, günāhdur, cemʿi ẕünūb gelür. (44[b])

Ẕeneb, kuyruḳ (44[b])

Ẓulāme, recül teẓallüm itdügi yaʿnī ẓulm [ü ġadr] idüp iẓhār itdügi şey᾿dür. (75[b])

Ẓafer, ġalebe maʿnāsınadur. (76[b])

Ẓafer, maṭlūba fevzdür. (156[b])

Ziʿāret, sū-i ḫulḳdur. (159[b])

Zibl, sergīn yaʿnī ṭavār tersidür (167[a])

Ẕehāb, baṣīret maʿnāsına daḫı gelür. (174[a])

Żaʿīf, ḳavīnüñ żıddıdur. (89[a])

Ẕübāb, ḳara siñekdür. (141[a])

Zeʿʿāʿ, ednā ve alçaḳ maʿnāsınadur. (110[b])

1.1.4. Kitabî Malzeme

1.1.4.1 Edebî Malzeme

Başlı başına edebî bir metin olan *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*'in aynı zamanda edebî bilgiler bakımından da zengin bir eser olduğu görülmektedir.

Şârih, eserinde yeri geldikçe şiir ile ilgili az bulunacak bilgileri harmanlamış ve özellikle meşhur Arap şairlerden bahsetmiştir. Şârihin, şairleri kategorize edecek kadar detaylı bilgiye ulaştığı da bu ifadelerde açıkça görülmektedir.

Ör) Ṭabaḳāt-ı şuʿarā üç ṭabaḳadur. Ṭabaḳa-i ūlā cāhiliyyūndur ki biʿs̱et-i Resūlden evvel zamān-ı cāhiliyyetde gelmişlerdür: İmrüüʾl-Ḳays ve Züheyr gibi. Ve ṭabaḳaʾi s̱āniye muḥaḍramūndur yanī şunlardur ki zamān-ı cāhiliyyete ve zamān-ı İslāma yetişmişlerdür Ḥassān ve Lebīd gibi. Ve ṭabaḳā-i s̱ālis̱e İslāmdan müteḳaddimūndur: Ferazdaḳ ve Cerīr gibi Bunlaruñ ḳavilleriyle be-her-ḥāl ḳāʿide s̱ābit olur ve şiʿrleriyle istişhād olunur. Bunlardan soñra ṭabaḳa-i rābiʿadur ki muḥaddes̱ūn ṭabaḳasıdur. Buḥtürī ve Ebī Temmām ve Ebī Ṭayyib gibi. Bunlaruñ ḳavilleriyle istişhād olunmaz. Ẕikr olunan Lebīd, ṭabaḳa-i s̱āniyedendür. (35^a-35^b)

Ahlak-şiir ilişkisi ve şiir okumayı da teşvik mahiyetinde söylenmiş olan şu sözlerin şerhi, belâgat açısından da ideal örnekler ortaya çıkarmıştır:

Ör) Meḥāsin-i aḫlāḳa müteʿallıḳ şiʿrleri medḥ-i Resūl ve medḥ-i ḫulefā ve vüzerāʾ ve medḥ-i ʿulemāʾ gibi okuñ. Zīrā eşʿār-ı meḥāsin meḥāsin-i aḫlāḳ üzerine delālet ider. Kelime-i <u>iḳraʾū</u> ḳaraʾe yaḳreʾudan emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. <u>Eşʿār</u> şiʿrüñ cemʿidür. Kesrile şiʿr ʿilm maʿnāsınadur… Bu kelimeden murād, ḳırāʾat-ı şiʿr üzerine terġībdür. (86^a-86^b)

Ör) Bundan maʿlūm oldı ki şiʿrde meẕmūm olan ḥüsniyyāta müteʿallıḳ hevā-yı nefs muḳteżāsı üzere dinilen şiʿrdür. Zīrā eks̱er muḳaddemāt-ı ḫayālāt bāṭıladur. Ve eks̱er kelimāt-ı nesībde ve ʿazlde ve ibtihārda ve temzīḳde ve iʿrāżda iftiḫār-ı bāṭıla ve

medḥe müsteḥaḳ olmayan kimesnenüñ medḥindedür. Ammā Peyġamber ḥażretinden mutlaḳ şiʿr memnūʿdur. Zīrā Sūre-i Yāsīnde وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ[37] dinilmişdür. *İmām Faḫr-ı Rāzī* bu āyetüñ tefsīrinde Peyġamber ḥażretine şiʿr lāyıḳ olmaduġınuñ vechi budur ki şiʿr mürāʿāt-ı lafẓ içün maʿnānuñ taġyīrini dāʿī olur. Bunuñ birle lafẓ maʿnāya tābiʿdür. Zīrā lafẓ ḳalıbdur, aṣl maḳṣūd maʿnādur. Ve şiʿrde vezne ḳaṣd-ı iʿtibār olunduġıçündür ki maʿnāya ḳaṣd olunsa da lafẓ mevżūna müttefiḳ olsa ol lafẓa şiʿr ve lāfıẓına şāʿir dinilmez. (87^b-88^a)

Bunların yanı sıra bahsi geçen kelimâtın mânâsına uygun olarak verilen Arapça ve Farsça nazım örnekleri de şerhe edebî anlamda önemli katkılar sağlamıştır.

Ör) Bükeyr b. Ḥammād baʿde'l-ḳatl Ḥażret-i ʿAlī ḥaḳḳında merŝiye inşā eyledi ki ẕikr olunur: Naẓm:

[قل لابن ملجم والاقدار غالبة

هدمت ويلك للاسلام اركانا

قتلت افضل من يمشي على قدم

واول الناس اسلاما وايمانا

واعلم الناس بالقرآن ثم بما

سن النبي لنا شرعا وتبيانا

صهر الرسول وعاضده وناصره

اصحت مناقبه نورا وبرهانا

وكان منه على زعم الحسود له

ما كان هرون من موسى بن عمران

[37] (Yâsîn, 36/69.) "Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır."

وكان في الحرب سيفا ماضيا بطلا

[ليثا اذا لقي الاقران اقرانا] (150[b])

Ör) Bu maʿnāya münāsibdür ehl-i Fürsden baʿż-ı ekābirüñ:

[ادب تاجيست ازنور آلهي

بنه سربر وهرجاكه خواهي] (175[b])

Edebiyat malzemeleri içerisinde özel bir yeri olan ve Halk Biliminin de çalışma sahası içerisinde yer alan atasözleri de şerhi tezyîn eden unsurlar arasındadır. Şârih, dört halifenin şerh edilen sözleri arasında atasözü olanları özellikle belirtmiş ayrıca gerekli gördüğü yerlerde kendisi de Arapça ve Farsça atasözleri kullanmıştır:

Ör) Ems̱āl-i ʿArabdandur [واحرز وابتغ النوافل] Maʿnāsı: Ḳalīl dime ḳabūl eyle daẖı ziyādesin ṭaleb eyle dimekdür. (17[a])

Ör) Lisān-ı Fürsde redd-i şehādet maḥallinde ḍurūb-ı ems̱āldendür: [روباه را كواه چه باشد جزدم] (44[b])

1.1.4.2. Coğrafî Malzeme

"*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*"de şârih, özellikle İslam Tarihi ile ilgili bir takım hadiseleri zikrederken bu hadiselerin meydana geldiği yer adlarını da tabî olarak kullanmıştır. Metindeki tarihî malzeme incelenirken bazı örneklerinin de verileceği bu yer adlarını şöylece sıralamak mümkündür:

Bedir (98[a]-98[b]-106[a]-118[b]),

Hicāz (131[b]),

İskenderiye (132[b]),

Medīne (20[a]-119[a]-121[b]-122[a]-127[a]-132[b]-140[b]-144[b]-148[b]),

Mekke (5^a-24^a-98^b-119^a),

Mıṣır (99^b-122^a-132^a-132^b-140^b-144^b),

Ḥudeybiye (98^b),

Ḥuneyn (88^a),

Tebük (127^a-148^b),

Ṭāʾif (148^b),

Uḥud (42^a-118^b),

Ayrıca şârih kendini tanıtırken: "Bu faḳīr-i kes̱īrüʾt-taḳṣīr ki nefs-i Ḳasṭamonīden eżʿafu ʿibādullāhiʾṣ-Ṣamed Muṣṭafā b. Muḥammeddür" (2^a) ifadeleriyle nereli olduğunu da belirtmiştir.

Metinde mimari eserle birlikte anılan tek yer adı *Mescid-i Kūfe*dir: "…hicretden sene erbaʿīn Ramażānuñ on yedinci güni ki yevm-i Eḥaddur, baʿż-ı rivāyetde on ṭoḳuzıncı günüñe yevm-i Cumʿadur; *Mescid-i Kūfe*ye dāḫil olup zevāyā-yı mescidden baʿż-ı zāviyesinde iḫtifā itdükden ṣoñra…" (149^b)

Hz. Osman'ın bir su kuyusunu vakfedişi de tarihî bir hadise olmasının yanısıra coğrafî değeri de hâizdir: *Medīne*de *Biʾr-i Rūme*den ġayrı ṭatlu ṣu yoġıdı. Peyġamber ḥażreti مَنْ يَشْتَرِي بِئْرَ رُومَةَ فَلَهُ الجَنَّةُ [38] diyicek Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn yetmiş biñ aḳçeye iştirā idüp müslimīn içün vaḳf itdi. El-ān mevcūd ve müntefiʿun bihādur. (127^a)

1.1.4.3 Tarihî Malzeme

İslam Tarihi

[38] (Buhârî, Fezâilu's-Sahâbe, 7.) "Kim bu Rûme Kuyusu'nu satın alırsa ona cennet vardır."

"*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn"in* hâvî olduğu tarihî malzeme, şârihin İslam Tarihine ve özellikle Asr-ı Saadet ve Hulefâ-i Râşidîn dönemindeki tarihî olaylara olan hakimiyetini göstermektedir. Bu dönemlerde yaşanmış ve metinde yer almış bazı tarihî olaylar aşağıda örneklendirilmiştir:

Bedir Ve Ḥażret-i ʿOs̱mān Resūl hażreti Dār-ı Erḳama dāḫil olmazdan evvel İslāma gelen aṣḥābuñ ḳudemāsındandur. Ve ẕāt-ı hicreteyndür. Cemīʿ-i ġażavāta Resūl hażretiyle bile ḥāżır olmışdur. İllā Bedr ġażāsına ḥāżır olmadı. Zīrā Ḥażret-i Ruḳiyyenüñ ol zamānda marīża olduġı mānıʿ olup Resūl hażreti anuñçün ġanāyim-i Bedrden sehim taʿyīn itmişlerdür ve anuñ ḥaḳḳında Resūl hażreti إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ[39] dimişlerdür. (98a-98b)

Ḥudeybiye - Bīʿatü'r-Rıḍvān Ḥudeybiyede Bīʿatü'r-Rıḍvāna daḫı ḥāżır olmadı. Zīrā Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem, Ḥażret-i ʿOs̱mānı ehl-i Mekke ile ṣulḥ içün Mekkeye irsāl itmişler idi. Bīʿat zamānında bulunmaduġı ecilden Resūl hażreti mübārek yed'inüñ birini yed-i uḫrāları üzerine vażʿ idüp anuñçün bīʿat idüp hāẕihi li-ʿOs̱mān dimişlerdür. (98b) Ḥażret-i Ẕi'n-nūreyne ʿaşere-i mübeşşereden ʿAbdurraḥmān b. ʿAvf bir ḫuṣūsda şikeste-ḫāṭır olup ben senden üç ḫaṣletle efḍalüm: Evvelā sen Bīʿatü'r-Rıḍvānda ḥāżır degül idüñ, ben ḥāżır idim ve s̱āniyen Vaḳʿa-yı Bedrde sen ġā'ib idüñ ben ḥāżır idim ve s̱ālis̱en yevm-i Uḥudda sen s̱ābit olmaduñ ben s̱ābit oldum diyicek Ḥażret-i Ẕi'n-nūreyn daḫı buyurdılar ki: Benüm Bīʿatü'r-Rıḍvānda ḥāżır olmaduġımuñ vechi budur ki ol zamānda Peyġamber ḥażreti beni Mekkeye göndermiş idi.(118b-119a)

Ḥażret-i Ebī Bekr-i Ṣıddīḳ Mekkede Ḥādise-i Fīlden iki yıl dört aydan soñra vücūda gelmişlerdür. Resūl ḥażretinden iki yıl dört ay kiçidür. Soñra iki yıl dört ay ḫilāfet idüp sinn-i Resūlde on beş gün ḥummā marażına mübtelā olup āḫirete intiḳāl itmişdür. (5a)

Ḥaẓret-i ʿÖmer Ve Ḥażret-i Ebū Bekr dār-ı fenādan rıḥlet muḳarrer olıcaḳ ʿahid-nāme yazdırup ḫilāfet içün Ḥaẓret-i ʿÖmeri taʿyīn idüp veliyy-i ʿahd ḳılmışdur. Sinn-i

---

[39] (Buhârî, Fardu'l-Humus, 14.) "Senin için Bedir'de şehit olmuş kişinin sevabı ve payı (ganimet) vardır."

şerīfleri altmış üç yıl olup āḫir-i ʿömrinde Muġīre b. Şuʿbenüñ ḳulı Lüʾlüʾe māh-ı ẕiʾl-ḥicce āḫirinde çehārşenbe güni ṭaʿn idüp rūh-ı pākini ṭayyib ve ṭāhir teslīm idüp şehīd olmışdur. (55[b])

Ḥażret-i ʿOs̱mān Mevridi budur ki ehl-i Mıṣr, Ḥażret-i ʿOs̱mān üzerine hücūm idicek ehl-i Medīne daḫı anlara ittibāʿ eyledükleri vaḳtde bu kelimeyi ehl-i Medīneye naṣīḥat idüp buyurmışlardur. (140[b])

Mevridi budur ki yevm-i dārda Ḥażret-i ʿOs̱mān üzerine aʿdā hücūm idicek kendü etibbāʿınuñ ḳıtālinden ferāġat itmeleri murād idünüp bu kelimeyi buyurdılar. (142[a])

Ḥażret-i ʿAlī Ġayrete gelüp hicretden sene erbaʿīn Ramażānuñ on yedinci güni ki yevm-i Eḥaddur, baʿż-ı rivāyetde on ṭoḳuzıncı günü ki yevmi Cumʿadur; Mescid-i Kūfeye dāḫil olup zevāyā-yı mescidden baʿż-ı zāviyesinde iḫtifā itdükden ṣoñra Ḥażret-i ʿAlī, ʿādet-i ḳadīmesi üzere teheccüd vaḳtinde mescide gelüp İbn Mülcem ʿaleʾl-ġafle zāhir olup seyf-i mesmūm ile cebhesine ḍarb idüp [فزت بها ورت الكعبة] didi. Baʿdeʾḍ-ḍarb ḳan revān olup kes̱ret-i seyelānından Ḥażret-i ʿAlī raḍıyallāhu ʿanh maġşiyyün ʿaleyh olıcaḳ nās hücūm idüp İbn Mülcemi ḥabs idüp ḳabż itdiler. Ḥażret-i ʿAlī üç günden ṣoñra ṭāhiran muṭahhiran dār-ı beḳāya rıḥlet itdi. Rahmetullāhi ʿaleyh… (149b)

Tebük Ġazāsı Ḥażret-i ʿAlī Resūl hażretiyle cemīʿ-i ġażavāta ḥāżır olmışdur. İllā Tebük Ġazāsında ḥāżır olmadı. Zīrā Resūl hażreti Medīnede ehl-i beyti üzerinde ḫiẕmetiçün ḫalef itdi. (148[b])

1.2 Hâcegîzâde Mustafa Efendi’nin Şerh Yöntemi

Üzerinde çalıştığımız eser “*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*”in, tam anlamıyla bir sistematik içerisinde olmamak ve tüm ifadelerde aynı sistemi birebir takip etmemekle birlikte; şerh edilecek ifade içerisindeki kelimelerin sözlük anlamlarını, gramer özelliklerini ortaya koyduktan sonra kastedilen asıl mana üzerinde duran ve bu manayı da destekleyici farklı örnekler veren bir yöntemle hazırlandığını söyleyebiliriz. Nitekim

müellif de: “…tercüme olınup tashîh-i lügat ve terşîh-i nikâtına taarruz olundı” (3[a]) ifadeleriyle bu durumu kendi dilinden ifade etmektedir. Ayrıca gerekli gördüğü yerlerde kelimelerin kökenini, lügat manalarını, kullanım alanlarını, ilgili ayet, hadis ve hikmetli sözleri, murad edilen asıl manayı vb. zikrederek şerhine derinlik katmış ve şerhi daha detaylı hale getirmiştir.

Geleneksel şerh anlayışının bir tezâhürü de Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn şerhinde görülmektedir. Şârih Mustafa Efendi’nin -müderrisliğinin de gereği olarak- İslamî literatüre, kaynaklara, dil ve gramere olan hakimiyeti, eserinde belirgin olarak hissedilmektedir.

Hâcegîzâde Mustafa Efendi’nin “Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn”deki şerh yöntemi incelendiğinde ana hatlarıyla şu özellikler görülür:

a. Eser, sadece şerhten ibaret olmayıp; her kısmın başında ilgili halife hakkında muhtasar bilgiler verilir.

Ör) “Ve bunuñ menāḳıbı kütüb-i muʿteberde ẕikr olunduġı üzere zamān-ı cāhiliyetde ismi ʿAbdüʾl-kaʿbe idi. Resūlüllāh, Ḥażreti, baʾdeʾl-İslām ʿAbdullāh tesmiye itdiler.”(4[a])

Ör) …ʿAbdullāh İbn ʿÖmer ve b. Maḫzūmdur. Ve eṣaḥḥ rivāyet üzere nübüvvetden altıncı senede ḳırḳ recül on bir ümerāʾdan soñra İslāma gelüp İslām ile ehl-i şād olup islāmını birbirlerine beşāret itmişler. Ve İslāma gelmesiyle İslām ẓuhūr bulup küfürden farḳ-ı fāḥiş ile farḳ olundıġıçün veyā ḥaḳḳ ile bāṭıl beynini farḳ itdügiçün Fārūḳ tesmiye olunmışdur. Ve Resūl hażretiyle cemīʿ-i ġazavāta ḥāżır olmışdur. (55[a])

Ör) ʿOs̱mān b. ʿAffān b. Ebiʾl-ʿĀṣ İbn Ümeyye b. ʿAbd-i Şems b. Menāf b. Ḳadıyyüʾl-Emeviyyüʾl-Ḳureyşīdür. Cedd-i aʿlāsı Resūl hażretine ʿAbd-i Menāfda mülāḳī olmışdur. Muḳaddem Ḥażret-i Resūlüñ binti Ruḳiyyeyi tezevvüc itmişdür. Ol

vefāt itdükden ṣoñra binti Ümm-i Gülsümi tezevvüc itmişdür. Anuñçün Ẕiʾn-nūreyn dinilmişdür. (98[a]-98[b])

Ör) Ve Ḥażret-i ʿAlī Hāşimüʾl-ebeveyn olan ḫulefānuñ evvelidür. Cümle ḫıṣāl-i ḥasenesinden biri budur ki ṣabī iken İslāma gelüp aṣlā ḳüfrṭārī olmamışdur. Ve zamān-ı cāhiliyyetde aṣlā şürb-i ḫamr itmemişdür ve bunuñ ḥaḳḳında Resūl hażreti أَنا مَدِينَة الْعلم وعَلى بَابهَا [40] dimişlerdür. (147[a])

b. Şerh edilen sözlerin aslıyla, kendi şerhi "söz söz" şerh metnine dâhil edilir.[41]

Ör) "El-kelimetüʾs-Sābiʿa [الكلمة السابعة اذكروا فقد رسول الله يذل عندكم مصيبتكم] Resūlullāh ḥażretinüñ dünyādan intiḳālin ẕikr idüñ; tā ki size vāḳiʿ olan muṣībet sehl ola. Murād, dünyāda faḳd-ı Resūlullāhdan aʿẓam ve ekber muṣībet yoḳdur. Cemīʿ-i meṣāyib-i dünyeviyye buña nisbet menzile-i ʿademdedür dimekdür. Ẕikr kesrile olıcaḳ lisāna ve żammile olıcaḳ ḳalbe muḫtaṣṣdır. Üẕkürū vecheyni muḥtemildür. Fetḥile faḳd şeyʾüñ ḥissden ġaybiyyetidür…"(9[a])

Ör) El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾt-tisʿūn [الصبر نصف الايمان] Ṣabr itmek nıṣf-ı īmāndur. Murād, kemāl-i īmāndur. Belāya ṣabr nefs üzerine ziyāde s̱aḳīl ve şedīd olduğıçün nıṣf-ı īmān menzilesine tenzīl olınup [الصبر نصف الايمان] [42] dinilmişdür. Peyġamber ḥażretinüñ ferāyiżeʿilm didükleri gibi. (51[b])

c. Sözün aslı verildikten sonra öncelikle söz doğru bir biçimde Türkçe cümleye çevrilir.

Ör) El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾl erbaʿūn [الطمع فقر واليأس غنى] Ṭamaʿ, ʿayn-ı faḳrdur ve yeʾs ʿayn-ı ġınādur. (76[b])

---

[40] (Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, I, 44.) "Ben ilmin şehriyim; Ali de kapısıdır."
[41] Geleneksel şerhlerde genellikle iki yöntem kullanılmıştır: Birinci yöntemde şerh edilecek metin verildikten sonra ayrı bir bölümde şerh yapılır; ikinci yöntemde ise şerh edilecek metnin aslı, şerh metnine dahil edilir.
[42] "Sabır imanın yarısıdır."

Ör) El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾl-ḫamsūn [اصبروا فان العمل كله بالصبر] Siz umūruñuzda ṣabr eyleñ. (32[a])

d. Çeviri esnasında, anlam ayrıntılarına da dikkat edilerek kelimeleri tam anlamıyla karşılayacak olan ifadeler özenle seçilir ve aralarındaki fark ifade edilir.

Ör) Veraʿ ile taḳvā bi-ḥasebiʾl-lüġat mürādiflerdür ammā bi-ḥasebiʾl-istiʿmāl beynehümāda farḳ budur ki: Taḳvā ḥarāmdan iḥtirāzdur. Veraʿ şübhe ve ḥarāmdan iḥtirāzdur. Anuñçündür ki bu maḥalde veraʿ bedeline taḳvā dinilmedi. (161[b])

Ör) Kesrile libās şol s̱evbdür ki bedende ola. S̱evb bundan eʿammdur. Zīrā ṣanduḳda ḥıfẓ olunana s̱evb dirler libās dimezler. (162[b])

e. Tercümenin ardından, ifadede geçen kelimelerin lügat manaları ve gerekli görülen yerlerde gramatikal görevleri belirtilir.

Ör) El-kelimetüʾl-ūlā [صنايع المعروف تقى مصارع السوء] Aʿmāl-i ḥasene-i ġayr-ı münker, ṣāḥibini maḥall-i sūʾa suḳūtdan ḥıfz ider. Murād, müʾmin olan kimesneye lāyıḳ budur ki her ān ve her sāʿat efʿāl-i güzīde ve aʿmāl-i pesendīdeye iştiġāl eylerse ol iştiġāl eyledügi aʿmāl-i ḥasene berekātıyla mevāżiʿ-i ḫavf ü ḫaṭardan emīn olur dimekdür. Ṣanāyiʿ maʿrūfdur. "Maʿrūf münkerin żıddıdur. Taḳā ḥıfẓ maʿnāsına olan viḳāyetden ṣīġa-i müstaḳbeldür. Maṣāriʿ mıṣraʿuñ cemʿidür. Fetḥ-i mīmle maṣraʿ maḥall-i ṣarʿ maʿnāsınadur. Ṣarʿ da suḳūṭ maʿnāsınadur." (5[b]-6[a])

Ör) El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾs̱-s̱elās̱ūn [اشقى الولاة من شقيت به رعيته] Vālī olanlaruñ ziyāde şaḳīsi raʿiyyeti anuñ sebebiyle şaḳī olandur. Murād, vālīnüñ yaramazı şol vālīdür ki anuñ beyhūde efʿāli ve nā-sütūre eşġāli sebebiyle raʿiyyet maṣāliḥ-i dīniyyeye yetişmeyüp ḫüsrān üzere olup bed-baḫt olalar dimekdür. Şeḳāvet bed-baḫtlıḳdur ve yaramazlıḳdur. Eşḳā bundan ṣīġa-i tafḍīldür. Şaḳiyyet ṣīġa-i māżīdür. (70[a]-70[b])

f. Şerh edilen sözleri açıklayıcı ve tasdik edici âyet-i kerime ve hadis-i şerifler iktibas edilir.

Ör) "Ḳurʾān-ı ʿAẓīmde Allāhu teʿālānuñ وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ ḳavli bu maʿnāya işāretdür."(7a)

Ör) *Ṣaḥīḥ-i Müslīm*de İbn Cüreyyin rivāyetinde لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا ولا تواعد اخاك موعدا فتخلفه ḥadīs̱i bu maʿnāyı müʾeyyiddür. (17a)

g. "Bazılar katında, bazı ulema didiler, ekâbir-i selefün kavilleri…", ifadeleriyle diğer şahısların görüşlerine yer verilir.

Ör) "Küberā-i selefüñ [البلاء على الانسان من عدم حفظ اللسان] ḳavli bu kelimenüñ maʿnāsına muvāfıḳdur." (34a)

Ör) Bu maḥalle münāsibdür İbn Sīnā'nuñ [اذ المرء لم يحفظ ثلاثا فبعه ولو بكف من رماد وفاء للصديق وبذل مال وكتمان السرائر في الفواد] ḳavli. (80b)

h. Bazen sözü konu dışına çıkarmamak amacıyla detaya girilmez ve meselenin tafsîli için müracaat edilecek kaynaklara göndermeler yapılır.[43]

Ör) "Tafṣīl-i kelām *Muġniʾl-Lebīb*dedür."(38a)

Ör) Selū īsālden ṣīġa-i emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. Aṣlında esʾelū idi. İʿlāl, kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. (51a)

i. "Tahkîk, murâd, murâd-ı manâ, takdîr-i kelâm, ya'nî…" ifadeleriyle manânın daha anlaşılır olması sağlanır ve ayrıntılı bilgiler verilir.

Ör) "Murād, emne münāfī şeyʾ ile emni ibṭāl itmeyüp dāyimā emn üzerine olmaḳ ṭaleb eyle dimekdür."(39b)

Ör) Eʾl-kelimetüʾs-sādise veʾl-ḫamsūn [اليأس حر والرجاء عبد] Yeʾs ḥürrdür recā ʿabddür. Yaʿnī yeʾs ḥürr gibidür; recā ʿabd gibidür. Edāt-ı teşbīhe ḥaẕf olunmaġla ḥaml-i mübālaġaya mebnīdür. Yaʿnī her kimesne ki nāsdan ḳaṭʿ-ı recā ide ol kimesne

[43] Ayrıntılı bilgi için bkz. "Metin Dışı Göndermeler"

rıḳḳ-ı ḫiẕmet ve ḳayd-ı iṭāʿatdan ḫurūc ider. Ve her kimesne nāsdan recā üzerine ola ol kimesne rıḳḳ-ı ḫıẕmet ve ḳayd-ı iṭāʿatda bāḳīdür.

j. İfadenin tam manasıyla anlaşılabilmesi için ihtiyaç duyulan yerlerde "mevridi budur ki" ifadesiyle, sözün söyleniş sebebi ve hangi olay üzerine söylendiği açıklanır.

Ör) "Mevridi budur ki bir gün Saʿd İbnüʾl-ʿĀs, Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn'e sen bu ġavġadan ḫalāṣ olmazsın tā ki bunlardan ayrılup ḥacc idüp telbiye itmeyünce. Zīrā bunlar seni ḥacc itmekden menʿ itmezler diyicek bu kelimeyi buyurdılar."(137[b])

Ör) El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾt-tisʿūn [انما حملني على ذلك ما رأيت من اختلاف كتاب الله وقول بعضهم لبعض قراءتي خير من قرأتك فاجبت قراءة الناس واحدةِ] Ḳurʾān-ı ʿaẓīmi nüsḫa-i vāḥide üzerine muḳarrer itmege beni ḥaml itmedi yaʿnī sebeb olmadı illā kitābullāhuñ iḫtilāfı ve baʿż-ı nāsuñ baʿż-ı āḫara benüm ḳırāʾatim senüñ ḳırāʾatüñden ḫayrludur didikleri ḥaml itdi ve sebeb oldı. Emr böyle olıcaḳ nās, ḳırāʾat-i vāḥide üzerine olmasına muḥabbet itdüm. Anuñçün böyle itdüm. Bu kelime ve kelime-i sābıḳanuñ mevridi Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn, ʿulemā-yı ṣaḥābeyi cemʿ idüp Ḳurʾān-ı ʿaẓīmi nüsḫa-i vāḥide üzerine muḳarrer idüp muḫtelefün fīhā olan nüsḫayı cemʿ idüp iḥrāḳ itmiş idi. Ehl-i Mıṣrdan Medīne'ye Ḥażret-i ʿOsmān üzerine gelüp ḫurūc itdükleri zamānda: "Sen Kurʾānı iḥrāḳ itdüñ içinde maḳṣūduña muvāfıḳ olanı iẓhār itdüñ" diyü iʿtirāż idicek bu kelime ve kelime-i sābıḳayı anlara cevāb içün buyurmışlardur. (144[b])

k. Şerh edilen ifade içerisinde çok bilinen ve yaygınca kullanılan sözcükler bazen açıklanmayıp "ma'rûfdur" yazılarak yetinilir.

Ör) "Fetḥile ʿacz maʿrūfdur."(6[b])

Ör) "Evvel maʿrūfdur."(9[a])

Ör) "Ġuṣṣa maʿrūfdur." (179[a])

Ma'rûf olan ifade için bilinmesi gereken bir detay varlığında ise ilgili detay da verilir:

Ör) "Ş̱eyṭān maʿrūfdur ve insden ve cinden ve dābbeden her ʿāṣī ve mütemerrid olana daḫı dirler." (111[a])

l. Daha önce bahsi geçen bir ifade tekrar etmişse metin içi bir göndermeyle ilgili kısma atıfta bulunur.[44]

Ör) "Beyān-ı baġy mürūr itmişdür." (178[b])

Ör) "Beyān-ı edeb ve beyān-ı ḥüsn-i ḫulḳ mürūr itmişdür." (181[a])

Ör) "Beyān-ı emel mürūr itmişdür." (184[b])

Ör) "Safaḥāt mürūr itmişdür." (185[b])

m. Okuyucunun aklına takılma ihtimali olan ve bir tezat izlenimi uyandıran ifadelerde "…diyü sual olunursa cevap verilir ki" şeklindeki ifade, şüpheleri ortadan kaldıracak şekilde şârih tarafından sorulur ve yine şârih tarafından cevaplanır:

Ör) "Bu kelime ve bu kelimeden sābıḳ olan kelime ile [قلب الاحمق في فيه ولسان العاقل في قلبه] beyninde fark nedür diyü suʾāl olunursa cevāb virilür ki [قلب الاحمق في فيه] kelimesinden murād kalbine gelen hemān lisānında cārī olur dimekdür. Ammā [قلب الاحمق وراء لسانه] dimek baʿdeʾt-tekellüm taʿaḳḳul ider dimekdür. Ve daḫı [لسان العاقل في قلبه] kelimesinden murād aṣlā tekellüm eylemez dāyim ḳalbinde ḥıfẓ ve setr ider dimekdür. Ammā [لسان العاقل وراء قلبه] dimek evvelā teʾemmül ve tefekkür eyler sözi ṣoñra söylemege başlar dimekdür." (186[b]-187[a])

Ör) بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ ، قُلْ: وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ [45] ḥadīs̱i bu kelimede ve kelime-i sābıḳada [ومن يعصهما] ʿibāretinüñ ʿadem-i ṣıḥḥatine delālet ider diyü suʾāl iderse cevāb virilür ki żamīrde teşrīk tesviye īcāb itmez. (29[b])

Ör) Eger suʾāl olınup ḥadīs̱-i, evvel iṭāle-i ṣalātdan nehydür ve ḥadīs̱-i s̱ānī iṭāle-i ṣalātla emrdür; beyneʾl-ḥadīs̱eyn tedāfiʿ vardur dinilürse cevāb virilür ki ḥadīs̱-i s̱ānīde

[44] Ayrıntılı bilgi için bkz. "Metin İçi Göndermeler"
[45] (Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 48.) "Sen ne güzel hatipsin. De ki: "Allah'a ve Resulüne itaat et.""

taṭvīldür[den] murād, ḫaṭībe nisbeten taṭvīldür. Yoḫsa nāsa meşaḳḳat virür taṭvīl degüldür. (63[b]-64[a])

1.2.1. Göndermeler

Hâcegîzâde Mustafa Efendi'nin şerh metodu içerisinde çeşitli göndermelere rastlamak mümkündür. Bu göndermelerin önemli bir kısmını metin dışı göndermeler oluşturmakla birlikte geriye mâtuf ifadelerle metin içi göndermelere de rastlamak mümkündür Buradan hareketle "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin*"de görülen göndermeler: "Metin İçi Göndermeler ve Metin Dışı Göndermeler" olmak üzere iki başlık altında incelenecektir.

1.2.1.1. Metin İçi Göndermeler

"*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin*"deki metin içi göndermelerin, sadece önceden bahsi geçen konulara atfen yer aldığı dikkat çekmektedir. Bu gönderme yapılırken nokta atışı yer tayini yapmak yerine " sâbık, mürûr itmişdür " gibi ifadelerle yetinildiği görülmektedir.

Ör) Bu kelime de kelime-i ṣābıḳa gibi ḍurūb-ı ems̱āldendür (111[b]).

Ör) Taḳvā mürūr itmişdür (81[a]).

Ör) Beyān-ı ḳavm mürūr itmişdür. (95[a])

1.2.1.2. Metin Dışı Göndermeler

Şârihin metin şerhinde istifade ettiği kaynakları zikretmesi, onlara atfen ayrıntılı bilgiye ulaşma yolunu göstermesi, konu dışına fazlaca çıkmamak için başka eserleri adres göstermesi metnin dış göndermelerini teşkil ederken şârihin de hakim olduğu kaynak ve bilgilerin zenginliğini gözler önüne sermesi açısından önem arz etmektedir. Metinde gönderme yapılan eserleri şöylece sıralamak mümkündür:

“Bedāyiʿu-l-Umūr, Hidāye, Keşşāf, Kirmānī Şerḥi, Kitāb-ı Delāyil, Zuḫayr, Miftāḥuʾl-Ulūm, Muġniʾl-Lebīb, Ḥāşiye-i Keşşāf, Şerḥ-i Miftāḥ, Ḳāmūsuʾl-Muḥīṭ

Ör) Tafṣīli, Kütüb-i tevārīḫden “*Bedāyiʿu-l-Umūr”* dadur. (133a)

Ör) Bu kelime *Hidāye*den menḳūl olduğı üzere naẓm-ı ḥadīs̱e muvāfıḳ olıcaḳ Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyne isnād mücerred telaffuẓ itdügi cihetdendür. (132a)

Ör) Murād, niẓām-ı ʿālemden şikāyetdür. *Ḥāşiye-i Keşşāf*da ẕikr olunduğı üzere ḳavilleriyle ḳāʿide s̱ābit olur. (35a)

Ör) Zīrā *Keşşāf*da ve *Tefsīr-i Ḳādī* de ẕikr olunduğı üzere āyet-i kerīmenüñ mūcebi müslimīn üzerine s̱aḳīl gelicek Resūl hażreti إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ بِهَا مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ [46] didi. Ve daḫı مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ [47] didi. (126[b])

Ör) Andan ṣoñra s̱āʾir nās bīʿat itdiler. Bu tafṣīli, *Kitāb-ı Delāyil* de Beyhaḳī[48] rivāyet itmişdür. (46[b])

Ör) Uḥudda şehīd olanlaruñ cümlesi ġasl olunmamışdur. Ve cümle seyf ve silāḥ ile ḳatl olunmışdur. Belki bunlardan baʿżınuñ erʾsine ḥacer iṣābet itmekle ve baʿż-ı āḫar ʿaṣā ile ḳatl olunmışdur. Tafṣīl-i mesʾele *Zuḫayr*'dadur. (42[a])

Ör) Yā ḥarf-i nidādur ẕeviʾl-ʿuḳūle muḫtaṣṣdur ġayr-ı ẕeviʾl-ʿuḳūle nidā itmek Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde يَا أَرْضُ ابْلَعِي ماءَكِ وَيا سَماءُ أَقْلِعِي [49] gibi istiʿāreye mebnīdür . Tafṣīli *Miftāḥuʾl-Ulūmda* ẕikr olunmışdur. (11a)

Ör) Hemzenüñ fetḥiyle ve taḫfīfle kelime-i elā beş vecih üzerine müstaʿmeldür. Evvelā tenbīh içindür. Cümleteyne dāḫil olur yaʿnī cümle-i ismiyye ve fiʿliyyeye dāḫil

[46] (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, IV, 140.) “Muhakkak Allah mallarınızdan geriye kalanları temizlemek için zekatı farz kılmıştır.”
[47] (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, IV, 140.) “ Zekatı verilen şey kenz değildir.”
[48] Ahmed b. Hüseyin Beyhaki (ö. 1066) Hadis ve fıkıh alimi.
[49] (Hûd, 11/44.) “(Nihayet) "Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!" denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cudi (dağının) üzerine yerleşti. Ve: "O zalimler topluluğunun canı cehenneme!" denildi.”

olur. Ve s̱āniyen tevbīḫ ve inkār içündür. Ve s̱ālis̱en temennī içündür. Ve rābiʿan istifhām içündür. Ve ḫāmisen ʿarż ve taḫṣīs içündür. Bu maḥalde murād, maʿnā-yı evveldür. Tafṣīli *Muġni ʾl-Lebīb*dedür. (44[a])

Ör) Mıṣra, Mıṣr tesmiye olunduġınuñ vechi *Ḳāmūsda* ẕikr olunduġı üzere Mıṣr b. Nūḥ binā itdügidür (132[b])

1.2.2. İktibaslar

Bu metinde geçen ve dört halifeye ait olan her söz başlı başına birer iktibas örneğidir. Ayrıca eserin tamamı Kur'ân-ı Kerîm ve Hadîs-i Şerîflerden yapılan iktibaslarla da bezenmiştir. Bu iktibaslardan bazı örnekleri ilgili başlıklar altında şöylece gösterebiliriz:

1.2.2.1. Âyet-i Kerimeler

Ör) Zīrā Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde فَلا تَظْلِمُوا اَحَدًا [50] dinilmişdür.(48[a])

Ör) Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde Sūretüʾl-Ḥicrde وَما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَالْأَرْضَ وَما بَيْنَهُما إلاَّ بِالْحَقِّ [51] āyeti.(105[b])

1.2.2.2. Hadis-i Şerifler

Ör) Bunun mıṣdāḳı *Ṣaḥīḥaynda* Ḥaẓreti ʿAlī rivāyetinde لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ، إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ [52] ḥadīs̱idür. Yaʿnī maʿṣiyet olan maḥalde imāma inḳıyād şerʿī degüldür. (29[a])

Ör) Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden اسْتَشِيرُوا ذَوِي الْعُقُولِ تُرْشَدُوا [53] ḥadīs̱i. (140[a])

---

[50] (bkz. Kehf, 18/49.) " وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا " "…Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez. "

[51] (Hicr, 15/85.) "Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat (kıyamet), mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et."

[52] (Müslim, İmâre, 39.) "Günah hususunda itaat yoktur, itaat güzel şeylerdedir."

[53] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 419.) "Akıl sahipleriyle istişare edin ki doğru yolu bulursunuz."

1.2.2.3 Arapça Farsça İfadeler

Ör) Mā yuḥsinühū mā yaʿlemühū maʿnāsınadur. Zīrā ḳamūsda [وهو يحسن للشيء اي يعلمه] dinilmişdür. (153[a])

Ör) Ḳāmūsda [والمرء مثلث الميم الانسان والرجل ولا يجمع من لفظه] dinilmişdür. (16[a])

Ör) Kesrile ve teşdīdle sırr mā yektümdür, cemʿi esrār ve serāyir gelür. [علن الامرعلينا و علانية] dirler ẓuhūr maʿnāsına. (20[a])

1.2.2.4 Arapça Farsça Manzum Parçalar

Ör) Ḳāḍī Ebuʾl-Ḫaṭṭāb bu ḳavle naẓīresinde

[قسامة جمشيد وملكة قيصر وثروة قارون ونجدة رستم

اذا اجتمعت في المرء والمرء جاهل وان كان حرا لا يساوي بدرهم] didi. (169b)

Ör) beyt:

فضائله شهب تلوح وطبعه

سماء قطب المعالى مدارها

له نظرة في المشكلات مصيبة.

يحاكي غرار المشرفى غرارها (2[b]-3[a])

Ör) Bu maʿnāya münāsibdür ehl-i Fürsden baʿż-ı ekābirüñ :

[ادب تاجيست ازنور آلهي

بنه سربر وهرجاكه خواهي] ḳavli. (175[b])

1.2.2.5. Kaynak Eserlerden Yapılan İktibaslar

Ör) Bu maʿnāya işāretdür *Ṣaḥīḥ-i Müslīmde* Ebī Saʿīd rivāyetinde مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ [54] ḥadīs̱i. (91[a])

Ör) Bu maʿnāya münāsibdür *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de فَضْلُ العَالِمِ عَلَى العَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ [55] ḥadīs̱i. (153[a])

Ör) Manṭıḳ nuṭḳ maʿnāsınadur. *Ḳāmūs*da ḍarabe bābından "*naṭaḳa yenṭıḳu nuṭḳan ve manṭıḳan*" dinilmişdür. (12[b])

Ör) *Cāmiʿu ʾl-Uṣūl* ʻde Peyġamber ḥażretinüñ dār-ı fenādan rıḥleti beyānında :

[ولد رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الاثنين وخرج من مكة يوم الاثنين ودخل المدينة يوم الاثنين وقبض يوم الاثنين]

[سنة احدى عشرة من الهجرة] dinildi. (47[a]-47[b])

Ör) Kütüb-i tevārīḫden *Silsile-i Nebeviyye*'de [بويع لابي بكر يوم وفات المصطفى صلوات الله عليه وسلامه في سقيفة بني ساعدة عدة بنص النبي صلى الله عليه وسلم حين قدمه للصلوة وحين قال قيلونى لست بخيركم قالوا والله لا نقيلك رضيك رسول الله صلى الله عليه وسلم لديننا افلا نرنصيبك لدنيانا] dinildi. (47[a])

Ör) Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Müftiʾs̱-s̱eḳaleyn Merḥūm İbn Kemāl Paşa cemʿ itdügi *Eḥādīs̱-i Erbaʿīn*de ve İmām Ḳuḍāʿī *Şihābü ʾl-Aḫbārda* ẕikr itdükleri لَا يُغْنِي حَذَرٌ مِنْ قَدَرٍ [56] ḥadīs̱i… (180[a])

Ör) Zīrā şecer menḳūlātdandur. Kütüb-i fıḳhdan *Hidāye*de [الشفعة واجبة في العقار وان كان مما لا يقسم كالحمام والبئر والطريق ولا شفعة في البناء والنخل اذا بيعت وهو صحيح مذكور في الاصل] dinilmişdür. (130[a])

---

[54] (Müslim, Îmân, 78.) "Kim bir kötülük görürse eliyle düzeltsin buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu daimanın en zayıf halidir."

[55] (Tirmizî, İlm, 19.) "Âlimin âbide olan üstünlüğü benim en alt derecede olanınıza üstünlüğüm gibidir."

[56] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 48.) "Kaderden sakınmak fayda vermez."

Ör) *Hidāye Şerḥi'* nde Ekmelüʾd-dīn: "Ḥażret-i ʿ Alī ḥāl-i islāmında ve ḥāl-i mevtinde kaç yaşında idi ʿulemāʾ iḫtilāf itdiler. (147b)

Ör) Ve *İḥyā-yı ʿUlūmda* حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَزِنُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا [57] ḥadīs̱i. (152ᵃ)

Ör) Bu maʿnāya münāsibdür ṣāḥibüʾl-*Keşşāf*ıñ [امن الحرمان من سئل الرحمان] ḳavli. (179ᵇ)

Ör) *Muġniʾl-Lebīb*de

[حتى حرف يأتي لاحد ثلاثة معان انتهاء الغاية وهو الغالب والتعليل وبمعنى الا في الاستثناء وهذا اقلها]dinilmişdür. (24ᵃ)

Ör) Ve *Nevāzil* de [الاكل فوق الشبع لا يحل] dinilmişdür. (85ᵃ)

Ör) Kütüb-i fetāvādan *Nuḳāye Şerḥi'*nde [احب الثياب الصوف الابيض لانه لباس الانبياء ويكره لبس الاحمر من الثياب لقوله عم اياكم والحمرة فانها زي الشيطان] dinilmişdür. (136ᵃ)

Ör) Ammā siyerden *Şerḥ-i Manẓūmda* Ümmi Seleme rivāyetinde Ḥażret-i Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ʿanh minbere çıḳup es̱nā-i ḫuṭbede

اما بعد فمن كان منكم يعبد محمدا فان محمدا قد مات ومن كان منكم يعبد الله فان الله حي لا يموت قال الله تعالى وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ [58] didi. (46ᵇ47ᵃ)

Ör) *Şerḥ-i Muḫtaṣar*da şurrāḥ-ı kitāb, kelime-i ʿOs̱mānı biʿaynihā ẕikr itdükden ṣoñra teʾvīl idüp didiler ki: "Kelime-i f̱ī taʿlīl içündür." (129ᵇ)

Ör) ʿAdū ḥużūrında muḳīm olan kimesne içün s̱ābit olan ḳaṣr bi-ḥasebiʾl-keyf olan ḳaṣırdur. Zīrā kütüb-i fıḳıhdan *Şerḥ-i Ṭaḥāvī* 'de [ان كان القوم ركوبا لا يقدرون على النزول عن

---

[57] (İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 96.) "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin ve tartılmadan önce kendinizi tartın."

[58] (Âli İmrân, 3/144.) " Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükâfatlandıracaktır."

دوابهم لخوف عدو او سبع او طين اجزاؤهم ان يصلوا بهم الايماء ويجعلون السجود اخفض من الركوع من غير ان يضعوا رؤسهم على شيء واجزاءهم ان يصلوا الى غير القبلة] diyü ẕikr olunmışdur. (123^b-124^a)

Ör) *Tevāliʿu-l-Envār*da Resūl ḥażretine istinād idüp Ebī Bekr ḥakkında وَاللهِ مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ, وَلَا غَرَبَتْ عَلَى أَحَدٍ بَعْدَ النَّبِيِّينَ وَالمُرْسَلِينَ أَفْضَلَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ [59] ḥadīs̱-i şerīfi rivāyet olunmışdur.(5^b)

Bu ve benzer örneklerin yanı sıra metinde yer yer bazı zevâtın sözleri de kaynak belirtilmeden iktibas edilmiştir:

Ör) Ḥażret-i ʿĀyişe raḍıyallāhu ʿanhā غشي عليه منذ ساعة [60] didi. (45b)

Ör) (Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn) cemīʿ-i levāzımıyla üç yüz deve ve kūmünde biñ dāne filori getürüp: "ġazāya ṣarf idüñ" didi. (127b)

Ör) Ṭalḥa b. ʿAbdullāh, Ḥażret-i ʿOs̱mān'a didi ki: "Şāma rıḥlet idüp anda ḳarār eyle tā ki senüñ leşkerüñ seni bu ġavġadan ṣaḳlayup ḥıfẓ ideler" (128a)

Ör) İbn Mülcem ʿaleʾl-ġafle zāhir olup seyf-i mesmūm ile cebhesine ḍarb idüp [فزت بها ورت الكعبة] didi. (149a)

Ör) Harun Reşidin Asmaiye söylediği tashihten sonra alınacak)(175b, 176a)

Ayrıca kaynak eserlerden ziyade, kaynağı tam olarak verilmeyen meşhur sözler olduğu anlaşılan iktibaslar da metinde önemli yer tutmaktadır. Bu tür iktibaslara aşağıda örnekler verilmiştir:

Ör) Ehlullāhuñ [ان الله يرى ولا يرى] didikleri bu maʿnāya işāretdür. (18b)

Ör) Küberā-i selef [الصبر مفتاح الفرج] didikleri … (32b)

[59] Abd b. Humeyd, Müsned, I, 200 "Vallâhi, peygamberlerden sonra, Ebû Bekir'den daha üstün bir kimse üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır."
[60] (Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 330.) "Bir saatten beri baygındılar."

Ör) Cebriyye ṭāʾifesinüñ bu ḥadīs̱le iḥticāc idüp "cebre delīldür" didikleri … (118b)

Ör) Kütüb-i kelāmiyyeden baʿż-ı muʿteberātda [والعقول متفاوية باصل الفطرة بالحديث خلافا للمعتز لكونه مناط التكليف] dinilmişdür. (163[a])

Ör) Kütüb-i fıḳıhda mesele-i ṣaḥīh budur ki zevce zevcini baʾdeʾl-vefāt ġasl itmek cāʾiẕdür ammā zevc zevcesini ġasl itmek cāʾiz degüldür. Zīrā ʿiddet vefāt sebebiyle zevce zevcinden münḳaṭiʿa degüldür ammā zevc zevcesi vefāt itdügi gibi ġayrı tezevvüc caʿiz olup beynehümāda fiʾl-ḥāl inḳıṭāʿ s̱ābit olur. (5[b])

1.3. Şerhin Kaynakları

Metnin tamamına bütüncül bir gözle bakıldığında şerh kaynaklarının çok geniş bir saha oluşturduğu dikkat çekmektedir. Metindeki söz varlığı, edebî malzeme, coğrafî malzeme, tarihî malzeme, iktibaslar, metin içi ve dışı göndermeler vs. şârihin literatüre ve sahaya olan hâkimiyetinin yanı sıra şerhin kaynak bakımından zenginliğini de gözler önüne sermektedir. Aşağıda sıralanan bu kaynaklar hakkında metin içerisinde dipnotlarda bilgi verilmiştir.

"Ṣaḥīḥ-i Buḫārī, Ṣaḥīḥ-i Müslīm, Silsile-i Nebeviyye, Bedāyiʿu-l-Umūr, Cāmiʿuʾl-Uṣūl, Eḥādīs̱-i Erbaʿīn, Hidāye, Hidāye Şerḥi, İḥyā-yı ʿUlūm, Keşşāf, Kirmānī Şerḥi, Kitāb-ı Delāyil , Zuḫayr, Miftāḥuʾl-Ulūm, Muġniʾl-Lebīb, Nevāzil, Nuḳāye Şerḥi, Ḥāşiye-i Keşşāf , Şerḥ-i Manẓūm, Şerḥ-i Miftāḥ, Şerḥ-i Muḫtaṣar, Şerḥ-i Ṭaḥāvī, Şihābüʾl-Aḫbār, Tevāliʿu-l-Envār, Tefsir-i Kebîr , Ḳāmūsuʾl-Muḥīṭ, Ḳurʾān-ı ʿAẓīm."

Ayrıca kaynak eser isimlerinin verildiği atıflardan ziyade, kaynağı verilmeyen fakat meşhur sözler olduğu anlaşılan iktibasların da metinde önemli yer tuttuğundan bahsetmiştik. Buna binâen: "kütüb-i muteber, kütüb-i fıkıh, kütüb-i tevârih, kütüb-i sıhah, kütüb-i Arabiyye, kütüb-i siyer, kütüb-i lügat, kütüb-i sarf, kütüb-i usul, kütüb-i fetâvâ, bazı kütüb" gibi ifadelerle bahsi geçen eserlerden yapılan alıntılar da şerhin kaynaklarının sadece yukarıda zikredilen eserlerden ibaret olmadığını göstermektedir.

BÖLÜM 2: ŞERH-İ KELİMÂT-I ÇEHÂR YÂR-I GÜZÎN'İN METNİ

2.1. Metin Tespiti ve Hazırlanışıyla Alâkalı Hususlar

Eserin giriş kısmında sah kaydı mahiyetinde "Ḳad isteṣaḥḥahü᾽l -faḳīr Mehmed Emin Mīr e᾽r-Rodosī" ismi hemen altında da imzası vardır.(1[a])

Her on beş varakta bir basılmış olan âidiyet mühründe "Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Osmanzāde Hacı Muhammed Ağa'nuñ vakfıdur. 1211" ifadesi yer almaktadır.

Yine eserin sonundaki âidiyet mühründe ise "Abduhu Osmân küllü'l-umûri tevekkel ale'r-Rabbi" yazılıdır.(188[a])

Eserin sonunda istinsah tarihi olduğu anlaşılan min şehri zilhicceti'l-mükerrem fî seneti ve isneyn ve elf (Zilhicce 1002) tarihi Arapça olarak yazılmıştır.(188[a]) Bu kayıttan hareketle, nüshanın şârihin vefatından üç sene sonra istinsah edildiği ve yaklaşık iki yüzyıl sonra da vakfedildiği anlaşılmaktadır.

Şârih, eserinin girişinde kendini "Bu faḳīr-i kes̱īrü᾽t-taḳṣīr ki nefs-i Ḳasṭamonīden eżʿafu ʿibādullāhi᾽ṣ-Ṣamed Muṣṭafā b. Muḥammed" (2[a]) olarak tanımlar.

Eserin yazılış amacına gelince, sebeb-i teşrîh bâbında da belirtildiği üzere Mustafa Efendi, giriş kısmında Şerh-i Kelimâtından bahsederken eserin sebeb-i te'lifini, eseri Ferhad Paşa[61]'nın muradı üzere kaleme aldığını belirterek izah etmiştir.[62] Müellifin, Ferhad Paşa'nın muradını anlatan: "Aṣḥāb-ı kirāmdan çehār yār-ı güzīn rıḍvānullāhi teʿalā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażretlerinin çehār ṣad kelimāt-ı dürer-bār ü güher-nis̱ārları lisān-ı Türkīyle tercüme olunması murād-ı şerīfleri olup bu dāʿīlerine işāret buyurıcaḳ…"(3[a]) ifadeleri, eserin bir tercüme olduğunu göstermektedir. Yabancı dilde yazılmış metinlerin tercümelerinin de şerh faaliyetleri içerisinde yer alabileceğini belirtmiştik. Aslı Arapça olan sözleri çevirmenin tercüme olduğu zaten açıktır. Ancak burada önemli olan nokta eserimizin Arapça yazılmış bir eserin tercümesi mi yoksa

---

[61] Ferhad Paşa, ö.1595, Osmanlı veziriâzamı. Bkz. DİA., "Ferhad Paşa" c.12, s. 383-384

[62] bkz. Mustafa b. Muhammed, a.g.n. 2[a], 2[b],3[a]

müellif tarafından çeşitli kaynaklardan seçilen dört yüz sözün şerhi mi olduğu noktasıdır. Metinde böyle bir Arapça nüshadan bahsedilmez. "Çehār yār-ı güzīn rıḍvānullāhi teʿalā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażretlerinin her birinden istimāʿ olunan kelimāt-ı nasāyiḥ-simātlarından teberrüken yüzer ʿaded kelimāt-ı nefīse bu risālede beyān buyrulmışdur."(1[a]) ifadesi, müstakil bir eserin tercümesi olmadığı; muhtemelen hadis, menâkıb, tevârih gibi çeşitli İslamî kaynakların dört halifeye dair verdiği bilgilerden derlendiği ihtimalini düşündürse de; sözlerin tertíbinden bahseden : "ḥüsn-i tertīb tercüme olunan nüsḫa tertībidür. Hattā ekābir-i selefden ekṡeri bu tertībi iḫtiyār eylemişlerdür."(187[b]) ifadeleri, eserin belirli bir nüshanın tercümesi olduğunu göstermektedir. Ancak yaptığımız araştırmalar neticesinde böyle bir nüsha tespit edilememiştir.

Netice itibarıyla nüsha üzerinde yapılan detaylı çalışma sonucunda eser hakkında önemli bilgilere ulaşılmıştır. Bu bilgilerden ve nüshadan hareketle başvurduğumuz muhtelif kaynaklardan yola çıkarak, eserin XVI. yy'ın ikinci yarısında telif; yaklaşık üç yıl sonra da istinsah edildiği sonucuna varmak mümkündür.

2.2. Eserin Nüshaları

Mustafa b. Muhammed el-Kastamonî'nin "Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn" adlı eserinin tespit edebildiğimiz nüshaları şöyle sıralanabilir:

a) SK: A. TEKELİOĞLU 425 (Üzerinde Çalıştığımız Nüsha):

Eser adı: Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn

Müellif: Mustafa b. Muhammed el-Kastamonî

Müstensih: Abdullah-ı Sarayî [Nüshada Abdullah İbn Dâvûd es-Sarâyî olarak geçmiştir. (188[a])]

İstinsah Tarihi: Zilhicce 1002/1593

Cild: Meşin, salbek şemseli, köşe-bentli, zenberekli; söz başları ve keşideleri kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Varak: 188 vr.

Satır: 13

Boyut (Dış-İç) 175-110 120-65

Yazı: Nesih

b) Nuruosmaniye Kütüphanesi: 3988 (Metin te'sisinde ikmâl amaçlı kullanılan nüsha) 190 vr. 13 satır. Müstensihi Mahmud b. Hasan'dır. istinsah tarihi 1027/1618

c) Topkapı Revan Köşkü: 001914 149 vr. 1629 tarihinde istinsah edilmiştir. müstensihi Cevrî'dir.

d) Almanya MK TY: Ms.or.oct.3297 Staatsbibliothek, Berlin 102 vr. 19 satır, nestalik. 1158/1745 tarihinde istinsah edilen nüshanın müstensihi Ahmed b. Osman'dır. Orijinal yapraklarda bozulmalar vardır.

e) SK: ESAD EFENDİ 02830 143 vr. 1253/1837 tarihinde istinsah edilmiştir. Müstensihi İbrahim b. Osmandır.

f) SK: AŞİR EFENDİ 31 103 vr. 19 satır, nesih. 1209 tarihinde istinsah edilen nüshanın müstensihi belli değildir.

g) Kastamonu İHK: 37 Hk. 3791/3 104 vr. 19 satır, nesih. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

h) Konya MM: TY 2642 142 vr. 15 satır. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

ı) SK: HALET EFENDİ 00087-002 54 vr. 17 satır, talik. Müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

2.3. Metnin Kurulmasında Takip Edilen Yol

Mustafa b. Muhammed el-Kastamonî'nin "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" adlı eserini tez konusu olarak belirledikten sonra metnin nüshalarını yazma eser kayıtlarında araştırma, tespit ve inceleme çalışmalarına başladık. Çalışmalarımız neticesinde eserin dokuz nüshasını tespit edebildik. Ne yazık ki tespit edebildiğimiz nüshalar içerisinde müellif hattına ulaşamadık. Sah kaydı olmasından hareketle SK. A. TEKELİOĞLU 425 numarada kayıtlı olan nüshayı inceleyerek işe başladığımızda; istinsah tarihinin ve müstensihinin bilinmesi, âidiyet ve vakıf mühürlerine sahip olması, sayfalarında bozulma olmaması gibi diğer nüshalarda bir arada bulunmayan bu özellikleri de hâvî olduğunu görünce bu nüshadan yararlanarak metin te'sîsini gerçekleştirdik. İstinsah tarihinin şârihin vefatından hemen üç yıl sonra olması da, orijinal nüshaya en yakın tarihli olan bu nüsha üzerine çalışmamızda tercih sebebi oldu. Bununla birlikte eksik ve şüpheli görülen kısımlar NURUOSMANİYE KÜTÜPHANESİ 3988 numarada kayıtlı olan nüshadan istifade edilerek ikmâl edildi ve bu kısımlar metin transkripsiyonu içersisinde köşeli parantezle gösterildi.

Metnin yazımında "Oktay New Transkripsiyon" fontunu kullandık. Metni yazarken noktalama işaretleriyle birlikte büyük-küçük harf kullanımına riayet ettik.

Metin içerisinde geçen Arapça ve Farsça iktibaslardan bir kısmının anlamını, Ayet-i Kerîme ve Hadis-i Şeriflerin ise kaynak ve anlamlarını dipnotlar aracılığıyla gösterdik. Ayet-i Kerîme meallerinde anlam bütünlüğünü sağlamak amacıyla ilgili âyet mealinin tamamını verdik. Ayet meallerinde Türkiye Diyanet Vakfı Mealini esas aldık. "*Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" şerhi içerisinde şerh edilen sözlerin asıllarını Arap/Fars harfleriyle sağdan sola yazdık. Nüshadaki varak numaralarını ise 1^a, 1^b şeklinde gösterdik.

METİN

2.4. Metin

1[a]

Kelimāt-ı Ḥażret-i Ebū Bekri᾿ṣ-Ṣıddīk

Mi᾿e Kelimāt

Kelimāt-ı Ḥażret-i ᶜÖmerü᾿l-Fārūḳ

Mi᾿e Kelimāt

Kelimāt-ı Ḥażret-i ᶜOs̱mān Ẕi᾿n-nūreyn

Mi᾿e Kelimāt

Kelimāt-ı Ḥażret-i ᶜAliyyü᾿l-Murteżā

Mi᾿e Kelimāt

Çehār yār-ı güzīn rıḍvānullāhi teᶜalā ᶜaleyhim ecmaᶜīn ḥażerātınuñ her birinden istimāᶜ olunan kelimāt-ı nasāyiḥ-simātlarından teberrüken yüzer ᶜaded kelimāt-ı nefīse bu risālede beyān buyurulmışdur. Ḥaḳḳ teᶜālā ḥażretleri [taḥrīr] ve tertīb idene raḥmet eyleye. Bi-ḥürmeti H̱ulefā᾿i᾿r-Raşidīn raḍıyallāhu teᶜālā ᶜanhüm ecmaᶜīn.

Ḳad isteṣaḥḥahü᾿l-faḳīr Mehmed Emīn Mīr e᾿r-Rodosī

1[b]

Kelimāt-ı Ḥażret-i Ebū Bekri᾿ṣ-Ṣıddīḳ Radıyallāhu ʿ Anh

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [63]

Ḥamd-i firāvān ve s̱enā-i bī-pāyān ol H̱udā-yı müsteʿān haẓretine olsun ki lisān-ı insānı tercümān-ı cān ve zebān-ı beyānı maẓhar-ı mā-fi᾿l-cinān, ḳılup, maḫzen-i dilde maḥzūn olan esrārı iẓhāra ḳuvvet ve maʿden-i ḳalbde meknūn olan aḫbārı işʿāra ḳudret virdi. Ve ṣalāḥ ve selām ol seyyid-i enām ve sened-i islām ṣadr-nişīn-i pīş-gāh-ı ıṣṭıfā ve ser-ḳāfile-i kārvān-ı iḫtibā

2[a]

Ḥabīb-i Ḥaḳḳ ve şefīʿ-i ḫalḳ üzerine olsun ki peyām-ı Melik-i ʿallāmı ḫalḳa iʿlām eyledikde her biri şerʿ-i mübīne iṭāʿat-i tām ve inḳıyād-ı tamām idüp emr-i bi᾿l-maʿrūf ve nehy-i ʿani᾿l-münker itmekle sā᾿ir ümemden muʿazzez ve mükerrem oldılar ve daḫı cemīʿ-i āli ve aṣḥābı üzerine olsun ki her biri intişār-ı şerāyiʿ-i aḥkām ve intiẓām-ı aḥvāl-i enāma ʿillet-i ṣūriyye menzilesine olmuşlardur. Ammā baʿd bu faḳīr-i kes̱īrü᾿t-taḳṣīr ki nefs-i Ḳasṭamonīden eżʿafu ʿibādullāhi᾿ṣ-Ṣamed Muṣṭafā bin Muḥammeddür. Ḥażret-i Ebī Eyyūb El-Ensārī ʿaleyhi᾿r-rahmeti᾿l-Bārīnüñ ravża-i şerīfeleri civārında selāṭīn-i ʿiẓāmdan merḥūm ve maġfūrun leh Sulṭān Meḥemmed H̱ān ʿaleyhi᾿r-raḥmeti᾿r-Raḥmān binā itdikleri medrese-i maʿmūrede

2[b]

ḫıdmet-i tedrīse meşġūl iken vezir-i ʿālī-rütbet ve düstūr-ı ṣāḥib-ḳurbet, münīr-i cihān ve müsteşār-ı ḫāḳān-ı cihāniyān, Arisṭo-fikr ü Āṣaf-ṣıfat Eflāṭun-re᾿y ü Ferīdūn-simet, riʿāyet-i şerʿ-i ḳavīmde ḳavī ve ṣıhrīn ü ḫanīn-i muḥabbetde sevī, vāṣıl-ı ḥuṭūnet, ʿaliyyetü᾿ş-şān ve nā᾿il-i derece-i vālā-mekān, nāṣıb-ı rāyāt-ı kerem ve ṣāḥib-i seyf ü

[63] Besmele: "Rahman ve Rahîm Allâh'ın adıyla".

ḳalem, rāʿī-i reʿāyā ve ḥāmī-i berāyā aʿnī Ḥażret-i Ferhād Pāşā[64] يسر الله تعالى لما يحبه ويشاء ولا زال ركنا ركينا في الديوان وما برح وجها وجيها عند السلطان اللهم كما جعلت العز مسارعا في ركابه وكبراء الدهر ملازما لعالى جنابه اجعل عقباه احسن من دنياه واخراه خيرا من اولاه [65]

Beyt:

فَضَائِلُهُ شُهُبٌ تَلُوحُ وطبْعُه

3[a]

سَمَاءٌ قُطْبِ المَعَالى مدَارِها

له نَظْرَةُ في المُشْكِلاتِ مُصيبَةٌ.

يُحَاكي غِرارَ المَشْرِفى غِرَارِها

Aṣḥāb-ı kirāmdan çehār yār-ı güzīn rıḍvānullāhi teʿalā ʿaleyhim ecmaʿīn ḥażretlerinin çehār ṣad kelimāt-ı dürer-bār ü güher-nis̱ārları lisān-ı Türkīyle tercüme olunması murād-ı şerīfleri olup bu dāʿīlerine işāret buyurıcaḳ, inḳıyād-ı emr-i vācibüʾl-iclāl ve iṭāʿat-i ḥükm-i mümteniʿüʾl inhāllerine fīʾl-ḥelāl istiḳbāl idüp bu mecmūʿa-i ʿadīmüʾl-mis̱āl ve maḳāle-iʿaẓīmüʾl-minvāl fehme ḳarīb ve dāʾire-i vehmden baʿīd olsun içün meh-mā-emken lisān-ı Türkīyle tercüme olınup taṣḥīḥ-i luġāt ve terşīḥ-i nikātına taʿarruż olundı ammā fevātiḥ ü h̬avātimine nazar iden uliʾl-īḳān ve emās̱il-i ẕeviʾl-itḳāndan mercūdur ki

3[b]

muḳteżā-yı beşeriyyet üzere zerre-i ḳuṣūrına ʿanūd ve zillet ü ʿas̱retine ʿabūd vāḳiʿ olur ise iġmāz-ı dīde-i iʿtirāż eylemek ile ʿayn-ı ʿaybını ṣūret-ı şeynde ibrāz itmeyüp belki noḳṭa-i ġayb ile setr idüp naẓar-ı ʿafvla ḥall mümkin olduḳca ṣalāḥına ḥaml ideler.

---

[64] Ferhad Paşa, (ö.1595) Osmanlı veziriâzamı. Bkz. DİA., “Ferhad Paşa” c.12, s. 383-384

[65] Allah ona sevdiği ve istediği şeyleri kolaylaştırsın. Divandaki görevi devam etsin. Allahım! İzzeti ona serîan verdiğin ve zamanın büyüklerini onun yanında yüce kıldığın gibi onun ahiretini dünyasından daha güzel ve ahirini evvelinden hayırlı kıl.

Zīrā bu faḳīr, biḥār-ı fikrinde ṣafā olmaduġına muʿterif ve enhār-ı inkisār u ıżṭırārından muʿterifdür. ʿAleʾl-ḫuṣūṣ teveffuḳ-ı aḳrān-ı bī-vefā ve teḥassüd-i iḫvān-ı pür-cefādan bir vechile şikeste-ḥāl ve saḳīmüʾl-bāl ḳılınmışdur ki biʾl-fiʿl ḥaḳāyıḳ-ı fikrden ḫālī ve daḳāyıḳ-ı naẓardan ʿārī olup *hāẕā zamānüʾs-sükūt ve mülāzemetüʾl-büyūt*[66] feḥvāsıyla ʿamel idüp ḫalḳdan iʿtizāl ve gūşe-i ferāġda ṭāʿatulllāh[a] iştiġal olunmışdur. VAllāhu ḥasbī ve niʿmeʾl-vekīl.

Bilgil ki taḥḳīḳ bu şerḥ olunan

4[a]

kelimāt Ḥażret-i Ebī Bekr-i Ṣıddīḳūñ yüz kelimātıdur ki her birisi cevāmiʿu-l kilemdendür ve bunuñ menāḳıbı kütüb-i muʿteberde ẕikr olunduġı üzere zamān-ı cāhiliyyetde ismi ʿAbdüʾl-kaʿbe idi. Resūlullāh, Ḥażreti, baʿdeʾl-İslām ʿAbdullāh tesmiye itdiler. Zīrā *Ṣaḥīḥ-i Müslim*[67] de Resūl ḥażretinden İbn ʿÖmer rivāyetinde إِنَّ أَحَبَّ أَسْمَائِكُمْ إِلَى اللهِ عَبْدُ الرَّحْمَن[68] dinilmişdür. Bu taḳdīr üzere Ebū Bekr künyesi olur. Mübālaġa ile gerçek söyleyüp ve mübālaġa ile Resūl ḥażretini Cebrāʾil vaḥy getürüp risālet ḫaberini istimāʿ idicek bilā-tereddüd taṣdīḳ etdügiçün Ebū Bekr-i Ṣıddīḳ dinildi. Ricālden evvel İslāma gelen Ḥażret-i Ebī Bekr olmışdur ve nisādan Ḥażret-i Ḫadīce ve ṣıbyāndan Ḥażret-i ʿAlī kerremellāhu vechehū. Ve ʿAtīḳ daḫı tesmiye olunmışdur.

4[b]

Zīrā Resūl hażreti مَن اَرادَ اَن يَنظُرَ الى عَتِيقٍ مِن النّارِ فَلْيَنْظُر الى ابى بكر[69] dimişdür. Vālidesi Ümmüʾl-Ḫayr Selmā binti Ṣaḫr bin ʿĀmir bin ʿAmr bin Kaʿb bin Saʿddür. Vālidi Ebū Ḳuḥāfe ʿOs̱mān bin ʿĀmir bin ʿAmr bin Kaʿb bin Saʿd bin Temīm bin Kaʿb bin Lüeyydür Mürre bin Kaʿbda ecdādı Resūl ʿaleyhisselāma mülāḳī olmışdur. Vālideyni

[66] Zaman sükut ve evlere bağlılık zamanıdır.
[67] İmam Müslim İbnü'l-Haccac el-Kuşeyri en-Nişaburi'nin derlediği hadis kitabıdır. Ehl-i Sünnet geleneğinde İmam Buhari'nin Sahih'i (Sahih-i Buhari) ile birlikte en güvenilir iki hadis eserinden biri kabul edilir. Bkz. DİA., ” el-Câmiu’s-Sahih” c.7, s. 124-129
[68] Müslim, Edeb, 2; Tirmizî, Edeb, 64 “Allah'ın en ziyade sevdiği isimler Abdullah ve Abdurrahman'dır.”
[69] Hadis-i Şerif: “Kim ateşten kurtulmuş kimseyi görmek isterse Ebû Bekir’e baksın”

ve biʾẕ-ẕāt veledi ve veledinin veledi Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem haẓretinin aṣḥābından olmışlardur. Bu fażīlet aṣḥābdan bir aḥada müyesser olmamışdur. Resūlullāh ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretiyle cemīʿ-i ġazavāta ḥāżır olmışdur. Cāhiliyyetde ve İslāmda Resūl ḥazretinden aṣlā müfāraḳat it[me]mişdür. بعد الانتقال الْأَئِمَّةُ مِنْ قُرَيْشٍ [70] ḥadīs̱-i şerifini biʿ ẕ-ẕāt rivāyet idüp intiḳālden ikinci gün yevm-i s̱elās̱ede

5[a]

ẖilāfet içün bīʿat olunmışdur. Mekkede Ḥādise-i Fīlden iki yıl dört aydan soñra vücūda gelmişlerdür. Resūl ḥażretinden iki yıl dört ay kiçidür. Soñra iki yıl dört ay ẖilāfet idüp sinn-i Resūlde on beş gün ḥummā marażına mübtelā olup āẖirete intiḳāl itmişdür. Resūl ḥażretinüñ sinn-i şerīfleri altmış üç yıldur. Resūl ḥażretinden yüz ḳırḳ iki ḥadīs̱ rivāyet itmişdür. Müddet-i ẖilāfeti ḳalīl oldıġıçün rivāyet itdügi ḥadīs̱ cümle ẖulefā-i rāşidīn rivāyet itdügi eḥādīs̱den ḳalīldür. Baʿdeʾl-vefāt kendü vaṣiyyetile zevcesi Esmāʾ binti ʿUmeys ġasl idüp ʿÖmer ibniʾl Ḫaṭṭāb namāzın ḳılup cānib-i Resūlde ḥücre-i mübārekede

5[b]

defn olunmışdur. Kütüb-i fıḳhda mesele-i ṣaḥīh budur ki zevce zevcini baʾdeʾl-vefāt ġasl itmek cāʾiẕdür ammā zevc zevcesini ġasl itmek cāʾiz degüldür. Zīrā ʿiddet-i vefāt sebebiyle zevce zevcinden münḳaṭiʿa degüldür ammā zevc zevcesi vefāt itdügi gibi ġayrı tezevvüc caʿiz olup beynehümāda fiʾl-ḥāl inḳıṭāʿ s̱ābit olur. *Tevāliʿu-l-Envār*[71]da Resūl ḥażretine istinād idüp Ebī Bekr ḥakkında وَاللهِ مَا طَلَعَتِ الشَّمْسُ, وَلَا غَرَبَتْ عَلَى أَحَدٍ بَعْدَ النَّبِيِّينَ وَالمُرْسَلِينَ أَفْضَلَ مِنْ أَبِي بَكْرٍ [72] ḥadīs̱-i şerīfi rivāyet olunmışdur.

---

[70] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, III, 129 "Halifeliğin Kureyş Kabilesi'ne intikalinden sonra…"
[71] Kadı Beyzavî'nin Kelam ilmine dair eseridir. Şemseddin İsfehânî tarafından "*Metâliu'l-Enzâr"* ismiyle şerhedilmiştir. Bkz. DİA., "Tavaliu'l-Envar" c.40, s.180-181
[72] Abd b. Humeyd, Müsned, I, 200 "Vallâhi, peygamberlerden sonra, Ebû Bekir'den daha üstün bir kimse üzerine güneş doğmamış ve batmamıştır."

El-kelimetü᾿l-ūlā [صَنَايِعُ المَعْرُوفْ تَقى مَصَارِعْ السُّوءِ] Aʿmāl-i ḥasene-i ġayr-ı münker, ṣāḥibini maḥall-i sū᾿a suḳūtdan ḥıfz ider. Murād, mü᾿min olan kimesneye lāyıḳ

6[a]

budur ki her ān ve her sāʿat efʿāl-i güzīde ve aʿmāl-i pesendīdeye iştiġāl eylerse ol iştiġāl eyledügi aʿmāl-i ḥasene berekātıyla mevāżiʿ-i ḫavf ü ḫaṭardan emīn olur dimekdür. Ṣanāyiʿ maʿrūfdur. Maʿrūf münkerin żıddıdur. Taḳā ḥıfẓ maʿnāsına olan viḳāyetden ṣīġa-i müstaḳbeldür. Maṣāriʿ mıṣraʿuñ cemʿidür. Fetḥ-i mīmle maṣraʿ maḥall-i ṣarʿ maʿnāsınadur. Ṣarʿ da suḳūṭ maʿnāsınadur. Recül-i maṣrūʿa, maṣrūʿ didükleri nā-gāh suḳūṭ etdügiçündür. Ṣīġa-i cemʿ īrād olunmaḳ envāʿ-ı maḥall-i suḳūṭa işāretdür. Fetḥile ve żammile sū᾿ yaramaz nesnedür; bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur *Şihābü᾿l-Aḫbār*[73]da Resūl hażretinden فِعْلُ الْمَعْرُوفِ يَقِي مَصَارِعَ السُّوءِ [74] ḥadīs̱i.

El-kelimetü᾿s̱-S̱āniye [اِلعِجْزُ عَنْ دَرَكِ الإدراك] Ẕāt-ı vācibüñ kemālini idrāke

6[b]

bülūġdan bende olan kimesneler ʿacz getürmek ʿayn-ı idrākdür. Fetḥile ʿacz maʿrūfdur. Fetḥateynle ve sükūn-ı rā ile derk, bülūġ maʿnāsınadur. İdrāk ʿilm maʿnāsınadur. Elif ve lām mużāfun ileyhden ʿıvażdur. Taḳdīr-i kelām [عن درك ادراك الواجب] dimekdür. ما عرفناك حق معرفتك لا يعرف الله الا الله bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur.

El-kelimetü᾿s̱-s̱ālis̱e [سُبْحَانَ مَنْ لَمْ يَجْعَلْ اِلى مَعْرِفَتِهِ طَرِيقًا الاّ بِالعَجْزِ] Ben naḳāyıṣdan tenzīh eylerim tenzīh eylemek ile şol ẕāt-ı vācibi ki kendünüñ maʿrifet-i ẕātına ṭarīḳ ḳılmadı illā ʿacz getürmegi ṭarīḳ ḳıldı. Sübḥān fiʿl-i maḥẕūfüñ mefʿūlidür. [ابرئ الله من السوء براءة] taḳdīrindedür. Kelime-i men mevṣūledür. Ẕāt-ı vācibden ʿibāretdür. Caʿale bu maḥalde taṣayyur maʿnāsınadur ḫalḳ ve tesmiye maʿnāsına daḫı gelür وجعل الظلمات والنور وجعلو الملائكة اناثا

---

[73] Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme el-Kudâî tarafından yazılmış hadis kitabıdır. Bkz. Ali Yardım, *Hadîs Kıvılcımları Şihâb'ül-Ahbâr Tercümesi*, İstanbul, Damla Yayınevi, 2007

[74] Beyhakî, Şuabü'l-Îmân, V, 116 "Faydalı işler, insanı kötülüklerden korur."

7[a]

gibi. Maʿrifet bi-ḥasebiʾl-luġāt ʿilme mürādifdür ammā bi-ḥasebiʾl-istiʿmāl farḳ vardur. Tafṣīli, kütüb-i ʿArabiyyededür. Ṭarīḳ, bi-ḥasebiʾl-luġāt sebīle ve ṣırāṭa mürādifdür ammā bi-ḥasebiʾl-istiʿmāl beynlerinde farḳ-ı laṭīf vardur. Ṣūretüʾl-Fātiḥa tefsirinde merhūm İbn Kemāl Paşa[75] tafṣīl itmişdür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa [أَحْرِصْ عَلَى المَوْتِ تُوهَبْ لَكَ الحَيَوَةُ] Dāyim mevt üzerine ḥarīṣ ol tā ki saña ḥayāt hibe olunmış ola. Zīrā eger mevt vāḳiʿ olmaz ise mevti muḳarrer bilür iken ẓāhiren ḥayāt hibe olunmış olur ve eger mevt vāḳiʿ olursa ḥayāt-ı ebediyye hibe olunmış olur. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde Allāhu teʿālānuñ وَلا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْواتاً بَلْ أَحْياءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ [76] ḳavli bu maʿnāya işāretdür. Murād, cihāda hırṣ ile emrdür.

7[b]

Hırṣ maṣdar, tamaʿ maʿnāsına; aḥriṣ bundan emr-i ḥāżırdur. Ḥırṣ ʿaleʾl-mevt ile temennī-i mevt beyninde farḳ beyyindür. Öyle olıcaḳ temennī-i mevt mekrūhdur. Ḥırṣ ile emr nice ṣaḥīḥ olur diyü iʿtirāż vārid olmaz. Mevt vücūdī olursa ḥayātuñ żıddıdur ve eger ʿademī olursa beynehümāda teḳābül, teḳābül-i ʿadem veʾl-meleke olur. Sūretüʾl-Mülk tefsīrinde merḥūm İbn Kemāl Paşa taḥḳīḳ itmişdür. Tūhibü hibeden ṣīġa-i müstaḳbelüñ mechūlidür. Cevāb-ı emr olmaḳ üzere meczūmdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbār*da Resūl hażretinden كلُّ حيٍ يُحْتَضَرُ فطوبى لمن يُحْتَضَرُ [77] ḥadīsi.

El-kelimetüʾl-ḫāmise [لَيْسَ مَعَ الصَّبْرِ مُصيبَةٌ وَلاَ مَعَ الجَزِعَ فَائِدَةٌ] Ṣabr ile aṣlā muṣībet yoḳdur. Zīrā bī-ḥisāb ecr iḥrāz itdügi ecilden keennehū muṣībet olmamış olur

8[a]

---

[75] Şemseddin Ahmed b. Süleyman (1469-1534) Kemal Paşazâde namıyla maruf Osmanlı şeyhülislamı ve tarihçisi. Bkz. DİA., " Kemalpaşazade" c.25, s.238-240

[76] (Âl-i İmrân, 3/169) "Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar. "

[77] Hadis-i Şerif: "Her canlı ölecektir; ne mutlu (ölüme) hazırlananlara."

Ve cezāʿ itmekle ḳaṭʿan fāyide yoḳdur. Zīrā fevt olan nesne girü ele girmedüginden māʿadā ṣabra müterettib olan ḥaḳḳ-ı s̱evāb-ı ʿaẓīmi fevt idüp ibṭāl itmiş olur. Pes müʾmine lāzımdur ki meṣāyibüñ nüzūli ve nevāyibüñ ḥudūs̱ı vaḳtinde ṣabr eyleyüp cezʿ eyleye tā ki إِنَّما يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسابٍ [78] ve daḫı إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ [79] āyetine maẓhar ola. Leyse efʿāl-i nāḳıṣadandur, ḫaberinüñ ismi üzerine taḳaddümünüñ cevāzı müttefeḳun ʿaleyhdür ammā ḫaberinüñ leyse üzerine taḳaddümünüñ cevāzında ʿulemā-i ʿArabiyye iḫtilāf itdiler. Eks̱erūn cāʾiz görüp Kūfiyyūn[80] menʿ itdiler. Fetḥile ṣabr nefsi mekrūh üzerine ḥabs itmekdür, cezʿuñ żıddıdur. Muṣībet nefs-i insāna mekrūhdan isābet iden şeyʾdür. Resūlullāh ṣallallāhu

8[b]

ʿaleyhi ve sellem ḥażretinden esānīd-i ṣaḥīḥa ile rivāyet olunan كُلُّ شَيْءٍ يُؤْذِي الْمُؤمنَ فَهُوَ لَهُ مُصِيبَة [81] ḥadīs̱i bu maʿnāyı muḳırrdur yaʿnī bu, maʿnā-yı muṣībet īmā ider. Ve baʿż-ı ʿulemā muṣībet aṣlda muṭlaḳā insāna iṣābet iden şeydür eger niʿmet ve eger naḳmet. Ṣoñra iṣābet mekrūhda ġalebe itmişdür didiler. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl ḥażretinden مِنْ كُنُوزِ الْبِرِّ كِتْمَانُ الْمَصَائِبِ وَالْأَمْرَاضِ وَالصَّدَقَة [82] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs-sādise [الْمَوْتُ اَشَدُّ مَا قَبْلَهُ وَاَهْوَنُ مَا بَعْدَهُ] Mevt dünyāda vāḳiʿ olan beliyyātuñ cümlesinden eşedd ve āḫiretde vāḳiʿ olıcaḳ şedāyidüñ cümle[sinden] ehvendür. Murād, hevl-i ḳıyāmeti beyāndur. Eşedd ve ehven ṣīġa-i tafḍīldür. Bu maḥalde māʾ-i mevṣūle iżāfetle

9[a]

istiʿmāl olunmışdur. Evvel maʿrūfdur s̱ānī eysere maʿnāsınadur.

---

[78] (Zümer, 39/10) " (Resulüm!) Söyle: Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükafatları hesapsız ödenecektir."
[79] (Âl-i İmrân, 3/146) "Nice peygamberler vardı ki, beraberinde birçok Allah erleri bulunduğu halde savaştılar da, bunlar, Allah yolunda başlarına gelenlerden dolayı gevşeklik ve zaaf göstermediler, boyun eğmediler. Allah sabredenleri sever."
[80] Kûfe dil mektebine mensup alimlere verlen ad. Arap dilcilerin ayrıldığı iki şubeden biridir. Kufe Ekolü olarak da bilinir. Diğeri ise (Basriyyûn) Basra Ekolü'dür. Bkz. DİA., "Kûfiyyûn" c.26, s.345-346
[81] (Benzer rivayet için bk. Taberânî, Kebîr, VIII, 203.) "Mümine sıkıntı veren her şey, onun için musibettir."
[82] (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, XII, 377) "Üç şey iyilik hazinesidir: Hastalığı, musibeti ve sadakayı gizlemek."

El-kelimetü᾿s-sabiʿa [أُذْكُرُوا فَقْدَ رَسُولِ اللهِ يُذِلُّكُم عِنْدَكُمْ مُصيبَتُكُمْ] Resūlullāh ḥażretinüñ dünyādan intiḳālin ẕikr idüñ, tā ki size vāḳiʿ olan muṣībet sehl ola. Murād, dünyāda faḳd-i Resūlullāhdan aʿẓam ve ekber muṣībet yoḳdur. Cemīʿ-i meṣāyib-i dünyeviyye buña nisbet menzile-i ʿademdedür dimekdür. Ẕikr kesrile olıcaḳ lisāna ve żammile olıcaḳ ḳalbe muḫtaṣṣdur. Üẕkürū vecheyni muḥtemildür. Fetḥile faḳd şey᾿üñ ḥissden ġaybiyyetidür. Bir vechile ki mekānı bulunma[ya] Sūre-i Yūsūfda [وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ] [83] āyetinüñ tefsīrinde faḫru᾿l-müfessirīn İmām Beyżāvī[84] ḥażretleri ẕikr olunan ġaybiyyet-i maḫṣūṣa ile tefsīr itmişlerdür. Kütüb-i fıḳhda mefḳūd daḫı

9[b]

bu maʿnāyadur. *Ḳāmūs*[85]da faḳadahu faḳden ve fıkdānen ʿadimehū dinilmişdür. Ḍaraba bābında ẕelle yeẕillü hāne yehūnü ile tefsīr olunmışdur.

El-kelimetü᾿s-sāmine [أَتَدْرُونَ ايُّ ذَنْبٍ اَسْرَعُ عُقُوبَةً اَلْبَغْي وقَطيعَةُ الرَّحم] Ẕünūb beyninde ziyāde sürʿatle cezā ve ʿuḳūbet iḳtiżā iden ẕenbi siz bilür misüz? Ol ẕenb ikidür: Biri ẓulm ve biri ṣıla-i raḥmi ḳaṭʿdur. Yaʿnī aḳrabā ziyāretini terkdür. Etedrūne kelimesinde hemze istifhāmiyyedür. Ḫiṭāb وَلَوْ تَرى إِذِ الْمُجْرِمُونَ [86] gibi āmmdur. Kelime-i eyyü şarṭiyye ve mevṣūle ve istifhāmiyye istiʿmāl olunur. Bu maḥālde istifhāmiyyedür. Fetḥile ẕenb iṣme mürādifdür cemʿi ẕünūb gelür. Sürʿat buṭ᾿uñ naḳīżidür esraʿ bundan ṣīġa-i

10[a]

tafḍīldür. ʿUḳūbet maʿrūfdur. Fetḥile baġy ẓulm maʿnāsınadur. Ḳaṭʿ ile ḳaṭīʿa bir maʿnāyadur. Ketif vezninde raḥim menbit-i veled ve ḳarābet maʿnāsınadur. Bu maḥalde

---

[83] (Yûsuf, 12/71) "(Yusufun kardeşleri) Onlara dönerek: Ne arıyorsunuz dediler."
[84] Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin el Beyzavi (ö. 1286) Müfessir, Eş'arî kelamcısı ve Şâfiî fakihi. Bkz. DİA., "Beyzavî" c.6, s.100-103
[85] Ebu Tahir Muhammed b. Yakub Fîruzâbâdî (ö.1415)'nin kaleme aldığı Arapçadan Arapçaya sözlüktür. Esas adı "Kamusü'l-muhit ve'l-kabesü'l-vasitu el-cami' lima zehebe min lugati'l-Arab şematit" şeklindedir. Bkz. DİA., "Firûzâbâdî" c.13, s.142-145
[86] (Secde, 32/12) "O günahkarların, Rableri huzurunda başlarını öne eğecekleri, "Rabbimiz! Gördük duyduk, şimdi bizi (dünyaya) geri gönder de, iyi işler yapalım, artık kesin olarak inandık" diyecekleri zamanı bir görsen!"

murād, maʿnā-yı aḫīrdür, bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden مَا مِنْ شَيْءٍ أُطِيعُ اللهَ فِيهِ، بِأَعْجَلَ عُقُوبَةً مِنْ بَغْيٍ [87] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa [إِذَا كَانَ الْمَالُ عِنْدَ مَنْ لاَ يُنْفِقُهُ والسِّلَاحُ عِنْدَ مَنْ لا يَسْتَعْمِلُهُ والرَّامي عِنْدَ مَنْ لا يُقْبَلُ مِنه ضَاعَتِ الْأُمُورُ] Māl ḳaçan infāḳ itmeyen kimesne ḳatında olsa ve silāḥ istiʿmāl itmeyen kimesne ḳatında olsa ve fikr-i ṣaḥīḥ ḳabūl olunmayan kimesne katında olsa umūr-ı dīn ve umūr-ı memleket żāyiʿa olur. Kesrile <u>silāḥ</u> ālet-i ḥarbdür. Fetḥile <u>reʾy</u> ḳalbe żammile <u>ruʾyet</u>

10b

başara ve rüʾyā menāma muḫtaṣṣdur. Murād, zekāta ve cihāda ḥas̱s̱ ve ḥākim olanları fikr-i ṣaḥīḥe terġīb ve ḥilāfından nehydür. Esānīd-i ṣaḥīḥa ile Kütüb-i ṣıḥāḥda ẕikr olunan إِذَا وُسِّدَ الأَمْرُ إِلَى غَيْرِ أَهْلِهِ فَانْتَظِرِ السَّاعَةَ [88] ḥadīs̱i şarṭiyye-i s̱ālis̱eyi müʾeyyiddür.

El-kelimetüʾl-ʿāşire [يَا طَائِرُ تَقَعُ عَلَى الشَّجَرِ وتَأكُلُ مِنَ الثَّمَرِ وَلا تَدْرى مَا الْخَبَرُ] Yā ṭāʾir! şecer üzerine ḳonarsun ve envāʿ-ı s̱emerinden ekl idersin ve ḫaber nedür aṣlā bilmezsün. Bu kelāmdan murād insāna taʿrīżdür. Zīrā eks̱er insān Allāhu teʿālā ḥażretinün envāʿ-ı niʿmetine müstaġraḳ iken āḫirete müteʿallıḳ endīşeden ġāfil olup emr ve nehy muḳteżāsıyla ʿamelde müsāhele idüp وَما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ [89] feḥvāsını bilmezler.

11a

<u>Yā</u> ḥarf-i nidādur ẕeviʾl-ʿuḳūle muḫtaṣṣdur. Ġayr-ı zeviʾl-ʿuḳūle nidā itmek Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde يَا أَرْضُ ابْلَعِي ماءَكِ وَيا سَماءُ أَقْلِعِي [90] gibi istiʿāreye mebnīdür . Tafṣīli, *Miftāḥuʾl-Ulūm* [91]da ẕikr olunmışdur. Bu maḳāmda iḫtiṣār murād olunmaġın taʿarruż olunmadı.

---

[87] (Benzer rivayet için bk. Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 27.) "Allah'a itaat hususunda azabı daha çabuk olan (sıla-i rahimden başka) bir günah yoktur."

[88] (Buhârî, İlim, 2.) "İş ehil olmayana verildiği zaman kıyameti bekleyiniz."

[89] (Zâriyât, 51/56) "Ben cinleri ve insanları, ancak bana kulluk etsinler diye yarattım."

[90] (Hûd, 11/44.) "(Nihayet) "Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!" denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cudi (dağının) üzerine yerleşti. Ve: "O zalimler topluluğunun canı cehenneme!" denildi."

[91] Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) Arap grameri ve belâgatına dair eseri. Bkz. DİA., "Miftâhu'l-Ulûm" c.30, s.20-21

El-kelimetü'l- ḫādiye aşera [إنَّ اللهَ قَرَنَ وَعْدَهُ بِوَعيدِهِ لِيَكُونَ الْعَبْدُ رَاغِبًا وَرَاهِبًا] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā ḥażreti mükellef olan ʿabde vaʿd itdügi nesneye raġbet olunan şey'den rehbet ve ḫavf itsün içün Ḳur'ān-ı ʿazīmde vaʿdini vaʿīdine muḳārin ẕikr itdi. Cümleden biri Ṣūretü'l-Mā'idede وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ، وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ [92]

11b

āyetidür. Vaʿd bi-ḥasebi'l-lüġat ḫayra ve şerre ʿāmmdur. Ammā bu maḥalde vaʿde muḳābil ẕikr olunmaġıla murād ḫayrla vaʿddür.

El-kelimetü's-s̱āniye ʿaşera [يَا هَادِىَ الطَّرِيقِ جُزْتَ فَالْفَجْرُ ا وَ الْبُجْرُ] Yā tarīḳ-i müstaḳīme hādī olan kimesne! Ṭarīḳden tecāvüz itdüñ. Senüñ üzeriñedür fecr veyā bücr. Yaʿnī inābet idüp Ḥaḳḳa rücūʿ iderseñ, ḍav'-ı ṣubḥ gibi rāh-ı şerīʿatde rūşenā-yı şerīʿatle müstefī ve müstenīr olursın ve eger ḍalāletde ḳalursañ ḥāl müşkil olur. Bu kelimeden murād, emr-i bi'l-maʿr[ūf] idenlere taʿrīż ve şerīʿatden tecāvüz, ḍalālet olup beynehümāda vāsıṭa olmaduġına tenbīh ve ṣūfīlerüñ ṭarīḳat ve ḥaḳīḳat didikleri şerʿe muvāfıḳ olursa maḳbūl ve illā merdūd olduġunı tenbīhdür. Cezte cāze yecūzüden

12a

fiʿl-i mażīnüñ ṣīġa-i muḫāṭabıdur. Fetḥile fecr ṣubḥ veyā evvel-i nehārdur. Murād, ḍav'dur. Bānuñ żammı cīmiñ sükūnıyla bücr kār-ı büzürg ve şer maʿnāsınadur.

El-kelimetü's-s̱ālis̱e ʿaşera [مَا مِنْ طَامَّةٍ اِلاَّ وَفَوْقَهَا طَامَّةٌ] Hiçbir dāhiye yoḳdur illā anuñ fevḳinde aʿẓam dāhiye vardur. Murād, insāna evlā olan budur ki vākiʿ olan belāya şükr ide. Zīrā ekber ve aʿẓam belā vardur ki ḥālā andan ḥıfẓ olunmışdur dimekdür. Ḳāmūsda [القيمة الدهية] dinilmişdür. Bu maḥalde murād, dāhiye maʿnāsınadur ve her ʿālimüñ

---

[92] (Mâide, 5/9-10.) "Allah, iman eden ve iyi şeyler yapanlara söz vermiştir; onlara bağışlama ve büyük mükâfat vardır. İnkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir."

fevḳinde ʿālim var dimek maʿnāsını müteżammındur.[Zīra] *ṭamme'ş-şey'* [93] dirler ḳaçan ol şey' kes̱īr ve ʿālī ve ġālib olsa. Allāhu teʿālānuñ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ [94] ḳavli bu maʿnāyı muṣaddıḳdur.

El-kelimetü'r-rābiʿaʿaşera [إِنَّ الْبَلاءَ مُوَكَّلٌ بِالْمُنْطَقِ]

12[b]

Taḥḳīḳ belā nuṭḳa muṣallaṭdur. Zīrā eks̱er-i beliyyāta sebeb nuṭḳdur. Anuñçün Ḥażret-i Ebī Bekr kes̱īrü'ṣ-ṣamt idi ve daẖı ekābir ḳatında ḳıllet-i kelām maḳbūl oldıġı buña binā'endür. Manṭıḳ nuṭḳ maʿnāsınadur. Ḳāmūsda ḍarabe bābında "*naṭaḳa yenṭıḳu nuṭḳan ve manṭıḳan*" dinilmişdür. Bu maʿnāyı mü'eyyiddür *Şihābü'l-Aẖbārda* Resūl hażretinden الْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْمَنْطِقِ [95] ḥadīs̱i ve daẖı خَيْرُ الكَلَامِ مَا قَلَّ وَدَلَّ [96] ḥadīs̱i bu maʿnāya münāsibdür.

El-kelimetü'l-ẖāmise ʿaşera [إِنَّ اِذَا اَوْرَدَنِي الْمَوَارِدَ الْمُخَوَّفَةَ] Taḥḳīḳ bu nuṭḳ beni maḥall-i ẖavfa īrād ü īḳāʿitdi bu kelime kelime-i sābıḳa mü'ekkiddür. Murād, ḥıfẓ-ı lisānda ihtimāmdur ve lisān ḥıfẓ olıcaḳ ṣāḥibini mehādīye ve mehālike ilḳāsını beyāndur. Īrād iḥżār maʿnāsınadur.

13[a]

Mevārid, mevridüñ cemʿidür maḥall-i vürūd dimekdür aṣlda mevrūd māya muẖtaṣṣdur ṣoñra taʿmīm olunmışdur. ʿİbāret-i maẖūfenüñ mevāride muṭābaḳatı żamīr-i cemʿi müştemil olduġı ḥays̱iyetdendür.

[93] Sel baskını, aşırı olmak manasında bir tabirdir.
[94] (Yûsuf, 12/76.) " Bunun üzerine Yusuf, kardeşinin yükünden önce onların yüklerini (aramaya) başladı. Sonra da onu, kardeşinin yükünden çıkarttı. İşte biz Yusufa böyle bir tedbir öğrettik, yoksa kralın kanununa göre kardeşini tutamayacaktı. Ancak Allah'ın dilemesi hariç. Biz kimi dilersek onu derecelerle yükseltiriz. Zira her ilim sahibinin üstünde daha iyi bilen birisi vardır. "
[95] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 161.) "Söz bela getirir."
[96] Hadis-i Şerif: "Sözün hayırlısı az ve şümullü olandır."

El-kelimetü'ṣ-ṣādise ʿaşera [ثَلاَثٌ مَنْ كُنَّ فيهِ عَلَيْهِ الْبَغْي وَالنَّكْثُ وَالْمَكْرُ] Ḫıṣāl-i seyyi'eden üç ḫaṣlet her kimesnede mevcūd ola żararı ol kimesnenüñ üzerine ā'id ve rāciʿ olur. Biri baġy ve biri nekeṣ ve biri mekrdür. Evvelā mezkūr olanı muṣaddıḳdur, Sūre-i Yūnūsda يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغْيُكُمْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ [97] āyeti. Ve s̱āniyen mezkūr olanı muḥaḳḳıḳdur Sūre-i Fetiḥde فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَى نَفْسِهِ [98] āyeti. Ve s̱ālis̱en mezkūr olanı muḳırrdur Sūretü'l-Fāṭırda وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ [99]

13[b]

āyeti. Fetḥile baġy maṣdardur ẓulm maʿnāsına baġā ʿaleyhi dirler ḳaçan ẓulm itse. Fetḥile nekes naḳż-ı ʿahd maʿnāsınadur. Fetḥile mekr [ḫ]adīʿa maʿnāsınadur. Men mevṣūledür, fīhi ve ʿaleyhi żamīrleri mevṣūle rāciʿdür.

El-kelimetü'ṣ-sābiʿa ʿaşera [لا يَكُونَنَّ قَوْلُكَ لَغْوًا في عَفْوٍ وَلا عُقُوبَةٍ فَلا يُرجى اِذَا امَنْتَ وَلا يَخَافُ اِذَا تَخَوَّفْتَ] ʿAfvda ve ʿuḳūbetde ḳavlüñ laġv olmasın. Zīrā ḳavliñe iʿtimād ve iʿtibār olmayup her kimesne sen anı emīn itdüñ yaʿnī günāhını afv itmege vaʿde ẕikr itdüñ ol kimesne laġv ve laṭīfeye ḥaml idüp senden ʿafv ricā itmez ve her kimesne ki ʿuḳūbet içün taḫvīf itseñ yaʿnī vaʿīd-i ẕikr itseñ kelāmıñı ḥaḳīḳate ḥaml itmeyüp senden ḫavf itmez.

14[a]

Pes mü'mine lāzım olan budur ki şerʿe muvāfıḳ emrde devām ve s̱ebāt üzere olup bī-fāyide kelāmdan ictināb ve iḥtirāz ide. Lā yekūnenne nehy-i ġā'ibdür te'kīd içün nūn-ı mü'ekkede lāḥıḳ olmışdur. Muḳaddem ẕikr olunan iẕ ve mu'aḫḫar ẕikr olunan iẕā ṭarīḳiyye içündür. Taḫavvef taḫvīf maʿnāsınadur.

97 Yûnus, 10/23.) "Fakat Allah onları kurtarınca bir de bakarsın ki onlar, yine haksız yere taşkınlık ediyorlar. Ey insanlar! Sizin taşkınlığınız ancak kendi aleyhinizedir; (bununla) sadece fani dünya hayatının menfaatini elde edersiniz; sonunda dönüşünüz yine bizedir. O zaman yapmakta olduklarınızı size haber vereceğiz. "

98 (Fetih, 48/10.) "Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.

99 (Fâtır, 35/43.) "Çünkü onlar yeryüzünde büyüklük taslıyor ve kötü tuzaklar kuruyorlardı. Halbuki kişi kazdığı kuyuya kendi düşer. Onlar öncekilerin kanunundan (onlara uygulanandan) başkasını mı bekliyorlar? Allah'ın kanununda asla bir değişme bulamazsın, Allah'ın kanununda kesinlikle bir sapma da bulamazsın."

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ʿaşera [لا تُوعِدَنَّ بِعُقُوبَةٍ اَكْثَرَ مِنْ مَعْصِيَةٍ فَاِنَّكَ اِنْ فَعَلْتَ اِثْمَتَ وَاِنْ تَرَكْتَ كَذِبْتَ] Bir kimesneye ʿuḳūbet ile īʿād eyleseñ maʿṣiyetden ekṣer ʿuḳūbet ile ʿīʿād eyleme. Zīrā eger fi'l-vāḳiʿ cürminden ziyāde ʿuḳūbet iderseñ günāh itmiş olursın ve eger itmeyüp terk idersen kiẕb itmiş olursın. Murād, ḥaddden ziyāde vaʿīd itmekden

14[b]

menʿdür. <u>Lā tūʿidenne</u> nehy-i ḥāżırdır, te'kīd içün nūn lāḥıḳ olmışdur. <u>Maʿṣiyet</u> işyān maʿnāsınadur, ʿillet żıddıdur. <u>Esimte</u> ʿalime bābından ṣīġa-i māżīdür

El-kelimetü't-tāsiʿa ʿaşera [لا تَجْعَلْ وَعِيدَكَ ضَجَّاجًا في كُلِّ شَيْءٍ] Her şeyde vaʿīdiñi çaġırmaḳ ile eyleme. Zīrā mehābetüñ ḳulūbdan zā'il olup ḳā'ide-i siyāset bāṭıl olur. Fetḥile ve teşdīdle <u>żacc</u> ve żaccāc bāng kerden ile tefsīr olunmışdur.

El-kelimetü'l-ʿişrūn [اِذَا فَاتَكَ خَيْرٌ فِاَدْرِكْهُ وِاِذَا اَدْرَكَكَ شَرٌّ فَاَسْبِقْهُ] Ḳaçan ḫayr seni fevt itse sen ol ḫayra yetişmek cehdinde ol ve ḳaçan şer saña idrāk itse sen aña sebḳat idüp şirk saña luḥūḳuna mānīʿ ol. Ẓāhir maḳāma münāsib [اذا فوتت خيرا] dimek idi lākin ḫayrī, fevt-i mü'mine

15[a]

lāyıḳ olmadıġiçün <u>fe-iz āfātüke ḫayran</u> dinildi. Kütüb-i fıkıhda [اذا فاتك الصلوة] daḫı bu ḳabīldendür. <u>İdrāk</u> yetişmek maʿnāsınadur. [اذا ادركه الفرق] gibi. Murād, mü'mine lāyık her zamān ḫayra müsāraʿat idüp şerden mümkin olduḳca iḥtirāz itmekdür. Muḳteżiyyāt-ı nefs-i insānda ġālib olmaġın maḳāmında meczūmu'l-vuḳūʿa delālet iden <u>izā</u> ʿibāretiyle taʿbīr olunmışdur. <u>Edrik</u> ifʿāl bābından ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. <u>Fe'esbiḳhū</u> de ṡülāṡīden ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. Żamīr-i evvel ḫayra, żamīr-i ṡānī şerre rāciʿdür.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'l-ʿişrūn [اِنَّ عَلَيْكَ مِنَ اللهِ عُيُونًا تَرَاكَ] Taḥḳīḳ senüñ üzerine Allāhu teʿālā ḥażretinden ʿuyūn vardur ki seni görürler. Murād, Allāhu teʿālā senüñ ẓevāhiriñe ve żamāyirine nāẓır

15[b]

ve muṭṭaliʿdür. Ẓāhirüñe nice muṭṭaliʿ ise bilā-farḳ bāṭınuña daḫı öyle muṭṭaliʿdür dimekdür. وَيَعْلَمُ مَا تُسِرُّونَ وَما تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذاتِ الصُّدُورِ [100] āyeti bu maʿnāyı muṣaddıḳdur. Ve Cebrāʾīl[101] ḥażretiyle Peyġamber ḥażreti es̱nā-i mükālemede Peyġamber ḥażretine iḥsāndan suʾāl itdikde الإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ [102] ḳavli bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur. Allāhu teʿālā cāriḥadan münezzehdür. Anuñçün ʿayn belki ʿuyūn is̱bāt itmek müteşābihātdandur. ʿİlm ile müvelliddür. Bi-ṭarīḳ-i cemʿ ʿuyūn dimek Allāhu teʿālā ḥażretretinüñ aḥvāl-i ʿibāda şümūl ʿāleminde mübālaġa beyān ider.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾl-ʿişrūn [رَحِمَ اللهُ اِمْرَأَةً اَعَانَ اَخَاهُ بِنَفْسِهِ وَاَشْرَكَهُ في دُعَائِهِ] Allāhu teʿālā raḥmet itsün

16[a]

şol kimesneye ki ḳarındaşına nefsiyle iʿānet eyleye ve duʿāsında anı kendüye şerīk eyleye. ʿİbāret-i a͟h uḫuvvet-i nesebiyye ve uḫuvvet-i fiʾd-dīne şāmdur. وَاللهُ فِي عَوْنِ الْعَبْدِ مَا كَانَ الْعَبْدُ فِي عَوْنِ أَخِيهِ [103] ḥadīs̱i bu maʿnāyı muḳavvīdür. Raḥimallāhudan murād, ṭaleb-i raḥmetdür. Ḳāmūsda [والمرء مثلث الميم الانسان والرجل ولا يجمع من لفظه] dinilmişdür. Binefsihī, eʿān kelimesine müteʿallıḳdur. Eşrake ṣīġa-i māżīdür. Ẓamīr aḫa rāciʿdür. Fī duʿāʾihīde ẓamīr emre rāciʿdür bunuñ mis̱li memnūʿ olan tefkīk-i żamāyirden degüldür.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾl-ʿişrūn [اَلصِّدْقُ اَمَانَةٌ وَالْكِذْبِ خِيانَةٌ] Rāst söylemek emīnlik ve ḳorḫusuzluḳdur ve dürūġ yaʿnī yalan söylemek ḫıyānetdür. Ḳāmūsda

16[b] [104]

---

[100] (Tegâbun, 64/4.) "Göklerde ve yerde olanları bilir. Gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da bilir. Allah kalplerde olanı bilendir. "

[101] İlahi emirleri meleklere ve peygamberlere ulaştıran vahiy meleği. Bkz. DİA., "Cebrâil" c.7, s.207-204

[102] (Buhârî, Tefsîr, 2.) "İhsan, Allah'ı görüyor gibi O'na ibadet etmendir. Sen O'nu görmüyorsan da O seni görmektedir."

[103] (Müslim, Zikr, 38.) "Kul, kardeşinin yardımında olduğu müddetçe Allah da onun yardımındadır."

[104] Der-kenâr (Vakıf mührü her on beş sayfada bir tekrar etmektedir. Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Osmanzâde Hacı Muhammed Ağa'nın vakfıdır 1211 ifadesi yazılıdır.)

ṣıdḳ kiẕbüñ; emn ḫavfuñ żıddıdur dinilmişdür. Emānet ve ḫıyānet fiʿlī ve ḳavlī olur. Fiʿlī olan māla müteʿallıḳdur. Bu kelime ḳavlī olanı beyān. Murād, ṣıdḳı medḥ ve kiẕbden menʿdür. Ṣıdḳ emānet, kiẕb ḫıyānet olduğınuñ bir vechi budur ki ṣıdḳ kelāmı bi-tamāmihī bilā-ḳuṣūr edā itmekdür. Nitekim mālda emānet bi-tamāmihī māl edā itmek olduğı gibi kelāmda ḫıyānet kelāmı vāḳiʿde oldığı üzere edā itmeyüp küllen taġyīr veyā noḳsān ile edā itmekdür. Nitekim mālda ḫıyānet emānet ḳonulan mālı küllen żāyiʿ idüp veyā eksik edā itmek oldığı gibi bu taḳdīr üzere kelām-ı teşbīh mebnī olur.

El-kelimetüʾr-rābiʿa

17[a]

veʾl-ʿişrūn [أَحْرَزْتُ نَهْبِي وَأَبْتَغِي النَّوَافِلَ] Ġāretden naṣībimi aḫẕ itdüm ziyādeler ṭaleb eylerüm. Yaʿnī ferāyiżden ḥissemi aḫẕ idüp ferāyiżi biʾt-tamām edā itdüm fażla ʿibādet ṭaleb eylerüm. Kelām, istiʿāreye mebnīdür. ʿİbādetden naṣīb māl, ġanīmetden nasībe teşbīh olınup müşebbehün bih olınup müşebbeh irādet olunmışdur. Emsāl-i ʿArabdandur [واحرز وابتغ النوافل] Maʿnāsı: "Ḳalīl dime ḳabūl eyle, daḫı ziyādesin ṭaleb eyle" dimekdür. Bir nesne ḳalīldür diyü ḳabūl itmemek maḥallinde müstaʿmeldür. *Ṣaḥīḥ-i Müslīm*de İbn Cüreyyin rivāyetinde لَا تَحْقِرَنَّ مِنَ الْمَعْرُوفِ شَيْئًا ولا تواعد اخاك موعدا فتخلفه[105] ḥadīsi bu maʿnāyı müʾeyyiddür. Fetḥile nehb ġanīmet

17[b]

maʿnāsınadur. Ebteġī ṣīġa-i mütekellim-i vāḥiddür, aṭlebu dimekdür. Nevāfil nāfilenüñ cemʿidür. Nāfile fażla olan zevāyide dirler. Ḥażret-i Ebī Bekr-i Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ʿanh keṡret-i ʿibādetini ve ʿibādete ziyāde raġbetini beyāndur. Bundan ġaraz bāb-ı dīnde raġbet ve ihtimāmı ḫalḳa taʿlīmdür. İmdi müʾmine lāyıḳ bāb-ı ʿibādetde ferāyiżle ḳanāʿat itmeyüp muttaṣıl sünen ve nevāfili ziyāde itmekdür.

---

[105] (Benzer rivayet için bkz. Müslim, Birr, 144.) "Yapılan hayırdan (ma'ruf) hiçbir şeyi küçük bulup hakir görme…"

El-kelimetü'l-ḫāmise ve'l-ʿişrūn [كُنَّا نَدْعُ سَبْعِينَ بَابًا مِنَ الْحَلالِ مَخَافَةً اَنْ نَقَعَ في الْحَرَامِ] Ḥarāma vāḳiʿ olmaḳdan ḫavf idüp biz ḥelālden yitmiş bābı terk iderüz. Peyġamber ḥażretinden rivāyet olunan اتَّقُوا مِنَ الشُّبُهَاتِ كَيْ لَا تَقَعُوا في الحرام [106] ḥadīs̱i bu maʿnāyı muṣaddıḳdur.

18[a]

Künnā kelimesinde maʿnā-yı istimrār vardur. Dāyimā ʿādetimiz ḥarām ḫavfından ḥelāli terk iderüz dimekdür. ʿİbāret-i sebʿīn taḥdīd içün değildür [إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ] [107] gibi. Murād, teks̱īrdür. Nedeʿu terk maʿnāsına; meḫāfet, ḫavf maʿnāsınadur.

El-kelimetü's-sādise ve'l-ʿişrūn [اَطْوَعُ النَّاسِ لِلهِ اَشَدُّهُمْ بُغْضًا لِمَعْصِيَتِهِ] Allāhu teʿālā ḥażretine nāsuñ ziyāde muṭīʿi, kendü günāhına ziyāde buġż idendür. Murād, Allāhu teʿālā ḥażretinüñ emrine ziyāde muṭīʿ ve fermānını ziyāde semīʿ olan kimesne maʿṣiyetinden ziyāde perhīz idüp düşmeninden firār iden kimesnedür dimekdür. Aṭveʿu ve eşeddü ṣīġa-i

18[b]

tafḍīldür. Żammile buġż ḥubbuñ żıddıdur.

El-kelimetü's-sābiʿa ve'l-ʿişrūn [اِنَّ اللهَ تَعَالى يَرَى مِنْ بِاطِنِكَ مَا يَرَى مِنْ ظَاهِرِكَ] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā bāṭınuñdan görür şol şey'i ki ẓāhirüñden anı görür yaʿnī ẓāhirüñden nice görürse bātınuñdan daḫı öyle görür. Kelime-i min ibtidā'iyyedür. Ḳur'ān-ı ʿaẓīmde عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ [108] ve يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَما تَكْتُمُونَ [109] bu maʿnāyı muṣarriḥdür ve ehlullāhuñ [ان الله يرى ولا يرى] didikleri bu maʿnāya işāretdür.

---

106 (Benzer rivayet için bk. Buhârî, Îmân, 39.) "Haramdan korunmak için şüpheli şeylere yaklaşmayın."

107 (Tevbe, 9/80.) "(Ey Muhammed!) Onlar için ister af dile, ister dileme; onlar için yetmiş kez af dilesen de Allah onları asla affetmeyecek. Bu, onların Allah ve Resulünü inkâr etmelerinden ötürüdür. Allah fasıklar topluluğunu hidayete erdirmez."

108 (Haşr, 59/22.) "O, öyle Allah'tır ki, O'ndan başka tanrı yoktur. Görülmeyeni ve görüleni bilendir. O, esirgeyendir, bağışlayandır."

109 (Mâide, 5/99.) "Resule düşen (vazife), ancak duyurmadır. Allah açıkladığınızı da gizlediğinizi de bilir. "

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve'l-ʿişrūn [اِيَّاكَ وَغَبِينَةُ الْجَاهِلِيَّةُ فَاِنَّ الله اَبْغَضَهَا وَاَبْغَضَ اَهْلَهَا] Ḥaẕer eyle sen cāhiliyyet kibrinden. Zīrā Allāhu teʿālā ḥażreti kibre ve kibrüñ ehline buġż itmişdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür, eḥādīs̱-i ḳudsiyyedür

19[a]

الْكِبْرِيَاءُ رِدَائِي، وَالْعَظَمَةُ إِزَارِي، فَمَنْ نَازَعَنِي أَدْخَلْتُهُ النَّار [110] ḥadīs̱i. Faʿīle vezninde ġabīne aṣlda aldanılan şeyʾüñ ismidür ammā bu maḥalde kibrdür.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l-ʿişrūn [اِنَّ اَوْلَى النَّاسِ بِاللهِ اَشَدُّهُمْ توليا] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā ḥażretine nāsuñ ziyāde aḳrebi Allāhu teʿālā ḥażretini ziyāde dost ittiḫāẕ idendür. Evlā aḳreb maʿnāsınadur. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْراهِيمَ [111] ve ḥadīs̱-i şerīfde أَوْلَى النَّاسِ إِنَّ بِي أَكْثَرُهُمْ عَلَيَّ صَلَاةً [112] bu maʿnāya olduğı gibi [ولي مَأخوذ] ḳurb maʿnāsına. Tevellāhu dirler itteḫiẕhü veliyyen maʿnāsına.

El-kelimetü'ṡ-ṡelāṡūn [كَثِيرُ الْقَوْلِ يُنْسي بَعْضُهُ بَعْضًا وَاِنَّمَا لَكَ مَا اُوعَي مِنْكَ] Ḳavl-i kes̱īrüñ baʿżı,

19[b]

baʿż-ı āḫar eclinden unudılur ve saña nefʿ virmez illā senüñ kelāmıñdan ḥıfẓ olunan kelām nefʿ virür. Mā-ʿadāsı müstemiʿīne kelāl ve melāl īrās̱ ider ve hebā olur. Murād, ḳadr-i ḥācetden ziyāde kelāmı ẕemmdür. Baʿżan nezʿ-i ḫāfıż olmaḳ üzere manṣūbdur. Taḳdīr-i kelām [من بعض] dimekdür. Ḳāmūsda [وعاه يعيه حفظه وجمعه كاوعاه فيها] dinilmişdür.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'ṡ-ṡelāṡūn [اَصْلِحْ نَفْسَكَ تَصْلُحْ لَكَ النَّاسُ] Sen nefsüñi ıṣlāḥ eyle tā ki nās saña ṣāliḥ ola yaʿnī sen ḫalḳı incitme ḫoşnūd eyle tā ki ḫalḳ daḫı seni incitmeyüp ḫoşnūd eyleye. Aṣliḥ ifʿāl bābından ṣīġa-i emrdür. Taṣluḥ cevāb-ı emr olmaḳ üzere meczūmdur. Ḳāmūsda [الصَلاح ضدَالفساد] dinilmişdür.

110 (Ebû Dâvûd, Libâs, 27.) "Büyüklük benim ridamdır, azamet de benim izarımdır. Kim, bunlardan birinde benimle iddialaşmaya kalkarsa, onu cehenneme atarım."
111 (Âl-i İmrân, 3/68.) "İnsanların İbrahim'e en yakın olanı, ona uyanlar, şu Peygamber (Muhammed) ve (ona) iman edenlerdir. Allah müminlerin dostudur."
112 (Tirmizî, Salât, 352.) "Kıyâmet gününde insanların bana en yakın olanları, bana en çok salât ü selâm getirenleridir."

20[a]

El-kelimetü᾽s̱-s̱āniye ve᾽s̱-s̱elās̱ūn [لا تَجْعَلْ سِرَّكَ مَعَ عَلانِيَتِكَ فَتَمَرَّجَ أَمْرُكَ] Sırruñ ʿalāniyetüñle berāber ḳalma. Eger berāber kalursañ ömrüñ mużṭarib olup mühimmātuñ fevt olur Murād, iẓhār-ı serāyirden menʿdür yaʿnī iʿlān olunmaġa emri olan emr iʿlān olunmaḳ ve iẓhārında fesād olan emr iḫfā olunmaḳ lāzım idügine tenbīhdür. İḫfāsı lāzım olan emri iʿlān ve iẓhār etdügiçün Mervānuñ babası Ḥakem[113]i Peyġamber ḥażreti *Medīne*den nefy itmişdür Bu ḳıṣṣanuñ tafḍīli *Buḫārī* [114] şurūḫında ve *Kirmānī Şerḥi* [115] nde mezkūrdur. Kesrile ve teşdīdle <u>sırr</u> mā yektümdür, cemʿi esrār ve serāyir gelür. [علن الامرعلينا و علانية] dirler ẓuhūr maʿnāsına. <u>Temerrüc</u> iḫtilāṭ maʿnāsınadur. *Ḳāmūṣ*da [والمرج محركة]

20[b]

[الاختلاط والاضطراب وامر مريج امر مختلط ومضطرب] dinilmişdür.

El-kelimetüs̱᾽-s̱ālis̱e ve᾽s̱-s̱elās̱ūn [لا تَكْتُمُ الْمُسْتَشَارَ خَبَرًا فَتُؤتي مِنْ قَبْلِ نَفْسِكَ] Meşveret ṭaleb olunan kimesneden ḫayrı ketm itme. Zīrā ketm iderseñ başıña belāyı nefsüñ ḳablinden getürürsüñ bu kelimede meşveret mendūb olduġına ve meşveret olunan kimesne recül-i ʿāḳil olmaḳ lāzım idügine tenbīh vardur. Ḳur᾽ān-ı ʿaẓīmde وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ [116] bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur. Zīrā ṣīġa-i <u>emr</u> nedb içündür hem ẕükūr-ı ʿuḳalā żamīridür. <u>Lā tektümü</u> ṣīġa-i nehy-i ḥāżırdur. <u>Ḫayran</u> mefʿūlidür El<u>-müsteşār</u>da <u>min</u> muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām mine᾽l-müsteşār ḫaber-i ḫayr dimekdür. İstişāre dirler ṭaleb-i minhü᾽l-meşveret

---

[113]Mervan b. Hakem, Hz. Osman'ın amcası Hakem b. Ebü'l-As b. Ümeyye'nin oğludur. Peygambere karşı olan düşmanca tavır ve fiillerinden dolayı Taif'e sürülmüştür. Bkz. DİA., "Mervân (I), c.29, s.225-227

[114] Asıl adı el-Câmiu's-Sahih'tir. İmam Buhari (ö.870) nin adına nisbetle Sahih-i Buhârî olarak adlandırılan hadis kitabıdır. Bkz. DİA., "el-Câmiu's-Sahih", c.35, s.527

[115] Meşhur hadis alimi Şemsüddin el-Kirmânî (ö. 1384)'nin el-Kevâkibü'd-derârî fî Şerhi Sahîh'l-Buhârî isimli Buhâri şerhidir. Bkz. DİA., "Kirmâni Şemseddin", c.26, s. 65-66

[116] (Âli İmrân, 3/159.) "O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever."

21[a]

maʿnāsına. İfʿāl bābından [اتى اليه الشيء] dirler sāḳa maʿnāsına.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve's-s̱elās̱ūn [اِنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ شَهْوَةً اِذَا اَعْطَيْتَهَا تَمَادَتْ فيهَا وَرَغبت اِلَيْهَا] Taḥḳīḳ her nefs içün hevāya meyl vardur. Ḳaçan sen ol şehveti nefse iʿṭā itseñ nefs ol şehvet içinde dāḫil olup uzar ve ol şehvete raġbet ider. Murād, nefsi şehvetden tebʿīd eyle dimekdür. Zīrā eger nefsüñ ʿinān-ı şehveti eline virseñ nefs ol şehvete meyl ider meyl itdükden soñra nefsi şehvetden tehdīb itmek müteʿassir ve te'dīb itmek müteʿaẕẕir olur. Fetḥile şehvet hevāya meyldür cemʿi şehevāt gelür. Temādī tefāʿul bābından maṣdardur, uzamaḳ maʿnāsınadur bu maḥalde murād, mübāşeretdür. Raġbetün

21[b]

ʿan ile taʿdiye eylese iʿrāż maʿnāsına olur, ilā ile taʿdiye eylese meyl maʿnāsına olur. Bu maḳāmda nefs şehvete meyl ider dimekdür.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve's-s̱elās̱ūn [هَكَذَا كُنَّا حَتَّى قَسَتْ قُلُوبُنَا] Biz şuncılayın olduḳ, ḥattā ḳulūbumuz ḳāsiye oldı yaʿnī nefsimiz şehvete tābiʿ ve eyle oldı. Ḥattā bunuñ sebebiyle ḳalblerimiz ṣalb ve ġalīẓ olup ḳabūl-i Ḥaḳḳda zaḥmet çekilür oldı [قسا قلبه قسوا وقساوة] dirler ṣulb ve ġalīẓ maʿnāsına. Tafṣīl, Sūretü'l-Baḳarada ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً [117] āyetinüñ tefsīrindedür. Murād, ġayra tenbīhdür. Anuñçün ṣīġa-i cemʿ īrād idüp künnā ve ḳulūbünā dinildi.

El-kelimetü's-sādise ve's-s̱elās̱ūn [مَا حَبَوْنَاكَ بِهَا

22[a]

بَلْ حَبَوْنَاهَا بِكَ] Biz saña ḫilāfet iʿṭā itmedük belki seni ḫilāfete itdük. Muḫāṭab ʿÖmer bin El-Ḫaṭṭābdur raḍıyallāhu ʿanh Ḥażret-i Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ḥāl, intiḳāl ve iḫtisārda

[117] (Bakara, 2/74.) "(Ne var ki) bunlardan sonra yine kalpleriniz katılaştı. Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allah korkusuyla yukardan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gafil değildir. "

Ḥażret-i ʿÖmeri veliyy-i ʿahd ḳılup ḫilāfeti aña vaṣiyyet itdükde Ḥażret, eʿbā-i ḫilāfeti ve meşāriḳ-i velāyeti taḥammülden iẓhār-ı ʿucer idicek, Ḥażret-i Ṣıddīḳ bu kelimeyi ol zamānda buyurdılar. Murād, ḫilāfete senüñle şeref gelür; saña ḫilāfetle şeref gelmez. Biz saña ḫilāfet virmekle minnet itmezüz belki sen kemā yenbaġī ḫilāfetüñ ḥaḳḳın edā idersin dimekdür. Buña ḳarībdür fuṣaḥānuñ [لا أهينك بعبد بل أهين بك عبدا] kelāmı. Maʿnāsı ʿıydile saña tehniye itmezüz belki senüñle ʿıyda tehniye iderüz dimekdür. Ḳamuṣda حبى فلانا اعطاه]

22[b]

[بلاجزاءولامنّ dinilmişdür.

El-kelimetü'ṣ-sābiʿa ve'ṣ-ṣelāṣūn [لا تَمُضّ جَارَكَ فَإِنَّهُ يَبْقَى وَيَذْهَبُ النَّاسُ] Ḳoñşuña ġam ve ġuṣṣa virme yaʿnī ḳoñşuñ incitme. Zīrā nās gider ol senüñle bāḳī ḳalur. Fetḥile ve teşdīdle <u>mażż</u> göñül ġamundan ve ġuṣṣa[dan] yanmaḳdur. *Ṣaḥīḥayn*[118]da Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretinden rivāyet olunan وَالله لايُؤمِنُ والله لايومن والله لايومن قيل مَن يا رسوالله قال الذى لايأمن جاره بوايقه [119] ve daḫı لايدخل الجنة من لا يأمن جاره بوايقه [120] ve daḫı وما زال جبريل يوصني بالجار حتى ظننت انه سيورثه [121] ḥadīṣleri bu maʿnāyı muḳavvīdür. Fetḥateynle <u>bevāyıḳ</u> bāyiḳanuñ cemʿidür. Bāyiḳa dāhiye ve şer ve ḫuṣūmet maʿnāsınadur.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'ṣ-ṣelāṣūn إِنَّ أَكْيَسَ الْكَيِّسِ التَّقي]

23[a]

وَإِنَّ اَعْجَزَ الْعَجْزِ الْفُجُورُ] Taḥḳīḳ zeyreklerüñ ziyāde zeyreği maʿāṣīden perhīz-kār olandur ve ʿācizlerüñ ziyāde ʿāciz[i] [fācir] olandur. Murād, āḫiretde ferīḳanuñ ḥālini beyāndur.

[118] İki sahih hadis kitabı manasına Buharî ve Müslim'in el-Câmiu's-Sahihlerine verilen ad. Bkz. DİA. "Sahihayn", c.35, s.527-530
[119] (Buharî, Edeb, 29; Müslim,İman, 73) "Vallahi iman etmiş olamaz, vallahi iman etmiş olamaz, vallahi iman etmiş olamaz" Kim iman etmiş olmaz ey Allah'ın Resülü? -Kötülüğünden komşusunun emin olmadığı kimse."
[120] (Müslim, İman, 73) "Kötülüğünden komşusunun emin olmadığı kimse cennete giremez."
[121] (Buharî, Edeb, 28; Müslim, Birr, 140-141) "Cebrail komşuya (iyilik konusunda) o kadar çok tavsiyede bulunuyordu ki, ben komşuyu komşuya mirasçı kılacak sandım."

Ehl-i taḳvā fāyiz ve ehl-i fücūr ḫāsir ve żaʿīf olur dimekdür. Kāfuñ fetḥi yānuñ sükūnıyla keys ḫilāf-ı ḥumḳ ve cevdet-i ʿaḳldur. Ceyyid vezninde keyyis bundan ṣıfatdur. Ḥadīs̱-i Resūlde aleyhisselām الكَيِّسُ مَنْ دَانَ نَفْسَهُ وَعَمِلَ لِمَا بَعْدَ المَوْتِ [122] bu maʿnāyadur. Ekyes ṣīġa-i tafḍīldür. Recül-i taḳī dirler. Maʿāṣīden iḥtirāz idici recül maʿnāsına. Aʿcez sīġa-i tafḍīldür. Fetḥile ʿacz ʿāciz maʿnāsınadur, żayıf dimekdür; ʿAdl ʿādil maʿnāsına olduġı gibi. Żammeteynle fücūr Ḥaḳḳdan ʿudūl idüp maʿṣiyete

23[b]

irtikāb itmekdür. Zāhir budur ki fācir maʿnāsınadur. Ammā kez̠z̠ūb vezninde fetḥile feccūr daḫı cāʾizdür mübālaġa ile fācir dimekdür.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾs̱-s̱elās̱ūn[اِنَّ اَضْعَفَكُمْ عِنْدِي الْقَوِيُّ حَتَّى أُعْطِيَهُ الْحَقُّ وَاِنَّ اَقْوِيكُمْ عِنْدِي اَلضَّعِيفَ حَتَّى أُخِذَ مِنْهُ الْحَقُّ] Taḥḳīḳ benüm ḳatımda yaʿnī ẓāhirde ziyāde żaʿīf olanuñuz, āḫiretde ḳavīdür. Zīrā aña ḥaḳḳ iʿṭā olunur. Ve ẓāhirde ziyāde ḳavī olanuñuz āḫiretde ẓaʿīfdür. Zīrā andan ḥaḳḳ aḫẕ olunur. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Peyġamber ḥażretinüñ: “Müflis şol kimesnedür āḫiretde aṣḥāb-ı ḥuḳūḳ s̱evāb-ı aʿmālini aḫẕ itdükden soñra bilā-s̱evāb bāḳī ḳala” didügi. Eżʿaf ve aḳvā ṣīġa-i tafḍīldür ḥattā taʿlīl içündür. *Muġniʾl-Lebīb*[123]de [حتى حرف يأتي لاحد ثلاثة معان]

24[a]

[انتهاء الغاية وهو الغالب والتعليل وبمعنى الا في الاستثناء وهذا اقلها] dinilmişdür.

El-kelimetüʾl-erbaʿūn [اِسْتَمْسِكْ بِغَزْرِهِ فَاِنَّهُ عَلى الْحَقِّ] Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretinüñ rikābına yapış yaʿnī aña ittibāʿ eyle. Zīrā taḥḳīḳ Resūl sallallāhu ʿaleyhi ve sellem cemīʿ-i umūrında ḥaḳḳ üzeredür. Ḥażret-i Ṣıddīḳ bu kelimeyi Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem ehl-i Mekke ile ṣulḥ idüp Ḥażret-i ʿÖmer Ṭalḥa inkār idicek dimişdür. Tafṣīl kütüb-i siyerdedür. İstemsik ile muḫāṭab [Ḥażret-i ʿÖmerdür. Bi-

[122] (Tirmizî, Sıfatü’l-Kıyâme, 25) “Akıllı kişi, nefsine hâkim olan ve ölüm sonrası için çalışandır.”
[123] İbn-i Hişam en-Nahvî (ö.1360)’nin Arap gramerine dair eseri. Bkz. DİA., “Muğni’l-Lebîb”, c.30, s.384-386

ġarazihīde fe-ennehūda żamīrler Resūlullāha rāciʿdür.] Murād Resūlullāha ittibāʾ ile Ḥażret-i ʿÖmere emrdür. Ve her ne nesne ki Resūl hażreti anı işler ḥaḳḳ üzere işledügini beyāndur. Fetḥile ġaraz cildden rikābdur [والزم غرز فلان] dirler. İlzem [امره ونهيه] maʿnāsına ve [واشدد بدنك بغرزة] dirler [حث نفسك] maʿnāsına.

24[b]

[على التمسك به] maʿnāsına.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾl-erbaʿūn [اِنَّكُمْ في مَهْلٍ وَرَاءَهُ الاَجَلُ فَبَادِرُوا في مَهْلِ آجَالِكُمْ قَبْلَ اَنْ تُقْطَعَ آمَالُكُمْ فَتَرُدَّكُمْ اِلى سُوءِ اَعْمَالِكُمْ] Taḥḳīḳ siz bir müddet içindesiz ki anuñ önüñde bir ecel vardur. Pes öyle olıcak mevt sebebiyle recālarıñuz ḳaṭʿ olunmadın ācāliñüz müddetinde aʿmāl-i ṣāliḥaya ʿacele idüñ. Zīrā ki ʿacele itmezseñiz ol mühlete sizi vebāl-i aʿmāliñüze redd idüp ḫüsrān üzerine ḫatm olursuz. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde وَسَارِعُوا إِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ [124] āyeti bu maʿnāyı müʾeyyiddür. Fetḥ-i mīmle ve sükūn-ı hā ile ve fetḥateynle mehlen mühlet maʿnāsınadur. Fetḥile ve meddile verāʾ cihāt-ı sitte ḳabīlindendür. Arde dirler ḫalef maʿnāsına ve az olur ki ḳuddām maʿnāsına da gelür ażdāddandur.

25[a]

Bu maʿnāyadur Sūretüʾl-Kehfde وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا [125] Ey emāmehüm, fetḥateynile ecel mevte yetişdürür vaḳtüñ ġāyetidür. İmām Beyżāvī Sūretüʾl-Enʿāmda ثُمَّ قَضَى أَجَلًا [126] āyetinde ecelen ʿibāretini ecelüʾl-mevt ile tefsīr itmişdür. [بادره مبادرة وبدارا] ʿācile maʿnāsınadur. Meddile ācāl ecelüñ, āmāl emelüñ cemʿidür. Cebel vezninde emel recā maʿnāsınadur.

---

[124] (Âli İmrân, 3/133.) "Rabbinizin bağışına ve takva sahipleri için hazırlanmış olup genişliği gökler ve yer kadar olan cennete koşun! "

[125] (Kehf, 18/79.) "Gemi var ya, o, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu kılmak istedim. (Çünkü) onların arkasında, her (sağlam) gemiyi gasbetmekte olan bir kral vardı."

[126] (En'âm, 6/2.) "Sizi bir çamurdan yaratan, sonra ölüm zamanını takdir eden ancak O'dur. Bir de O'nun katında muayyen bir ecel (kıyamet günü) vardır. Siz hala şüphe ediyorsunuz."

El-kelimetü'ṣ-ṣāniye ve'l-erbaʿūn [حَقٌّ لِمِيزَانٍ يُوضَعُ فيهِ الْحَقُّ اَنْ يَكُونَ ثَقيلًا وَحَقٌّ لِميزَانٍ اَنْ يُوضَعَ فيهِ الْبَاطِلُ اَنْ يَكُونَ خَفِيفًا] Ḥaḳḳ vażʿ olunan mīzān içün ḥaḳḳdur. ṣaḳīl olmaḳ ve bāṭıl vażʿ olunan mīzān içün ḥaḳḳdur ḫafīf olmaḳ yaʿnī rūz-i ḳıyāmetde her kimesne ki anuñ terāzūsıña ḥaḳḳ vażʿ olına terāz ve ṣaḳīl ve rāciḥ ṣāḥibinüñ ticāreti rāyiḥa

25[b]

olur. Ve her kimesne ki anuñ terāzūsıña bāṭıl vażʿ olunur evvel terāzū ḫafīf ve ḳāṣır ve ṣāḥibinüñ ticāreti ḫāsire olur. Baʿż-ı kütüb-i muʿteberede ẕikr olundığı üzere vechi budur ki aʿmāl-i ḥasene dünyāda nefs üzerine ziyāde ṣaḳīl idi. Āḫiretde daḫı ṣaḳīl olur. Seyyi'e bunuñ ʿaḳsidür. [ان يكون ثقيلا وان يكون خفيفا] cümle maḥall-i refʿde mübtedādur. Ḥaḳḳ muḳaddem ḫaberdür. Bunuñ mıṣdāḳı Sūretü'l-Ḳāriʿada فَأَمَّا مَنْ ثَقُلَتْ مَوازِينُهُ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ راضِيَةٍ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوازِينُهُ فَأُمُّهُ هاوِيَةٌ وَما أَدْراكَ مَا هِيَهْ نارٌ حامِيَةٌ [127] āyetidür. Mütekellimūn ḳatında mevzūh olan ṣuḥuf-ı aʿmāldür ve baṭāʿate ve seyyi'eye alāmetiçün ecrām-ı nūrāniyye ve ẓulmāniyyedür.

El-kelimetü'ṣ-ṣālise ve'l-erbaʿūn [اِنَّ الله لا يَقْبَلُ نَافِلَةً حَتَّى يُوَدي فَريضَةً] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā

26[a]

her kimesneden nāfile' ḳabūl itmez farīżasını edā itmeyince. Murād, ferāyiże ihtimām ve iştiġāl lāzım idügini beyāndur. Ve bundan fehm olunur ki umūr-ı şerʿiyyenüñ cemʿinde ziyāde mühim olan taḳdīm olına. Zīrā "el-ehemm fe'l-ehemm"[128]dür.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve'l-erbaʿūn [اَرْبَعٌ مَنْ كُنَّ فيهِ كَانَ مِن خِيَارِ عِبَادِ اللهِ مَنْ فَرِحَ بِالتَّائِبِ وَاسْتَغْفَرَ لِلْمُذْنِبِ وَدَعَا الْمُدْبِرَ وَاَعَانَ الْمُحْسِنَ] Ḫıṣāl-i ḥaseneden dört ḫaṣlet her kimesnede ki ol dört ḫaṣlet ola ol kimesne Allāh ḳullarınuñ keṣīrü'l-ḫayrı olup muḫtār olanlardan olur. Biri şol kimesnedür ki günāhdan tevbe iden içün feraḥ ola. Ve biri günāh-kār içün maġfiret

[127] (Kâria', 101/6-11.) " O gün kimin tartılan ameli ağır gelirse, işte o, hoşnut edici bir yaşayış içinde olur. Ameli yeğni olana gelince. İşte onun anası (yeri, yurdu) Haviye'dir. Nedir o (Haviye) bilir misin? Kızgın ateş!

[128] "Biri önemlidir fakat diğeri de daha önemlidir (önceliklidir.)"

ṭaleb eyleye. Ve biri ḫayrdan baʿīd olup girü olanı ḫayra daʿvet eyleye ki ḥadīs̱-i şerīfde الدَّالُّ

26b

عَلَى الخَيْرِ كَفَاعِلِهِ [129] dinilmişdür. Ve biri şol kimesnedür ki iḥsān itmek irādāt idene muʿīn olup yardım eyleye. Bunun mıṣdāḳı Ḳurʾān-ı ʿazīmde وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ [130] āyetidür. Erbaʿ kelimesinde tenvīn mużāfun ileyhden ʿıvażdur. Taḳdīr-i kelām erbaʿa ḫıṣālin dimekdür. Kesrile ḫıyār keyyis vezninde ḫayyirüñ cemʿidür, kes̱īrüʾl-ḫayr maʿnāsına; muḫtār maʿnāsına daḫı gelür. İdbār, iḳbālin żıddıdur. Müdebbir bundan ṣīġa-i fāʿildür.

El-kelimetüʾl-ḫamise veʾl-erbaʿūn [وَالَّذي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ تَقَدَّمَ اَحَدُكُمْ فَيُضْرَبَ عُنُقُهُ في غَيْرِ حَدٍّ خَيْرٌ لَهُ مِنْ اَنْ يَخُوضَ غَمَرَاتِ الدُّنْيَا] Şol Allāh ḥaḳḳı-y-çün ki benüm nefsim anuñ yed-i ḳudretindedür, eger sizden birüñüz teḳaddüm yaʿnī ʿarṣa-i

27a

siyāsete siyāsetiçün teḳaddüm itse bilā-cürm ʿunḳı ḍarb olunsa bu ḫayrdur, ol kimesne içün lez̲z̲āt-ı dünyāya ṭalmaḳdan ki fiʾl-ḥaḳīḳa şedāyiddür. Ḍarb-ı ʿunk ʿunḳı ḳaṭʿdan kināyetdür. Ḫavżuñ mefʿūli māʾ olursa duḫūl maʿnāsına olur. Serāb olursa ḫılṭ [maʿnāsına] olur. [Seyf olursa maḍrūbda taḥrīk maʿnāsına olur.] Ġamrāt olursa nefsi ġamrāta [فجاة بلا روية رمى] maʿnāsına olur. Bu maḥalde murād, remādur. Fetḥatetynle ġamrāt ġamrenüñ cemʿidür. Fetḥile ġamre şiddet maʿnāsınadur. Tafṣīl Sūretüʾl-Enʿāmda وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ [131] āyetindedür.

---

129 (Tirmizî, İlm, 14.) "Bir şeye delalet eden onu işleyen gibidir."

130 (Mâide, 5/2.) "Ey iman edenler! Allah'ın (koyduğu, dini) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbana, (ondaki) gerdanlıklara, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-i Haram'a yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin. İhramdan çıkınca avlanabilirsiniz. Mescid-i Haram'a girmenizi önledikleri için bir topluma karşı beslediğiniz kin sizi tecavüze sevketmesin! İyilik ve (Allah'ın yasaklarından) sakınma üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerine yardımlaşmayın. Allah'tan korkun; çünkü Allah'ın cezası çetindir."

131 (Enâm, 6/93.) "Allah'a karşı yalan uydurandan yahut kendisine hiçbir şey vahyedilmemişken "Bana da vahyolundu" diyenden ve "Ben de Allah'ın indirdiği ayetlerin benzerini indireceğim" diyenden daha zalim kim vardır! O zalimler, ölümün (boğucu) dalgaları içinde, melekler de pençelerini uzatmış, onlara: "Haydi canlarınızı

El-kelimetü'ṣ-ṣādise ve'l-erbaʿūn [إِنْ اَحْسَنْتُ فَاَعِينُونِي وَاِنْ اَسَأْتُ فَقَوِّمُوني] Eger ben aʿmālimi gökcek itmek irādet idersem, baña iʿānet idüp yardım idüñ. Ve eger ben esāʾet irādet idersem

27[b]

ol fiʿlüñ ṣudūrunı benden menʿ idüñ [قومه] dirler [ازال عوجه] maʿnāsına. Kelime-i in ġayr-i meczūmu'l-vuḳūʿda müstaʿmeldür. Ḥażreti Ṣıddīḳdan iḥsān-ı meczūmu'l-vuḳūʿ olduġında iştibāh yoḳdur dinilürse cevāb in eseʾtü kelimesine muvāfaḳat ḳasd olunmış ola veyā nefsi hażma binā ola. Nitekim ḥażret-i Yūsuf وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ [132] dimişdür.

El-kelimetü's-sābiʿa ve'l-erbaʿūn [لا يَدعُ الْقَوْمُ الْجِهَادَ في اللهِ الاَّ ضَرَبَهُمُ اللهُ الذُّلَّ] Hiçbir ḳavm, fī sebīlillāh cihādı terk itmez illā Allāhu teʿālā ol ḳavme ẕüll ilṣāḳ ider. Yaʿnī o ḳavmi ḫor ve ẕelīl idüp maḳām-ı kerāmetden maḳām-ı ihānete yetişdürür. Tafṣīl Sūretü'l-Baḳarada

28[a]

ضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ [133] āyetinüñ tefsīrindedür. Ḳāmūsda ḳavm, ricālden ve nisādan maʿan cemāʿatdür veyā ḫāṣṣaten ricālden cemāʿatdür. Nisā tabʿiyyete dāḫil olur dinilmişdür. Ammā bu maḥalde murād, yalñuz cemāʿat-i ricāldür. Zirā nisāya cihād farż degüldür. İllā meger ʿadū bir belde üzerine baġteten gelüp hücūm eyleye ol vaḳtin ol beldede sākin olan cemīʿ-i nās üzerine ʿadāveti menʿ itmek vācib olur. Hattā merʾ zevci iẕinsüz ve ʿabd mevlāsı iẕinsüz cihād içün ḫāric olur. Zīrā cihād bu ḥāletde ṣalvet gibi

---

kurtarın! Allah'a karşı gerçek olmayanı söylemenizden ve O'nun ayetlerine karşı kibirlilik taslamış olmanızdan ötürü, bugün alçaklık azabı ile cezalandırılacaksınız!" derken onların halini bir görsen!"

[132] (Yûsuf, 12/53.) "(Bununla beraber) nefsimi temize çıkarmıyorum. Çünkü nefis aşırı şekilde kötülüğü emreder; Rabbim acıyıp korumuş başka. Şüphesiz Rabbim çok bağışlayan, pek esirgeyendir."

[133] (Bakara, 2/61.) **"**Hani siz (verilen nimetlere karşılık): Ey Musa! Bir tek yemekle yetinemeyiz; bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından bize çıkarsın, dediniz. Musa ise: Daha iyiyi daha kötü ile değiştirmek mi istiyorsunuz? O halde şehre inin. Zira istedikleriniz sizin için orada var, dedi. İşte (bu hadiseden sonra) üzerlerine aşağılık ve yoksulluk damgası vuruldu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu musibetler (onların başına), Allah'ın ayetlerini inkâra devam etmeleri, haksız olarak peygamberleri öldürmeleri sebebiyle geldi. Bunların hepsi, sadece isyanları ve taşkınlıkları sebebiyledir."

her şaḫsa farż-ı ʿayn olur. Cihāduñ lüzūmuna delālet iden āyāt-ı kerīmedendür: قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ [134] ve daḫı وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ [135]

28b

Ve daḫı يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ [136] āyetleri.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'l-erbaʿūn [لا يَشِيعُ الْفَاحِشَةُ في قَوْمٍ الاَّ عَمَّتُهُمُ اللهُ بِالْبَلاءِ] Bir ḳavm, arasında fāḥişe şāyiʿa olmaz illā Allāhu teʿālā ḥażreti ol ḳavme belāyı ʿām eyler. Yaʿnī hiçbir aḥad ol belānuñ żararından ol mihnetüñ şerrinden ḫalāṣ olmaz. Bu maʿnaya ḳarībdür إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ [137] āyetinüñ mażmūnu. Şāʿa yeşīʿu şeyʿan ve şüyūʿan dirler ẕāʿ ve feşā maʿnāsına. Ḳāmūsda [الفاحشة الزنى وما يشد قبحه من الذنوب وكل ما نهى الله عنه] dinilmişdür. Ẕikr olunan maʿnālarıñ cemīʿi bu maḥalle münāsibdür.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l-erbaʿūn [اَطِيعُوني مَا اَطَعْتُ اللهَ وَرَسُولَهُ]

29a

[فَاِنْ عَصَيْتُهُمَا فَلا طَاعَة لي عَلَيْكُم] Ben Allāhu teʿālāya ve Reṣūline iṭāʿat itdügim şey'de baña muṭīʿ oluñuz. Ben Allāh ve Reṣūline ʿiṣyān idersem benümçün ol şeyde sizüñ üzeriñüze iṭāʿat vācib degüldür. Bunun mıṣdāḳı *Ṣaḥīḥayn*da Ḥaẓreti ʿAlī rivāyetinde لَا طَاعَةَ فِي مَعْصِيَةِ اللهِ، إِنَّمَا الطَّاعَةُ فِي الْمَعْرُوفِ [138] ḥadīṣidür. Yaʿnī maʿṣiyet olan maḥalde imāma inḳıyād şerʿī degüldür. Belki iṭāʿat-ı şerʿī olması şāriʿ aña inkār itmedügi maḥaldedür. Ve bir

---

[134] (Tevbe, 9/29.) "Kendilerine Kitap verilenlerden Allah'a ve ahiret gününe inanmayan, Allah ve Resulünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kendine din edinmeyen kimselerle, küçülerek elleriyle cizye verinceye kadar savaşın. "

[135] (Hac, 22/78.) "Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemedi; babanız İbrahim'in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size "müslümanlar" adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekatı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin mevlanızdır. Ne güzel mevladır, ne güzel yardımcıdır!"

[136] (Mâide, 5/54.) "Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven müminlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kafirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir. (Bunlar) Allah yolunda cihad ederler ve hiçbir kınayanın kınamasından korkmazlar (hiçbir kimsenin kınamasına aldırmazlar). Bu, Allah'ın, dilediğine verdiği lütfudur. Allah'ın lütfu ve ilmi geniştir. "

[137] (Nûr, 24/19.) "İnananlar arasında çirkin şeylerin yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da ahirette de çetin bir ceza vardır. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

[138] (Müslim, İmâre, 39.) "Günah hususunda itaat yoktur, itaat güzel şeylerdedir."

ḥadīs-i āḫarda لَا طَاعَةَ لِمَخْلُوقٍ فِي مَعْصِيةِ الخَالِقِ [139] dinilmişdür. Bundan maʿlūm oldı ki ḫalīfe-i zamān şerʿe muḫālif bir emre şurūʿ itmek murād idinse müʾminlere lāzımdur ki ḫalīfeyi ol fiʿlden menʿ ideler ve aña ittibāʿ itmeyeler fe-keyfe ki şerʿa muḫālif olan fiʿli müʾminler ḫalīfeye sevḳ idüp

29[b]

ol fiʿlüñ vuḳūʿına sebeb olalar.

El-kelimetüʾl-ḫamsūn [مَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَقَدْ غوى وَ ضَلَّ ضَلَالاً بَعِيدًا] Her kimesne ki Allāhu teʿālāya ve Resūlüne muṭīʿ ola, ol kimesne ṭarīḳ-i müstaḳīme mühtedī olur. Ve her kimesne ki Allāhu teʿālāya ve Resūlüne ʿāṣī ola ol kimesne azġun olup bāṭıla ve fesāda dāḫil olur. Eger bir kimesne [من يطع الله ورسوله فقد رشد ومن يعصهما فقد غوى] diyen ḫaṭībüñ ḥaḳḳında Peyġamber ḥażretinden *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de ʿAdiyy bin Ḥātem rivāyetinde بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ ، قُلْ: وَمَنْ يَعْصِ اللهَ وَرَسُولَهُ [140] ḥadīs̱i bu kelimede ve kelime-i sābıḳada [ومن يعصهما] ʿibāretinüñ ʿadem-i ṣıḥḥatine delālet ider diyü suʾāl iderse cevāb virilür ki żamīrde teşrīk tesviye īcāb itmez. Belki Resūlullāh

30[a]

ḥażretinüñ [بِئْسَ الْخَطِيبُ أَنْتَ] didüklerinüñ vechi recül-i ḫaṭībüñ ḫuṭbesi ḫuṭbe-i vaʿẓ idi. Ḫuṭbe-i vaʿẓuñ şānı ıṭnābdur, maḥall-i ıṭnābda īcāz etdügiçündür. Ammā Ḳāḍī bu ḥādīs̱üñ şerḥinde Resūlullāhuñ sallallāhu ʿaleyhi ve sellem inkārlarına sebeb żamīrde tesviye iktiżā ider teşrīkdür didügi maḥall-i naẓardur. Zīrā *Sünen-i Ebī Dāvūd*[141]da İbn Mesʾūddan عَلَّمَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم خطبة وقال في خطبته مَنْ يُطِعِ اللهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِهِمَا فَلَا يَضُرُّ إِلَّا نَفْسَهُ [142] ḥadīs̱i rivāyet olunmışdur. Bu rivāyetde vech-i ṣıḥḥat budur ki Peyġamber ḥażretinüñ ḫuṭbeleri ḫuṭbe-i taʿlīmdür. [ḫuṭbe-i taʿlīm īcāza elyaḳdur] Zīrā

---

[139] (Ahmed b. Hanbel, Müsned, I, 132.) "Yaratana karşı günah olan şeylerde yaratılana itaat yoktur."
[140] (Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 48.) "Sen ne güzel hatipsin. De ki: "Allah'a ve Resulüne itaat et."
[141] Ebû Dâvud es-Sicistânî(ö.889)nin, Ehl-i Sünnet hadis literatüründe en güvenilir hadis kitapları olarak kabul edilen Kütüb-i Sitte'ye dahil olan eseri. Bkz. DİA., "es-Sünen", c.38, s.145
[142] (Taberânî, el-Kebîr, X, 211.) "Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem bir hutbesinde bize şöyle dedi (öğretti) : Kim Allah'a ve Resulüne itaat ederse o doğru yolu bulmuştur; kim de itaat etmezse O ancak kendine zarar verir.

her lafẓ ki ḳalīl olur ḥıfẓa ḳarīb olur. Anuñçündür ki küberā-i selef [لكل مقام مقال] dimişlerdür. Ḥażret-i

30[b]

Ṣıddīḳuñ kelāmı daḫı nāsa taʿlīm içün vārid olmışdur. Ḥadīs̱-i şerīfden cevāb, kelime-i Ṣıddīkdan cevābdur.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾl-ḫamsūn[143] [مَنْ يُطِعْ وِالى الْاَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَالنَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ اَنْجَحَ وَاَدّى مَا عَلَيْهِ مِنَ الْحَقِّ] Her kimesne ki maʿrūfla emr idüp ve münkerden nehy idene iṭāʿat eyleye, ol kimesne meṭālibine ẓafer bulur ve üzerinde olan ḥaḳḳı edā itmiş olur. Bu maʿnāya işāretdür. أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ [144] āyeti. Fetḥile <u>necāḥ</u> ve żammile <u>nücūḥ</u> şeyʾe ẓaferdür. [انجح زيد] dirler [صارد انجح] maʿnāsına.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾl-ḫamsūn[145] [اِيَّاكُمْ وَاتِّبَاعَ الْهَوَى فَقَدْ اَفْلَحَ مَنْ عَصِمَ مِنْهُ وَمِنَ الطَّمِعَ وَالْغَضَبِ] Hevā-yı nefse ittibāʿdan ḥaẕer eyleñ. Zīrā taḥḳīḳ felāḥa dāḫil oldı şol kimesne ki

31[a]

hevādan ve ṭamaʿdan ve ġażabdan ʿismet olundı. Fetḥ ile <u>felāḥ</u> fevz ü necātdur ve ḫayrda beḳādur. İnżimam-ı ḳad ile ḳad eflaḥa terkībinüñ tafṣīli, Sūret-i Ḳad Efleḥaʾl-Müʾminūndadur. <u>ʿAṣame</u> menʿ maʿnāsınadur, veḳā maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾl-ḫamsūn [اِيَّاكُمْ وَالْفَخْرُ فَمَا فَخْرُ مَنْ خُلِقَ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ اِلَيْهِ يَعُودُ يَأْكُلُهُ الدُّودُ وَهُوَ الْيَوْمَ حَيٌّ وَغَدًا مَيِّتٌ] Siz ḥaẕer eyleñ faḫrdan. Zīrā ne şeyʾi faḫrīdür şol kimesnenin ki ibtidā-i ḥālinde türābdan ḫalḳ olundı soñra türāba ʿavdet ider. Öyle kimesne ki anı ḳabrinde dūd, ekl ider. Ve ne şeyʾi faḫr ider şol kimesne ki bugün ḥayy yarın meyyit olur. Yaʿnī bu ḥāl ile mevṣūf olan kimesne içün aṣlā faḫr cāʾiz degüldür. Bu taḳdīrce

---

143 Nuruosmaniye 3988 numarada kayıtlı olan nüshada elli ikinci söz olarak yer almıştır.
144 (Nisâ, 4/59.) "Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e ve sizden olan ülülemre (idarecilere) de itaat edin. Eger bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız onu Allah'a ve Resul'e götürün (onların talimatına göre halledin); bu hem hayırlı, hem de netice bakımından daha güzeldir."
145 Nuruosmaniye 3988 numarada kayıtlı olan nüshada elli birinci söz olarak yer almıştır.

31[b]

mā istifhām-ı inkārī içün olur; nāfiye olmaḳ daḫı cā᾿izdür. Her ḳangısı olursa māl-i nefy faḫre rāciʿdür. Fetḥile faḫr iftiḫār gibi ḫıṣālle temeddüḥdür. Żammile dūd dūdenüñ cemʿidür. Dūde maʿrūfdur. Fetḥile ġadā irteye dirler, aṣlında ġadv idi. Bilā-ʿıvaż vāv ḥaẕf olundı. Bu maʿnāya işāretdür Sūret-i Tāhāda مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى [146] āyeti. Ẕikr olunan āyet-i kerīmede żamāyir s̱üls̱-i arża rāciʿdür.

El-kelimetü᾿r-rābiʿa ve᾿l-ḫamsūn [اِتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ] Ḳorkuñ ẓulm olunan kimesne bed-duʿāsından [اتقيت الشيء] dirler [حذرته] maʿnāsına. Fetḥile daʿvet duʿā maʿnāsınadur. Bu kelimenüñ mıṣdāḳı *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de Ḥażret-i Enes bin Mālik, Resūlullāh

32[a]

ṣallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretinden rivāyet itdügi ḥadīs̱ ki اتَّقُوا دَعْوَةَ الْمَظْلُومِ، وَإِنْ كَانَ كَافِرًا [147] ḥadīs̱idür. Vechi de budur ki: nefs-i mazlūmda ẓulm içün te᾿s̱īr-i ḳavī vardur. Te᾿s̱īr kavī olıcaḳ tażarruʿ da eşeddür ve isticābet-i duʿāda aʿven olur. Ḥażreti Enesden rivāyet olunan ḥadīs̱, Ḳur᾿ān-ı ʿAẓīmde وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ [148] āyetine muḫālifdür diyü su᾿āl olunursa cevāb virilür ki āyet-i kerīme āḫiretde nārdan necāt içün duʿāları maḳbūl olmamaḳdan dünyāda duʿālarının ʿadem-i ḳabūli lāzım gelmez.

El-kelimetü᾿l-ḫāmise ve᾿l-ḫamsūn [اِصْبِرُوا فَإِنَّ الْعَمَلَ كُلَّهُ بِالصَّبْرِ] Siz umūruñuzda ṣabr eyleñ. Zīrā ʿamelin küllīsi ṣabrla ḥāṣıl olur. Murād, ʿaceleden menʿdür ve umūrda te᾿ennīye tenbīhdür. Bu maḳāmda ekṣer ḳāyim-i

32[b]

---

146 (Tâhâ, 20/55.) " Sizi ondan (topraktan) yarattık; yine sizi oraya döndüreceğiz ve bir kez daha sizi ondan çıkaracağız."

147 (Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 153.) "Kafir bile olsa mazlumun bedduasından sakının."

148 (Ra'd, 13/14.) " El açıp yalvarmaya layık olan ancak O'dur. O'nun dışında el açıp dua ettikleri onların isteklerini hiçbir şeyle karşılamazlar. Onlar ancak ağzına gelsin diye suya doğru iki avucunu açan kimse gibidir. Halbuki (suyu ağzına götürmedikçe) su onun ağzına girecek değildir. Kafirlerin duası kuşkusuz hedefini şaşırmıştır."

maḳām küll ḳılınup [فان العمل كله] dinilmişdür. Küberā-i selef [الصبر مفتاح الفرج] [149]didikleri buña muvāfıḳdur.

El-kelimetü'ṣ-sādise ve'l-ḫamsūn [سَارِعُوا فِيمَا وَعَدَكُمُ اللهُ وَرَسُولُهُ مِنْ رَحْمَتِهِ] Allāhu teʿālā ve Resūlullāh raḥmetinden ve cennetinden vaʿd itdükleri şey'üñ taḥṣīlinde müsāraʿa idüñ. Murād, efʿāl-i ḫayra ve aʿmāl-i bezze iştiġālde müsāraʿa idüñ tā ki Yezdānuñ raḥmetine ve cennetine yetişesüz dimekdür.

El-kelimetü'ṣ-sābiʿa ve'l-ḫamsūn [لَيْسَ خَيْرٌ بَعْدَهُ النَّارُ بِخَيْرٍ وَلاَ شَرٌّ بَعْدَهُ الْجَنَّةُ بِشَرٍّ] Her ḫayr ki anuñ baʿdında nār vardur, ḫayr degüldür. Ve her şer ki anuñ baʿdında cennet vardur, şer degüldür. Yaʿnī saña dünyāda ṣūreten ḫayrda yetişen fünūn-ı leẕẕāt ve ṣunūf-ı rāḥāt ḥaḳīḳatde ḫayr degüldür. Zīrā anuñçün ḥesāb belki

33[a]

baʿżında ʿikāb vardur. Ve her ṣūret-i şerde yetişen envāʿ-ı belāya ve aṣnāf-ı rezāyā ḥaḳīḳatde şer degüldür. Zīrā muḳābelesinde āḫiretde إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ [150] muḳteżāsı üzere ṣabr idicek bī-ḥadd s̱evāb ve ecr-i bilā-hisāb vardur. Bu maʿnāyı muṣaddıḳdur Ḳur'ān-ı ʿaẓīmde وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ [151] āyeti.

El-kelimetü's̱-s̱āmine ve'l-ḫamsūn [اِهْدِمِ الْكُفْرَ بَعْضَهُ بِبَعْضٍ] Sen küfri ḫarāb eyle baʿżını, baʿż-ı āḫar sebebiyle. Kelām, istiʿāreye mebnīdür. Zīrā küfür bāṭıl bināya teşbīh olınup müşebbehün bih, lāzım olan hedm müşebbeh is̱bāt olunmışdur. Veyā ẕikr-i ḫāṣ ve irāde-i ām ṭarīḳıyla küfürle murād şerdür. Yaʿnī şerīrlerin baʿżunı baʿż-ı āḫar üzerine ḥavāle itmek

---

149 "Sabır, mutluluğun anahtarıdır."

150 (Zümer, 39/10.) "(Resulüm!) Söyle: Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlara iyilik vardır. Allah'ın (yarattığı) yeryüzü geniştir. Yalnız sabredenlere, mükafatları hesapsız ödenecektir.

151 (Bakara, 2/216.) " Hoşunuza gitmediği halde savaş size farz kılındı. Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz."

33b

ṭarīḳıyla mādde-i şer ve şerīri ḳatʿ eyle dimekdür. Bu kelimenüñ maʿnāsı Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde وَلَوْلا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ [152] āyetine muvāfıḳdur.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾl-ḫamsūn [قَدِمْ النُّذُرَ بَيْنَ يَدَيْكَ] Senüñ öñiñde neẕīrleri taḳdīm eyle. Yaʿnī baʿż-ı tāʾife ile ḳaṣd-ı muḥārebe ve ʿazm-i muḫāṣame iderseñ lāzımdur ki muḳaddem neẕīr gönderüp ḳorḳudasun ve naṣīḥat idüp ḥüccet iḳāmet idesin. Eger itmezse andan ṣoñra muḥārebeye şürūʿ idesin. Kütüb-i fıḳhda taṣrīḥ olunan mesʾele buña muvāfıḳdur. Ol mesʾele budur [واذا دخل المسلمون دار الحرب فحاصروا مدينة او حصنا دعوهم الى الاسلام فان اجابوا كفوا عن قتالهم فان امتنعوا دعوهم الى الجزية فان بدلوها فلهم ما للمسلمين]

34a

[وعليهم ما على المسلمين وان لم يبدلوها قاتلوهم كذا في المنافع]

El-kelimetüʾs-sittūn [أُنْظُرْ مَاذَا تَقُولُ وَمَا تَقُولُ] Ne şeyʾ söylersin ve ne vaḳtde söylersin naẓar eyle. Murād, sözi eyü söyle ve vāḳtinde söyle. Zīrā eger nīk söylemezsen rüsvāy olursın ve eger sözi vaḳtinde söylemezseñ kelāmı żāyiʿ idersin. Be-her-ḥāl bu ikisi maẓanne-i āfāt ve mevżiʿ-i meḫāfātdur. Küberā-i selefüñ [البلاء على الانسان من عدم حفظ اللسان] ḳavli bu kelimenüñ maʿnāsına muvāfıḳdur.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs-sittūn [لا تُغَيِّرَنَّ على دَارٍ سَمِعْتَ فيهَا اَذَانًا حَتَّى تَعْلَمَ مَا هِيَ عَلَيْه] Ġāret eyleme şol dārı ki ol dārda ṣavt-ı eẕān işidürsün ḥattā sen bilince şol ʿamel-i bāṭılı ve iʿtiḳād-ı fāsidi ki ol dāruñ ehli anuñ üzerinedür. [اغار على القوم غارة واغارة]

34b

---

[152] (Bakara, 2/251.) ” Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler. Davud da Calut'u öldürdü. Allah ona (Davud'a) hükümdarlık ve hikmet verdi, dilediği ilimlerden ona öğretti. Eger Allah'ın insanlardan bir kısmının kötülüğünü diğerleriyle savması olmasaydı elbette yeryüzü alt üst olurdu. Lakin Allah bütün insanlığa karşı lütuf ve kerem sahibidir.”

dirler [دفع عليهم الخيل] maʿnāsına. Murād, yaġma idüp māllarını ve nefslerini telef itmekdür.

El-kelimetü'ṡ-ṡāniye ve'S-sittūn [إِيَّاكَ وَقَتْلَ مَنْ صَلَّى] Sen ḥaẕer eyle namāz kılan kimesnenüñ ḳatlinden. Yaʿnī şol kimesne ki ḳıble-i İslāma müteveccih olup namāz ḳıla, ḳatline ṣarīh ve mūceb-ī ṣaḥīḥ olmayınca anı ḳatl eylemek şerʿī degüldür.

El-kelimetü'ṡ-ṡālise ve'S-sittūn [ذَهَبَ حُمَاةُ السِّربِ وَصِلاتُ الْحَرْبِ] Ṭarīḳ-i şerʿi ḥāmī ve ḥāfıẓ olanlar ve şerʿ üzerine ḥarbde mübāriz olanlar gitdi. Murād, ehl-i zamāndan şikāyetdür. Żammile ḥumāt ḥāmīnüñ cemʿidür. Ḥāmī, mānīʿ ve ḥāfıẓ maʿnāsınadur. Kesrile sirb, nisā ve ṭarīḳ maʿnāsına meʿānī-i meẕkūrenüñ cümlesi

35ª

bu maḥalde murād olmaḳ cā'izdür. Kesrile ṣılāt ṣılanuñ cemʿidür vuṣlat maʿnāsına. Murād, vāṣılīn ve mücāhidīndür. Bu kelimenüñ maʿnāsına muvāfıḳdur [ذهب الذين يعاش في اكنافهم] maʿnāsı. Gitdi şunlar ki anlaruñ kef-i ḥimāyetlerinde ʿayş olunurdu. Murād, niẓām-ı ʿālemden şikāyetdür. *Ḥāşiye-i Keşşāf*[153]da ẕikr olunduġı üzere ḳavilleriyle ḳāʿide ṡābit olur. Ṭabaḳāt-ı şuʿarā üç ṭabaḳadur. Ṭabaḳa-i ūlā cāhiliyyūndur ki biʿṡet-i Resūlden evvel zamān-ı cāhiliyyetde gelmişlerdür: İmruü'l-Ḳays[154] ve Züheyr[155] gibi. Ve ṭabaḳa'i ṡāniye muḥaḍramūndur yanī şunlardur ki zamān-ı cāhiliyyete ve zamān-ı İslāma yetişmişlerdür Ḥassān[156] ve Lebīd[157] gibi. Ve ṭabaḳā-i ṡāliṡe İslāmdan müteḳaddimūndur: Ferazdaḳ[158] ve Cerīr[159] gibi

---

[153] Ali b. Muhammed es-Seyyid Eş-Şerif Cürcani (ö.1413)nin, Zemahşerî'nin Keşşâf Tefsiri'ne yazdığı haşiyesi. Bkz. DİA., "Cürcânî, Seyyid Şerif", c.8, s.134-136

[154] İmruülkays b. Hucr (ö. 540?) Mu'allakatü's-seb'a içersisinde şiiri olan İslam öncesinin meşhur Arap şair. Bkz. DİA., "Muallakat" c.30, s. 310-312

[155] Züheyr b. Ebû Sülmâ (ö.609?) İmruül-Kays ve Nâbiga ez-Zübyani ile birlikte İslam öncesi dönemin üç büyük şairinden biridir. Muallaka şairleri arasında önemli bir yeri vardır. Bkz. DİA. "Züheyr b. Ebû Sülmâ" c.44, s.540-542

[156] Hassan b. Sâbit (ö.680?) Hz. Peygamberin şairi olarak tanınan sahabî. Bkz. DİA., "Hassân b. Sâbit", c.16, s.399-402.

[157] Lebîd b. Rebîa (660?) Cahiliye devrinde de yaşamış olan (muhadram), "Allah'tan başka her şey batıl, yoklukta ve perişandır" sözüyle peygamberin övgüsünü kazanan muallaka sahibi İslâm şairi. Bkz. DİA., "Lebîd b. Rebîa", c.27, s.121-122

[158] Ebû Firâs Hammâm ibn Gālib b. Sa'saa et-Temîmî, (ö.732) Emeviler devrinde eski üslubu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri. Bkz. DİA., "Ferezdak", c.12 s.373-375

35[b]

Bunlaruñ ḳavilleriyle be-her-ḥāl ḳāʿide s̱ābit olur ve şiʿrleriyle istişhād olunur. Bunlardan soñra ṭabaḳa-i rābiʿadur ki muḥaddes̱ūn ṭabaḳasıdur. Buḥtürī[160] ve Ebī Temmām[161] ve Ebī Ṭayyib[162] gibi. Bunlaruñ ḳavilleriyle istişhād olunmaz. Ẕikr olunan Lebīd, ṭabaḳa-i s̱āniyedendür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs-sittūn [إِذَا اسْتَشَرْتَ فَاَصْدِقُ الْخَبَرَ تَصَدِّقُ الْمَشْوَرَةُ] Ḳaçan sen meşverete ṭaleb eylesen h̠aberüñde ṣādıḳ ol. Ṣādıḳ olursañ meşveret ṣaḥīḥ ve gerçek olur. Ve illā bāṭıl ve żāyiʿ olur. İẕā şarṭiyyedür. Feaṣdiḳuʾl-h̠abera cezādur. Taṣaddiḳuʾl-meşvere cevāb-ı emrdür. Fetḥ-i vāvla meşveret, tanışmaḳdur.

El-kelimetüʾl-h̠āmise veʾs-sittūn [واللهِ لَوْ مَنَعُونِي عقالاً لَجَاهَدْتُهُمْ] Allāh ḥaḳḳı-y-çün eger ibil ve ġanemden

36[a]

zekāt-ı āmı cemāʿat-i ʿarab [ve] ʿacemden her kim olursa benden menʿ eylerse ol māniʿ olanlarile muḥārebe ve muḳātele eylerdim. Murād, edā-yı zekāt ve ah̠ẕ-i zekātda diḳḳat ve ihtimāmı beyāndur. Ḳāmūsda [والعقال ككتاب زكوة عام من الابل والغنم ومنه قول ابي بكر الصديق لو منعوني عقالا] ve dah̠ı [الجهاد بالكسر القتال مع العدو] dinilmişdür. Bu kelime eger zekātuñ farżıyyetine inkār idüp menʿ idenler ḥaḳḳında vārid oldıysa fiʾl-ḥaḳīḳa muḳāteleye müsteḥaḳ olur. Kütüb-i fıḳhda dah̠ı mesʾele böyledür. Evvel mesʾele budur [اذا انكر شيأ من الفرايض ولم يره حقا مثل الصلوة والصوم والزكوة والحج والغسل من الجنابة ومن الحيض والوضوء بعد الحدث يكفر فيقتل]

36[b]

---

[159] Cerîr b. Atıyye el-Hatafâ (Huzeyfe) et-Temîmî (ö728?) Emeviler devrinde eski üslubu devam ettiren üç büyük hiciv şairinden biri. Bkz. DİA., "Cerîr b. Atıyye" c.7, s.412-413

[160] Buhtürî (ö.897) el-Hamâse adlı eseriyle tanınan ve Ebû Temmâm'ın talebesi olan Arap şairi. Bkz. DİA., "Buhtürî", c.6, s.381-383

[161] Ebû Temmâm et-Tâî (ö.846) Meşhur Arap şairi ve hamâse müellifi. Bkz. DİA., "Ebû Temmâm" c.10, s. 241-243

[162] Ebu't-Tayyib el-Mütenebbî (ö. 965) Arap şiirinin en önemli şairlerinden kabul edilir. Mütenebbî olarak bilinir. Bkz. DİA., "Mütenebbî", c32, s.195-200

Ve eger farżıyyetine münkir olmayan kimesneler ḥaḳḳında vārid oldıysa لاَ يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ[163] ve daḫı مَنْ تَرَكَ الصَّلَاةَ مُتَعَمِّدًا فَقَدْ كَفَرَ[164] gibi teşdīde ve taġlīża maḥmūldür.

El-kelimetü'ṣ-ṣādise ve'ṣ-ṣittūn [إِذَا بَلَغَكَ مِنْ عَدُوِّكَ عَوْرَةٌ فَاَكْتُمْهَا حَتَّى تَوَفيهَا] Ḳaçan ʿadüvvüñdan bir ketmi lāzımı ḥālet bülūġ itse ki ol ḥāletle ʿadüvvüñe ẓafer bulmaḳ cā'iz ola, sen ol ḥāleti ketmeyle, ḥattā ol ḥāleti ʿadüvvüñe yetişdüresün. Yaʿnī ol ḥālet sebebiyle ʿadüvvüñe ẓafer bulasun. Zīrā eger ketm itmezseñ ʿadüvvüñ ol ḥāletden ḫaber-dār olup ol ḥāletüñ defʿi tedārikine meşġūl olur. Sen daḫı ẓaferden maḥrūm olursın. Kütüb-i luġātda [العورة السوءة وكل ممكن للسرد] dinilmişdür. Bu maḥalde

37[a]

murād, maʿnā-yı s̱ānīdür.

El-kelimetü'ṣ-ṣābiʿa ve'ṣ-ṣittūn [اَلْاِمَامُ قُدوَةٌ يُعْمَلُ بِعَمَلِهِ فِي نَفْسِهِ] Vālī ve ḫalīfe olan kimesne muḳtedādur. Aña iḳtidā olınup ānuñ nefsinde ʿamel ile ʿamel olunur. Yaʿnī imām olan kimesne ʿadl ve ṣulḥ üzere olmaḳ lāzımdur. Zīrā raʿiyyet her fiʿlde aña iḳtidā idüp ol ne işlerse anı işlerler. Bu maʿnāya muvāfıḳdur küberā-i selefüñ [الناس على دين ملوكهم] ḳavilleri. Kesrile <u>imām</u> *mā etemme bihī*[165]dür. Cemʿi lafẓ-ı vāḥid ile imām ve daḫı e'imme gelür. <u>Müs̱elles̱etün ḳıdveh</u> muḳtedā maʿnāsınadur.

El-kelimetü's̱-s̱āmine ve'ṣ-ṣittūn [اِسْمِرْ فِي عَسْكَرِكَ يَأْتِكَ الْاَخْبَارُ] ʿAskerüñ ʿuḳalāsı ve ʿulemāsıyla mükāleme idüp mes̱el ü ḥikāyāt söyleş. Eger böyle iderseñ saña aḥvāl-i ʿālemden her ḫaber gelür. Yaʿnī

37[b]

anlar saña aḥvāl-i ʿāleme müteʿallıḳ her ḫaberi getürüp seni mühimmāt-ı memālike ḫabīr iderler. Ümerāya ḫiṭābdur. Murād, her nevʿde istiʿlām ve istīḫyār itmek ümerāya

[163] (Buhârî, Mezâlim, 30.) "Mümin zina ettiğinde, mümin olarak zina etmiş olmaz."
[164] (Taberânî, Evsat, III, 343.) "Kim namazı bilerek terk ederse kafir olur."
[165] Kendisiyle tamamlanılan şey anlamında bir ifade.

lābüdd ve lāzımdur. Zīrā cemīʿ-i umūr-ı memālik anlaruñ taḥt-ı taṣarrufındadur dimekdür. Kesr-i hemze ile ifʿāl vezninde ismār mes̱el ve ḥikāyāt itmekdür. <u>İsmir</u> bundan ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. Fetḥile <u>ʿasker</u> şol seriyyedür ki baʿż baʿż üzerine munżamm olup kes̱retinden ʿaded bilinmez. <u>Yeʾtike</u> maḥall-i cezmde cevāb-ı emrdür. Envāʿ-ı ḫaber murād olduġı-y-çün ṣīġa-i cemʿ ile <u>yeʾtikeʾl-aḫbār</u> dinildi.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾs-sittūn [لا تَلِجَنَّ في عُقُوبَةٍ فَإِنَّ اَدْنَاهَا وَجِيعٌ وِلا تُسْرِعْ اِلَيْهَا وَاَنْتَ تَكْتَفِي بِدُونِهَا] Sen ʿuḳūbete elbette dāḫil olma. Yaʿnī

38[a]

ʿuḳūbeti ziyāde itme. Zīrā ʿuḳūbetüñ ednāsı marīż idicidür. Fe-keyfe ziyādesi ve daḫı sen ʿuḳūbete sürʿat itme. Zīrā cāʾizdür ki sen ʿuḳūbetsüz iktifā idesin. Yaʿnī sürʿat itmemek ile ferāġat idesin. <u>Lā telicenne</u> vülūcdan emr-i ḥāżırdur. Żammeteynle <u>vülūc</u> duḫūl maʿnāsınadur. Elbette duḫūl itme dimek ʿuḳūbetde ziyāde itme dimekdür, kināyetdür. <u>Ednā</u> denāʾetden ṣīġa-i tafḍīldür. Denūdan degüldür. Ḳāmūsda [الوجع متحركة المرض] dinilmişdür. <u>Ve ente tektefī</u> de <u>vāv</u> taʿlīl içündür, iẕ maʿnāsına ḥāliye olmaḳ daḫı cāʾizdür. Ebuʾl-Beḳā[166] ve Meḳḳī[167] <u>vāv</u> iẕ maʿnāsına olmaġa ẕāhib olmışlardur. Tafṣīl-i kelām *Muġniʾl-Lebīb*dedür. Murād, ʿuḳūbete sürʿatden menʿdür ve ʿafva terġībdür.

38[b]

Nitekim Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde müʾminüñ medḥi ṣadedinde وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ [168] dinilmişdür.

El-kelimetüʾs-sebʿūn [أُصْدِقُ اللِّقَاءِ اِذَا لَقِيتَ وَلا يَحْسَبَنَّ فَيَجْبُنُ النَّاسُ] Sen ʿadūya mülāḳī olduġun vaḳtde liḳāda s̱ābit-ḳadem ve muḥkem ol ve ḳorḳma. Zīrā ger ḳorḳarsañ nās ḳorḳup

---

[166] Asıl adı Abdullah b. Hüseyn Ukberî, künyesi Ebü'l-Bekâ, lakabı Muhibbüddîn'dir. (ö.1219) Arap dili ve edebiyatı, hadis, fıkıh, tefsir ve lügat alimi. Bkz. DİA., "Ukberî", c.42, s.66-67

[167] İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî (ö. 1450) Hanefî fakihi ve müfessiri. Bkz. DİA., " İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî", c21, s.248

[168] (Âli İmrân, 3/134.) "O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."

münhezim olurlar. Murād, āmiri cengde s̱ābit ve ḳarāra terġībdür ve ḫavf ve ḫaşyetden menʿdür. Ve eger ʿārıż olursa mümkin olduḳca defʿ-i lā-büdd idügini beyāndur. Kelime-i uṣdıḳ fetḥile ṣadḳdan meʾḫūẕdur. Recülün ṣıdḳuʾl-liḳā dinilür, ḳaçan liḳāda s̱ābit ve muḥkem olsa kesrile ṣıdḳa meʾḫūẕ olmaḳ da cāʾizdür şiddet maʿnāsına. Veyā bi-ṭarīḳiʾl-istiʿāre kiẕb muḳābil-i ṣıdk maʿnāsına fülān ṣadaḳaʾl-ḳıtāl

39[a]

dinilür, ḳaçan ḳıtālde s̱ābit olsa. Kesrile liḳāʾ ḳavuşmaḳdur. Żammile cübün ḳorḳaḳ olmaḳdur. Kerüme bābından *cebüne yecbünü fehüve cibānün* derler ḫāʾif maʿnāsına.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs-sebʿūn [أَسْتَعِنْ بِاللهِ يَكْفِيكَ وَاَصْدُقْهُ يَصْدُقْكَ] Allāhu teʿālādan yardım ṭaleb eyle, eger yardım ṭaleb eylerseñ senüñ cemīʿ-i mühimmātıña kifāyet eyler. Bunun mıṣdāḳı أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ [169] āyetidür. Ve Allāhu teʿālā ḥażretini gerçekle tā ki ol daḫı saña itdügi vaʿdi yerine getürüp envāʿ-ı iḥsān eyleye. Aṣdüḳhu kelimesi ṣıdḳdan emr-i ḥāżırdur.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾs-sebʿūn [اِسْتَدِمِ الْاَمْنَ] Sen emnüñ devāmın ṭaleb eyle. Yaʿnī her kimesne ki ḥavādis̱-i zamān ve nekebāt-ı cihāndan emīn ola, ol kimesneye lābüddür ki dāyimā

39[b]

ḥāline şükr eyleyüp maḥall-i ḫavf u ḫaṭardan ḥaẕer eyleye. Zīrā emn bir ulu niʿmetdür. Murād, emne münāfī şeyle emni ibṭāl itmeyüp dāyimā emn üzerine olmaḳ ṭaleb eyle dimekdür.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs-sebʿūn [اَحْسِنْ صُحْبَتَه مَنْ صَحِبَكَ وَلْيَكُونُوا عِنْدَكَ فِي الْحَقِّ سَوَاءً] Senüñ ile muṣāḥabet eyleyenüñ ṣoḥbetini gökcek eyle ve daḫı senüñle muṣāḥabet eyleyenlerüñ cemīʿsi senüñ ḳātıñda ḥaḳḳda ve ḥürmetde berāber olsunlar, yaʿnī ḳavī olup ṣāḥib-i

169 (Zümer, 39/36.) "Allah kuluna kafi değil midir? Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar. Allah, kimi saptırırsa artık onun yolunu doğrultacak biri yoktur."

mesned olanlara ḳavī oldıġıçün nā-ḥaḳḳ yere ʿizzet ü ikrām idüp ṣāḥib-i mesned olmayanlara żaʿīf olduġıçün ẕillet ve emānet itme. İḥsān esāʾetüñ żıddıdur, ḥasene seyyiʾenüñ żıddı oluġı gibi. Kelime-i aḥsin bundan ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. Żammile ṣuḥbet

40[a]

muṣāḥabet maʿnāsınadur. Semiʿa bābından ṣaḥibehu ṣaḥābeten ve ṣuḥbeten dirler, ʿāşera maʿnāsına. Li-yekūnūʾ ṣīġaʾi emr-i ġāyibüñ cemʿ-i müẕekkeridür, aḥsin üzerine maʿṭūfdur. Sevāʾün, li-yekūnū kelimesinüñ ḫaberi olmaḳ üzere manṣūbdur. Tesviyeden murād, her kimesneye ḳadrince riʿāyet ile ḥaddinden ziyāde kimesneye riʿāyet itme dimekdür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs-sebʿūn [اِعْمَلْ كَأَنَّكَ تَرَى وَعُدَّ نَفْسَكَ فِي الْمَوْتَى] ʿİbādet eyle Maʿbūduñı görür gibi ve nefsüñi mevtā bölüġinde say. Cümle-i ūlā *Ṣaḥīḥayn*da Ḥażret-i ʿÖmer İbniʾl-Ḫaṭṭāb rivāyetinde ẕikr olunan mertebe-i iḥsāna işāretdür. İcmālīsi budur ki Cibrīl ḥażreti, Peyġamber ḥażretine iḥsāndan suʾāl eyledikde Peyġamber ḥażreti daḫı أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ

40[b]

يَرَاكَ [170]didi. Ve cümleʿ-i s̱āniye مُوتُوا قَبْلَ أَنْ تَمُوتُوا [171] ḥadīs̱inüñ mażmūnuna işāretdür. Fetḥile ve teşdīd ile ʿadd aḥṣādur yaʿnī ṣaymaḳdur. Żamm-ı ʿaynla ʿudd bundan ṣīġā-i emr-i ḥāżırdur, medd gibi; bunda vücūh-ı s̱elās̱e cāʾizdür. Mevtā meyyitiñ cemʿidür. Murād, ʿamelde iḫlāṣ idüp vācibi görür gibi ʿibādet idüñ ve dünyāda biñ yıl dirlik idersen be-her-ḥāl āḫiri mevt olduḳdan soñra kendüñi meyyit bilüp kibrden ve ʿucbdan ve ẓulmden ve aḫlāḳ-ı ẕemīmeden iḥtirāz eyle dimekdür.

---

[170] (Buhârî, Îmân, 37.) (İhsan) Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmendir. Sen onu görmesen de o seni görür."
[171] (Sehâvî, Makâsidu'l-Hasene, s. 682.) "Ölmeden önce ölünüz."

El-kelimetü'l-ḫāmise ve's-seb'ūn [اِسْتَمِلِ النَّاسَ بِالدُنْيَا] İḥsān ve i'ṭā sebebiyle nāsuñ kendüñe meylin ṭaleb eyle. Böyle idicek nās saña ḥavżā-i muvāfaḳat dā'iresinde muṭābaḳatda olup cümle saña dost olurlar. Ḥażret-i 'Alīnüñ [بالبر]

41[a]

[تتعبد الحر] kelimesi bu ma'nāya ḳarībdür. İstemil istimāletden ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. Bi'd-dünyā da bā sebebiyyedür. Mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [باعطاء الدنيا] dimekdür.

El-kelimetü's-sādise ve's-seb'ūn [سَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا اَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ وَعَلى اَيِّ رَبٍ يَرُدُّونَ] Ẓulm idenler bilürler öldükden soñra maḥall-i inḳılābdan ḳangı münḳalebe vāṣıl olurlar ve ḳangı Rabb üzerine reddolunurlar. Cümle-i ūlā Sūretü'ş-Şu'arā āḫirinden iḳtibāsdur ki وَسَيَعْلَمُ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيَّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ [172] āyetidür. Bu āyet-i kerīmede ellezīne ẓalemū da ıṭlāḳ ve ta'mīmden ve eyye münḳalebin yenḳalibūn da ibhām ve tehvīlden ẓālimlere tehdīd ve teşdīd vardur. Ḥażret-i Ṣıddīḳ bu kelimeyi āḫir-i 'ömrinde ḫilāfeti Ḥażret-i 'Ömere vaṣıyyet itdügi ḥīnde dimişdür. Tafṣīl budur ki vaḳtā ki Ebū Bekr ḥazreti

41[b]

ḥayātından ye's itdiyse Ḥazret-i 'Oṡmāndan kitāb-ı 'ahd ya'nī vaṣıyyet-nāme' yazmaḳ ṭaleb itdi. Ḥazret-i 'Oṡmān daḫı yazdılar. Ol yazılan budur: [هذا ما عهد ابن قهافة الى المؤمنين في الحال التي يؤمن فيها الكافرون اني استخلفت عليكم عمر بن الخطاب فان عدل فذاك ظنى فيه وان لم يعدل سيعلم الذين ظلموا اي منقلب ينقلبون وعلى اي رب يردون]

El-kelimetü's-sābi'a ve's-seb'ūn [لا تَغْسِلُوا الشُّهَدَاء مِنْ دِمَائِهِمْ فَاِنَّهَا لَيْسَتْ بِدَرَنٍ] Her ḳangı ālet ile olursa ẓulmen ḳatl olunan kimesneleri ḳanları eclinden ya'nī ḳan bulaşduġiçün ġasl eylemeñ. Zīrā ol ḳanlar deren degüldür, ya'nī murdār degüldür. Belki demleri yevm-i ḳıyāmetde şehādetlerine şāhid ve 'alāmet olur. 'Adem-i ġasle ve ta'mīm-i

[172] (Şuarâ, 26/227.) "Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."

42[a]

ālete şühedā-i Uḥud delīldür. Zīrā Kütüb-i fıḳhda ẕikr olunan daaʿvātuñ delīlinde [لانه في معنى شهداء احد] dinilmişdür. Tafṣīli budur ki Uḥudda şehīd olanlaruñ cümlesi ġasl olunmamışdur. Ve cümle seyf ve silāḥ ile ḳatl olunmışdur. Belki bunlardan baʿżınuñ reʾsine ḥacer iṣābet itmekle ve baʿż-ı āḫar ʿaṣā ile ḳatl olunmışdur. Tafṣīl-i mesʾele *Zuḫayr*[173]dadur. Ve daḫı ولقوله عليه السلام زَمِّلُوهُمْ بِدِمَائِهِمْ وَكُلُومِهِمْ وَلَا تَغْسِلُوهُمْ فَاِنَّهُ مَا مِنْ جَرِيحٍ يُخْرَجُ فِي سَبِيلِ اللهِ اِلاَّ وَيَجِئُ يَوْمَ القِيَامَةِ وَأَوْدَاجُهُ تَشْخَبُ دَمًا اللَّوْنَ لَوْنُ الدَّم والرِّيحُ رِيحُ المِسك [174] dinilmişdür. Zemmilühüm deṡṡirūhüm maʿnāsına örtüñ dimekdür. Żammeteynle külūm kelmüñ cemʿidür. Fetḥile ve sükūn-ı lām ile kelm cerāḥate dirler. Evṣāf vezninde evdāc

42[b]

vedecüñ cemʿidür. Fetḥateynle vedec boyun ṭamarıdur. Teşḫabü, teseyyül ve tenfecir maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾṡ-ṡāmine veʾs-sebʾūn [اِعْرِف لَهُ مِنَ الْحَقِّ عَلَيْكَ مِثْلَ الَّذِي كُنْتَ تُحِبُّ اَنْ يَعْرِفَهُ لَكَ لَوْ خَرَجَ وَالِيًا عَلَيْكَ] Bāb-ı riʿāyetde nās içün senüñ üzeriñe lāzım olan her ḥaḳḳı bil. Şuncılayın ki ol nās senüñçün olan ḥaḳḳı bildügin seversin, eger ol nās senüñ üzerine vālī olduğı ḥālde ḫāric olsa. Murād meḳādīr-i nāsa ʿālim olup bāb-ı riʿāyetde herkese ḥaḳḳını kemā yenbaġī edā eyle. Tā ki ol daḫı bir nesneye ḳādir olıcaḳ kemā yenbaġī senüñ ḥaḳḳuñ edā eyleye dimekdür. Buña muṭābıḳdur küberā-i selefüñ [كما تدين تدان] ḳavilleri. Maʿnāsı ḫayran ve şerran ḫalḳa nice cezā idersen daḫı öyle cezā olunursun dimekdür.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾs-sebʿūn

43[a]

[173] Rivayet ve dirayet yönünden hadis otoritesi sayılan Zuhayr ibn Harb Nasāʾī (ö. 849)'nin Kitâbü'l-İlm adlı eseri. Bkz. DİA., "Ebû Hayseme, Züheyr b. Harb", c.10, s.151

[174] (Benzer rivayet için bk. Nesâi, Sünenü'l-Kübrâ, II, 453.) "Onları kanları ile gömün. Zira Allah yolunda yaralanan bir kimse Kıyamet Günü, rengi kan rengi, kokusu misk kokusu olan kan şahdamarlarından akarken haşrolunacaktır."

[اِعْلَمُوا اَنَّكُمْ مَا اَخْلَصْتُمْ لِلّٰهِ مِنْ اَعْمَالِكُمْ فَرَبَّكُمْ اَطَعْتُمْ وَحَظَّكُمْ اَخَذْتُمْ] Siz bilüñ taḥḳīḳ aʿmāliñizden Allāh içün iḫlāṣ itdügüñüz şeyʾle Rabbiñüze iṭāʿat itdüñüz ve āḫiretde saʿādet naṣībini aḫẕ itdüñüz. Yaʿnī aʿmāl-i ṣāliḥaya iştiġāl idüp ʿibādet-i Perverdi-gāra mülāzemet itdügüñüz ile hīç kimesneye minnet eylemeñ. Zīrā sizi her ḥālde terbīb eyleyen Ḫālıḳıñuza vācib olan iṭāʿati dünyāda itdüñüz ve āḫirete muḳābele-i aʿmāliñüzde derecāt-ı ʿāliye iḥrāz itdüñüz. Kütüb-i ʿArabiyyetde mübtedā ism-i mevṣūl olup ṣallihīsi fiʿl olduġı ṣūrete ḫaberine fānuñ duḫūli cāʾiz olduġına bināʾen fā ile <u>fe rabbeküm</u> <u>eṭaʿtüm</u> dinilmişdür. Mevżīʿinde taḳdīm-i mefʿūl ihtimām ve iḫtiṣāṣ içündür. Aḫlaṣullāh dirler

43[b]

terküʾr-riyā maʿnāsına. Fetḥile ve teşdīd ile <u>hazz</u> naṣīb maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs-s̱emānūn [اِنَّ اللّٰهَ لَيْسَ لَهُ شَرِيكٌ وَلَيْسَ لَهُ وَبَيْنَ اَحَدٍ نَسَبٌ يُعْطِيهِ بِهِ خَيْرًا وَيَصْرِفُ عَنْهُ شَرًّا اِلَّا بِطَاعَتِهِ وَاتِّبَاعِ اَمْرِهِ] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā içün şerīk yoḳdur ve Allāhu teʿālā ile hiçbir aḥad beyninde ḳarābet yoḳdur [ki] anuñ sebebiyle ol kimesneye ḫayr [iʿṭā] ide ve andan şerri defʿ ide. [İllā aña iʿṭā-yı ḫayr ve andan defʿ-i şer] Allāhu teʿālāya iṭāʿat idüp ve emrine ittibāʿ itmekle olur. Fetḥateynle <u>neseb</u> ve kesrile <u>nesib</u> ḳarābet maʿnāsınadur. <u>Yuʿṭīhi</u> de żamīr Bārī-i aḥada rāciʿdür. <u>Bihī</u> deki nesebe rāciʿdür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs-s̱emānūn [اَلَا مَنْ سَمِعَ فَلْيَقُلْ وَمَنْ شَهِدَ فَلْيَتَكَلَّمْ] Agāh ol, şol kimse ki bir sözi işide ol kimesne ol sözi söylesin ve şol kimesne ki

44[a]

bir şeyʾe ḥāżır ola eger ṭaleb olunursa ol kimesne ol şeyʾe şehādet [eylesün]. Cümle-i ūlādan murād, bi-ṭarīḳiʾl-mefhūm ḳavle müteʿallıḳ iftirādan nehydür. Ve cümle-i s̱āniyeden murād, şehādet-i zūrdan ve ẓannile şehādetden nehydür. Hemzenüñ fetḥiyle ve taḫfīfle kelime-i <u>elā</u> beş vecih üzerine müstaʿmeldür. Evvelā tenbīh içündür. Cümleteyne dāḫil olur yaʿnī cümle-i ismiyye ve fiʿliyyeye dāḫil olur. Ve s̱āniyen

tevbīẖ ve inkār içündür. Ve s̱ālis̱en temennī içündür. Ve rābiʿan istifhām içündür. Ve ẖāmisen ʿarż ve taẖṣīs içündür. Bu maḥalde murād, maʿnā-yı evveldür. Tafṣīli, *Muġniʾl-Lebīb*dedür. Kütüb-i fıḳhda [ولا يجوز الشهادة الا عن عيان] mesʾelesi bu kelimede ẕikr olunan cümle-i s̱aniyeye muvāfıḳdur.

El-kelimetüʾṣ-s̱āniye veʾs̱-s̱emānūn [ثَعَالِبُ شَهَادَتُهَا ذَنَبُهَا] Dilkülere şāhid

44[b]

dilkülerüñ ḳuyruġıdur. Kevākib vezninde s̱aʿālib s̱aʿlebüñ cemʿidür. Fetḥile s̱aʿleb dilküdür. Şehādet şāhid maʿnāsınadur. Mefʿūline mużāfdur. Fetḥateynle ẕeneb kuyruḳ, cemʿi eẕnāb gelür. Ammā ẕāl-i muʿcemenüñ fetḥi nūnuñ sükūnıyla ẕenb günāhdur, cemʿi ẕünūb gelür. Bu kelime ḍurūb-ı ems̱āldendür. Şāhid kişinüñ kendüye müteallıḳ kimesne olduġı zamānda müstaʿmeldür. Mes̱elā bir ḳaḍıyyeyi daʿvā iden kimesnenüñ kendü ẖademi ve etibbāʿı olsa ẖuṣamāʾ içün maḳāl ve ṭāʿinīn içün [mecāl] olup redd-i şehādet maḥallinde "s̱eʿālibun şehādetehā ẕenebühā"[175] dirler. Nitekim Lisān-ı Fürsde redd-i şehādet maḥallinde ḍurūb-ı ems̱āldendür: [روباه را کواه چه باشد جزدم][176]

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs̱-s̱emānūn [أُوصِيكَ بِتَقْوَى اللهِ فَاِنَّهُ يَرَاكَ وَلَا يَرَاهُ وَيَرْعَاكَ وَلَا تَرْعَاهُ] Ben Allāhu teʿālānuñ

45[a]

ʿiḳābından ḥaẕer itmekle saña vaṣiyyet iderüm. Zīrā Allāhu teʿālā seni görür. Sen anı görmezsin ve ol seni ḥıfẓ ider sen anı ḥıfẓ itmezsin. Cümle-i ūlānuñ mıṣdāḳı لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ [177] āyetidür. Evṣāhü dirler ʿahdün ileyh maʿnāsına. Ūṣīke saña ısmarladım dimekdür. Taḳvā aṣlında taḳyā idi. İsimle ṣıfat

[175] "Tilkilere kuyrukları şahitlik eder."
[176] "Tilkiye, kuyruktan başka delil gerekmez."
[177] (Enâm, 6/103.) "Gözler O'nu göremez; halbuki O, gözleri görür. O, eşyayı pek iyi bilen, her şeyden haberdar olandır."

beynini farḳ içün yā vāva ḳalb olunmışdur. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde هُوَ أَهْلُ التَّقْوى [178] هو اهل ان]
[يتقي عقابه ile tefsīr olunmışdur. Yerʿāke yaḥfiẓke maʿnāsınadur. Fülān fülāna riāyet itdi dimek ʿarżını ve ḥaḳḳını ḥıfẓ idüp yirine getürdi dimekdür. Bundandur sulṭāna rāʿī dirler, raʿiyyeti ḥıfẓ ve ḥırāset itdügi içündür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs̱-s̱emānūn [مَنْ كَانَ يَعْبُدُ مُحَمَّدًا فَاِنَّ مُحَمَّدًا]

45[b]

[قَدْ مَاتَ وَمَنْ كَانَ يَعْبُدُ اللهَ تَعَالَى فَاِنَّ اللهَ حَيٌّ لَا يَمُوتُ] Şol kimesne ki Muḥammede ʿibādet ider, taḥḳīḳ Muḥammed öldü. Ve şol kimesne ki Allāhu teʿālāya ʿibādet ider, taḥḳīḳ Allāhu teʿālā ḥayāt-ı ebediyye ile Ḥayydur. Aṣlā aña mevt ṭārī olmaz. Ḥażret-i Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ʿanh bu kelimeyi Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażreti dār-ı fenādan dār-ı beḳāya rıḥlet itdükleri zamānda buyurmışlardur. Tafṣīl budur ki: Ḥażret-i Ṣıddīḳ binti ʿĀyişe raḍıyallāhu ʿanhā beytine gelüp mā-ḥāle Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem diyicek Ḥażret-i ʿĀyişe raḍıyallāhu ʿanhā غشي عليه منذ ساعة [179] didi. Maʿnāsı bir saʿātden berü bī-hūş olmışlar dimekdür. Böyle diyicek ḥażret beytine dāḫil olup Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretinüñ mübārek

46[a]

vechinden bürdelerin keşf itdi. Daḫı femini mübārek ʿaynını beynine ve yedʾini mübārek ṣadʿeyni üzerine yaʿnī mübārek ʿaynları ile üẕnleri beynine vażʿ itdükden ṣoñra: "Vā nebiyyāh vā ṣafiyyāh vā ḫalīlāh" diyüp muḥkem bükā itdi. Daḫı Sūre-i Zümerde إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ [180] āyetini ve Sūre-i Enbiyāda وَما جَعَلْنا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ [181] āyetini okudı. Andan ṣoñra

---

[178] (Müddessir, 74/56.) "Bununla beraber, Allah dilemeksizin onlar öğüt alamazlar. Sakınılmaya layık olan da O'dur, mağfiret sahibi de O'dur.

[179] (Zehebî, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, II, 330.) "Bir saatten beri baygındılar."

[180] (Zümer, 39/30-31.) "Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız."

[181] (Enbiyâ, 21/34-35.) "Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedi mi kalacaklar? Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz."

mübārek vecihlerini bürdeleriyle örtdi. Daḫı ṭaşra çıḳdı. Ḫitāben-nās: [من كان يعبد محمدا فان محمدا قد مات ومن كان يعبد الله تعالى فان الله حي لا يموت] diyüp tekrār إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ [182] āyetini ve daḫı وَما جَعَلْنا لِبَشَرٍ

46[b]

مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مِتَّ فَهُمُ الْخالِدُونَ كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ [183] āyetini oḳıyıcaḳ Ḥażret-i ʿÖmer, Allāhu teʿālānuñ kitābında bu āyet var mıdur yā Ebā Bekr diyü suʾāl itdükde neʿam diyü cevāb virdükden ṣoñra Ḥażret-i ʿÖmer [هذا ابو بكر صاحب رسول الله صلى الله عليه وسلم في الغار وثاني اثنين] [184] diyü evvel Ḥażret-i ʿÖmer bīʿat itdi. Andan ṣoñra sāʾir nās bīʿat itdiler. Bu tafṣīli, *Kitāb-ı Delāyil* [185]de Beyhaḳī[186] rivāyet itmişdür. Ammā siyerden *Şerḥ-i Manẓūm* [187]da Ümmi Seleme rivāyetinde Ḥażret-i Ṣıddīḳ raḍıyallāhu ʿanh minbere çıḳup esnā-i ḫuṭbede اما بعد فمن كان منكم يعبد محمدا فان محمدا قد مات ومن كان منكم يعبد الله فان الله حي لا يموت قال الله تعالى وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ

47[a]

أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَى أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَى عَقِبَيْهِ فَلَنْ يَضُرَّ اللَّهَ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ [188] didi. Kütüb-i tevārīḫden *Silsile-i Nebeviyye* [189]de [بويع لابي بكر يوم وفات المصطفى صلوات الله عليه وسلامه في سقيفة بني ساعدة عدة بنص النبي صلى الله عليه وسلم حين قدمه للصلوة وحين قال قيلونى لست بخيركم قالوا والله لا نقيلك رضيك رسول الله صلى الله عليه وسلم لديننا افلا نرنصيبك لدنيانا] dinildi. Kesrile kıbletehū dirler eskattehū maʿnāsına. Bu maḳāmda ḳaylūnī dimek beni ḫilāfetden isḳāṭ idüñ baña

---

182 (Zümer, 39/30-31.) " Muhakkak sen de öleceksin, onlar da ölecekler. Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız."

183 (Enbiyâ, 21/34-35.) "Biz, senden önce de hiçbir beşere ebedilik vermedik. Şimdi sen ölürsen, sanki onlar ebedi mi kalacaklar? Her canlı, ölümü tadar. Bir deneme olarak sizi hayırla da, şerle de imtihan ederiz. Ve siz, ancak bize döndürüleceksiniz."

184 "Bu Ebû Bekir Resulullahın mağaradaki arkadaşıdır, ikinin ikincisidir."

185 "Delailü'n-Nübüvve" İmam Beyhaki'nin Hz. Peygamber'in nübüvvetini mucizeleriyle ispat etmeyi amaçlayan eseri. Bkz. DİA., "Delâilü'n-Nübüvve", c.9, s.117

186 Ahmed b. Hüseyin Beyhaki (ö. 1066) Hadis ve fıkıh alimi. Bkz. DİA., "Beyhak", c.6, s.58

187 Şerhu Manzûmeti's-Siyer, Burhânüddîn el-Halebî (ö. 1438) Ebu'l-Vefâ Sıbt İbnü'l-Acemî olarak da bilinir. Bkz. DİA., "Sıbt İbnü'l-Acemî" c.37, s.85-87

188 (Âli İmrân, 3/144.) " Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, gerisin geriye (eski dininize) mi döneceksiniz? Kim (böyle) geri dönerse, Allah'a hiçbir şekilde zarar vermiş olmayacaktır. Allah, şükredenleri mükafatlandıracaktır."

189 Eser hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır. Kataloglarda Hacı Selim Ağa Kemankeş Koleksiyonunda 399 numarada kayıtlı Silsiletü'n-Nebî Aleyhisselâm isimli h. 913 tarihli bir eser mevcuttur.

ḫilāfeti ibrām itmeñ dimek olur. *Cāmiʿu'l-Uṣūl* [190]de Peyġamber ḥażretinüñ dār-ı fenādan rıḥleti beyānında [ولد رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الاثنين وخرج من مكة يوم الاثنين ودخل المدينة يوم الاثنين وقبض يوم الاثنين

47[b]

سنة احدى عشرة من الهجرة] [191] dinildi. Ve daḫı Şerḥ-i Manẓūmede [قبض رسول الله صلى الله عليه و سلم و اصحابه في ذلك الوقت مائة الف ورابعة وعشرون] [192] dinildi.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve's-semānūn [اِنَّمَا نَحْنُ حَفْنَةٌ مِنْ حُفَنَاتِ الله] Taḥḳīḳ biz cümlemiz keṡret-i ʿaded ve teveffüz-i meded ile meydān-ı ʿAraṣātda Allāhu teʿālānuñ ʿaẓamet ve kibriyāsına nisbet degülüz. İllallāh ḥafenātından bir ḥafne miḳdārıyuz. Pes hiçbir kimesne lāyıḳ degüldür ki keṡret-i ḫayl ü ḫaşem ve ziyāde-i emvāl ü diremle teʿāẓüm ve tefāḫür eyleye. Şekve vezninde hafne mele-i kefdür. Yaʿnī avuç ṭolusudur. Allāhu teʿālā kefden münezzehdür. Ḥufnetün min ḥufenātillāh dimek, cümle mümkināt ẕāt-ı vācibe nisbet ḳalīl ve ḥaḳīrdür. Belki menzile-i

48[a]

ʿademdedür dimekdür. Bu taḳdīr üzere ʿibāret-i hafne ḳılletden ve ḥaḳāretden mecāzdur.

El-kelimetü's-sādise ve's-semānūn [مَنْ ظَلَمَ مِنْهُمْ اَحَدًا فَقَدْ اَخْفَرَ الله] Müslimīnden şol kimesne ki bir aḥada ẓulm eyleye, taḥḳīḳ ol kimesne Allāhu teʿālā ile olan ʿahdi naḳż itmiş olur. Zīrā Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde فَلا تَظْلِمُوا اَحَدًا [193] dinilmişdür. Aḫfera dirler naḳż maʿnāsına bu maʿnāyı muḳırrdur *Ṣaḥīḥayn*da İbn ʿÖmer rivāyetinde المُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ المُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَيَدِهِ [194] ḥadīṡi ve daḫı *Ṣaḥīḥayn*da ʿÖmer rivāyet-i āḫarīde لاَ يَظْلِمُهُ وَلاَ يُسْلِمُهُ

[190] Câmiu'l-Usûl, İbnu'l-Esir Mübârek b. Muhammed(ö.1210) in Kütüb-i Sitte'deki hadisleri bir araya toplayan eseri. Bkz. DİA., "Câmiu'l-Usûl li-Ehâdîsi'r-Resûl", c7., s.136

[191] Resulüllah sallallahü aleyhi ve sellem pazartesi doğdu, pazartesi Mekke'den çıktı, pazartesi günü Medine'ye girdi ve Hicretin on birinci senesinde Pazartesi günü vefat etti.

[192] Resulüllah sallallahü aleyhi ve sellem vefat ettiğinde ashabının sayısı yüz yirmi dört bindi.

[193] (bkz. Kehf, 18/49.) " وَلَا يَظْلِمُ رَبُّكَ أَحَدًا " "…Senin Rabbin hiç kimseye zulmetmez. "

[194] (Buhârî, Îmân, 4.) "Müslüman, diğer müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir."

المؤمن [195] ḥadīs̱i. <u>Lā yüslimühū</u> ifʿāl bābından nefy-i istiḳbāldür. Hemze selb içündür. Maʿnāsı müslimden selmi izāle itmez dimekdür. Sīnüñ fetḥi ve kesriyle <u>selm</u> ve <u>silm</u> ṣulḥ maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs-sābiʿa

48[b]

veʾs̱-s̱emānūn [مَنْ وَلِيَّ مِنْ اَمْرِ النَّاسِ شَيْئًا فَلَمْ يُعْطِهِمْ كُتَابَ اللهِ فَعَلَيْهِ بَهْلَةُ اللهِ] Şol kimesne kim nās emrinden bir şeyʾe vālī ola daḫı nāsa kitābullāh ḥükmüni iʿṭā itmeye yaʿnī kitābullāh ḥükmiyle ʿamel itmeyüp nāsa ẓulm ide; Allāhu teʿālānuñ laʿneti ol vālīnüñ üzerine olsun. Murād, ümerāya ʿadl ve insāfla emrdür ve ẓālim olanlarına duʿāʾün ʿaleyhdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde انَّ اللّٰهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْاِحْسَانِ وَاِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَى وَيَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ [196] āyeti. <u>Kitāballāh</u>da mużāf muḳadderdür. Hükmü kitābillāh dimekdür. Fetḥi bā ve sükūn-ı hā ile <u>behle</u> laʿnet maʿnāsınadur. ʿAleyhi behletullāh dirler laʿnetullāh maʿnāsına.

El-kelimetüʾs̱-s̱āmine veʾs̱-s̱emānūn

49[a]

[مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فَهُوَ في حُفْرَةِ اللهِ تَعَالى] Şol kimesne ki ṣıdḳ-ı ictihād ve ṣıḥḥat-i iʿtiḳād ile ṣalāt-ı ṣubḥı edā eyleye ol kimesne vuḳūʿ-ı āfāt ve ḥudūs̱-ı meḫāfātdan Allāhu teʿālānuñ ḥufresindedür, yaʿnī ḥıfẓında ve emānındadur. Żammile <u>hufret</u> çuḳurdur. Maḥall-i ḥıfẓ olduġıçün bi-ṭarīḳiʾl-mecāz ḥıfẓ murād olunmışdur. Bu maʿnāya ḳarībdür. *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de Ḥazret-i ʿOs̱mān bin ʿAffān rivāyetinde مَنْ صَلَّى الْعِشَاءَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا قَامَ نِصْفَ اللَّيْلِ، وَمَنْ صَلَّى الصُّبْحَ فِي جَمَاعَةٍ فَكَأَنَّمَا صَلَّى اللَّيْلَ كُلَّهُ [197] ḥadīs̱i.

---

195 (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, VI, 157.) "Mümin (kardeşine) zulmetmez ve onu (düşmana) teslim etmez."
196 (Nahl, 16/90.) "Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder, çirkin işleri, fenalık ve azgınlığı da yasaklar. O, düşünüp tutasınız diye size öğüt veriyor."
197 (Müslim, Mesâcid, 260.) "Kim yatsı namazını cemaatle kılarsa gecenin yarısını ihya etmiş olur ve kim sabah namazını da cemaatle kılarsa gecenin tamamını ihya etmiş olur."

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾs̱-s̱emānūn [أَنَا الْخَالِفَةُ بَعْدَهُ] Ben Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem ḥażretinden soñra ẖalīfeyim yaʿnī kes̱iruʾl-ẖilāfım veyā idrākde ḳāṣırım. Bu kelime Ḥażret-i Ṣıddīḳa sen Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi

49[b]

ve sellem ḥażretinden [soñra] ẖalīfe-i zamānsın diyü medḥ itdükleri vaḳtde buyurulmışdur. Ḥażret-i Ṣıddīḳ böyle diyicek ehād-i ümmete lāyıḳ belki vācib budur ki kendi ḥarekāt ve sekenātlarına ve ḥüsn-i aḳvāl ü efʿāllerine maġrūr olmayup, ẖalḳ medḥ itdikleri zamānda ẖażm-ı nefs idüp iẓhār-ı ʿacz eyleyeler. Bu kelimenüñ mażmūnunı muṣaddıḳdur Allāhu teʿālānuñ فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقَى [198] ḳavli. Recülün ẖālifetün dirler kes̱irüʾl-ẖilāf maʿnāsına, ḳuṣūr maʿnāsına da gelür.

El-kelimetüʾt-tisʿūn [اِنَّمَا اَنَا رَجُلٌ مِثْلُكُمْ اَحَدِكُمْ اُخْطِئُ وَاُصِيبُ وَاَعْجَلُ وَاُنِيبُ] Taḥḳīḳ ben degülüm illā sizüñ biriñüz gibi bir recülüm ẖaṭā ve iṣābet ve ʿacele ve inābet iderüm. Bu kelimeden daẖı murād[-ı şerīfi] nefsi tezkiyedür. Fetḥile ve ḳasrile ẖaṭāʾ yañılmaḳdur, ṣavābuñ żıddıdur.

50[a]

Fetḥateynile ʿacel ve ʿacele sürʿat maʿnāsınadur. Aʿcelü bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Nāb ināb gibi tāb maʿnāsınadur. Murād, ʿaceleden tevbedür. Bu maʿnāya ḳarībdür *Ṣaḥīḥayn*da İbn Mesʿūd rivāyetinde إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ، أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي [199] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾt-tisʿūn [لَا اَشِيمُ سَيْفًا سَلَّهُ اللهُ] Ben ḳınına ḳoymam şol ḳılıcı ki Allāhu teʿālā anı ḳınından çıḳardı. Ḥażret-i Ṣıddīḳdan bu kelime H̱ālid İbni Velīd ḥaḳḳında vārid olmışdur. Tafṣīl budur ki: Reʿāyādan bir cemāʿat H̱ālid İbni Velīde

198 (Necm, 53/32.) "Ufak tefek kusurları dışında, büyük günahlardan ve edepsizliklerden kaçınanlara gelince, bil ki Rabbin, affı bol olandır. O, sizi daha topraktan yarattığı zaman ve siz annelerinizin karınlarında bulunduğunuz sırada (bile), sizi en iyi bilendir. Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, kötülükten sakınanı daha iyi bilir."

199 (Buhârî, Salât, 31.) "Ben de sizin gibi bir beşerim; (namazda) unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın."

Peyġamber ḥażreti, Seyfullāh tesmiye itmişdür diyü şikāyet itdiler. Ol muḳābelede Ḥażret-i Ṣıddīḳdan bu kelime cevābdur. Murād, Ḫālid İbni Velīdi Allāhu teʿālā sell itdi yaʿnī kılıçdur, ḳınından [çıḳardı. Her ḳılıç kim anı Allāhu teʿālā ḳınından]

50[b]

iḫrāc itdi. Ben ol ḳılıcı ḳınına ḳoymam yaʿnī sizüñ sözüñüz ile ben ʿazl itmem dimekdür.

El-kelimetü'ṣ-ṣāniye ve'ṭ-tisʿūñ [كُلُّ امْرِئٍ مُصْبِحٌ في اَهْلِهْ وَالْمَوْتُ اَدْنَى مِنْ شِرَاك نَعْلِهِ] Her kimesne ḳavm, ve ḳabīlesi arasında ṣabāḥa dāḫil olur mevt aña şirāk-i naʿlinden ḳarīb olduġı ḥālde. Murād, mevtüñ insāna ziyāde ḳurbını beyāndur ve ṣıḥḥat nefsinde niʿmet-i ʿuẓmā olup her an ṣıḥḥata şükür lāzım idügine tenbīhdür. Fetḥile mer' ve elif-i vaṣlile [i]mre'e insāndur veyā ḫāṣṣaten recül maʿnāsınadur. Ednā denūdan ṣīġa-i tafḍīldür aḳreb dimekdür. Kesrile şirāk naʿl ḳayışıdur. Fetḥile naʿl ḳademi arżdan viḳāyet ve ḥıfẓ iden nesnedür. Başmaġa ve meşhūr naʿlīne ve ṭavar ayaġına vurduḳları demüre de

51[a]

şāmildür. Ammā bu maḥalde murād, meşhūr olandur. Şuʿarā-i selefden [ذو الرمة والموت ادنى من الوريد] ḳavli bu maʿnāya münāsibdür. Faʿīl vezninde verīd şāh ṭamarıdur. Ve bu maʿnāyı muḳırrdur *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de İbn Mesʿūd rivāyetinde الجَنَّةُ أَقْرَبُ إِلَى أَحَدِكُمْ مِنْ شِرَاكِ نَعْلِهِ، وَالنَّارُ مِثْلُ ذَلِكَ [200] ḥadīṣi.

El-kelimetü'ṣ-ṣālise ve'ṭ-tisʿūn [سَلُوا اَللهَ الْعَفْوَ وَالْعَافِيَةَ وَالْمُعَافَاةَ] Allāhu teʿālā ḥażretinden siz ʿafv ve daḫı ʿāfiyet ve daḫı muʿāfāt isteñ. Selū īsālden ṣīġa-i emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. Aṣlında es'elū idi. İʿlāl, kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. Fetḥile ʿafv ḫalḳdan müsteḥaḳ olduġı ʿuḳūbeti terkdür. Kāfiye vezninde ʿāfiye ʿabdden Allāhu teʿālānuñ belāyı defʿidür.

[200] (Buhârî, Rikâk, 29.) "Cennet size ayakkabınızın bağcığından daha yakındır. Cehennem de bunun gibidir."

51b

[عافاه الله من المكروه معافاة وعافية] dirler [وهب له العافية من العلل والبلاء] maʿnāsına. Mükāfāt vezninde muʿāfāt Allāhu teʿālā bir kimesneyi nāsdan emīn ve nāsı andan emīn itmekdür.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve't-tisʿūn [اَلصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ] Ṣabr itmek nıṣf-ı īmāndur. Murād, kemāl-i īmāndur. Belāya ṣabr nefs üzerine ziyāde s̱aḳīl ve şedīd olduġıçün nıṣf-ı īmān menzilesine tenzīl olınup [الصبر نصف الايمان][201] dinilmişdür. Peyġamber ḥażretinüñ ferāyiże [nıṣf-ı] ʿilm didükleri gibi.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve't-tisʿūn [اَلْيقِينُ الْإِيمَانُ كُلُّهُ] Yaḳīn īmānın küllidür. Murād, Allāhu teʿālānuñ vaḥdāniyyetine ve Resūlüñ min ʿindillāh idügine ve sāʾir iʿtiḳādiyyāta müteallıḳ olana yaḳīnen ʿilm-i küllī īmāndur dimekdür. Yaḳīn izāle-i şekk

52a

ve şey-i ʿilm ve şey-i taḥḳīḳdür.

El-kelimetü's-sādise ve't-tisʿūn [اِرْفِقْ بِالْمُسْلِمِينَ في مَسِيرِهِمْ وَمَالِهِمْ] Sen müslimlere rıfḳ eyle gitdiklerinde ve geldiklerinde. Murād, cemīʿ-i ḥālde rıfḳ üzere ol dimekdür. Kesrile rıfk lüṭuf maʿnāsına yumuşaḳlıkdur. Hüsn-i ḫulḳla emrdür. Fetḥile mesīr ẕihābdur seyr gibi. Fetḥateynle ve meddile meʾāl rücūʿ maʿnāsına. [آل اليه اولا ومألا] dirler [رجع اليه] maʿnāsına.

El-kelimetü's-sābiʿa ve't-tisʿūn [تَحَسَّنْ نِيَّتَكُمْ وَسَرِيرَتُكُمْ وَطَعْمَتَكُمْ فَاِنَّ اللهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ] Siz gökcek eylik niyyetüñüzi ve serīreñüzi ve ṭaʿmāñuzı yaʿnī niyyet ve sırrıñuz şerʿe muvāfıḳ ve ekl ü şürbiñüz ḥelāl-i ṭayyibden idüñ. Zīrā Allāhu teʿālā şol kimesneler iledür ki ʿiḳābından ḫavf idüp sırrını ve ʿalāniyesini şerʿ-i şerīfe muvāfıḳ ve muṭābıḳ eyleyeler.

---

[201] "Sabır imanın yarısıdır."

52b

Ve daḫı şol kimesneler iledür ki anlar aʿmāllerini ve ʿaḳāyidlerini gökcek eyleyeler. Teşdīd-i yā-y-ile ve taḫfīfle niyyet ve niyet ḳaṣd maʿnāsınadur. Fetḥile serīre sır maʿnāsınadur. Fetḥile taʿam mā teştehī minh maʿnāsınadur. Ṭaʿāma ve şarāba şāmildür. Müftiʾs̱-s̱aḳaleynüñ kelime-i maʿa metbūʿa dāḫil olur didügi Ḥażret-i Ṣıddīḳuñ Sūretüʾn-Naḫl āḫirinde muḳtebes فان الله مع الذين اتقوا والذين هم محسنون [202] ḳavliyle menḳūżdur. Murād, her kimesne ki niyyeti pāk ve mez̲hebi pāk, ekl ü şürbi pāḳ ola; ol kimesneyi Allāhu teʿālā gözler ve her ḥālde Allāhu teʿālā onuñla olup ḥıfẓ ve ḥırāset ider dimekdür.

El-kelimetüʾs̱-s̱āmine veʾt-tisʿūn [مَاغَنِمْتَ مِنْ غَنِيمَةٍ فَاجْعَلْهَا عُدَّةً] Eger sen māl-ı ġanīmete yetişürseñ ol ġanīmeti

53a

sen ʿudde ḳıl yaʿnī cihād içün yer ḳılup cihāda ṣarf eyle tā ki kelimetullāh-ı ʿulyā olup dīne ḳuvvet ve nuṣret ḥāṣıl ola. ʿAlime bābından ġanime ġanmen dirler, ḳaçan māl-ı küffārdan bir şeye yetişse. Faʿīlet vezninde ġanīmet ġāzīler küffārdan alduḳları māldur. Cemʿi ġanāyim gelür. Żammile ve teşdīdle ʿudde ḥavādis̱-i dehr içün māldan ve silāḥdan yer ḳılup ḥāżır itdükleri nesnedür. Bu kelimede Ḥażret-i Ṣıddīḳuñ [فاجعلها عدة] didüginden murād, küffārla ḳıtāl içün ālet-i ḥarbe ve sāʾir mühimmāt-ı cihāda ṣarf eyle dimekdür.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾt-tisʿūn [اَلْقَوْمُ لا يَدْعُوا سُلْطَانَهُمْ وَلَنْ يَخْرُجُوا مِنْ مُلْكِهِمْ بِغَيْرِ قِتَالٍ] Ḳavm, sulṭānlarını terk eylemesünler ve ḳıtālsüz elbette mülkinden ḫāric olmasunlar. Murād, imāma ittibāʿda ziyāde ihtimāmdur ve daḫı

53b

[202] (Nahl, 16/128.) "Çünkü Allah, (kötülükten) sakınanlar ve güzel amel edenlerle beraberdir."

ḳatl-i nefsden ġayrı şeyʾ sebebiyle ṭāʿatden ḫurūca şerʿde iẕn olmaduġını beyāndur. Bu maʿnāyı muḳırrdur. *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de Ümmüʾl-Ḥuṣayn rivāyetinde Resūlullāh hażretinden اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنِ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ [203] [ḥadīs̱i]. Resūl hażreti bu ḥadīs̱i ḥaccetüʾl-vedāʿda buyurdular. Murād, ḥaḳāretde mübālaġadur yaʿnī egerçi ki ṣaġīrüʾl-cüs̱s̱e olup reʾsi ṣıġarda zebībe gibi olursa da iṭāʿat lāzımdur dimekdür. Faʿīlet vezninde zebībe ḳuru üzüm dānesidür. Ve bu kelimeyi müʾeyyid olan eḥādīs̱-i meşhūredendür صَلُّوا خَلْفَ كُلِّ بَرٍّ وَفَاجِرٍ [204] ḥadīs̱i. Ve len yaḫrucū nefy bi-maʿniyyinʾn-nehydür. Żammile mülk ḳudret ve taṣarruf maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾl-miʾetiʾt-tāmme [اِسْتَعِنْ بِاللهِ وَكَفَى بِهِ مُعِينًا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللهِ وَكَفَى بِاللهِ وَكِيلاً] Allāhu

54[a]

teʿālādan yardım iste. Zīrā Allāhu teʿālā saña muʾīn olduġı ḥālde kifāyet ider. Ve Allāhu teʿālāya tevekkül eyle. Zīrā ol saña vekīl olduġı ḥālde kifāyet ider. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde اسْتَعِينُوا بِاللَّهِ وَاصْبِرُوا [205] āyeti cümle-i evveli; وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ [206] āyeti cümle-i s̱āniyeyi muḥaḳḳıḳdur.

[الكريم اذا عهد وفا] [207]

54[b]

Kelimāt-ı ʿÖmer İbniʾl-Ḫaṭṭāb Raḍıyallāhu ʿAnh

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [208]

---

[203] (Benzer rivayet için bkz. Buhârî, Ezân, 54.) "Başı kuru üzüm tanesi gibi olan bir Habeşli köle dahi üzerinize yönetici tayin edilse dinleyin ve itaat edin."
[204] (Beyhâkî, Sünenü'l-Kübrâ, IV, 29.) "İyi de olsa facir de olsa (imamın) arkasında namaz kılın."
[205] (A'râf, 7/128.) " Musa kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar. Sonuç (Allah'tan korkup günahtan) sakınanlarındır."
[206] (Talâk, 65/3.) "Ve ona beklemediği yerden rızık verir. Kim Allah'a güvenirse O, ona yeter. Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir. Allah her şey için bir ölçü koymuştur."
[207] Ahde vefa eden kerimdir.
[208] Besmele "Rahman ve Rahîm Allâh'ın adıyla"

الحمد لله الذي جل ذاته وكمال صفاته والصلوة على رسوله محمد المنزل عليه اياته وعلى اله واصحابه الذين هم [حمات الشرع وهداته] [209]Ammā baʿd bu şerḥ olunan kelimāt Ḥażret-i Emīrüʾl-Müʾminīn ʿÖmer İbniʾl-Ḫaṭṭābuñ raḍıyallāhu ʿanh yüz kelimesidir ki her birisi cevāmiʿu-l kilemdendür. *Cāmiʿuʾl-Uṣūl*de Menāḳıb-ı ʿÖmerde ẕikr olunduğı üzere Ḥażret-i ʿÖmer emīrüʾl-müʾminīn Ebū Hafṣ Ömer İbniʾl-Ḫaṭṭāb

55[a]

bin [Nüfeyl] bin ʿAbdüʾl-ʿUzzā bin Riyāḥ bin Ḳurt bin Zizāh bin ʿAdiy bin Kaʿb bin Lüʾeyydür. Cedd-i aʿlāsı Resūl hażretine Kaʿb bin Lüʾeyyde mülāḳī olmışdur. Ve vālidesi Ḫanteme binti Hāşim bin El-Muġīre bin ʿAbdullāh İbni ʿÖmer ve bin Maḥzūmdur. Ve eṣaḥḥ-ı rivāyet üzere nübüvvetden altıncı senede ḳırḳ recül on bir ümerāʾdan soñra İslāma gelüp İslām ile ehl-i [semā] şād olup İslāmını birbirlerine beşāret itmişler. Ve İslāma gelmesiyle İslām ẓuhūr bulup küfürden farḳ-ı fāḥiş ile farḳ olundıġiçün veyā ḥaḳḳ ile bāṭıl beynini farḳ itdügiçün Fārūḳ tesmiye olunmışdur. Ve Resūl hażretiyle cemīʿ-i ġazavāta ḥāżır olmışdur. Ve müslimīn içün tārīḫ ve ġuzāt içün defter vażʿ idenüñ evvelidür. Ve ḳıyām-ı ramażān içün mescide nās cemʿ idüp

55[b]

ḳanādīl ve şemʿ ile mescidi tezyīn ve tenvīr idenüñ evvelidür. Ve Ḥażret-i Ebū Bekr dār-ı fenādan rıḥlet muḳarrer olıcaḳ ʿahid-nāme yazdırup ḫilāfet içün Ḥaẓret-i ʿÖmeri taʿyīn idüp veliyy-i ʿahd ḳılmışdur. Sinn-i şerīfleri altmış üç yıl olup āḫir-i ʿömrinde Muġīre bin Şuʿbenüñ ḳulı Lüʾlüʾe[210] māh-ı Ẕiʾl-ḥicce āḫirinde Çehārşenbe güni ṭaʿn idüp rūh-ı pākini ṭayyib ve ṭāhir teslīm idüp şehīd olmışdur. Cümle müddet ḫilāfeti on yıl altı ay olmışdur. Ve Resūl hażretinden beş yüz otuz ḥadīs̱ rivāyet itmişdür. Baʿdeʾl-

[209] Zatı yüce sıfatı kâmil olan Allah’a hamdolsun. Onun ayeti konumunda olan resulü Muhammed’e ve O’nun şeriati ve hidayetini koruyan ashabının üzerine salat olsun.
[210] Ebû Lü’lü’e Feyruz (ö.644) Hz. Ömer’i şehit eden, Mugîre b. Şu’be’nin kölesi. Bkz. DİA. “Mugîre b. Şu’be”, c.30., s.377

vefāt namāzın Suheyb ḳılup ḥücre-i mübārekede cānib-i Ebī Bekrde defn olunmışdur. Ve Ḥażret-i Ebū Bekrüñ reʾsi Ḥażret-i Resūlullāhuñ mübārek

56[a]

ketiflerine muḥāzī ve Ḥażret-i ʿÖmerüñ reʾsi Resūlullāh hażretinüñ mübārek ricllerine muḥāzī vāḳiʿ olmışdur. Ve Ḥażret-i ʿÖmerüñ fażāʾili ḥaḳḳında baʿż-ı kütüb-i muʿtebere[de] Resūl hażretinden لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ، لَكَانَ عُمَرُ [211] ḥadīs̱i rivāyet olmışdur. Eger sāʾil bu ḥadīs̱-i şerīfden münfehim olan Ḥażret-i ʿÖmer, Ebū Bekr ḥażretinden efḍal olmaḳdur; bā-ḫuṣūṣ ḳażiyye ʿaḳsidür diyü suʾāl iderse cevāb verilür ki mecmūʿ-i fażāʾil mecmūʿa muḳābildür. Yaʿnī Ḥażret-i Ṣıddīḳda olan fażāʾilüñ mecmūʿı fiʾl-ḥaḳīḳa Ḥażret-i ʿÖmerde olan fażāʾilden eks̱erdür. Tafṣīl budur ki Ḥażret-i ʿÖmer ḥaḳḳında Resūlullāh hażretinüñ böyle didikleri nefsinde Ḥażret-i ʿÖmer Ḥażret-i Ebū Bekrden efḍal olduġıçün degüldür. Belki levāzım-ı nübüvvetiñe

56[b]

inẕār ve tebliġidür. Ḥażret-i ʿÖmerde ziyāde [mevcūd] oldıġıçündür.

El-kelimetüʾl-ūlā [تَفَقَّهُوا قَبْلَ اَنْ تَسَوَّدُوا] Siz tezevvüc itmeden taʿallüm idüñ yaʿnī ʿilm öğrenüñ. Zīrā baʿdeʾt-tezevvüc ġam-ı ʿıyāl ve endīşe-i eṭfāl ve teşvīş-i aḥvāl taʿallüme māniʿ olur veyā kebīr olup seyyid olmaz. Evvel taʿallüm idüñ. Zīrā baʿdeʾl-kebīr levāzım-ı siyādet kes̱īr olmaḳ ile żabṭ-ı ʿulūm ʿasīr olur. Tefaḳḳuh taʿallüm maʿnāsınadur. Tefeḳḳahū bundan ṣīġa-i emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. [تسود الرجل] dirler [صار سيد] maʿnāsına [فلان اسود القوم] dirler [اجلهم] maʿnāsına. Kelime-i meẕkūrda tesevvüd tezevvüc maʿnāsına olduġına muvāfıḳdur. Baʿż-ı ekābīr-i selefüñ [كرتوئي طالب نصاب علوم ترك زن كن دراكتساب علوم] [212] ḳavli.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye

---

[211] (Ahmed b. Hanbel, Müsned, IV, 154.) “Benden sonra peygamber gelseydi; Ömer olurdu.”
[212] “İlmin kollarına talipsen, ilimleri elde etmek için eşten vazgeç.”

57[a]

[مَنْ ذَهَبَ حَيَاؤُهُ مَاتَ قَلْبُهُ] Şol kimesne ki anuñ ḥayāsı gide anuñ ḳalbi ölür. Yaʿnī bī-şerm olup utanmayan kimesnede merāsim-i kerem ve meḥāsin-i şiyem olmaz. Olmayıcaḳ ḳalbi menzile-i münbitde olur. Fetḥile ve meddile ḥayā utanmaḳdur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı ekābir-i selefüñ [مرد بي شرم مرده دل باشد \ ازرسوم كرم كرز باشد][213] ḳavli.

El-kelimetü'ṣ-ṣāliṣe [اِنَّ الْعَمَلَ كَثِيرٌ فَانْظُرْ كَيْفَ تَخْرُجُ مِنْهُ] Taḥḳīḳ sulṭāna müteʿallıḳ ʿamel keṣīrdür. ʿAmel-i sulṭāna duḫūlden evvel ne keyfiyyetle ḫāric olursın naẓar eyle. Murād, ʿammālı sulṭān mālına ḳarışup ḥayātından menʿdür ve ṣoñında ḥesāb ve kitāb ve ḫiṭāb ve ʿiḳāb olmaḳ ile ʿāḳıbeti vaḫīm ve ḫātimesi zemīm idügini beyāndur. ʿAmelde elif ve lām mużāfun ileyhden

57[b]

ʿıvażdur. Taḳdīr-i Kelām [ان عمل السلطان] dimekdür. Naẓara bu maḥalde te'emmül maʿnāsınadur. Kelime-i fī ile müstaʿmeldür. Taḳdīr-i kelām [فانظر فيه] dimekdür.

El-kelimetü'r-rābiʿa [لِكُلِّ شَيْءٍ شَرَفٌ وَشَرَفُ الْمَعْرُوفِ تَعْجِيلُهُ] Her şey içün şeref vardur. Eylik itmenüñ şerefi taʿcīldür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur küberā-i selefüñ [الخبر لا يؤخر] ḳavilleri ve daḫı [امناء البر اعجله] ḳavilleri. Ve daḫı bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı ekābīr-i selefüñ [هست هر خير را از ان شرفى \ شرف خير نيست جز تعجيل][214] ḳavli.

El-kelimetü'l-ḫāmise [اَفْلَحَ اَفْلَحَ مَنْ حَفِظَ عَنِ الطَّمِعَ وَالْغَضَبِ وَالْهَوَى نَفْسَهُ] Ṭamaʿdan ve ġażabdan ve hevādan nefsini ḥıfẓ eyleyen kimesne felāḥa ve necāta dāḫil olup āḫiretde ve dünyāda maṭlūbına ẓafer buldı.

El-kelimetü's-sādise [لا يَنْبَغِي لِمَنْ شَرَعَ بِالتَّقْوَى]

58[a]

[213] "Utanmaz adamın kalbi ölüdür. İyilik ve güzellikten geçmiştir."
[214] " Her şeyin şerefi vardır. Hayrın şerefi acele etmektir."

[وَتَزَيَّنَ بِالْوَرَعِ اَنْ يَتَوَاضَعَ لِصَاحِبِ الدُّنْيَا] Dünyevī ġaraż içün ehl-i dünyāya tevāżuʿ itmek lāyıḳ olmaz. Şol kimesne ki ol kimesne taḳvāya şürūʿ eyleyüp veraʿ ile mütezeyyin ola yaʿnī veraʿ ve taḳvā ehli ola. Fetvā vezninde taḳvā, Allāhu teʿālānuñ ʿiḳābından ḥaẕer itmekdür. Fetḥateyn ile veraʿ şübhe-i ḥarāmdan ve yaramaz efʿālden iḥtirāz itmekdür.

El-kelimetü'ṣ-sābiʿa [لا خَيْرَ فِيمَا دُونَ الصِّدْق مِنَ الْحَدِيثِ] Ṣıdḳuñ ġayrı ḫaberde aṣlā ḫayr yoḳdur. Faʿīl vezninde ḥadīs̱, ḫaber maʿnāsınadur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı ekābir-i selefüñ [هر سخن كان دران نباشد صدق هيج خير اندران سخن نبود] [215] ḳavli.

El-kelimetü's̱-s̱āmine [مَنْ كَذَبَ فَجَرَ وَمَنْ فَجَرَ هَلَكَ] Şol kimesne ki kiẕb ide fācir olur ve fücūr eyleyen kimesne helāk olur. Duḫūl vezninde

58[b]

fücūr Ḥaḳḳdan ʿudūl idüp maʿāṣibden inbiʿās̱dur. Fecera bundan ṣīġa-i māżīdür. Vechi budur ki cemīʿ-i edyānda kiẕb ḥarāmdur. Pes böyle olıcaḳ cümle saʿādetüñ mebnāsı ṣıdk ve cümle şeḳāvetüñ mebnāsı kiẕb olur.

El-kelimetü't-tāsiʿa [يَنْبَغِي لِلرَّجُلِ اَنْ يكُونَ فِي اَهْلِهِ كَالصَبِيِّ فَاِذَا التَّمَسَ مَا عِنْدَهُ وَجد رَجُلا] Recül içün lāyıkdur ki ehl-i ittibāʿı arasında ṣabī gibi ola yaʿnī alçaḳ göñülli ola. Ammā ḳaçan ol recül ḳatında olanı ehl-i ittibāʿı iltimās itseler evvel ol vaḳtde anı recül bulurlar. Murād [مردمه احرى والبق] budur ki eli altında olanlara ululanmayup belki ḫoş-ḫūy ve tāze-rūy ola. Ve andan bir şey iltimās ve ṭaleb itseler anlara merdümlik ve merdlik gösterüp murādlarını yerine getürüp hüsn-i muʿāşeret eyleye dimekdür.

59[a]

El-kelimetü'l-ʿāşire [رَيْحَانَةٌ اَشَمُّهَا وَعَنْ قَرِيبٍ وَلَدٌ بَارٌّ اَمْ عَدُوٌّ حَاضِرٌ] Veled-i ṣaġīr keʾennehū bir gökcek ḳoḫulu çiçekdür. Ben anı ḳoḳarum. Ammā ʿan-ḳarīb kebīr olduḳdan soñra ikiden ḫālī degül ya veled-i bārr veyā ʿadüvv-i ḥāżır olur. Yaʿnī evlāda göñül virmek

[215] "Bir söz ki onda sıdk yoktur; o sözde hiç hayır yoktur."

olmaz. Zīrā ṣāliḥ ve nāṣiḥ olmaḳ muḳarrer degüldür. Cāyizdür ki ʿāḳ olup ʿāṣī ola. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde إِنَّ مِنْ أَزْواجِكُمْ وَأَوْلادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ [216] āyeti müʾeyyiddür. ʿAṭşān vezninde <u>reyḥān</u> ṭayyibüʾr-rāyiḥa nisbetdür. Fetḥile ve teşdīdile <u>şemm</u> enfüñ ḥissidür, dördünci bābdandur. Bārr, birr gibi keŝīrüʾl-birr maʿnāsınadur. [صلوا خلف كل بره] bu maʿnāyadur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı ekābir-i selefüñ [بچه ريحان بود از اول عهد باز يا شان شود با خركار يا ترا دوستى بود مشفق يا ترا دشمنى]

59[b]

[بود مكار] [217] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ḥādiye ʿaşera [يَا مَعْشَرَ الْقُرَّاءِ اِرْفَعُوا رُؤُسَكُمْ يَزِيدُالْخُشُوعَ عَلَي مَا في الْقَلْبِ] Yā ʿibādet ehli olan bölük! Başlarıñuzı ḫırḳadan refʿ idüñ. Zīrā bu fiʿl ḳalbiñüzde olan ḫuşūʿ üzerine ḫuşūʿ ziyāde ider. Murād, ʿuzlet üzerine iḫtilāṭı terciḥdür. Zīrā ʿuzlet ḳalbde olan ḫuşūʿ üzerine ḫuşūʿ ziyāde itmez. Belki ḫalḳile ḥüsn-i muʿāmele vü muʿāşeret ü iḫtilāṭ idicek cevāriḥde daḫı ḫuşūʿ ẓāhir olup ḳalbde olan ḫuşūʿ üzerine ziyāde olur. Ḥażret-i ʿÖmerüñ zamānı Resūl hażretinüñ zamānına ḳarīb olmaḳ ile nāsa aḥkām-ı şerʿiyye teblīġine ziyāde iḥtiyāc olup nāsa iḫtilāṭ itmek ol zamānda evlā idi. Anuñçündür Ḫulefā-i Raşidīn[218] nāsa iḫtilāṭ

60[a]

idüp ve iḫtilāṭ üzerine geçdiler. Ammā fī zamāninā ʿuzlet evlādur. Maḳʿad vezninde <u>maʿşer</u> cemāʿat-i nāsdur. Ve recülüñ ehline daḫı ıṭlāḳ olunur. Ve ins ü cinn bölügine daḫı dirler. Bu maḥalde murād, maʿnā-yı evveldür. Żammile ve meddile <u>ḳurrāʾ</u> ʿibādet idici dimekdür, müteʿabbid maʿnāsına. Lisān-ı Fürsde pārsā ile tefsīr olunmışdur, zāhid

[216] (Teğâbun, 64/14.) "Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar da vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, kusurlarını başlarına kakmaz, kusurlarını örterseniz, bilin ki, Allah çok bağışlayan, çok esirgeyendir."
[217] " Çocuklar küçüklüğünde güzel kokulu çiçektir. Sonra onlar şöyle olurlar: Ya sana şefkatli bir dost ya da hileci bir düşman."
[218] Râşit halifeler manasında kullanılan tabir. Genellikle dört büyük halife anlamında kullanılan tabirdir. Bazı kaynaklar Hz. Peygamberin bir hadisinden hareketle altı ay halifelik yapan Hz Hasan b. Ali'yi de Hulefâ-i Râşidînden kabul eder. Emevi Halifesi Ömer b. Abdülaziz'e de beşinci halife diyenler olmuştur. Bkz. DİA. "Hulefâ-yı Râşidîn", c18., s.325.

dimekdür. Yezīdü'l-ḫuşūʿ cevāb-ı emr degüldür belki istīnāf ṭarīḳıyla su'āl-i muḳadderden cevābdur. Duḫūl vezninde ḫuşūʿ sükūn ve teẕellül ve tevāżuʿdur.

El-kelimetü'ṡ-ṡaniye ʿaşera [حِرْفَةٌ يُعَاشُ بِهَا خَيْرٌ مِنْ مَسْئَلَةِ النَّاسِ] Anuñla ʿayş olunur ṣanʿat, nāsdan bir şey' su'āl itmekden ḫayrdur. Murād, nāsa iḥtiyāc ʿarż itmekden ṣanāyiʿle maʿāş emrini tedārik evlādur dimekdür.

60[b]

Anuñçündür ki baʿż-ı ʿazīzlerüñ nafaḳaları kesb-i yeddendür. Enbiyāda Ḥażret-i Dāvūd ve Ḥażret-i Süleymān gibi; evliyāda bī-ḥaddür. Menāḳıb-ı evliyā beyān iden kitābda masṭūrdur. Kesrile ḥırfet ṣanʿatdür ki anuñla irtizāḳ olunur. Bu maʿnāyı mü'eyyiddür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl hażretinden مَنْ سَأَلَ النَّاسَ أَمْوَالَهُمْ تَكَثُّرًا، فَإِنَّمَا يَسْأَلُ جَمْرًا فَلْيَسْتَقِلَّ أَوْ لِيَسْتَكْثِرْ [219] ḥadīs̱i. Ḥırfetünde tenvīn, taḳlīl ve taḥḳīr içündür. Fetḥile ve sükūn-ı yā ile ʿayş dirilikdür ḥayāt gibi. ʿĀşe yaʿīşü ʿayşen ve maʿīşeten ve maʿāşen dirler, ḳaçan ḥayāta lāzım olur nafaḳa ve kisve aḥvālini tedārük itse. Ḥırfetün nekredür. Yuʿāşun bihā cümlesi tavṣīf olınup mübtedā' ḳılınmışdur. Ḫayrun ḫaberdür mes'ele-i su'āl maʿnāsınadur. Kelime-i ʿan muḳarrerdür.

61[a]

Taḳdīr-i kelām [خير من مسئلة عن الناس] dimekdür. Se'elehū keẕā ve ʿan-keẕā ve bi-keẕā dinilür.

El-kelimetü'ṡ-ṡāliṡe ʿaşera [ثَلٰثَ خِصَالٍ مَنْ لَمْ تَكُنْ فِيهِ لَمْ يَنْفَعْهُ الْاِيمَانُ حِلْمٌ يُرَدُّ بِهِ جَهْلُ جَاهِلٍ وَوَرَعٌ يَحْجُزُهُ عَنِ الْمَحَارِمِ وَخُلْقٍ يُدَارِى بِهِ النَّاسَ] Şol kimesne ki ḫıṣāl-i ḥaseneden üç ḫaṣlet anda olmaya aña īmān nefʿ virmez. Biri şol ḥilmdür ki anuñ sebebiyle sefīhüñ sefāhatini redd ider. Ve biri şol veraʿdur ki ol veraʿ anı ḥarāmlardan menʿ ider. Ve biri şol ḥüsn-i ḫulḳdur ki añuñla nāsa medār eyler yaʿnī rıfḳ eyler. Kesrile ḥilm sükūn [ve] vaḳārdur.

[219] (Müslim, Küsûf, 105.) "Kim malını artırmak için insanlardan dilenirse; ateş parçası istemiştir. O halde dileyen azla yetinsin dileyen çoğaltsın."

Ve ʿacele itmeyüp teʾennī üzerine olmaḳdur [تأني في الامر] dirler taʾaḫḫur maʿnāsına. Cehlden murād, bi-ṭarīḳiʾl-mecāz sefāḥatdür. Melzūmdan lāzım-ı irādāt

61[b]

olunmaḳ ṭarīḳıyla bu maʿnāyı muḳavvīdür baʿż-ı ekābirüñ [السفهاء جاهلون فان عقولهم ناقصة مرجوحة] ḳavilleri. Fetḥateyn ile vera<u>ʿ</u> şübhe-i ḥarāmdan iḥtirāzdur. Taḳvā ile farḳ budur ki ṭaḳvā muṭlaḳ maʿāṣīden ve lāzım-ı maʿāṣī ki ʿuḳūbetdür andan ḥaẕer ve iḥtizār itmekdür. Müs̱elles̱etün <u>ḥacer</u> menʿ maʿnāsınadur. <u>Yaḥceru</u> bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Menāsik vezninde <u>meḥārim</u> mā ḥarramahuʾllāhdur. Bir kimesne ḫıṣāl-i s̱elās̱e cāmiʿ olmayıcaḳ īmān aña nefʿ virmez dimekden murād, nefʿ-i tām ile nefʿ virmez dimekdür. Zīrā ḥilm olmayıcaḳ hīç kimesne aña ittibāʿ itmez. İttibāʿ itmeyicek īmānuñ es̱eri ġayra tecāvüz itmez. Öyle īmānı aña nefʿ-i tām ile nefʿ virmiş olmaz. Ḫaṣlet-i ūlāya

62[a]

münāsibdür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl hażretinden العِلْمَ خَلِيلُ المؤْمِنِ والحِلْمُ وَزِيرُهُ والعَقْلُ دَلِيلُهُ [220] ḥadīs̱i ve ḫaṣlet-i s̱ālis̱eye münāsibdür مِلَاكُ الدِّينِ الْوَرَعُ [221] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾr-rābiʿa ʿaşera [إِذَا تَوَجَّهَ اَحَدُكُمْ فِي الْوَجْهِ مَرَّاتٍ فَلَمْ يَرَ خَيْرًا فَلْيَدَعْهُ] Ḳaçan sizden biriñüz merrāren bir kimesneye teveccüh itse daḫı anda ḫayr görmese ol kimesneye teveccühi terk itsün. Murād, maḥall-i ihtiyācda bir kerre mürācaʿatla maḳṣūd ḥāṣıl olmayıcaḳ terk cāʾiz belki merrāren teveccüh ile ʿarż-ı iḥtiyāc idüp maḳṣūduñ ʿadem-i ḥuṣūlin fehm itdükden soñra terk itmek lāzımdur dimekdür. Zīrā bu mertebeden ṣoñra terk itmeyicek ibtiẕāl olur. Ḥāl bu ki dünyā maṣlaḥati-y-çün ibtiẕāl-i şerʿde meẕmūmdur,

62[b]

[220] (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VI, 366.) "Müminin dostu ilim, veziri hilim, rehberi akıldır."
[221] (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII, 500.) "Vera, dinin temelidir."

belki ḥarāmdur.

El-kelimetü'l-ḫāmise ʿaşera [عَلَيْكُمْ بِالْاَبْكَارِ فَاِنَّهُنَّ اَشَدُّ حُبًّا وَاَقَلُّ خِبًّا] Ebkār tezevvüc itmegi nefsiñüze lāzım ḳıluñ. Zīrā ebkār, zevcine muḥabbet yöninden eşedd ve ḫudʿa [yöninden] eḳalldür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūlullāh hażretinden عَلَيْكُمْ بِالْأَبْكَارِ، فَإِنَّهُنَّ أَعْذَبُ أَفْوَاهًا، وَأَنْتَقُ أَرْحَامًا، وَأَرْضَى بِالْيَسِيرِ [222] ḥadīs̱i. Bikrde ziyāde şeref olduġıçün ki cinānda zevc her kerre zevcesine ḳırān itse bikr bulur, her birisi otuz üçer yaşında olduḳları ḥālde. Tafṣīl Sūretüʾl-Vāḳıʿada إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً فَجَعَلْناهُنَّ أَبْكاراً [223] āyetinüñ tefsīrindedür. Ve daḫı bikrde ziyāde şeref olduġıçündür ki Ḥazret-i ʿAyişe Resūl hażreti medḥ idüp *Ṣaḥīḥaynda* Enes bin Mālik rivāyetinde فَضْلُ عَائِشَةَ عَلَى النِّسَاءِ كَفَضْلِ

63[a]

الثَّرِيدِ عَلَى سَائِرِ الطَّعَامِ [224] dimişlerdür. Şurrāḥ-ı ḥadīs̱ vech-i fażīlet ḥüsn-i muʿāşeret ve zevcine ziyāde muḥabbet ve ḥalāvet-i manṭıḳ ve cevde ḳarīḥadur dirler. Ve Peyġamber ḥażreti ʿĀyişeden ġayrı bikr tezevvüc itmemişdür. Ebkār bikrüñ cemʿidür. Kesrile veyā fetḥile ve teşdīdle ḫabb ve ḫıbb ḫudʿa maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs-sādise ʿaşera [مَنْ عَرَضَ نَفْسَهُ لِلتُّهْمَةِ فَلَا يَلُومَنَّ مَنْ اَسَاَ بِهِ الظَّنَّ] Şol kimesne ki nefsini töhmet içün ʿarż eyler yaʿnī mevżiʿ-i töhmete īḳāʿ eyler, ol kimesne elbetde kendüye sū-i ẓann iden kimesneye levm itmesin. Zīrā nefsini mevżiʿ-i töhmete īḳāʿ eyleyen kimesneye sū-i ẓann idüp töhmet itmek lāzımdur. Böyle olıcaḳ [ان بعض الظن اثم] [225] taḥtında dāḫil olmayup sū-i ẓann idüp levm iden kimesneye is̱m müterettib olmaz. Bu maʿnāyı

63[b]

[222] (İbn Mâce, Nikâh, 7.) "Bakire kızlarla evlenin. Çünkü onların ağızları daha tatlı, rahimleri daha doğurgandır, aza da razı olurlar."
[223] (Vâkıa, 56/35-36.) "Gerçekten biz hurileri/kadınları apayrı biçimde yeni yarattık. Onları, bakireler kıldık."
[224] (Buhârî, Enbiyâ, 32.) "Ayşe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiritin diğer yemeklere olan üstünlüğü gibidir."
[225] (Hucurat, 49/12.) "Zannın bazısı günahtır."

müʾeyyiddür اتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهْمَةِ [226] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs-sābiʿa ʿaşera [لا تُبَغِّضُوا اللهَ اِلَى عِبَادِهِ] Allāhu teʿālānuñ ṭāʿatine buġż itdürmeñ. Murād, namāzda imāmı taṭvīlden menʿdür. Ve daẖı minberde vāʿiẓ olanları menʿ idüp īcāza ḥaṣṣ ve terġībdür. Evvelā murād olanı müʾeyyiddür *Ṣaḥīḥ-i Buẖārī*de Resūl ḥażretinden Ebū Hüreyre rivāyetinde إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ، فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالكَبِيرَ [227] ḥadīs̱i. Ve s̱āniyen murād olanı müʾeyyiddür *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de Ḥażreti ʿÖmer rivāyetinde ان اطول صلوة الرجل و قصر خطبته مئنته فقهه فاطيلوا الصلوة واقصروا الخطبة [228] ḥadīs̱i. Fetḥ-i mīm ve kesr-i hemze ve teşdīd-i nūnla <u>meʾinne</u> ʿalāmet maʿnāsınadur. Kesrile <u>fıḳh</u> ʿilm maʿnāsınadur. Eger suʾāl olınup ḥadīs̱-i, evvel iṭāle-i

64[a]

ṣalātdan nehydür ve ḥadīs̱-i s̱ānī iṭāle-i ṣalātla emrdür; beyneʾl-ḥadīs̱eyn tedāfiʿ vardur dinilürse cevāb virilür ki ḥadīs̱-i s̱ānīde taṭvīlden murād, ẖaṭībe nisbeten taṭvīldür. Yoẖsa nāsa meşaḳḳat virür taṭvīl degüldür. <u>Tebġīż</u> taḥbībüñ żıddıdur, <u>buġż</u> ḥubbuñ żıddı oldugı gibi. Mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i Kelām [لا تبغضوا طاعة الله الى عباده] dimekdür.

El-kelimetüʾs̱-s̱amine ʿaşera [اَلْعَبْدُ اِذَا تَوَاضَعَ لِلهِ رَفَعَ اللهُ حِكْمَتَهُ] Ḳaçan Allāhu teʿālā rıżasıçün ḳul ẖalḳa tevāżuʿ itse ol ḳuluñ ḳadrini ve menzilesini Allāhu teʿālā refʿ ider. Feteḥātla <u>ḥikmetü</u> insānuñ şānı ve ḳadri ve menzileti maʿnāsınadur. Bu maʿnāyı müʾeyiddür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl ḥażretinden مَنْ تَوَاضَعَ لِلَّهِ رَفَعَهُ اللهُ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللهُ [229] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾ

64[b]

---

[226] (İ. Münâvî, İ. Gazâlî.) ”Töhmete sebep olacak yerlerden sakının.”

[227] (Müslim, Salât, 185.) “Namaz kıldırdığınızda onu hafifleştirin. Çünkü onların arasında zayıf hasta ve yaşlılar vardır.”

[228] (Buhârî, Ezân, 62.) “Bir adamın namazı uzun kıldırıp hutbeyi kısa kesmesi dini iyi bildiğini gösterir. Öyleyse hutbeyi kısa tutun.”

[229] (Beyhakî, Şuabu’l-Îmân, X, 455.) “Tevazu sahibini Allah yükseltir; kibir sahibini de alçaltır.”

t-tāsiʿa ʿaşera [اَلْعَبْدُ اِذَا تَعَظَّمَ وَعَدَّ اَطْوَارَهُ نَهَّضَهُ اللهُ اِلَى الْاَرْضِ] Ḳaçan ʿabd teʿaẓẓum ve tekebbür idüp eṭvārını ʿadd itse Allāhu teʿālā anı arża indirür yaʿnī maḳām-ı ʿizzetden maḳam-ı meẕellete indürüp ḳadrini alçaḳ ider. Tefaʿʿül vezninde taʿaẓẓum tekebbür maʿnāsınadur. Aḳvāl vezninde eṭvār ṭavruñ cemʿidür. Fetḥile ṭavr miḳdār maʿnāsınadur. Nehażа dirler ünzile maʿnāsına. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı ekābirüñ [هركه چون دولتى بدست آرد با خلايق نكيزد اغازد باذكيرد خدا ازو دولت پس زجاهش بچاه اندازد][230] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ʿişrūn [اِيَّاكُمْ وَنَوْمَةُ الْغَدَاةِ فَاِنَّهَا مُبْخِرَةٌ مُجْفِرَةٌ] Ḥaẕer eyleñ vaḳt-i ġadātda nevmden. Zīrā ol vaḳtde nevm, aġız ḳoẖusunu iḥdās̱ idicidür.

65ª

Ve cimāʿdan ḳaṭʿ idicidür. Ṣalāt vezninde ġadāt, ṣalāt-i fecr ile ṭulūʿ-i şems beyninde olan vaḳtdür. Fetḥateyn ile [baẖar femde] ve ġayrde netndür yaʿnī bed-rāyiḥadür. Encerahū eʾş-şeyʾ dirler ḳaçan ol şeyʾ bir kimesnede müncir iḥdās̱ itse. Bu münciratün bundan ṣīġa-i fāʿildür. Żammeteynile cüfūr faḥlüñ żarūretden inḳīṭāʿıdur. İcfār cimāʿdan ḳatʿ itmekdür. Mücfiratün bundan ṣīġa-i fāʿildür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾl-ʿişrūn [كِذْبُ بِكْرٍ وَبُخْلُ تَمِيمٍ] Ḳabīle-i Bekrüñ kiẕbi ve Ḳabīle-i Temīmüñ buẖli maʿrūflar ve meẕmūmlardur. Bu ikisinden ictināb idüñ. Zīrā her kimesne ki Ḳabīle-i Bekrüñ dürūġını ve Ḳabīle-i Temīmüñ buẖlini kendüye ʿādet eyleye ol kimesne ẖalḳ içinde bed-nām olmaḳda ġāyete ve nā-kes olmaḳda nihāyete bülūġ ider. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Kitāb-ı*

65ᵇ

*Şihāb*da آفَةُ الْحَدِيثِ الْكَذِبُ [231] ve daḫı خَصْلَتَانِ لَا يَجْتَمِعانِ فِي مُؤمِنٍ البُخْلُ وسُوءُ الخُلُقِ [232] ḥadīs̱i. Żammile buẖl keremüñ żıddıdur. Bu kelime beyneʾl-ʿArab ḍurūb-ı ems̱āldendür.

[230] " Her ikim iyi talih elde ederse ve Allah'ın kullarına iyi davranmazsa, Allah o talihi geri alır ve onu makamdan kuyuya atar."
[231] (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VI, 358.) "Sözün afeti yalandır."
[232] (Ebû Nuaym, Hilyatü'l-Evliyâ, II, 258.) "İki haslet vardır ki müminde bir araya gelmez: Cimrilik ve kötü ahlak."

Ġayetde keẕẕāb ve nihāyetde baḫīl olan kimesneler ḥaḳḳında müstaʿmeldür. Zīrā bu iki ḳabīle beyneʾl-ʿArab ẕikr olan iki ḫaṣlet-i ẕemīme ile mevṣūflardur.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾl-ʿişrūn [لا حِلْمَ اَحَبَّ اِلى اللهِ مِنْ حِلْمِ اِمَامٍ عَادِلٍ وَرِفْقِهِ وَلا جَهْلَ اَبْغَضَ اِلَى اللهِ مِنْ جِهْلِ اِمَامٍ جَاءِرٍ وَ خُرْقِهِ] Allāhu teʿālā ḥażretine ʿadl idici sulṭān ḥilminden ve rıfḳından ziyāde sevgilü ḥilm ve rıfḳ yoḳdur. Ve cevr idici sulṭān cehlinden ve ḥurḳından ziyāde mebġūż cehl ve ḥurḳ yoḳdur. Zīrā sulṭān cümle nāsa merciʿ olmışdur. Eger ḥilmi

66[a]

ve eger cehli ḫalḳa teʾs̱īr-i tām ile es̱īr ider. İmāmdan murād, sulṭāndur. Kesrile rıfḳ ʿunfuñ żıddıdur. Fetḥile cevr ẓulmdür ve ṭarīḳ-ı müstaḳīmden çıkup bāṭıla meyl itmekdür. Cāyir bundan ṣīġa-i fāʿildür. Żammile ve żammeteynile ḫurḳ rıfḳuñ żıddıdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl hażretinden مَا كَانَ الرِّفْقُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إلاَّ زَانَهُ، ولاَ كَانَ الْخُرْقُ فِي شَيْءٍ قَطُّ إلاَّ شَانَهُ[233] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾl-ʿişrūn [مَا وَلِيَ اَحَدٌ اِلَّا حَامَ عَلَى قَرَابَتِهِ وَقَرَى فِي عَيْبَتِهِ] Hiçbir aḥad vālī olmadı illā ẕī-ḳarābeti ve ḫaṣmı üzerine dönüp reʿāyetlerinde mücedd oldı ve ẕātuna noḳṣān virür şeyʾi tetebbuʿ idüp andan perhīz ihtirāz etdürdi. Murād, ḳurbā müsteḥaḳ olıcak riʿāyetde ve terbiyetde ġayr üzerine taḳdīm ola dimekdür. Ḳurʾān-ı ʿazīmde يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ مَا أَنْفَقْتُمْ

66[b]

مِنْ خَيْرٍ فَلِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ[234] āyeti bu maʿnāyı müʾeyyiddür. Ḥāme ḥavmdan ṣīġa-i māżīdür. Fetḥile ḥavm, düz maʿnāsınadur. Ḳarāʾ cemʿ ve tetebbuʿ maʿnāsınadur. ʿAyb, ẕāta noḳsan virür şeydür.

---

[233] (Bezzâr, Müsned, XIII, 359.) "Rıfk bulunduğu işi güzelleştirir. Rıfkın olmaması ise o şeyi çirkinleştirir."
[234] (Bakara, 2/215.) "Sana (Allah yolunda) ne harcayacaklarını soruyorlar. De ki: Maldan harcadığınız şey, ebeveyn, yakınlar, yetimler, fakirler ve yolcular için olmalıdır. Şüphesiz Allah yapacağınız her hayrı bilir."

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾl-ʿişrūn [إِذَا رَاَيْتُمُ الْقَارِئَ يُحِبُّ الْاَغْنِيَاءَ فَهُوَ صَاحِبُ الدُّنْيَا] Ḳaçan siz ʿābid ve zāhid olan kimesneyi aġniyāya muḥabbet ider ve aġniyā ile muḫteliṭ olur görürseñüz ḥükm eyleñ ki ol kimesne ṣāḥib-i dünyādur. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl hażretinden المَرْءُ مَعَ مَنْ أَحَبَّ [235] ḥadīs̱i. Hemze ile ḳārīʾ nāsik ve müteʿabbid maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾl-ʿişrūn [إِذَا رَاَيْتُمُوهُ يَلْزَمُ السُّلْطَانَ مِنْ غَيْرِ ضَرُورَةٍ فَهُوَ لِصٌّ] Ḳaçan siz ṣulaḥādan birini żarūretsiz sulṭāna mülāzemet ider

67[a]

görürseñüz ol kimesne ṭarīḳatda ḫāyindür diyü ḥükm idüñ yaʿnī maṣlaḥat-ı dīniyyesi olmadan ṣāliḥ veʿābid olan kimesne sulṭāna ḳarīn ve aʿvānı ile hem-nişīn olıcaḳ ol kimesne ʿābid ve ṣādıḳ olmaz. Belki ṣūret uġrısı olur. Müs̱ellesetün lis̱ṣun sārik maʿnāsınadur. Bu maʿnāya ḳarībdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden مَنِ اقْتَرَبَ مِنْ أَبْوَابِ السُّلْطَانِ افْتُتِنَ [236] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs-sādise veʾl-ʿişrūn [لا تُكْرِهُوا فَتَيَاتِكُمْ عَلَى الرَّجُلِ الْقَبِيحِ فَاِنَّهُنَّ يُحِبِّينَ مَا تُحِبُّونَ] Recül-i ḳabīḥ üzerine feteyātuñuza ikrāh itmeñ. Zīrā anlar sizüñ sevdi[gü]ñüz severler. Yaʿnī ḳızlarıñuzı ḫalḳan ve ḫulḳan ḳabīḥ olan kimesneye tezevvüc itmeñ. Zīrā anlaruñ ṭabīʿatları daḫı her vechile aḥsene māʾiledür. Zişt olıcaḳ beynlerinde muvāfaḳat

67[b]

ve muṭābaḳat olmayup fesāda yetişdürür. Feteḥātile feteyāt fetātuñ cemʿidür. Fetḥile fetāt şābe maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾl-ʿişrūn [فَلَمَّا اَدْبَرَ شَيْءٌ فَاَقْبَلَ] Ḳalīl oldı şol şey ki idbār itdükden ṣoñra iḳbāl ide. Öyle olıcaḳ müʾmine lāyıḳ olan budur ki kendüye iʿṭā olunan niʿmeti egerçi ḳalīl ise de ġanīmet bilüp Vācibe şükr eyleye tā ki ol şükr eylemek sebebiyle

235 (Buhârî, Edeb, 96.) "Kişi sevdiğiyle beraberdir."
236 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 222.) "Sultanın kapısına yakın olan sapmıştır."

kendüden zāyile olmayup bāḳiye ola. Belki بعد الشكر ولئن شكرتم لازيدنكم [237] mūcebince daḫı ziyāde ola. Bu kelimeden murād, şükre tergībdür. Bu maʿnāya işāretdür *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl hażretinden الطَّاعِمُ الشَّاكِرُ لَهُ مِثْلُ أَجْرِ الصَّائِمِ الصَّابِرِ [238] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve'l-ʿişrūn [رَحِمَ اللهُ اِمْرءًا اهدى]

68[a]

[اِلَيْنَا مَسَاوِيًا] Allāh raḥmet eylesün şol kimesneye ki bizüm ġıybetümüz bize yetişdürüp bizi ġıybetümüze vāḳıf eyleye tā ki taḥvīl-i efʿāl ve tebdīl-i aḫlāḳ ile ḫalḳ arasında pesendīde olavuz. Kesrile ihdā ʿaṭıyye göndermekdür. Maʿālī vezninde mesāvī ʿayblar ve yaramazluḳlardur.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l-ʿişrūn [اَللَّهُمَّ اَصْلِحْ بَيْنَ نِسَائِنَا وَعَادِ بَيْنَ اِمَائِنَا] Yā Allāh! Menkūḥalarımız beyninde ṣalāḥ ve dostluḳ īḳāʿ eyle tā ki ḥaḳḳ-ı zevciyyete ḫalel gelmeye ve cāriyelerimiz beyninde muḫālefet ve düşmenlik īḳāʿ eyle tā ki biri birine düşmen olup beynlerinde muvāfaḳat olmak ile her birisi mevlālarına ḫıẕmeti ziyāde taḳarrüb içün biri birine nisbet [ziyāde] idüp mevlālarını rāżī ideler. Ve daḫı mevlāları żararından emīn ola ammā aḥrārda żarar

68[b]

mefḳūddur. Pes ol ecilden beynlerinde muvāfaḳat maḳbūldür. Aṣlih ifʿāl bābından emr-i ḥāżırdur. ʿĀdi müfāʿale bābından emr-i ḥāżırdur. Aṣlında yā ile ʿādī idi yā sāḳıṭ olup ʿādi dinilmişdür. İmā', emenüñ cemʿidür. Fetḥile eme cāriyedür.

El-kelimetü'ṡ-ṡelāṡūn [أَعْقَلُ النَّاسِ اَغْدَرُهُمْ لِلنَّاسِ] Nāsuñ ziyāde ʿāḳili nās içün ziyāde ġadr idendür yaʿnī nāsuñ kendü ḥaḳḳında ḳuṣūrın maʿẕūr ṭutup anlara intiḳām itmeyendür.

237 (İbrâhim 14/7.) "Rabbiniz: Şükrederseniz andolsun ki size karşılığına artıracağım nankörlük ederseniz bilin ki azabım çok çetin diye bildirmişti."
238 (İbn Mâce, Siyâm, 55.) "Yemek yiyip şükredenin sevabı oruç tutup sabredenin sevabı gibidir."

Bu maʿnāya münāsibdür Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ [239] āyeti ve daḫı *Kitāb-ı Şihāb*da Resūl hażretinden مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ عَلَى إِنْفَاذِهِ مَلَأَهُ اللَّهُ أَمْنًا وَإِيمَانًا [240] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾl ḥādiye veʾs̱-s̱elās̱ūn [لا تُؤَخِّرُ عَمضل يَوْمِكَ اِلَى غَدِكَ] Bugün lāzım olan ʿamel-i ḫayrı

69[a]

yarın iderüm diyü teʾḫīr itme. Murād, iḳāmet-i ḫayrāt ve ifāżā-i ḥasenātda taʿcīl itmekle emrdür ve teʾḫīrden nehydür. Zīrā cāʾizdür ki ḥuṣūline māniʿ ve ʿāyiḳ ẓāhir ola. Bu maʿnāya münāsibdür beyneʾn-nās maʿrūf ve kütübde mesṭūr olan عَجِّلُوا بِالصَّلاةِ قَبْلَ الْفَوْتِ، تُوبُوا الى بارئكم مِنْ قَبْلِ اَنْ تَمُوتُوا وَعَجِّلُوا بِالتَّوْبَةِ قَبْلَ الْمَوْتِ [241] ḥadīs̱i ve daḫı *Kitāb-ı Şihābda* وَبَادِرُوا بِالاَعْمَالِ الزَّكِيَّةِ قَبْلَ اَنْ تَشْغُلُوا [242] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾs̱-s̱elās̱ūn [مَنْ لَمْ يَعْرِفِ الشَّرُّ يَقَعٌ فِيهِ] Şerri bilmeyen kimesne şerre vāḳiʿ olur. Murād, insāna lāzım budur ki, şerrile ḫayrı farḳ idüp kendüye nāfiʿ ve żārrı bile tā ki dāyim ziyān ve bend-i noḳṣāna düşmeye. Buña münāsibdür baʿż-ı küberānuñ [هركه اوبد و نيك نشاسند بيم باشدكه

69[b]

دربدى افتد] [243] ḳavli.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālise veʾs̱-s̱elās̱ūn [اَبَتِ الدَّنَانِيرُ اِلَّا اَنْ تَبْرَزَ اَعْنَاقُهَا] Denānīr ibā itdi illā aʿnāḳı ẓāhir olmaḳdan ibā itmedi. Murād, buḫlden ve ketmden nehydür. Zīrā zer, pinhān olmaz her ne çile iderseñ elbette kendüyi gösterür. Öyle olıcaḳ vācib ve lāzım olan ṣadaḳātı ketm itmeyüp maḥalline ṣarf itmekde ihtimām eylemek gerekdür. Ebet kerihet

[239] (Âli İmrân, 3/134.) " O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."
[240] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 269.) "Kim öfkelenir de muktedir olduğu halde öfkesine sahip olursa Allah onun kalbini emniyet ve iman ile doldurur."
[241] (Sağânî, Mevzûât, I, 37.) "Vakti geçmeden önce namaz kılmada; ölüm gelmeden önce tövbe etmede acele edin."
[242] Hadis-i Şerif: "Ölüm gelmeden önce sizi yaratana tövbe edin ve meşguliyet gelmeden önce salih amellere gayret edin."
[243] "Kötülüğü ve iyiliği bilmeyen kimse korkulur ki kötülüğe düşe."

maʿnāsınadur. Denānīr dīnāruñ cemʿidür. Kesrile dīnār ẕehebden mażrūb olana dirler. Bürūz ẓuhūr maʿnāsınadur teberrüz bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Aʿnāḳ ʿunḳuñ cemʿidür, ʿunḳ boyundur. Bürūz-ı aʿnāḳ ile murād, bi-ṭarīḳi'l-istiʿāre kemāl-i ẓuhūrdur.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve's-selāsūn [اِتَّقُوا شَرَّ مَنْ يَبْغُضُهُمْ قُلُوبُكُمْ] Ḳorḳuñ

70[a]

şol kimesnelerüñ şerrinden ki ḳulūbuñuz anlara buġż itmişdür. Murād, herkes ile mücālese itmek olmaz belki dost bildügüñ kimesnenüñ meclisine varup anuñla mücālese ve muḫālaṭa idüp düşmen bildügüñ kimesnenüñ meclisinden ve iḫṭilātından iḥtirāz eylemek lāzımdur, tā ki şerrinden emīn olasun dimekdür.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve's-selāsūn [اَشْقَى الْوُلاةِ مَنْ شَقِيتَ بِهِ رَعِيَّتُهُ] Vālī olanlaruñ ziyāde şaḳīsi raʿiyyeti anuñ sebebiyle şaḳī olandur. Murād, vālīnüñ yaramazı şol vālīdür ki anuñ beyhūde efʿāli ve nā-sütūde eşġāli sebebiyle raʿiyyet maṣāliḥ-i dīniyyeye yetişmeyüp ḫüsrān üzere olup bed-baḫt olalar dimekdür. Şeḳāvet bed-baḫtlıḳdur ve yaramazlıḳdur.

70[b]

Eşḳā bundan ṣīġa-i tafḍīldür. Şaḳīyte ṣīġa-i māżīdür.

El-kelimetü's-sādise ve's-selāsūn [اِذَا اَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ وَاِذَا اَقَمْتَ فَاَجْذِلْ] Ḳaçan eẕān oḳıyasun medd idüp āheste eyle ve ḳaçan iḳāmet idesin medd itmeyüp sürʿat eyle. Eẕẕene teʾẕīnen dirler iʿlāmı çoḳ itdi maʿnāsına. Bundan medd-i ṣavta delālet vardur. Feteressel rıfḳ it dimekdür. Ceẕelehū dirler esriʿa maʿnāsına. İcẕel bundan ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur; dördünci bābdandur. Mevżıʿeynde emr-i nedb içündür. Kütüb-i fıḳhda ḫāṣṣaten

Hidāye[244] de [ويترسل في الاذان ويحدر في الاقامة لقوله عليه السلام "يَا بِلَالُ، إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ"] [245]dinilmişdür. Eẕān ve iḳāmet ṣalāt-ı ḫamse ve cumʿa içün

71[a]

sünnetdür. Eẕān ve iḳāmetüñ ṣıfatı semādan taʿlīm içün nāzil olan melegüñ taʿlīmiyledür. Taʿlīminde teressül ve ḥadr naḳl olunmışdur. Aña bināʾendür ki teressül ve ḥadr müsteḥabdur. Ḥattā ikisinde bile teressül veyā ḥadr veyā eḥadühümāda teressül ve āḫarda ḥadr itse cāʾizdür. Zīrā maḳṣūd iʿlāmdur. Be-her-hāl iʿlām ḥāṣıl olur. Ḥānuñ fetḥi dāluñ sükūnıyla ḥadr ʿacele maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾs-s̱elās̱ūn [اِمْرَانِ لا يَنْفَكَّانَ مِنَ الْكِذْبِ كَثْرَةُ الْمَوَاعِيدِ وَشِدَّةُ الْاِعْتِذَارِ] İki emr kiẕbden münfekk olmaz: Biri çoḳ vaʿd itmek ve biri ziyāde ʿöẕr itmekdür. Murād, kes̱ret-i vaʿdden ve ʿöẕr itmekde mübālaġadan menʿdür. Zīrā bu ikisi ḫulf ve ġayr-ı vāḳiʿ mübālaġa itmekle maẓanne-i kizbdür.

El-kelimetüʾs̱-s̱āmine veʾs̱-s̱elās̱ūn [مُرْ ذَوِي الْقَرَبَاتِ]

71[b]

[يَتَزَاوَرُوا وَلا يَتَجَاوَروا] Ḳarābet ṣāḥiblerine ziyāretle emr eyle tā ki biri birin ziyaret ideler. Ammā mücāvir olmayalar. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Kitab-ı Şihāb*da Resūl hażretinden زُرْ غِبًّا تَزْدَدَ حُبًّا[246] ḥadīs̱i. Maʿnāsı haftada bir kerre ziyāret eyle; böyle idicek ḥubbı ziyāde idersin dimekdür. Kesrile ve teşdīd ile ġıbb saḳī ibilde müstaʿmel olsa bir gün ṣuvarup bir gün ṣuvarmamaḳdur ve ḥummāda müstaʿmel olsa bir gün ṭutup bir gün ṭutmamaḳdur. Ammā ziyāretde müstaʿmel olıcaḳ haftada bir kerre ziyāret murād olunur. Ḥadīs̱-i Şerīfde daḫı murād budur. Ve buña münāsibdür küberā-i selefüñ [كثرة

[244] Hanefî fıkhının büyüklerinden Burhaneddin el-Mergînânî (ö.1197) nin, Hanefî fıkhının temel kitaplarından sayılan eseri. Bkz. DİA. "el-Hidâye" c.17, s.471-473.
[245] (Tirmizî, Salât, 143.) " Ya Bilal! Ezan okuduğun zaman yavaş yavaş; kamet getirirken ise seri seri oku."
[246] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 366.) "Zaman zaman ziyaret et ki sevgin artsın."

المشاهدة قلة الحرمة] didükleri. Żammile mür, emera ye᾿mürüden ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. İʿlāli kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. Fetḥile

72[a]

ḳarābāt ḳarābetüñ cemʿidür. Ḳarābet nesebde yaḳınlıḳdur. Tefāʿül vezninde tezāvür biri birin ziyāret itmekdür. Yetezāveru bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Cevāb-ı emr olmaḳ üzere meczūmdur. Tecāvür biri birine cār olmaḳdur yaʿnī biri birinüñ yanında eglenmekdür. Lā yetecāverū bundan ṣīġa-i nefy-i istiḳbāldür. Cevāb-ı emr olmaḳ üzere meczūmdur.

El-kelimetü᾿t-tāsiʿa ve᾿s̱-s̱elās̱ūn [اِبْتَغُوا الرِّزْقَ مِنْ خَبَايَا الْأَرْضِ] Dāḫil-i arżdan rızḳ ṭaleb idüñ. Murād, sā᾿ir ṣanāyiʿden zirāʿatı tercīḥdür ve zirāʿatle emrdür. Zīrā zirāʿat Ebu᾿l-beşer Ḥażret-i Ādem ʿaleyhisselāmuñ ṣanʿatıdur. Ḫabāyā ḫabyenüñ cemʿidür. Ḫafā vezninde ḫabā gizlü mestūr nesneye dirler. Murād, toḫumdur. Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur *Kitab-ı Şihāb*da Resūl hażretinden الْتَمِسُوا الرِّزْقَ فِي خَبَايَا الْأَرْضِ [247] ḥadīs̱i.

El-kelimetü᾿l-erbaʿūn

72[b]

[إِيَّاكُمْ وَلَعْنَ الْأَرْضِ] Haẕer eyleñ arża laʿnet itmeden. Zīrā arż ṭāʿat-i Ḥaḳḳ ve erzāḳ-ı ḫalḳ içün taʿyīn olunmış mevżiʿdür. Ve insānuñ aṣlı ve āḫir merciʿidür. Bu kelimeden murād, arż, ẕāt-ı berekāt ve ümmehāt-ı mevcūdāt oldıġıçün insān arża şetmden ve taḥḳīrden menʿdür. Bunuñ birle Ḳur᾿ān-ı ʿaẓīmde إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ [248] dinilmişdür. Öyle olıcaḳ arżda ziyāde şeref ve ʿizzet muḳarrerdür. Ḳatʿā laʿn cā᾿iz degüldür.

[247] (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, II, 440.) " Yerin derinliklerinde rızkı arayın."
[248] (A'râf, 7/128.) "Musa kavmine dedi ki: "Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz ki yeryüzü Allah'ındır. Kullarından dilediğini ona varis kılar. Sonuç (Allah'tan korkup günahtan) sakınanlarındır."

El-kelimetü᾽l-ḥādiye ve᾽l erbaʿūn [عَلَيْكَ بِإِخْوَانِ الصِّدْقِ تَعْشِ فِي اَكْنَافِهِمْ فَاِنَّهُمْ زِينَةٌ فِي الرِّخَاءِ وَعُدَّةٌ فِي الْبَلَاءِ] Ṣādıḳ muṣāḥibi kendüñe lāzım eyle tā ki anlaruñ ḥırzında ʿayş idesin. Zīrā ol iḫvān ṣıdḳ-ı siʿat-ı ʿayş zamānında zīnetdür. Ve zamān-ı belāda yaraḳdur. Seni nevāyib-i

73[a]

dehrden ḥıfẓda muʿāvenet iderler. Murād, ṣaḥīḥ ve ṣādıḳ dostı eks̱āra terġībdür. Zīrā ṣīġa-i cemʿ ile iḫvānü᾽ṣ-ṣıdḳ dinilmişdür. ʿAleyke esmā-i efʿāldendür, ilzem maʿnāsınadur. Kesrile ve żammile iḫvān aḫuñ cemʿidür. Fetḥile aḫ nesebden ḳardaşdur, muṣāḥib maʿnāsına daḫı gelür. Bu maḥalde murād bu maʿnādur. Taʿşi tahannī maʿnāsınadur. Eknāf kenefüñ cemʿidür. Fetḥateyn ile kenef ḥaẕer maʿnāsınadur. Fetḥile ve meddile reḫā᾽ saʿt-i ʿayş ve ḥüsn-i ḥāldür. Żammile ve teşdīdile ʿudde ḥavādis̱-i dehr içün yaraḳlanup iʿdād olunan şey᾽dür.

El-kelimetü᾽s̱-s̱āniye ve᾽l erbaʿūn [عَلَيْكَ بِالصِّدْقِ وَاِنْ قَتَلَكَ الصِّدْقُ] Ṣıdḳı kendüñe lāzım ḳıl; egerçi ṣıdḳ seni ḳatl iderse de. Murād, ḫiṭāb-ı ʿām ṭarīḳıyla herkese şerʿa müteʿallıḳ umūrda

73[b]

ṣıdḳa mülāzemetle emrdür; egerçi ol ṣıdḳ ḳatle sebeb olursa da. Zīrā kiẕb cemīʿ-i edyānda ḥarāmdur. Ammā fī᾽l-cümle suḳūṭı muḥtemel olup mülcī ile ruḫṣat olunan umūrdandur. Lākin ʿazīmetle ʿamel idüp kiẕbden ḥaẕer itse de ḳatl olunursa şehīd olur. Anuñçün [وان قتلك الصدق] dinilmişdür. Tafṣīli, kütüb-i uṣūldedür.

El-kelimetü᾽s̱-s̱ālis̱e ve᾽l erbaʿūn [لَوْ كُنْتُ تَاجِرًا مَا اَخْتَرْتُ عَلى الْعِطْرِانْ فَاتَنِى رِبْحُهُ لَمْ يَفتني رِيحُهُ] Eger ben tācir olsam metāʿımı ʿıtr iderdüm. ʿIṭr üzerine āḫar şey iḫtiyār itmezdim. Zīrā bu ʿıṭruñ ribḥi beni fevt iderse rīḥ-i ṭayyibesi fevt itmez yaʿnī ʿıṭruñ beyʿinde ribḥ ṭarīḳıyla fāyide olmazsa bari demāġum

74[a]

rāyiḥa-yı ṭayyibe ile muʿattar olduġı ʿayn-ı fāyidedür. Tācir beyʿ ve şirā iden kimesnedür. Keṣrile ʿıṭr ṭayyibdür; cemʿi ʿuṭūr gelür. Bāyiʿine ʿaṭṭār dinilür. Kesrile ve keṣreteynle ribḥin metāʿ, beyʿ olunduġı zamānda sermāyeden ziyāde alınan şeyʾüñ ismidür. Kesrile ribḥ maʿrūfdur. ʿĀḳil olan kimesneye ribḥ-i rīḥi fevt eylemek münāsib olmaduġı ecilden [ان فاتني ريحه لم يفتني ريحه] dinilmişdür. Kütüb-i fıḳhda [اذا فاتك الصلوة] gibidür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾl erbaʿūn [اَقْلِلْ مِنَ الدَّيْنِ تَعْشِ حُرًّا] Deyni ḳalīl ḳıl tā ki muḫtār olduġuñ ḥālde veyā endīşeden āzād olduġuñ hālde ʿayş idesin. Medyūn menzile-i ʿabdde ḳılınup ḳuyūd-ı deynden ʿārī olmaḳ sebebiyle ḥürre teşbīh

74[b]

olınup taʿiş ḥurran dinilmişdür. Eḳalle dirler caʿalehū ḳalīlen maʿnāsına. Uḳlul bundan ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. Fetḥile ve sükūn-ı yā ile deyn müʾeccelen ẕimmetinde s̱ābit olan şeydür yaʿnī borçdur. Bu taḳdīr üzere ḳarża şāmil olmaz ve gāh olur. Muṭlaḳā ẕimmetinde s̱ābit olan şeyʾe ıṭlāḳ olınup farżda şāmil olur. Bu maḥalde murād bu maʿnādur. Taʿiş cevāb-ı emr olmaḳ üzere meczūmdur. Żammile ḥürr ḫilāf-ı ʿabddur. Muḫtār maʿnāsına da gelür. Bu kelimeye muṭābıḳdur *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden وَأَقِلَّ مِنَ الدَّيْنِ تَعِشْ حُرًّا [249] ḥadīs̱i. Bu kelimeye münāsibdür Resūl hażretinden الدَّيْنُ شَيْنُ الدِّينِ [250] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾl erbaʿūn [اَقْلِلْ مِنَ الذُّنُوبِ يَهُنْ عَلَيْكَ الْمَوْتُ] Günāhlardan kendüñi pāk eyle tā ki hevl-i mevt senüñ

75[a]

[249] (Beyhakî, Şuabu'l-Îmân, VII, 385.) "Borcunu azalt ki hür yaşayasın."
[250] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 53.) "Borç dinin kusurudur."

üzeriñe āsān olup sekerāt-ı mevtden emīn olasun. Bu kelimeye muṭābıḳdur *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl haẓretinden أَقِلَّ مِنَ الذُّنُوبِ يَهُنْ عَلَيْكَ الْمَوْتُ [251] ḥadīs̱i. Yehinü aṣlında yehūnü idi. Cevāb-ı emr olmaḳ üzere vāv sāḳıt olup yehinü dinilmişdür.

El-kelimetü's-sādise ve'l erbaʿūn [أُنْظُرْ فِي اَيِّ نِصَابٍ تَضَعُ وَلَدَكَ فَاِنَّ الْعِرْقَ دَسَّاسٌ] Veledüñ ḳanḳı aṣlda vażʿ idersin naẓar eyle. Zīrā ṭamar kendüye çekicidür. Murād, nuṭfeyi her maḥall-i ḥars̱e vażʿ itmek olmaz. Zīrā veled vālide ṭamarına tābiʿdür. Vālide efʿālde ve aʿmālde ve ḫulḳda nice ise veled daḫı ancılayın olur. Pes kişinüñ ḫatunı aṣīl-zāde olmaḳ lāzımdur. Aña göre tedārük idüp bu bābda muḥkem diḳkat itmek gerekdür tā [ki] veled [necīb] ola

75[b]

dimekdür. Naẓar kelime-i fī ile müstaʿmel olıcaḳ te'emmül ve tefekkür maʿnāsına olur. Kesrile nıṣāb aṣl maʿnāsınadur, murād, zevcedür. Kesrile ʿırḳ ṭamardur. Dessās çekici dimekdür.

El-kelimetü's-sābiʿa ve'l erbaʿūn [اَيَّمَا وَالٍ ظَلَمَ اَحَدًا ظُلامَةً فَرُفِعَتْ اِلَيَّ فَلَمْ أُغَيِّرُهَا فَانَا ظَلَمْتُهُ] Her ḳanḳı vālī ki bir aḥada ẓallāme ile ẓulm itdi daḫı ol ẓallāme baña refʿ olundı, yaʿnī ben ol ẓulme vāḳıf oldum, daḫı taʿbīr idüp refʿ itdüm. Taḥḳīḳ ben o ẓulmi mürtekib ve ol is̱mi muḥteḳib olmış olurum. Vālin ḳāḍin gibidür. Yā sāḳıt olmışdur, ṣāḥib-i taṣarruf dimekdür. S̱ülāme vezninde ẓulāme recül taẓallum itdügi yaʿnī ẓulm [ü ġadr] idüp iẓhār itdügi şey'dür. Ḥażret-i ʿÖmer bu kelimeyi zamān-ı ḫilāfetlerinde buyurmışlardur. Murād, selāṭīn

76[a]

ve ümerā bir ẓulme vāḳıf olup taġyīrde ḳādir iken ol ẓulmi taġyīr ve defʿ itmeseler taḥḳīḳ ol ẓulm iden kimesne ne ḳadar is̱me mürteḳib oldı ise defʿine ḳādir iken bilüp defʿ itmeyen anuñla is̱mde berāber olur dimekdür. Ve ẓulm ʿindallāh ziyāde münker

[251] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 370.) "Günahlarını azalt ki ölümün kolay olsun."

olduğıçündür ki *Ṣaḥīḥayn*da ve *Şihābü'l-Aḫbār*da Peyġamber ḥażretinden الظُّلْمُ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ القِيَامَةِ [252] diyü rivāyet olunmışdur. Ve Sūre-i Hūdda وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا مُصْلِحُونَ [253] āyetinüñ tefsīrinde Ḳāḍī Beyżāvī de [الكلك يبقى مع الكفر ولا يبقى مع الظلم] dimişdür. Maʿnāsı salṭanat küfrile bāḳī olur eger ʿadl ider [ise] ẓulmile bāḳī olmaz dimekdür.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'l erbaʿūn [مَنْ يَنْصِفُ النَّاسَ مِنْ نَفْسِهِ يُعْطَى الظَّفَرُفِي اَمْرِهِ] Nāsa

76[b]

kendü nefsinden yaʿnī ṭavʿan ʿadl eyleyen kimesne cemīʿ-i umūrında ẓafer iʿṭā olunur. Yaʿnī maṭālibine ẓafer bulup cemīʿ-i murādına yetişür. Min nefsihī dimek ʿadl anuñ muḳteżā-yı ṭabʿı olup ġayrdan ikrāh ve cebrile olmaya dimekdür. Bāb-ı ṣaniʿden naṣafehū yenṣıfuhū dirler ʿadlehū yaʿdiluhū maʿnāsına. Fetḥateyn ile ẓafer ġalebe maʿnāsınadur.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l erbaʿūn [اَلطَّمَعُ فَقْرٌ وَالْيَأسُ غِنًى] Ṭamaʿ, ʿayn-ı faḳrdur ve ye's ʿayn-ı ġınādur. Faḳr, ihtiyāc maʿnāsınadur. الْفَقْرُ سَوَادُ الْوَجْهَيْنِ فِي الدَّارَيْنِ [254] ḥadīṣinde faḳr iḥtiyāc maʿnāsına olduġı gibi cümle-i ūlāyı mü'eyyiddür مَنْ طَمَعَ ذَلَّ [255] ḥadīṣi. Ve cümle-i ṣāniyeyi mü'eyyiddür *Şihābü'l-Aḫbār*da الْغِنَى الْيَأْسُ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ [256] ḥadīṣi. Ve mecmūʿ-ı

77[a]

cümleteyne münāsibdür İmām Şāfiʿī[257]nüñ [الا يا نفس ان بقوت فانت عزيزة ابدا غنية دعي عنك المطامع والاماني فكم امنية جلت منية] ḳavli. Bu kelimeden murād, nāsı ṭamaʿdan menʿ ve ṭamaʿı ẕemmdür ve ḫalḳdan ümīdi kesüp Ḫālıḳa müteveccih olup murādı andan ṭaleb itmege ḥaṣṣ ve terġībdür. Fetḥateyn ile ṭamaʿ ḥırs maʿnāsınadur. Ferraḥa bābından

---

252 (Buhârî, Mezâlim, 8.) "Zulüm, kıyamet günü (sahibinin) karanlığıdır."
253 (Hûd, 11/117.) "Halkı iyi olduğu halde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helak etmez."
254 (Fettânî, Tezkiretü'l-Mevzûât, I, 178.) "Fakirlik iki cihanda da yüz karasıdır."
255 Hadis-i Şerif: "Tamah eden zelil olur."
256 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 146.) "Zenginlik, kişinin insanların elinden beklentisi olmamasıdır."
257 Muhammed b. İdris b. Abbas İmam-ı Şafi'i (ö. 820) Büyük İslam alimi ve Şafi Mezhebi'nin kurucusudur. Bkz. DİA. "Şâfiî", c.38., s.222-223

ṭammaʿa fīhi ṭamʿan ve ṭammāʿiyetün dirler ḥırṣun ʿaleyh maʿnāsına. Fetḥile ve hemze ile ye'ʾs recānuñ żıddıdur ve ḳaṭʿ-ı emeldür.

El-kelimetüʾl-ḫamsūn [فِي الْعُزْلَةِ رِحْلَةٌ عَنْ خَلِيطِ السُّوءِ] Nāsdan ʿuzlet idüp ayrılmaḳda yaramaz şerīkden rıḥlet ve müfāraḳat vardur. Ve bu kelimede ʿuzlet üzerine tercīḥ olunmışdur. Zīrā kelām-ı ehl-i ḥükm olmayup ḳarn-ı s̱ānīye ve baʿdında olan ḳurūn ehline

77[b]

naẓardur. Żammile ʿuzlet iʿtizāl maʿnāsına ayrılmakdur. Kesrile rıḥlet irtiḥāl maʿnāsına müfāraḳatdur. Ḫalīṭ şerīk maʿnāsınadur. Żammile ve fetḥile sūʾ mekrūh ve yaramaz nesnedür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنَ الْجَلِيسِ السُّوءِ، وَالْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ [258] ḥadīs̱i. Buña münāsibdür Ebī Yezīd-i Besṭāmī[259]nüñ [راحتي يا اخوتي في وحدتي وبلائي كله من رفقتي كلما عاشرت قوما مدة نقضوا عهدي وخانوا صحبتي ما اعتزال عنهم من ملل بل وجدت العزلى في عزلتي] [ḳavli].

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾl-ḫamsūn [لا تَظُنَّنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِنْ مُسْلِمٍ شَرًّا وَاَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْخَيْرِ مَحْمِلًا] Elbette müslimden ḫāric olan kelimeyi şer ẓann itme. Ol kelimeyi ḫayr üzerine ḥaml itme ki ṣāliḥ bulduġıñ

78[a]

ḥālde. Min müslim de mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [من فم مسلم] dimekdür. Ve ente tecidü cümlesi lā teẓunenne fāʿilinden ḥāldür. Mīm-i evvelīnüñ fetḥi s̱āniyenüñ kesriyle maḥmil ḥaml maʿnāsınadur. Maṣdar-ı mīmīdür, merciʿ gibi. Cemʿi maḥāmil gelür. Fiʾl-ḫayri de fī ʿalā maʿnāsınadur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur küberā-i selefüñ [حمل المؤمن على الصالح] ḳavilleri.

---

258 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 237.) "Yalnızlık kötü arkadaştan hayırlıdır; iyi arkadaş da yalnızlıktan hayırlıdır."

259 Ebû Yezîd Tayfur b. İsa b. Sürûşân (ö. 848?) İlk büyük mutasavvıflardan ve büyük İslam alimi. Silsile-i Nakşibendiyye'nin altıncı halkası. Bkz. DİA. "Bâyezid-î Bistâmî", c.5, s.238-241

El-kelimetü'ṣ-ṣāniye ve'l-ḫamsūn [اَلْمُرُوَّةُ الظَّاهِرَةُ فِي الثِّيَابِ الطَّاهِرَةِ] Mür'üvvet-i ẓāhire ṣiyāb-ı ṭāhirdedür. Murād, zuhūr-ı mürüvvet ve vüfūr-ı fütüvvet aṣlı pāk olan kimesnelerde olur dimekdür. Bu taḳdīr üzere ṣiyāb-ı ṭāhire müşebbehün bih ẕikr olınup müşebbeh irādet olunmaḳ ṭarīḳıyla isti'āre ḳılınup ẓāhiri ve bāṭını pāk kimesneden 'ibāret olur. Żammeteynile mürüvvet ādemīlik ve

78[b]

insāniyyetdür. Kerüme bābından [مرؤ مرؤة] dirler ḳaçan ẕā-mür'üvvet olsa.

El-kelimetü'ṣ-ṣālise ve'l-ḫamsūn [لَوْ أُطِيقَ الْأَذَانُ مَعَ الْخِلَافَةِ لاذنت] Eger ḳuyūd-ı ḫilāfet ile muḳayyed iken eẕān oḳunmaġa ṭāḳatim olsa eẕān oḳurdım. Murād, bilā-kibr maṣāliḥ-i dīniyyenüñ cemī'sini itmām ve vücūda gelmesine iḳdām iderdüm. Lākin emr-i ḫilāfet ġāyetde ṣa'b ve nihāyetde müşkil emrdür. Ḥattā eẕān oḳumaḳdan sehl ve āsān kār olmaz aña da ḳādir degülüm dimekdür. Ve ba'ż-ı umūruñ fevtinden i'tiẕārdur.

El-kelimetü'r-rābi'a ve'l-ḫamsūn [اَلدَّيْنُ مَيْسِمُ الْكِرَام] Borç, kerīmler 'alāmetidür. Kesr-i mīmle mīsem daġdur. Deyn, bi-ṭarīḳi'l-isti'āre daġa teşbīh olınup mīsem tesmiye olunmışdur. Kesrile kirām kerīmüñ cem'idür ya'nī elbette ṣāḥib-i kerem olan kimesne keṣret-i

79[a]

'aṭā-y-ile deynden ḫālī olmaz. Deyn anuñ kerīm olmasuna 'alāmet-i ḳaviyyedür. Murād, seḫāyı medḥdür ve seḫāya terġībdür.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve'l-ḫamsūn [مَنْ يَعْمَلْ بِالْعَفْوِ فِيمَنْ هُوَ بَيْنَ ظَهْرَانَيْهِ يَأْتِيهِ الْعَافِيَةُ مِنْ فَوْقِهِ] Şol kimesne ki eli altında olanlara 'afvile mu'āmele eyleye, fevḳinden aña 'āfiyet gelür ya'nī anuñ üzerine semādan raḥmet nāzil olur. [بين ظهريهم وظهرانيهم واظهرهم] dinilür [بين وسطهم] ma'nāsına. Bu maḥalde murād, etrāfında olan müte'allıḳātdur. Anuñ taḥt-ı ḥimāyetinde olurlar. 'Āfiyet Allāhu te'ālānuñ 'abdden mekrūhı def' itmesidür.

El-kelimetü'ṣ-sādise ve'l-ḫamsūn [ضَعْ اَمْرَ اَخِيكَ عَلَى اَحْسَنِهِ حَتَّى يَجِيئَكَ مَا يَغْلِبْكَ مِنْهُ] Ḳarındaşunuñ emrini aḥsen üzerine vażʿ eyle yaʿnī senden bir emrüñ ḥuṣūlin iltimās itse mümkin

79[b]

oldukca itmāmına ḳasd eyle. Zīrā muḥtemeldür ki ol ḳarındaşuñdan saña ġālib olur şey' gelüp seni maġlūb eyleye yaʿnī sen de aña muḥtāc olup mürācaʿat eylersen ol daḫı senüñ emrüñe riʿāyet eyler. Bu kelime ḫalḳla ḥüsn-i muʿāmele ve hüsn-i zindegānīye tenbīhdür. Ḥattā taʿlīl içündür [اسلم حتى تدخل الجنة] gibi.

El-kelimetü's-sābiʿa ve'l-ḫamsūn [مَنْ كَتَمَ سِرّهُ كَانَ الْخِيَارُ بِيَدِهِ] Şol kimesne ki sırrın ketm ider iḫtiyār anuñ elindedür. Dilerse ḳatʿā kimesneye keşf itmez. Dilerse dostına keşf ider. Murād, düşmenden be-her-ḥāl ketm lāzımdur. Zīrā eger ketm itmezse maṭlūbına ẓafer bulmaz. Ammā dostına keşifde muḫayyerdür dimekdür. Ammā evlā budur ki fī zamāninā aña da keşf itmeye. Zīrā ḥaḳīḳatde dost bilmege

80[a]

mecāl yoḳdur. Sen dost ẓann itdügüñ ṣūreten dostdur, ḥaḳīḳatde belki düşmendür. Ve buña münāsibdür küberā-i selefüñ [علامة الجاهل ستة الغضب في غير شيء والكلام في غير نفع والعطية في غير موضعها وافشاء السر والثقة لكل احد ولا يعرف صديقه من عدوه] [260] didükleri.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'l-ḫamsūn [اِحْذَرْ صَدِيقَكَ اِلَّا الْاَمِينَ وَلَا اَمِينَ اِلَّا مَنْ خَشي الله] Ḥaẕer eyle aña keşf-i sırr itme, illā sırruñı emīn olana keşf eyle. Ḥāl bu ki sırra emīn degüldür. İllā Allāhu teʿālā ḥażretinden ḫāşī olan kimesne emīndür. Ve Allāhu teʿālādan ḫāşī

[260] Cahilin alameti altıdır: "Önemsiz şeye öfkelenmek, faydasız söz söylemek, hak etmeyen yere vermek, sırrı ifşâ etmek, herkese güvenmek ve dostunu düşmanını bilmemek.

degüldür illā ʿulemāʾ ḫāşīdür. Zīrā Sūre-i Fāṭırda Allāh bi-ṭarīḳiʾl-ḥaṣr إِنَّما يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ [261] dimişdür. Öyle olıcaḳ emānet

80b

ʿulemāya muḫtāṣṣdur. Murād, ʿulemādan ġayrıya keşf-i sırr itme. Zīrā ʿulemā Allāhu teʿālā ḥażretinden ḳorḳar, saña żarar müterettib olan yere sālik olmaz. Belki senüñ sırruñı ve ʿırżuñı senden ziyāde ṣaḳlar dimekdür. İḥẕar iʿlem bābından emr-i ḥāżırdur. İḥtirāz it dimekdür. Ṣıddīk ḥabīb maʿnāsınadur. Bu maḥalle münāsibdür İbn Sīnā[262]nuñ [اذ المرء لم يحفظ ثلاثا فبعه ولو بكف من رماد وفاء للصديق وبذل مال وكتمان السرائر في الفواد] [263] ḳavli.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾl-ḫamsūn [خُذِ الْإِخْوَانَ عَلَى التَّقْوَى] Siz taḳvā üzerine iḫvān yaʿnī dostlar aḫẕ idüñ. Zīrā dostuñ efḍali taḳvā dostıdur; dünyā dostı degüldür. Ekābir-i selefüñ [اخوان الصلاح اعوان الفلاح واخوان العشرة اعوان العشرة] [264] didükleri buña münāsibdür.

81a

Żammile ḫuẕ aḫaẕe yeʾḫuẕü den emr-i ḥāżırdur, iʿlāli kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. İḫvān aḫuñ cemʿidür. Fetḥile aḫ ḳarındaşdur. Taḳvā mürūr itmişdür. Ammā baʿż-ı s̱ıḳātdan naḳl olunduġı üzere taḳvā dört ḳısım üzerinedür ki ẕikr olunur. [هو الخوف من الجليل والعمل بالتنزيل والقناعة بالقليل والتاهب للرحيل] [265]

El-kelimetüʾs-sittūn [لا تَتَهَاوَنُوا بِالْحَلْفِ بِاللهِ فَيُهِيْنُكُمُ اللهُ تَعَالى] Allāhu teʿālāya and içmegi tehāvün yaʿnī ḳatuñuzda ḳolay ʿadd itmeñ. Zīrā eger tehāvün iderseñüz Allāhu teʿālā daḫı size emānet ider. Murād, yalan yere ve her neye olursa and içmekden nehy ve

---

[261] (Fâtır, 35/28.) "İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır."
[262] İbn-i Sina (ö. 1037) Tıp ve Felsefe alanlarındaki çalışmalarıyla öne çıkmış olan bilim adamı. Bkz. DİA. "İbn Sînâ" c.20, s.319-322
[263] Kişi şu üç şeyi muhafaza edemediğinde kül satsın, "Arkadaşa vefa, çok mal, kalpteki sırrı gizlemek." (Bu üç şeyi muhafaza edemeyen kimse için artık yapacak şey yoktur manasında kullanılan mecazî ifade.)
[264] İyilik kardeşleri, felaha; eğlence kardeşleri, işrete yardımcılardır."
[265] Celîl olan (Allah)dan korkmak, indirilen (Kur'ân) ile amel etmek, aza kanaat etmek, (ahiret) yolculuğu için hazırlıklı olmak.

menʿdür. Ve bunı ʿādet idinen kimesneyi Ḥaḳḳ teʿālā dünyāda ve āḫiretde ḫor ve ḥaḳīr idüp ve ol kimesneyi envāʿ-ı ihānetle muhān olduġına tenbīhdür. [هون الشيء]

81b

[وتهاون] dirler ihāne maʿnāsına.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve's-sittūn [كَفَى بِكَ عَيْبًا اَنْ يُبْدُو لَكَ مِنْ اِخِيكَ مَا يَخْفَى عَلَيْكَ مِنْ نَفْسِكَ] [Senüñ nefsüñ] ʿuyūbından senüñ üzeriñe ḫafī olan ʿayb ḳarındaşuñdan saña ẓāhir olmaḳ saña ʿayb olmaz ki kendü ʿaybuña nāẓır olup ʿayb ʿadd idesin. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden طُوبَى لِمَنْ شَغَلَهُ عَيْبُهُ عَنْ عُيُوبِ النَّاسِ[266] ḥadīs̱i ve Ḥażret-i Loḳmān[267]uñ [اذن الكريم عن الفحشاء صماء وعينه من العيوب عمياء][268] ḳavli.

El-kelimetü's̱-s̱āniye ve's-sittūn [لا تَسْأَلْ عَمَّا لَمْ يَكُنْ فَاِنَّ فِيمَا قَدْ كَانَ شُغْلاً عَمَّا لَمْ يَكُنْ] Vücūda gelmeyen şey'den su'āl eyleme. Zīrā taḥḳīḳ vücūda gelende vücūda gelmeyenden şuġl vardur yaʿnī saña lāzım ve lābüdd olan budur ki kendüñde bi'l-fiʿl

82a

mevcūd olan ḥālüñe meşġūl olup Allāhu teʿālāya şükr eyleyesin. Vaḳāyiʿ-i ʿātiyeye nāẓır olmayasın.

El-kelimetü's̱-s̱ālis̱e ve's-sittūn [مَا الْخَمْرُ صِرْفًا بِاَذْهَبَ لِلْعَقْلِ مِنَ الطَّمِعَ] Ḫamr, ṣāfī olduġı ḥālde ʿaḳlı izāle itmez ṭamaʿ izāle itdüginden ziyāde. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı küberānuñ [سبب الهوان الطمع وسبب الثناء السخاء] ḳavli. Hevān ḫorluḳ ve ḥaḳīrlikdür.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve's-sittūn [مَنْ كَثُرَ ضِحْكُهُ قَلَّ هَيْبَتُهُ] Şol kimesne ki kes̱īrü'ḍ-ḍıḥḳ ola ol kimesnenüñ heybeti ve ḥürmeti ḳalīl olur. Murād, kes̱ret-i ḍıḥḳdan menʿdür. Bunu

---

266 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 358.) "İnsanların ayıplarını görmeyene müjdeler olsun."
267 Kur'ân-ı Kerîm'de adı geçmekle beraber, Üzeyir ve Zülkarneynle birlikte peygamber mi veli mi olduğu ihtilaflı olan zatlardan kendisine hikmet verilmiş olan din büyüğü. Bkz. DİA. "Lokman" c.27., s.205-206
268 "Öyleyse… Kerim olan, kötülüklere karşı sağır, ayıplara karşı gözü kör olandır."

müʾeyyiddür Allāhu teʿālāʾnuñ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلاً وَلْيَبْكُوا كَثِيراً [269] ḳavli. Ḍıḥḳla ḳahḳaha ve tebessüm beyninde farḳ kütüb-i fıḳhda mübeyyendür.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾs-sittūn اِسْتَشِرْ في اَمرِكَ مَعَ الَّذِينَ

82[b]

يَخْشَوْنَ اللهَ فَاِنَّ اللهَ يَقُولُ إِنَّما يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَمَاءُ] Emrüñde meşveret eyle Allāhu teʿālādan ḳorḳan kimesneler ile ki anlar ʿulemā ṭāʾifesidür. Sūretüʾl Fāṭırda إِنَّما يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبادِهِ الْعُلَماءُ [270] dimişdür. Bundan maʿlūm oldı ki وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ [271] āyetinde daḫı murād, ʿulemāʾ ola. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* اسْتَشِيرُوا ذَوِي الْعُقُولِ تُرْشَدُوا، وَلَا تُعْصُوهُمْ فَتَنْدَمُوا [272] ḥadīs̱i. Ẕeviʾl-ʿuḳulden murād ẕeviʾl-ʿulūmdur.

El-kelimetüʾs-sādise veʾs-sittūn [مَنْ اَكْثَرَ مِنْ شَيْءٍ عُرِفَ بِهِ] Her kimesne ki aʿmāl-i ḫayrdan ve şerden ve aḳvāl-i ṣādıḳa ve kāẕibeden iks̱ār eyleye yaʿnī çoḳ işlese ve çoḳ söylese ḫalḳ mābeyninde anuñla maʿrūf olur. Pes ehl-i ʿırż ve ehl-i vaḳar olan müʾmine lāyıḳ budur ki beyneʾn-nās

83[a]

eyilik ile maʿrūf ve meşhūr olup maḥall-i şerr ü töhmetden teberrā ve iḥtirāz üzere ola.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾs-sittūn [كُلُّ عَمَلٍ كَرِهَتْ مِنْ اَجْلِهِ الْمَوْتُ فَاتْرُكْهُ ثُمَّ لا يَضُرُّكَ الْمَوْت] Her ʿamel ki anuñ eclinden mevti kerīh görürsin ol ʿameli terk eyle andan ṣoñra saña mevt żarar eylemez. Murād, insānı ʿamel-i şeḳāvetden menʿdür. Zīrā ʿamel-i şeḳāvet ile mevt beyninde münāsebet yoḳdur. Be-her-ḥāl şaḳī olan mevtden ḳaçar. Ammā ʿamel-i şeḳāveti terk idüp ʿamel-i ṣāliḥa iştiġāl iderse sekerāt-ı mevt aña ās̱ān olur.

---

[269] (Tevbe, 9/82.) “Artık kazanmakta olduklarının cezası olarak az gülsünler, çok ağlasınlar!”

[270] (Fâtır, 35/28.) “İnsanlardan, hayvanlardan ve davarlardan da yine böyle türlü renkte olanlar var. Kulları içinden ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) korkar. Şüphesiz Allah, daima üstündür, çok bağışlayandır.”

[271] (Âli İmrân, 3/159.) “O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”

[272] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 419.) “Akıl sahipleriyle istişare edin doğru yolu bulursunuz; onlara karşı gelmeyin pişman olursunuz.”

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve's-sittūn [إِنَّ الْمَوْتَ فَضَحَ الدُّنْيَا فَمَا تَرَكَ لِذِي لُبٍّ فَرَحًا] Mevt dünyāyı rüsvāy itdi. Öyle olıcaḳ mevt ʿāḳil içün feraḥ terk itmedi yaʿnī

83[b]

mevt leẕāʾiẕ-i dünyeviyyeyi iʿdām ve ifnā itmekle keʾennehū dünyāyı feżāḥat itdi. Mevt bilāḫare benī ādeme merciʿ olmaḳ muḳarrer olıcaḳ lāyıḳ budur ki evlād-ı ādem dünyāda bir laḥẓa ḫurrem ve bir sāʿat bī-ġam olmayalar. Menaʿa bābından feżaʿa dirler keşf-i mesāviye maʿnāsına. Ve żamm [ve] teşdīdile lübb ʿaḳldur, cemʿi elbāb gelür.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve's-sittūn [مَنْ كَثُرَ مِزَاحُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ] Şol kimesne ki laġv ve laṭīfesi çoḳ ola ḫaṭāsı ve zilleti ve fesādı çoḳ olur. Kesrile mizāḥ da ʿābedür yaʿnī laġv ve laṭīfedür. Fetḥateyn ile saḳaṭu ḫaṭā ve her nesnenüñ yaramazıdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ سَقَطُهُ، وَمَنْ كَثُرَ سَقَطُهُ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ، وَمَنْ كَثُرَتْ ذُنُوبُهُ

84[a]

كَانَتِ النَّارُ أَوْلَى بِهِ [273] ḥadīs̱i.

El-kelimetü's-sebʿūn [إِلَى اللهِ أَشْكُو اَضْعَفُ الْاَمِينِ وَخِيَانَةَ الْقَوِى] Emīn olan kimesnenüñ żaʿfından ve ḳavī olan kimesnenüñ ḫıyānetinden Allāhu teʿālāya şikāyet eylerüm. Zīrā emīn żaʿīf olıcaḳ beytü'l-māle żaʿf gelüp ʿāmil ve ʿāşir naṣb olunan emīn, taḥṣīl-i mālda taḳṣīr ider. Ve ḳavī olan ʿāmil ve ʿāşir ḫıyānet idicek yine taḳṣīr ider. Be-her-hāl beytü'l-māle żaʿf gelüp aḥvāl-i müslimīn, muntaẓam olduġı ecilden Cenāb-ı ʿAzzete şikāyet lāzım gelüp "*ilallāhi eşkū* " dinilmişdür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden أَوَّلُ مَا تَفْقِدُونَ مِنْ دِينِكُمُ الْأَمَانَةُ [274] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve's-sebʿūn [مَنْ قَلَّ وَرَعُهُ قَلَّ حَيَاؤُهُ] Şol kimesne ki anuñ veraʿı

[273] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 236.) "Çok konuşanın çok kusuru, çok kusuru olanın da çok günahı olur. Günahları çok olanın da hakkı ateştir."
[274] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 155.) Dininizden kaldırılacak ilk şey emanettir."

84[b]

ḳalīl ola ḥayāsı ḳalīl olur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَرَعٌ يَصُدُّهُ عَنْ مَعْصِيَةِ اللّٰهِ إِذَا خَلَا لَمْ يَعْبَأِ اللّٰهُ بِشَيْءٍ مِنْ عَمَلِهِ [275] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾs̱-s̱āniye ve ʾs-sebʿūn [اِنَّ الْاِنْسَانَ لا يَهْلِكُ عَلى نِصْفِ شِبْعِهِ] Taḥḳīḳ insān nıṣf-ı şibʿi üzerine helāk olmaz yaʿnī tamām ṭoymasınuñ nıṣfı ile ḳanāʿat eyleyen kimesne helāk olmaz. Murād, ḳıllet-i ekli medḥdür. Ve tamām-ı şibʿi ẕemdür. ʿİneb vezninde şibaʿ cūʿuñ żıddıdur. Dördünci bābdandur. Ḥadd-i şibʿ imtilā-ı baṭn degüldür, belki ʿadem-i iştihādur. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Burhāneʾd-dīn[üñ] Resūl hażretinden rivāyet idüp ẕikr itdügi ḥadīs̱ ki ثَلَاثَةٌ يُبْغِضُهُمُ اللّٰهُ من غير جرم الاكول والبَخِيل والمُتَكَبِّر [276] ḥadīs̱idür.

85[a]

Ve daḫı buña münāsibdür Calīnūs[277]uñ [الرمان نفع كله والسمك ضرر كله فقليل السمك خير من كثير الرمان] [278] ḳavli. Kütüb-i fıḳhda ẕikr olunduğı üzere ekl ve şürb üç ḳısımdur: Farżdur ve mübāhdur ve ḥarāmdur. Zīrā nefsinden helāki defʿ idüp edā-i farīża ḳudret gelicek miḳdārı ekl ve şürb ḥelālden olursa muḳābelesinde ecir ve s̱evāb virilür. Ve ḳadr-i kifāyeden ziyāde olup şibʿa ve reyye ve erbaḫa mübāḥdur. Muḳābelesinde ecir olmaz ve şibʿden ve reyyeden ziyāde ḥarāmdur. Ve *Nevāzil* [279]de [الاكل فوق الشبع لا يحل] [280]dinilmişdür.

---

[275] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 303.) "Her kim de yalnız kaldığında Allah'a isyan etmekten onu uzaklaştıracak bir verası yoksa Allah onun ameline niye değer versin."
[276] (Benzer rivayet için bk. Heysemî, Mecmeu'z-Zevâid, V, 248.) " Başka günahı olmasa bile üç kişiye Allahü Teala buğzeder: Çok yiyen, cimri, kibirli."
[277] Asıl adı adı Galen olan ve İslam dünyasında Calinus olarak adlandırılan İslam tıbbını etkileyen büyük Grek hekim ve filozof (ö. 210?) Bkz. DİA. "Câlînûs" c.7, s.32-34
[278] Nar, faydalıdır; balık ise zararlıdır. Fakat az balık, çok nardan daha faydalıdır.
[279] Mezhep imamlarından sonra ortaya çıkmış fıkhî meseleler için kullanılan bir terimdir. Literatürde çok sayıda nevâzil eserine rastlamak mümkündür. Bkz. DİA. "Nevâzil" c.33., s.34-35
[280] Doyduktan sonra yemek helal değildir.

El-kelimetü'ṣ-ṣāliṣe ve's-sebʿūn [لَنْ تَخُورَ قُوِیٰ مَا دَامَ صَاحِبُهَا يَنْزِعُ وَ يَنْزُو] Elbette ḳavī żaʿīf olmaz. Mādāmki ol ḳuvānuñ ṣāḥibi yayı çeker ve at üzerinde oturur ola. Yaʿnī cihād ḥaḳḳında

85[b]

aʿẕār-ı żaʿf anlarda mevcūd olmayup eṣıḥḥā ve aḳviyā ḥükmi anlarda cārī olur. Fetḥateyn ile ḫaver [żaʿfdur.] [*Ḫāra fülānun yecūzu* [281] dirler] żaʿīf olsa. Żammile ve fetḥ-i vāvla ḳuvā maʿrūfdur. Fetḥile nezaʿa çekmekdür. Bu maḥalde murād, yayı çekmekdür. Yenziʿu bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Fetḥile nezv veṣb gibi ṣıçramaḳdur. Bu maḥalde murād, feres üzerine binüp oturmaḳdur. Yenzū bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Ḥażret-i Fārūḳdan bu kelime cihādda müsāhele idenler ḥaḳḳında vārid olmışdur.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve's-sebʿūn [مِنْ حَظِّ الرَّجُلِ نِفَارُ اَيِّمِهِ وَمَوْضِعِ حَقِّهِ] Recülüñ ḳızı zevc-i kerīme gitmesi ve recülüñ ẕimmetinde ṣābit olan ḥaḳḳuñ mevżiʿi ki dāyindir, kerīm olup medyūna taḳāżā itmeyüp vüsʿat virmesi recülüñ baḫtındandur. Fetḥile ve teşdīdile hazz devlet ve ṭāliʿ maʿnāsınadur. [Kesr-i nūnla nifār, zihāb maʿnāsınadur.] [تفروا للامر ينفرون]

86[a]

[نفرا] dirler ẕehebū maʿnāsına. Keyyis vezninde eyyim zevci olmayan ünṣādur. Bikre ve ṣeyyibe şāmildür. Min ḥaẓẓi'r-recüli muḳaddem ḫaberdür. Nifāru muʿaḫḫar ḫaberdür, mübtedādur. Ve mevżiʿi ḥaḳḳıhī eyyime maʿṭūfdur eyyimihī ve ḥaḳḳıhīde żamīreyn recüle rāciʿdür. Yaʿnī ʿālemde iki müşkil emr vardur: Biri ḳızı olup nā-maḥalle düşüp dāyim gelüp şikāyet itmek ve biri medyūn olduğı kimesne kerīm olmayup bī-vaḳt tażyīḳ itmek. Bu iki ʿaẕābdan berī ve ḫalāṣ olmaḳ fi'l-vāḳiʿ ḥaẓẓ-ı vāfir ve baḫt-ı kāmildür.

[281] Kişi zayıf düştü anlamında Arapça ifade.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve's-sebʿūn [اِقْرَؤُا الْاَشْعَارَ فَاِنَّهَا تَدُلُّ عَلَى مَحَاسِنِ الْاَخْلَاقِ] Meḥāsin-i aḫlāḳa müteʿallıḳ şiʿrleri medḥ-i Resūl ve medḥ-i ḫulefā ve vüzerāʾ ve medḥ-i ʿulemāʾ gibi okuñ. Zīrā taḥḳīḳ

86[b]

eşʿār, meḥāsin-i aḫlāḳ üzerine delālet ider. Kelime-i ikraʾū ḳaraʾe yaḳreʾudan emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müzekkeridür. Eşʿār şiʿrüñ cemʿidür. Kesrile şiʿr ʿilm maʿnāsınadur. Leyte şiʿri bundandur. Ve [واشعره الامر] dirler [اعلمه] maʿnāsına ve ḳaṣd-ı evvelile vezni ḳaṣd olunan kelām-ı mevzūna daḫı dirler. Ḳāmūsda [والشعر غلب على منظوم القول لشر فيه بالوزن والقافية وان كان كل علم شعرا] dinilmişdür. Bu maḥalde murād, bu maʿnādur. Meḥāsin ġayr-ı ḳıyās üzerine ḥüsnüñ cemʿidür. Żammile ḥüsn-i cemāldür. Aḫlāḳ ḫulḳuñ cemʿidür. Żammile ve żammeteynile ḫulḳ seciyye ve ṭabīʿat ve mürüvvet ve dīndür. Bu kelimeden murād, ḳırāʾat-ı şiʿr üzerine terġībdür. Eger Sūretü'ş-Şuʿarāʾ āḫirinde وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ [282] āyetine bu kelām muḫālifdür,

87[a]

zīrā ġāvūn ḍāllūn maʿnāsınadur diyü suʾāl olunursa cevāb virilür ki إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا [283] āyeti bundan isṯisnā olunmışdur. Ḳāḍī Beyżāvī bu āyetüñ tefsīrinde [استثناء لشعراء المؤمنين الذين يكثرون ذكر الله ويكون اكثر اشعارهم في التوحيد والثناء على الله والحث على طاعته ولو قالوا هجوا اراد ارادوا به الانتصار ممن هجاهم كعبد الله ابن رواحة وحسان ابن ثابت والكعبان] [284] dimişdür. İbn Revāḥa وَالشُّعَرَاءُ يَتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ āyeti nāzil olıcaḳ bunuñ üzerine vefāt itmekden ziyāde ḫavf itdüm, ḫavf idicek şuʿarā-yı İslām isṯisnāʾ olınup إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا

[282] (Şuarâ, 26/224.) "Şairler(e gelince), onlara da sapıklar uyarlar."
[283] (Şuarâ, 26/227.) "Ancak iman edip iyi işler yapanlar, Allah'ı çok çok ananlar ve haksızlığa uğratıldıklarında kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, hangi dönüşe (hangi akıbete) döndürüleceklerini yakında bileceklerdir."
[284] Allah'ı çokça zikreden mü'min şairler bundan istisnadır. Ve onların şiirleri çoğunlukla tevhid, Allah'ı senâ ve O'na itaate teşvik husundadır velev ki sözleri nusrete vesile olan hiciv olsun. Onların hicivleri Abdullah b. Revâha ve Hassân b. Sâbit ve iki Ka'b'ın sözü gibidir.

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ āyeti nāzil oldı diyü rivāyet ider. Kaʿbāndan murād, Kaʿb bin Mālik[285] ve Kaʿb bin Züheyr[286]dür.

87[b]

Bundan maʿlūm oldı ki şiʿrde mez̠mūm olan ḥüsniyyāta müteʿallıḳ hevā-yı nefs muḳteżāsı üzere dinilen şiʿrdür. Zīrā eks̠er muḳaddemāt, ḫayālāt-ı bāṭıladur. Ve eks̠er kelimāt, nesībde ve ġazelde ve ibtihārda ve temzīḳde ve iʿrāżda iftiḫār-ı bāṭılda ve medḥe müsteḥaḳ olmayan kimesnenüñ medḥindedür. Ammā Peyġamber ḥażretinden muṭlaḳ şiʿr memnūʿdur. Zīrā Sūre-i Yāsīnde وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ [287] dinilmişdür. *İmām Faḫr-ı Rāzī* [288] bu āyetüñ tefsīrinde Peyġamber ḥażretine şiʿr lāyıḳ olmaduġınuñ vechi budur ki şiʿr mürāʿāt-ı lafẓ içün maʿnānuñ taġyīrini dāʿī olur. Bunuñ birle lafẓ maʿnāya tābiʿdür. Zīrā lafẓ ḳalıbdur, aṣl maḳṣūd

88[a]

maʿnādur. Ve şiʿrde vezne ḳaṣd-ı iʿtibār olunduġıçündür ki maʿnāya ḳaṣd olunsa da lafẓ mevżūna müttefiḳ olsa ol lafẓa şiʿr ve lāfıẓına şāʿir dinilmez. Bu ḳabīldendür Resūl hażretinüñ yevm-i Ḥuneynde أَنَا النَّبِيُّ لاَ كَذِبْ، أَنَا ابْنُ عَبْدِ المُطَّلِبْ [289] ḳavli ve daḫı bu ḳabīldendür Resūl hażretinüñ mübārek barmaḳlarına ḥacer iṣābet idüp ḳan çıḳduġı zamānda هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ، وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتِ [290] ḳavli. *Keşşāf*[291]da [وعن الخليل كان الشعراء احب الى رسول الله من كثير من الكلام ولكن لا يتاتي له] dinilmişdür.

[285] Ka'b b. Malik (ö.670) Hz. Peygamberin meşhur üç şairinden biri. Bkz. DİA. "Ka'b b. Malik", c.24, s.4-6

[286] Ka'b b. Züheyr (ö.645?) İslâma yetişmiş ve İslam aleyhine yazdığı şiirlerden sonra müslüman olup kalemini İslam ve Peygamber lehine kullanarak meşhur İslam şairi olmuştur. Kasidetü'l-Bürde'siyle tanınmıştır. Bkz. DİA., "Kâ'b b. Züheyr" c.24, s.7-8.

[287] (Yâsîn, 36/69.) "Biz ona (Peygamber'e) şiir öğretmedik. Zaten ona yaraşmazdı da. Onun söyledikleri, ancak Allah'tan gelmiş bir öğüt ve apaçık bir Kur'an'dır."

[288] Fahreddin Râzî (ö. 1210) Felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanındaki çalışmalarıyla tanınan Eş'arî âlimi. En önemli eseri, Tefsir-i Kebir olarak da Mefâtihu'l-Gayb'dır. Bkz. DİA., "Fahreddin er-Râzî" c.12, s.89-95

[289] (Buhârî, Cihâd, 52.) "Ben peygamberim yalan yok. Ben Abdülmuttalib'in oğluyum

[290] (Buhârî, Cihâd, 9.) "Sen ancak kanayan bir parmak değil misin? (Bu kazaya da) Allah yolunda uğradın."

[291] Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. Muhammed el-Harizmî ez-Zemahşerî (ö. 1144)'nin el-Keşşâf isimli eseridir. Bkz. DİA., "Zemahşerî", c.44, s.235-238

El-kelimetü'ṣ-sādise ve'ṣ-sebʿūn [تَعَلَّمُوا النَّسَبَ قَرُبَ رَحْمٍ وُصِلَ بِعِرْفَانِ النَّسَبِ] Ensāba müteʿallıḳ ʿilmi taʿallüm idüñ. Zīrā çoḳ raḥim vardur ki aña ʿirfān-ı neseble ṣıla olunur. Yaʿnī buʿd-ı baṭnile żabt-ı neseb ʿasīr olup taʿallüme muḥtāc olur.

88b

Taʿallüminde ihmāl itmeyüp żabṭ-ı nesebe iştiġāl eyleñ tā ki eḳārib ecānibden farḳ olınup muʿādātında ve muvālātında ḫaṭā olunmaya. Ve münākaḥada ve müzāvecede ḥaḳḳla bāṭıl beyni farḳ oluna. Mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [تعلموا علم النسب] [292]dimekdür. Kelime-i rubbe tekṡīr içündür.

El-kelimetü'ṣ-sābiʿa ve'ṣ-sebʿūn [تَعَلَّمُوا النُّجُوم ما يدل على يدل عَلَى سَبِيلِكُمْ فْي البَرِّ وَالْبَحْرِ لَا تَزِيدُوا عَلَيْهِ] ʿİlm-i nücūmdan berrde ve baḥrda sebīlüñüze delālet ider şey' mikdārını taʿallüm idüñ, bunuñ üzerine ʿilmi ziyāde eyleñ. Murād, ʿilm-i nücūma keṡret-i iştiġālden menʿdür. Ḳur'ān-ı ʿaẓīmde وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْماً [293] [de] ʿilmden ẕātullāh ve ṣıfātullāh[a] müteʿallıḳ ʿilmdür. ʿUlūm-ı nāfiʿa iki ḳısımdur: Biri ʿaḳā'ide ve biri aʿmāle müteʿallıḳdur. Bu ikisinden ḫāric olana

89a

iştiġāl tażyīʿ-i evḳāt ḳabīlindendür. Mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [تعلموا من علم النجوم] Żammeteynile nücūm necmüñ cemʿidür. Fetḥile necm kevkeb-i ṣaġīre ve kebīre şāmildür.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve'ṣ-sebʿūn [اَلَا اِنَّ اللهَ خَلَقُ وُجُوهًا يَرْفَعُونَ حَاجَةَ الضَّعِيفِ فَاَكْرِمُوهُمْ] Āgāh oluñ taḥḳīḳ Allāhu teʿālā küberāya żaʿīfüñ ḥācetin refʿ ider vücūh yaratdı. Pes öyle olıcaḳ siz ol vücūha ikrām idüñ. Yaʿnī, mühimmātıñuz itmāmında [vāsıṭa] olanlara iʿzāz ve ikrām idüñ. Zīrā anlarsuz umūr gözde merciʿdür. Elā ḥarf-i tenbīhdür.

[292] "Nesep (soy) ilmini öğrenin."
[293] (Tâhâ, 20/114.) "Gerçek hükümdar olan Allah, yücedir. Sana O'nun vahyi tamamlanmazdan önce Kur'an'ı (okumakta) acele etme ve "Rabbim, benim ilmimi artır" de."

Żammeteynile vücūh vechüñ cemʿidür. Murād, ẕevātdur; [ويبقى وجه ربك] [294] de vecihden murād, ẕāt olduġı gibi. Ḥācet iḥtiyāc maʿnāsınadur. Refʿ vażʿuñ, żaʿīf ḳavīnüñ żıddıdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden

89b

إِذَا أَتَاكُمْ كَرِيمُ قَوْمٍ فَأَكْرِمُوهُ [295] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾt-tāsiʿa ve ʾs-sebʿūn [اَكْثِرُوا مِنَ الْعِيَالِ فَاِنَّكُمْ لا تَدْرُونَ بِمَ تَرْزُقُونَ] Evlāddan iks̱ār idüñ yaʿnī çoḳ olmasuna saʿy idüñ. Zīrā taḥḳīḳ siz bilmezsüz ḳangı veled sebebiyle size rızḳ iʿṭā olunur. Yaʿnī be-her-ḥāl Ḥaḳḳ tebāreke ve teʿālā ʿıyālüñüz berekātıyla rızḳuñuz ziyāde ider. Ammā sebeb olan maʿlūm olmaduġı ecilden iks̱ār ile emr olunmışdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden دَعُوا النَّاسَ يَرْزُقُ اللهُ بَعْضَهُمْ مِنْ بَعْضٍ [296] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾs̱-s̱emānūn [لَوْ اَنَّ الشُّكْرَ وَالصَّبْرَ بَعِيرَانِ مَا بَالَيْتُ اَيُّهُمَا رَكِبْتُ] Eger taḥḳīḳ şükrile ṣabr iki deve olsa her ḳangısına binersem yaʿnī her ḳangısı ile mevṣūf olursam ġuṣṣalanmazdım. Murād, ḫaṣleteyni medḥ

90a

ve ḫaṣleteyn beynini tesviyedür. Zīrā ikisi daḫı Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde mevāżiʿ-i şettāda medḥ ṭarīḳıyla ẕikr olınup muḳābelesinde s̱evāblar ve ecirler vaʿd olunmışdur. Egerçi baʿż-ı kütübde faḳīr ṣābir ile ġanī şākirüñ ḳangısı efḍaldür diyü baḥs̱ olınup ṭarafeynden edille ve ḥücec iḳāmet olunmışdur. Baʿīr insān gibi ẕekere ve üns̱āya şāmildür. Mübālāt, ḳayurmaḳ ve ġuṣṣalanmaḳdur. Bāleytü bundan ṣīġa-i māżīdür. Mā nāfiyedür.

El-kelimetü ʾl-ḥādiye ve ʾs̱-s̱emānūn [لا يَدْخُلَنَّ رَجُلٌ عَلَى اِمْرَأَةٍ وَاِنْ قِيلَ حَمُوهَا اَلَا حَمُوهَا الْمَوْتُ] Elbette recül imreʿe üzerine dāḫil olmasun, egerçi ol recül ümerāʾnuñ ḥamūsıdur

294 (Rahmân 55/27.) " Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı baki kalacaktır."
295 (İbn Mâce, Edep, 19.) "Bir kavmin efendisi size geldiğinde ona ikram edin."
296 (Müslim, Talâk, 20.) "İnsanları kendi hallerine bırakın. Allah birbirleri vasıtasıyla insanları rızıklandırır."

dinilürse de āgāh oluñ ol imreʿenüñ ḥamūsı mevtdür. Hā-i mühmelenüñ fetḥi mīmüñ żammı ile hemze ile de cāʾizdür; <u>ḥamū</u> merʾeye

90[b]

mużaf olursa zevcinüñ babasıdur. Ve zevci ḳablinden olan aḳrabāsıdur. Ünsā olursa ḥamāt dinilür. Recüle mużāf olursa imreʾesinüñ babasıdur veyā ḳardaşıdur veyā ʿammisidür. Murād, merʾe üzerine bilā-iẕn aḳrabāsından kimesne dāḫil olmasın. Zīrā anuñ ḳurbı mevtdür. Ġayrı şeyʾ anuñ üzerine bilā-iẕn dāḫil olmaz. Tafṣīl Sūretüʾn-Nūrda وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلْيَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَى جُيُوبِهِنَّ وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ الى قوله لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [297] ayetinüñ tefsīrindedür.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾs̱-s̱emānūn [اَخِيفُوا الْهَوَامَ قَبْلَ اَنْ تُحِيفَكُمْ] Hevāmı ḳorḳuduñ ol sizi ḳorḳutmazdan evvel. Murād, istiʿāre ṭarīḳıyla ḫaṣmuñ keydini, altın düzüp itmedin defʿ eyle tā ki

91[a]

nāgehān saña żarar yetişdürür. <u>Eḫīfū</u> ḫāfe yaḫīfudan ṣıġā-i emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. Aṣlında eḫūfū idi. İʿlāli kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. Fetḥile ve teşdīd-i mīm ile <u>hevāmm</u> hāmmenüñ cemʿidür. Fetḥile <u>hāmme</u> ḥaşerāt-ı ʿarżdur.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs̱-s̱emānūn [لا يَنْفَعُ تَكَلّمُ بِحَقٍّ لا نَفَاذَ لَهُ] Nüfūzı olmayan ḥaḳḳla tekellüm nefʿ virmez. Fetḥateyn ile <u>nefāẕ</u> nüfūẕ maʿnāsınadur. Murād, sözi şol mevżiʿde söylemek gerekdür ki anuñ teʾs̱īri ola. Teʾs̱īri olmayacaġın bilicek sükūt

---

[297] (Nûr, 24/31.) "Mümin kadınlara da söyle: Gözlerini (harama bakmaktan) korusunlar; namus ve iffetlerini esirgesinler. Görünen kısımları müstesna olmak üzere, zinetlerini teşhir etmesinler. Baş örtülerini, yakalarının üzerine (kadar) örtsünler. Kocaları, babaları, kocalarının babaları, kendi oğulları, kocalarının oğulları, erkek kardeşleri, erkek kardeşlerinin oğulları, kız kardeşlerinin oğulları, kendi kadınları (mümin kadınlar), ellerinin altında bulunanlar (köleleri), erkeklerden, ailenin kadınına şehvet duymayan hizmetçi vb. tabi kimseler, yahut henüz kadınların gizli kadınlık hususiyetlerinin farkında olmayan çocuklardan başkasına zinetlerini göstermesinler. Gizlemekte oldukları zinetleri anlaşılsın diye ayaklarını yere vurmasınlar (Dikkatleri üzerine çekecek tarzda yürümesinler). Ey müminler! Hep birden Allah'a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz."

evlādur dimekdür. Bu maʿnāya işāretdür *Ṣaḥīḥ-i Müslīmde* Ebī Saʿīd rivāyetinde مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ، وَذَلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ [298] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾr-rābiʿ a ve ʾs̱-s̱emānun [إِيَّاكَ وَمُوَاخَاةُ

91[b]

الْاَحْمَقِ فَاِنَّهُ رُبَّمَا اَرَادَ اَنْ يَنْفَعَكَ اَضَرَّكَ] Ziyāde ḥaẕer eyleñ aḥmaḳı dost ittiḫāẕ idüp ḳarındaşlaşmaḳdan. Zīrā çoḳ olur ki [aḥmaḳ] deḳāyıḳ-ı ziyānı ve ġavāmıż-ı ziyāde vü noḳṣānı bilmez. Bilmeyicek saña nefʿ irādet ider iken żarar ider. Bu maʿnāya münāsibdür küberā-i selefüñ [عن المراء لا تسال وابصر قرينه فان القرين بالمقارن يقتدى اذا كان ذا حمق فجانبه سرعة وان كان ذا خير فقارنه تهتدي] ḳavli.

El-kelimetü ʾl-ḫāmise ve ʾs̱-s̱emānūn [حُسْنُ الْخُلُقِ خَيْرُ قَرِينٍ] Gökcek ḫulḳ ṣāḥibine muḳārin olan evṣāfuñ ḫayrlusıdur. Buña münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden أَوَّلُ مَا يُوضَعُ فِي الْمِيزَانِ الْخُلُقُ الْحَسَنِ [299] ḥadīs̱i ve daḫı إِنَّ أَحْسَنَ الْحَسَنِ الْخُلُقُ الْحَسَنُ [300] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾs-sādise ve ʾs̱-s̱emānūn [اَلْاِجْتِهَادُ خَيْرُ

92[a]

بِضَاعَةٍ] Cidd ü saʿy eylemek sermāyenüñ ḫayrlısıdur yaʿnī kedd-i yemīn ve ʿaraḳ-ı cebīn ile kesb-i ḥelāl itmek fāyide ider ṣınāʿatlaruñ ḫayurlısıdur. Bu maʿnāya münāsibdür küberā-i selefüñ [من طلب شيئا وجد وجد ومن قرع الباب ولج ولج] ḳavli.

El-kelimetü ʾs-sābiʿa ve ʾs̱-s̱emānūn [اَلْاَدَبُ خَيْرُ مِيرَاثٍ] Edeb mevrūs̱ olan eşyānuñ ḫayrlısıdur. Zīrā āmāl serīʿü ʾz-zevāldür. Edeb bunuñ ḫilāfınca. Ammā edebe irs̱ ıṭlāḳ olunmaḳ bi-ṭarīḳi ʾl-mecāzdur. Fetḥateyn ile <u>edeb</u> ḥüsn-i tenāvüldür. Kesrile <u>mīrās̱</u>

---

[298] (Müslim, Îmân, 78.) "Kim bir kötülük görürse eliyle düzeltsin buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin buna da gücü yetmezse kalbiyle buğzetsin. Bu daimanın en zayıf halidir."
[299] (Taberânî, Mu'cemü'l-Kebîr, XXIV, 253.) "Mizana ilk konulacak şey güzel ahlaktır."
[300] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 108.) "Güzelliklerin en güzeli güzel ahlaktır."

mevrūs̱dan vāris̱e müntaḳil olan māldur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden أكْرِمُوا أوْلادَكُمْ وأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ [301] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'ṡ-s̱āmine [ve's-semānūn] [صَاحِبُ الْحَاجَةِ لَا يَرَى الرُّشْدَ اِلَّا فِي

92[b]

[قَضَاؤِهَا] Ḥācet ṣāḥibi eyledür umūrında rüşd üzerine olmaz. [Murād] ṣāḥib-i ḥācet ile meşveretden menʿdür. Zīrā ṣāḥib-i ḥācet kendü ḥācetine meşġūl olup ġayruñ ḥācetini tedbīrde ḳāṣır olur. İleyh maʿrūfdur. Żammile rüşd kendüye ve mālına żarar gelicek yeri bilmekdür.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve's̱-s̱emānūn [مَا رُفِقَ اَحَدٌ بِأَحَدٍ اْلَّا رُفِقَ بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ] Bir aḥad dünyāda bir aḥad rıfḳ itmez illā ol rıfḳ sebebiyle ḳıyāmetde ol kimesneye rıfḳ olunur. Kesrile rıfḳ ʿunfuñ żıddıdur; yumuşaḳlıḳ ve mülāyemet maʿnāsına. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden مَنْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ فَقَدْ أُعْطِيَ حَظَّهُ مِنْ خَيْرِ الدُّنْيَا [302] ḥadīs̱i.

El-kelimetü't-tisʿūn [مُرَاجَعَةُ الْحَقِّ خَيْرٌ مِنَ التَّمَادِى في الْبَاطِلِ]

93[a]

Efʿālinde ve aḳvālinde buṭlān üzere olduġın bilüp ḥaḳḳa rücūʿ itmek ḫayrlıdur. Bāṭılda temādīden yaʿnī bāṭılda uzamaḳdan murād, fiʿlinde ve ḳavlinde ḥaḳḳa rücūʿ itmek tehevvüre ḥaml olınup ḥıffetdür diyü rücūʿ itmeyüp bāṭıla meyl itmeye. Bilgil günde yüz kerre bāṭıldan ḥaḳḳa rücūʿ mümkin olursa rücūʿ eyleye. Bu maḥalde murād, mürācaʿātı aḥadu ṭarafeynden rücūʿdur. Ve ṣīġa-i tafḍīl ziyāde-i muṭlaḳaya maḥmūldür.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve't-tisʿūn [شِرَارُ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا] Umūruñ yaramazı muḥdes̱ olanlarıdur. Muḥdes̱āt muḥdes̱üñ cemʿidür. [Ve] Muḥdes şerʿde s̱ebāt olan üzerine

[301] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 389.) "Evlatlarınıza cömert davranınız; onların edeblerini güzelleştiriniz."
[302] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 274.) "Kime yumuşak huyluluktan nasibi verilmişse dünya (ve ahiret) iyiliğinden de payı verilmiştir."

iḥdās̱ olunan ḳażiyyedür. Murād, insānı bidʿatden nehydür. Ve bidʿatı ẕemmdür. Bu kelimeye münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden

93b

مَنْ أَحْدَثَ فِي أَمْرِنَا هَذَا مِنْهُ فَهُوَ رَدٌّ [303] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾt-tisʿūn [أُحَذِّرُكُمْ عَاقِبَةُ الْفَرَاغِ فَاِنَّهُ اَجْمَعْ لِاَبْوَابِ الْمَكْرُوهِ مِنَ السَّكْرِ] Mühimmātuñ ḥuṣūline ve mażarrātuñ defʿine mübāşeret itmeyüp ferāġ üzere olmanuñ ʿāḳıbetinden ben sizi taḥẕīr ve taḫvīf iderüm. Zīrā taḥḳīḳ bu ferāġ ebvāb-ı mekrūhı ziyāde cāmiʿdür. Sarḫoşluḳ cāmiʿ olduġında murād, umūr-ı dünyeviyyede tedārik üzere olup ihtimāma ḥas̱s̱ ve terġībdür. Ve ferāġ ve ihmālinden menʿdür. <u>ʿĀḳıbet</u> her nesnenüñ āḫiri ve ṣoñıdur. Fetḥile ve żammile <u>seker</u> ve <u>sükür</u> sarḫoşluḳdur, ṣaḥvuñ żıddıdur.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālise veʾt-tisʿūn [مَنْ يَئِسَ مِنْ شَيْءٍ اِسْتَغْنَى عَنْهُ] Her kimesne ki umūr-ı dünyeviyyeden bir şeyde yeʾs eyleye, ol kimesne ol şeyden müstaġnī olur. Bu maʿnāya münāsibdür

94a

küberā-i selefüñ [اليأس احدى الراحتين] [304] ḳavli. <u>Yeʾs</u> recānuñ, <u>istiġnā</u> iḥtiyācuñ żıddıdur.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾt-tisʿūn [اِنْ كَانَ الشُّغْلُ مُجْهَدَةً فَالْفَرَاغَ مَفْسَدَةٌ] Eger şuġl mücehhede olursa yaʿnī şuġlde meşaḳḳat olursa andan ferāġat itmek müfsidedür yaʿnī anda fesād vardur. Murād, dīnī veyā dünyevī olan umūruñ taḥṣīlinde egerçi meşaḳḳat ve zaḥmet vardur iḫtiyār itmek gerek. Zīrā işġalden ferāġat olunursa şeḳāvete yetişdürür. Dünyevī olursa ġayra muḥtāc olup suʾāl veyā ḥarāma irtikāb lāzım gelür dimekdür.

---

[303] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 231.) "Kim dinimizde onda olmayan bir şey ihdas ederse o reddolunmuştur."
[304] Ümitsizlik (Dünya işlerinde beklenti içinde olmamak), iki rahattan birisidir.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve't-tisʿūn [مَنْ مَازَحَ أُسْتُخُفَّ بِهِ] Her kimesne ki mizāḥ eyleye, ol kimesne mizāḥ sebebiyle istiḫfāf olunur. Bu maʿnāya münāsibdür küberā-i selefüñ [من كثر مزاحه زال هيبته] didügi. Kesrile

94[b]

mizāḥ mürūr itmişdür.

El-kelimetü's-sādise ve't-tisʿūn [أَعَزَّكُمُ اللهُ بِالْإِسْلَامِ فمهما تطلب العزة بِغَيْرْ اللهِ يَذِلَّكُمُ الله] Allāhu teʿālā sizi İslām ile ʿazīz itdi. Her ne vaḳt ki ʿizzeti İslāmuñ ġayrıyla ṭaleb eyleyesüz Allāhu teʿālā sizi ẕelīl ider. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden لِمَنْ هُدِيَ لِلْإِسْلَامِ [305] ḥadīs̱i, ve küberā-i selefüñ [الشرف في الاسلام] [306] ḳavli. Kelime-i mehmā eyyü vaḳtin maʿnāsına ẓarf-ı zamāndur. Ve in maʿnāsına da gelür.

El-kelimetü's-sābiʿa ve't-tisʿūn [إِذَا تَنَاجِى الْقَوْم فِي دِينِهِم دُونَ الْعَامّة فَهُمْ فِي تَأْسِيسِ الضَّلَالَة] Ḳaçan dīnlerinde tenācī itseler yaʿnī ḳavāʿid-i dīni beynlerinde ısrār idüp ʿavāma beyān itmeseler ol ḳavm, eḍallü ḍalāleti binā veyā ḳavāʿid-i ḍalāleti refʿ itmiş olur. Teʾsīs ḳavme ẓarf olduġı ḍalāletde mübālaġa[yı] müfīddür.

95[a]

[تناجى القوم] dirler [تساروا] maʿnāsına. Beyān-ı ḳavm mürūr itmişdür. Teşdīdile ʿāmme ḫāṣṣanuñ żıddıdur. Teʾessüs mużāf olduġı şeyʾüñ aṣlı binā ve ḳavāʿidini refʿdür. Bu maḥalde her birine ḥaml ḳābildür.

El-kelimetü's-s̱āmine ve't-tisʿūn [مَنْ مَلَاءَ عَيْنُهُ مِنْ قَائِمَةِ بَيْتٍ قَبْلَ اَنْ يُؤْذَنَ لَهُ فَقَدْ فَسَق] Her kimesne ki beyte, naẓara iẕn olmadan ʿaynını ḳāʾime-i beyte naẓar ile ṭoldurda yaʿnī beyte bilā-iẕn naẓar eyleye, taḥḳīḳ ol kimesne fısḳ itmiş olur. Ḳāʾime-i beyt beytüñ diregidür. Murād, ḳableʾl-iẕn nā-maḥremüñ beytine naẓar ḥarāmdur ve nāẓır olan

---

[305] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 361.) "İslam'ın dosdoğru yoluna ulaşan ve geçimi yeterli olup da buna kanaat eden kimse ne mutludur."
[306] "Şeref, İslam'dadır."

kimesne fāsıḳ olur dimekdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Kütüb-i fetāvāda Resūl hażretinden مَنِ اطَّلَعَ فِي دَارِ قَوْمٍ بِغَيْرِ إِذْنِهِمْ فَفَقَؤُوا عَيْنَهُ فَلَا دِيَةَ وَلَا قِصَاصَ.[307] ḥadīs̱i. İmām-ı Şāfiʿī bu ḥadīs̱-i şerīfle temessük idüp

95[b]

faḳā-i ʿayn hederdür dir. Ammā eimme-i Ḥanefiyye bu ḥadīs̱-i şerīfden murād, nāẓıruñ defʿ-i mümkin olmaya, El-efḳāʾ ʿaynile mümkin ola dimekdür. İftiʿāl bābından ıṭṭılāʿ yuḳarudan aşaġa naẓar itmekdür. ʿıṭṭalaʿa bundan ṣīġa-i māżīdür. Menaʿa bābından faḳāʾe ʿaynehū dirler ḳaçan gözini çıḳarsa.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾt-tisʿūn [اِحْتَفِظْ مِنَ النِّعْمَةِ اِحْتِفَاظَكَ مِنَ الْمَعْصِيَةِ فَوَاللهِ لَهِيَ لَخَوْفُهَا عِنْدِي عَلَيْكَ أَنْ تَسْتَدْرِجَكَ وَتَخْدَعَكَ] Niʿmetden iḥtirāz eyle, maʿṣiyetden iḥtirāz itdügüñ gibi. Zīrā Allāhu teʿālā ḥaḳḳi-y-çün niʿmet benüm ḳatumda ziyāde ḳorḳulıdur maʿṣiyetden. Zīrā cāʾizdür ki senüñ üzeriñe istidrāc eyleyüp yaʿnī seni derece derece Ḥaḳḳdan baʿīd eyleyüp ve saña ḫudʿa idüp seni aldaya. İḥtefiẓ iftiʿal

96[a]

bābından emr-i ḥāżırdur, iḥteriz dimekdür. Murād, kes̱ret-i niʿmete maġrūr olup maʿāṣīye meylden menʿdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا[308] āyeti bu maʿnāya münāsibdür. *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden إِنَّ إِعْطَاءَ هَذَا الْمَالِ فِتْنَةٌ، وَإِمْسَاكَهُ فِتْنَةٌ[309] ḥadīs̱i ve daḫı خَيْرُ الرِّزْقِ مَا يَكْفِي[310] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾl-miʾetiʾt-tāmme [اِقْتِصَادٌ في سُنَّةٍ خَيْرٌ مِنْ اِجْتِهَادٍ في بِدْعَةٍ] Sünnetle ʿamelde ifrāṭ itmemek ḫayrdur bidʿatle ictihād idüp ziyāde saʿy eylemekden egerçi lisān-ı ḫalḳda

[307] (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 414.) "Kim bir kimsenin evini izinsiz gözetlerse onun gözünü çıkartmada kısas ve diyet yoktur."
[308] (A'râf, 7/51.) "O kâfirler ki, dinlerini bir eğlence ve oyun edindiler de dünya hayatı onları aldattı. Onlar, bu günleri ile karşılaşacaklarını unuttukları ve ayetlerimizi bile bile inkâr ettikleri gibi biz de bugün onları unuturuz."
[309] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 114.) "Bir malı vermek de elde tutmak da imtihandır."
[310] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 217.) "Rızkın hayırlısı kendisiyle yetinilendir."

bidʿat-i ḥasene didikleri de olursa. Iḳtisād ifrāṭuñ żıddıdur. Sīnüñ żammı nūnuñ teşdīdiyle sünnet ṭarīḳuhu meslūkuhu fiʾd-dīndür. İctihād cidd ü saʿy itmekdür. Kesrile bidʿat

96[b]

Resūl ḥażretinden ṣoñra muḥdes̱ olan şeydür.

Temmetiʾl-kitāb bi-ʿavniʾllāhiʾl-Meliki'l-Vehhāb [311]

97[a] [boş]

97[b]

Kelimāt-ı Ḥażret-i ʿOs̱mān Radıyallāhu ʿAnh

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [312]

[الحمد لله الذي خلق الانسان علمه البيان والصلوة على رسوله محمد سيد بني عدنان وعلى اله وصحبه الداعين الى سبيل الرحمن] [313] Ammā baʿd bu şerḥ olunan kelimāt-ı nūr-efşān, cāmiʿuʾl-Ḳurʾān ḥażret-i emīrüʾl-müʾminīn ʿOs̱mān bin ʿAffān ḥażretlerinüñ yüz kelimesidür ki her birisi cevāmiʿu-l kilemdendür. Ve bunuñ menāḳıbı kütüb-i muʿteberede ẕikr olunduġı üzere emīrüʾl-müʾminīn, Ẕiʾn-nūreyn Ebū Abdullāh ʿOs̱mān bin ʿAffān

98[a]

bin Ebiʾl-ʿĀṣ İbn Ümeyye bin ʿAbd-i Şems bin Menāf bin Ḳaḍıyyüʾl-Emeviyyüʾl-Ḳureyşīdür. Cedd-i aʿlāsı Resūl ḥażretine ʿAbd-i Menāfda mülāḳī olmışdur. Muḳaddem Ḥażret-i Resūlüñ binti Ruḳiyyeyi tezevvüc itmişdür. Ol vefāt itdükden ṣoñra binti Ümm-i Külsūmı tezevvüc itmişdür. Anuñçün Ẕiʾn-nūreyn dinilmişdür. Ol vefāt

---

[311] Vehhâb ve Melik Allah'ın yardımıyla bu kitap (kısım) tamamlandı.
[312] Besmele: "Rahman ve Rahîm Allâh'ın adıyla".
[313] İnsanı yaratan ve ona beyanı öğreten Allah'a hamdolsun. Benî Adnânın efendisi Resulü Muhammed'e ve Rahman'ın yoluna çağıran ailesine ve ashabına salat olsun.

itdükden soñra Resūl hażreti لَوْ كَانَت عِنْدِي ثلاثة لَزَوَّجتُكَهَا [314] dimişdür. Vālidesi Ervā binti Küreyz bin Rabīʿa bin Ḥabīb bin ʿAbd-i Şemsdür. Ḳadīmen İslāma gelen nisādandur. Ve Ḥażret-i ʿOs̱mān Resūl hażreti Dār-ı Erḳama dāḫil olmazdan evvel İslāma gelen aṣḥābuñ ḳudemāsındandur. Ve ẕāt-ı hicreteyndür. Cemīʿ-i ġażavāta Resūl hażretiyle bile ḥāżır olmışdur. İllā Bedr ġażāsına

98[b]

ḥāżır olmadı. Zīrā Ḥażret-i Ruḳiyyenüñ ol zamānda marīża olduġı māniʿ olup Resūl hażreti anuñçün ġanāyim-i Bedrden sehm taʿyīn itmişlerdür. Ve anuñ ḥaḳḳında Resūl hażreti إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ [315] dimişlerdür. Ve Ḥudeybiyede Bīʿatüʾr-Rıḍvāna daḫı ḥāżır olmadı. Zīrā Resūlullāh sallallāhu ʿaleyhi ve sellem, Ḥażret-i ʿOs̱mānı ehl-i Mekke ile ṣulḥ içün Mekkeye irsāl itmişler idi. Bīʿat zamānında bulunmaduġı ecilden Resūl hażreti mübārek yedinüñ birini yed-i uḫrāları üzerine vażʿ idüp anuñçün bīʿat idüp hāẕihi li-ʿOs̱mān dimişlerdür. Ve Ḥażret-i ʿOs̱mānuñ cism-i şerīfi ebyażüʾl-levn ve raḳīḳüʾl-beşere ve ḥüsnüʾl-veche ve iki menkibi beyni baʿīd ve mübārek başınuñ şaʿrı kes̱īr ve mübārek liḥyeleri

99[a]

ʿaẓīme idi. Eks̱er zamānda liḥyesini ḥınnā ile taṣfīr iderdi. Ve Ḥażret-i ʿÖmer vefāt idicek ḫilāfet altı kimesne beyninde şūrı bāḳī ḳaldı. Ol altı kimesne, Ḥażret-i ʿOs̱mān ve ʿAlī ve ʿAbdurraḥmān bin ʿAvf ve Ṭalḥa ve Zübeyr ve Saʿd bin Vaḳḳāṣdur. Bunlar emr-i ḫilāfeti içlerinden ʿAbdurrāḥmān İbni ʿAvfa tefvīż idüp bu bābda reʾy senüñdür diyicek, ol daḫı Ḥazret-i ʿOs̱mānı iḫtiyār idüp ṣaḥābe-i kirām maḥżarında bilā-tereddüd hicretüñ yigirmi dördünci senesinde Muḥarrem ayınuñ evvel güni bīʿat idüp ṣaḥābe-i kirāmuñ sāyiri daḫı aña ittibāʿ idüp emr-i ḫilāfet Ḥażret-i ʿOs̱māna tefvīż olundı.

[314] (İbn Hacer, el-İsâbe, VII, 30.) “Eger üç kızım olsaydı üçüncüyü de Osman’a verirdim.”
[315] (Buhârî, Fardu’l-Humus, 14.) “Senin için Bedir’de şehit olmuş kişinin sevabı ve payı (ganimet) vardır.”

Müddet-i ḫilāfeti on iki yıl olmışdur. Ve hicretüñ otuz beşinci senesinde mübārek Ẕilḥiccenüñ on sekizinci güni idi,

99b

ehl-i Mıṣrdan Esved-i Nüceybī ḳatl idüp şehīd olmışdur. Müddet-i ʿömri seksen iki yıl baʿżılar ḳatında seksen sekiz yıl ve baʿżılar ḳatında ṭoḳsan yıldur. Namāzın, Ḥakīm bin Ḥizām ve baʿżılar ḳatında Zübeyr bin ʿAvvām ve baʿżılar ḳatında Cübeyr bin Muṭʿim ḳılup, Baḳīʿde leyle-i Sebtde defn olunmışdur. Resūl hażretinden sallallāhu ʿaleyhi ve sellem yüz kırk altı ḥadīs̱ rivāyet itmişdür. Kendüden rāvī-i ḥadīs̱ olan kimesneler: ʿAbdullāh bin Zübeyr ve Enes bin Mālik ve Zeyd bin Ḫālid Cühenī ve Mervān bin Ḥakemdür.

El-kelimetü'l-ūlā [تَاجِرُوا الله تَرْبَحُوا] Allāhu teʿālā ile ticāret idüñ tā ki ribḥ idesüz. Yaʿnī Allāhu teʿālānuñ evāmirine imtis̱āl ve nevāhiyinden ictināb itmekle ʿaṭā-yı ṣadāḳāt ve feyż-i ḥasenāta yetişüp fāyide-i cāvidānı ve menfaʿat-i dü cihānı aḥrār idesüz. Bu kelimeyi

100a

müʾeyyiddür Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ [316] āyeti. Kesbile ticāret bāzar-gānluḳdur. Bu maḥalde kelām mebnīdür. Tācirū müfāʿale bābından emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. Terbeḥū ʿalime bābından cevāb-ı emr olmaḳ meczūmdur. Kesrile ribḥ aṣṣı ve fāyidedür.

El-kelimetü's̱-s̱āniye [يَغْتَمُّ وَقْتَ سُرُورِكَ] Senüñ sürūruñ vaḳtinde ḥasūd muġtemm olur. Pes öyle olıcaḳ lāyıḳ budur ki evḳāt-ı ḥüznde iẓhār-ı sürūr idesüz tā ki ḥasūd muġtemm ola. İġtimām ġamgīn olmaḳdur yaġtemmü bundan ṣıġa-i müstaḳbeldür. Ġam feraḥuñ żıddı,

[316] (Tevbe, 9/111.) "Allah müminlerden, mallarını ve canlarını, kendilerine (verilecek) cennet karşılığında satın almıştır. Çünkü onlar Allah yolunda savaşırlar, öldürürler, ölürler. (Bu), Tevrat'ta, İncil'de ve Kur'an'da Allah üzerine hak bir vaaddir. Allah'tan daha çok sözünü yerine getiren kim vardır! O halde O'nunla yapmış olduğunuz bu alış verişinizden dolayı sevinin. İşte bu, (gerçekten) büyük kazançtır."

sürūr ḥüznüñ żıddıdur. Teḳābül riʿāyet olunmışdur. Eger suʾāl olınup bu kelime Sūretüʾl-Aʿrāfda لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ [317] āyetine muḫālifdür

100[b]

dinilürse cevāb virilür ki lā tefraḥ lā tebṭar ile tefsīr olunmışdur. Fetḥateyn ile baṭar şiddet-i feraḥdur, bir vechile ki maḥabbetullāh mānīʿ ola. Veyā cevāb virülür ki iẓhār-ı feraḥ ḥaḳīḳaten feraḥuñ ġayrıdur. Nehy olunan ḥaḳīḳat-i feraḥdur.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e [لِأَنْ يَرَانِي اللهَ مُصْلِحًا اَحَبُّ اِلَي اَنْ يَرَانِي مُفْسِدًا] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā ḥażreti beni muṣliḥ yaʿnī ṣalāḥ ile muttaṣıf görmek baña ziyāde sevgilidür beni müfsid görmekden. Murād, ıṣlāḥa terġib ve ifsāddan terhībdür. Ve daḫı müʾmin olana lāyıḳ budur ki خير الناس من ينفع الناس [318] ḥadīs̱iyle ʿamel idüp ʿimāret-i ʿāleme ve ıṣlāḥ-ı umūrını ādeme iştiġāl eyleye dimekdür. Muṣliḥ müfsidüñ żıddıdur. Eḥabbü ṣīġa-i tafḍīldür. Ziyāde-i muṭlaḳaya maḥmūldür. En yerānī de men muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām

101[a]

[من ان يراني] dimekdür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa [مُحَافَظَةُ الْحُدُودِ وَالْوَفَاءِ بِالْعُهُودِ وَالرِّضَاءِ بِالْمَوْجُودِ وَالصَّبْرُ عَنِ الْمَفْقُودِ] Şerʿī olan ḥaddleri ḥıfẓ itmek ve Allāhu teʿālā ile ve müʾminler ile olan ʿahdlerde vefā itmek ve mevcūd olan niʿmete ve naḳmete rāżī olmaḳ ve māldan ve cāhdan fevt olana ṣabr her müʾmine lāzımdur. Ḥıfẓuʾl-ḥudūd dinilmeyüp muḥāfaẓatüʾl-ḥudūd dinüldigi ṭarafından ḥıfẓ idicek umūr-ı şerʿiyye ile ʿamel daḫı anı mekārihe vukūʿdan ḥıfẓ ider. Ḥudūd ḥaddüñ cemʿidür. ʿUhūd ʿahdüñ cemʿidür. Mefḳūd maʿdūm maʿnāsınadur.

[317] (Kasas, 28/76.) “Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona şöyle demişti: Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez.”
[318] (Alî el-Muttakî, Kenzu’l-Ummâl, XVI, 128.) “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır.”

El-kelimetü'l-ḫāmise [إِنِّي اَحْتَسِبُ بِنَظَرِي كَمَا اَحْتَسِبُ بِحِفْظِي] Taḥḳīḳ ben Ḳur'ān-ı ʿaẓīme naẓar ile s̱evāb ṭaleb eylerüm; ḥıfẓum ile s̱evāb ṭaleb itdügim gibi. Zīrā Ẕi'n-nūreyn Ḳur'ān-ı ʿaẓīmi bi't-tamām vücūh ile ḥıfẓ idüp

101b

ezberlemiş idi. Ve muṣḥafa dāyim naẓar idüp tilāvetinden ḫālī olmaz idi. Ḥattā yevm-i Cumʿada tilāvet ider iken ḳatl olunduḳları zamānda tilāvetleri Sūretü'l-Baḳarada فَسَيَكْفِيكَهُمُ [319] āyetine gelmiş idi. Murād, ḥāletinüñ tesviyesine işāretdür. Ve Ḳur'ān-ı ʿaẓīmüñ naẓarına ve ḥıfẓına ḥas̱s̱ ve terġībdür. İḥtisāb ṭaleb-i s̱evābdur.

El-kelimetü's-sādise [مَا رَاَيْتُ مَنْظَرًا اِلَّا وَاْلقَبْرُ اَفْضَعُ مِنْهُ] Ben hiçbir maḥall-i naẓar görmedim illā ḳabir her gördügüm maḥall-i naẓardan efżaʿdur. Yaʿnī ziyāde ḳorḳulu mevżiʿdür. Murād, mü'mine lāzımdur mümkin olduḳca ṭāʿate ve ʿibādete iştiġāl eyleye, tā ki hevl-i ḳabirden ve vaḥşetinden ḫalāṣ olup baʿdel-mevt rāḥata ve ünse yetişe. Mā nāfiyedür. Manẓara ism-i mekāndur. Efżaʿu feżāʿatdan

102a

sīġa-i tafḍīldür.

El-kelimetü's-sābiʿa [اَلْقَبْرُ مَنْزِلُ اَوَّلٌ مِنْ مَنَازِلِ الْاٰخِرَة وَاَخِرُ مَنْزِلٍ مِنْ مَنَازِلِ الدُّنْيَا فَمَنْ شُدِّدَ عَلَيْهِ فَمَا بَعْدَهُ اَشَدُّ وَمَنْ هَوِّنَ عَلَيْهِ فَمَا بَعْدَهُ اَهْوَنُ عَلَيْهِ] Ḳabir āḫiret menzillerinden evvel menzildür. Ve dünyā menzillerinden āḫir menzildür. Her kimesne ki ḳabirde anuñ üzerine teşdīd oluna ḳabirden ṣoñra hevl eşedd olur. Ve her kimesne ki ḳabirde anuñ üzerine emr āṣān ola ḳabirden ṣoñra anuñ üzerine emr ehven olur. Pes mü'mine lāyıḳdur ki günāhlarına peşīmān olup tevbe ve istiġfāra meşġūl ola tā ki tevbe ve istiġfār sebebiyle şedāyid-i ḳabirden ḫalāṣ olup mā-baʿdında başına gelecek ḥāl āsān ola. Zīrā ḳabirde ḥāl müşkil olıcaḳ mā-baʿdı daḫı yaramaz olur. [العياذ بالله منه ومن امثاله]

---

319 (Bakara, 2/137.) "Eger onlar da sizin inandığınız gibi inanırlarsa doğru yolu bulmuş olurlar; dönerlerse mutlaka anlaşmazlık içine düşmüş olurlar. Onlara karşı Allah sana yeter. O işitendir, bilendir."

102[b]

<u>Teşdīd</u> şiddet yaʿnī miḥnet virmekdür. <u>Şüddide</u> bundan ṣīġa-i māżīdür. <u>Eşeddü</u> ṣīġa-i tafḍīldür. Hevvenehullāh dirler sehhelehū ve ḫaffefehu maʿnāsına.

El-kelimetüʾṣ-s̱āmine [خَصْلَتَانِ جَيِّدَتَانِ لَيْسَ مَعَهُمَا ثَالِثٌ حُسْنُ الْاَدَبِ وَتَجَنُّبُ الرَّيْبِ] Dünyāda iki ḫaṣlet-i ceyyide vardur ki ol iki ḫaṣletle s̱ālis̱e yoḳdur yaʿnī anuñ dāʾiresinde bir ḫaṣlet-i ceyyide daḫı yoḳdur. Biri ḥüsn-i edeb ve biri maḥall-i töhmetden ictinābdur. Murād, müʾmine lāzımdur ki dāyimā bu iki ḫaṣlet ile muṭṭaṣıf ola tā ki dīnde ve dünyāda mesʿūd ve evvelīde ve āḫirīde maḥmūd ola dimekdür. Keyyis vezninde <u>ceyyid</u> redīnüñ żıddıdur, cemʿi ciyād gelür. <u>Müctenib</u> ictināb maʿnāsına. Fetḥile <u>rayb</u> töhmetdür. Kesrile <u>rībe</u> gibi. Ḫaṣlet-i ūlāya

103[a]

münāsibdür küberā-i selefden Ḥamīdüʾd-dīn[320]üñ [من ليس يبكيه ناصحوه بضحك من حاله عداه ادبه حادث الليالي من لم يؤدبه والده] ḳavli. Ve ḫaṣlet-i s̱āniyeyi müʾeyyiddür اتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهَمِ [321] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾt-ṭāsiʿa [اَنَا مِنْهُ كَاَبِي الْعَاقِ اِنْ عَاشَ عَقهُ وَاِنْ مَاتَ فَجَعَهُ] Ben veledden ebuʾl-ʿâḳḳ gibiyim. Eger ḥayy olursa vālidine ʿuḳūḳ ider ve eger meyyit olursa vālidine ġam ve ġuṣṣa virür. Murād evlāddan şikāyetdür. Zīrā be-her-ḥāl veled ḥayātında ve memātında vālidine meşaḳḳat ve zaḥmet virmekden ḫālī olmaz. Fetḥile <u>ʿayş</u> ḥayātdur. <u>ʿUḳūk</u> birrüñ żıddıdur, ʿaḳḳa vālidehū ʿuḳūḳān fehüve ʿākun dinilür vālidine eyilik itmedi maʿnāsına. Menaʿa bābından <u>fecaʿa</u> evcaʿa maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾl-ʿāşire [اَنْتُمْ اِلَى اِمَامٍ فَعَّالٍ اَحْوَجُ مِنْكُمْ اِلَى اِمَامٍ قَوَّالٍ]

103[b]

[320] Efdalzâde Hamîdüddin Efendi (ö.1503) Osmanlı Şeyhülislâmı. Bkz. DİA., “Hamîdüddîn Efendi, Efdalzâde”, c.15, s.476-477

[321] (Irâkî, Tahricu ehâdîsi’l-İhyâi, I, 914.) “Töhmetten sakının.”

Siz keṡīrüʾl-fiʿl olan imāma ziyāde muḥtācsuz keṡīrüʾl-ḳavl olan imāma iḥtiyācuñuzdan. Yaʿnī sulṭānda keṡret-i kelām muʿteber degüldür. Belki ʿudūl üzerine keṡret-i taṣarruf muʿteberdür. Öyle olıcaḳ reʿāyāya enfaʿ-ı imām, keṡīrüʾt-taṣarruf olmaḳdur. Faʿʿāl ve ḳavvāl keẕẕāb gibi ṣīġa-i mübālaġadur. Aḥvecü ṣīġa-i tafḍīldür. Minkümde mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām *min ihtiyācüküm* dimekdür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye ʿaşera [اِنَ لِكُلِّ شَيْءٍ آفَةٌ وَلِكُلِّ نِعْمَةٍ عَاهَةٌ وَاِنَّ آفَةُ هٰذَا الدِّينِ وَعَاهَةَ هٰذَا النِّعْمَةَ عَيَّابُونَ طَعَّانُونَ يَرَوْنَكُمْ مَا تُحِبُّونَ وَيُسِرُّونَ مَا تَكْرَهُونَ طَعَامٌ مِثْلَ النَّعَامِ يَتْبَعُونَ اَوَّلَ نَاعِقٍ] Taḥḳīḳ her şeyʾ içün āfet ve her niʿmet içün āhet vardur. Ve taḥḳīḳ bu dīnüñ āfeti ve bu niʿmetüñ āheti ziyāde ʿayb-bīn ve ziyāde ṭaʿn iden

104[a]

kimesnelerdür. Efʿālden ve aḳvālden sevdügüñüzi size gösterüp iẓhār iderler ve sevmeyüp kerīh gördügüñüzi sizden gizleyüp ketm iderler ammā ġaybuñuzda söylerler. Bunlar iki yüzlü olup denāʾet ve rezālet ile muttaṣıf kimesnelerdür ki ḫayr ve şer evvel söyleyen kimesneye ittibāʿ itmekde ol nāʿiḳa ittibāʿ eyleyen deve ḳuşı gibidür. Āhet āfet maʿnāsınadur. Teşdīd ile ʿayyābūn ve ṭaʿʿānūn ʿaybdan ve ṭaʿndan ṣīġa-i mübālaġadur. Seḥāb vezninde ṭaġām nāsuñ denīsi ve rezīl olanıdur. Fetḥateyn ile naʿām deve ḳuşudur ism-i cinsdür. Nāʿiḳ ṣayḥa idici dimekdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl haẓretinden لَا تَكُونُوا عَيَّابِينَ وَلَا مَدَّاحِينَ، وَلَا طَعَّانِينَ وَلَا مُتَمَاوِتِينَ [322] ḥadīṡi

104[b]

ve daḫı تَجِدُونَ مِنْ شَرِّ النَّاسِ ذَا الْوَجْهَيْنِ يَأْتِي هَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ وَهَؤُلَاءِ بِوَجْهٍ [323] ḥadīṡi.

El-kelimetüʾṡ-ṡāniye ʿaşera [مَا عَنِ اللهِ مَذْهَبٌ اِلَّا اِلَيْهِ] Allāh teʿālādan ġayrı merciʿ veyā andan ġayrıya mürācaʿat yoḳdur. İllā Allāhu teʿālāyadur. Yaʿnī müʾmine lāzımdur ki

---

[322] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 87.) "Ayıp arayan, çok öven, dil uzatan ve ölü gibi davranmayın (diri ve canlı olun)"
[323] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 354.) "Birine bir yüzle diğerine başka yüzle giden iki yüzlüleri, insanların en şerlileri olarak bulursun."

her zamān tevbe ve inābet idüp Allāhu teʿālāya rücūʿ eyleye. Zīrā andan ġayrı merciʿ yoḳdur. Ve Allāhu teʿālādan ʿafv ṭaleb eyleye. Zīrā anuñ afv[ı] mücrimlere ziyāde nāfiʿ ve anuñ raḥmeti ġadābı ziyāde dāfiʿdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ [324] āyeti ve daḫı *Ṣaḥīḥayn*da Berāʾ bin ʿĀzib rivāyetinde Resūl haẑretinden لاَ مَلْجَأَ وَلاَ مَنْجَا مِنْكَ إِلَّا إِلَيْكَ [325] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e ʿaşera [إِرْمُوا بِالدُّنْيَا حَيْثُ رَمَى اللهُ بِهَا] Siz dünyāyı mermī idüñ.

105[a]

Zīrā Allāhu teʿālā dünyāyı ramā itdi. Yaʿnī siz dünyāya raġbet idüp iltifāt itmeñ. Zīrā Allāhu teʿālā raġbet idüp iltifāt itmedi. İrmū ramā yermīden emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. İʿlāli kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. Dünyā āḫiretüñ naḳīżıdur. Ḥays̱ü taʿlīl içündür, bi-ṭarīḳiʾl-istiʿāre ẓarf-ı mekān olmaḳ cāyizdür. Murād müʾmine lāzım budur ki niʿam-ı dünyānuñ ḳuvvetinden bī-ḥużūr olup mużṭarib olmaya ve göñlüni zeḫārif-i dünyāya virmeye belki meyli āḫiret cānibine ve āḫiretde müfīd olan şeyʾe ola dimekdür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de Ebū Ḥüreyre rivāyetinde Resūl haẑretinden لَوْ كَانَ لِي مِثْلُ أُحُدٍ ذَهَبًا مَا يَسُرُّنِي أَنْ لاَ يَمُرَّ عَلَيَّ ثَلاَثٌ، وَعِنْدِي مِنْهُ شَيْءٌ إِلَّا شَيْءٌ أُرْصِدُهُ لِدَيْنٍ [326] ḥadīs̱i. Ürṣidehū aḥfaẓahū

105[b]

maʿnāsınadur. Li-deyni li-edāʾi deyni taḳdīrindedür. Zīrā ḳażā-i deyn ṣadaḳa ve hediyye üzerine muḳaddemdür.

El-kelimetüʾr-rābiʿa ʿaşera [إِنَّ اللهَ تَعَالَى خَلَقَ الْخَلْقَ بِالْحَقِّ فَلَا تَقُلْ اِلَّا الْحَقَّ] Taḥḳīḳ Allāhu teʿālā ḫalḳı yaʿnī maḫlūḳı ḥaḳḳile ḫalḳ itdi. Pes ḫilḳat-i insān ḥaḳḳ üzerine olıcaḳ saña lāzımdur ki söylemeyesün illā ḥaḳḳ söyleyesün. Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur Ḳurʾān-ı

[324] (Bakara, 2/210.) "Onlar, ille de buluttan gölgeler içinde Allah'ın ve meleklerinin gelmesini mi beklerler. Halbuki iş bitirilmiştir. (Allah nizamı artık değişmez.) Bütün işler yalnızca Allah'a döndürülür."
[325] (Buhârî, Gusl, 75.) "Senden başka kurtuluş da yoktur sığınılacak yer de yoktur."
[326] (Buhârî, İstikrâz, 3.) "Uhud Dağı kadar alltınım olsa borç ödemek için sakladığım dışında altınlarla üç gece geçirmemek beni sevindirir.

ʿaẓīmde Sūretüʾl-Ḥicrde وَما خَلَقْنَا السَّماواتِ وَالْأَرْضَ وَما بَيْنَهُما إلاَّ بِالْحَقِّ [327] āyeti. Fetḥile ve teşdīdile ḥaḳḳ bāṭıluñ żıddıdur.

El-kelimetüʾl-ḫamise ʿaşera [بَادِرُوا آجَالَكُمْ بِخَيْرٍ مَا تَقْدِرُونَ عَلَيْهِ] Ecellerüñüz üzerine aʿmāl-i ḫayrla müsāraʿa idüñ. Ḫayra ḳādir olduġuñuz mikdārı yaʿnī ʿömrüñüz āḫir olmadan aʿmāl-i birre ve ḫayra meşġūl oluñ. Zīrā ecel tamām olup vefāt itdükden ṣoñra aʿmāl-i ḫayr

106[a]

münḳaṭıʿ olur. Bādirū sāriʿū maʿnāsınadur. Bedre, Bedr tesmiye olunduġı ṭulūʿda müsāraʿası-y-çündür. Ācāl ecelüñ cemʿidür. Ecel mevte müʾeddī olan vaḳtüñ ġāyetidür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden بَادِرُوا بالأعْمَالِ الزَّكيةِ قَبْلَ أنْ تَشْتَغِلُوا [328] ḥadīs̱i ve daḫı *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de Ebī Ḥüreyre rivāyetinde Resūl hażretinden إِذَا مَاتَ الْإِنْسَانُ انْقَطَعَ عَنْهُ عَمَلُهُ إِلَّا مِنْ ثَلَاثَةٍ: إِلَّا مِنْ صَدَقَةٍ جَارِيَةٍ، أَوْ عِلْمٍ يُنْتَفَعُ بِهِ، أَوْ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ [329] ḥadīs̱i. Şurrāḥ, ḥadīs̱i ẕikr itdükleri üzere yedʿū ḳayd degüldür belki veled vālidine duʿā-y-çün taṣrīḥdür. Zīrā be-her-ḥāl veled ʿamel-i ṣāliḥ itdükce vālidi-y-çün ecir ḥāṣıl olur gerek vālidi-y-çün duʿā itsün ve gerek itmesin. Bunuñ ḫaricde

106[b]

mis̱ālī bir kimesne bir şecer ġars itse her kimesne ki anuñ s̱emerinden ekl eyleye, ġars iden içün s̱evāb ḥāṣıl olur; gerek ākil duʿā itsün ve gerek itmesin. Üm daḫı bu ḥükümde eb gibidür. Ammā veled seyyiʾesinden vālidine vizr lāḥıḳ olmaz. Veled ẕekere ve üṉs̱āya şāmildür.

El-kelimetüʾs-sādise ʿaşera [اَلَا اِنَّ الدُّنْيَا طُوِيَتْ عَلَى الْغَرُورِ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللهِ الْغَرُورُ] Āgāh oluñ taḥḳīḳ dünyā ġarūr üzerine yaʿnī ḫudʿa üzerine dürilüp binā olunmışdur. Pes

---

[327] (Hicr, 15/85.) “Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasındakileri ancak hak ile yarattık. O saat (kıyamet), mutlaka gelecektir. Şimdilik onlara güzel muamele et.”

[328] Hadis-i Şerif: “Meşguliyet gelmeden önce salih amellere gayret edin.”

[329] (Müslim, Hibât, 14.) “İnsan ölünce amelleri kesilir ancak üç şey müstesna : Sadaka-i cariye, kendisinden faydalanılan ilim ve salih evlat.”

öyle olıcaḳ dünyā sizi maġrūr itmesin. *Ġarrahū ġarūran* dirler ḫudʿa maʿnāsına. Ṣabūr vezninde <u>ġarūr</u> dünyādur veyā şeyṭāndur. Ammā bu maḥalde dünyāya muḳābil ẕikr olunduġından maʿlūmdur ki murād maʿnā-yı āḫīrdür. Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur

107[a]

Sūretüʾl-Fāṭırda يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلا يَغُرَّنَّكُمْ بِاللَّهِ الْغَرُورُ [330] āyeti. Yevm-i ḳıyāmetde ḥaşr ü cezā ḥaḳḳdur. Anda ḫilaf yoḳdur. Öyle olıcaḳ dünyā-y-ile temettuʿ sizi āḫiret ṭalebinden ġāfil idüp aldamasun. Ve sizi şeyṭān maġfiret recāsıyla maʿṣiyetden ıṣrārla aldamasun. Zīrā bu ümniyye gerçi nefsinde mümkin ise lākin bu tevaḳḳuʿla ẕenb-i mücerred defʿ-i ṭabīʿata iʿtimād idüp semm-i tenāvül itmek gibidür.

El-kelimetüʾs-sābiʿa ʿaşera [إِعْتَبِرُوا بِمَنْ مَضَى وَجِدُّو فِي الْخَيْرِ] Geçmiş kimesneler ile iʿtibār idüñ yaʿnī ḥāllerinden tedebbür ve tefekkür itmekle mütteʿiẓ oluñ daḫı ḫayr iktisābında cidd ü saʿy idüñ tā ki saʿādet-i ebediyyeye yetişüp şekāvet-i sermediyyeden necāt bulasuz. Bu maʿnāya münāsibdür küberā-i selefüñ [الجد يدني كل امر]

107[b]

[شاسع والجد يفتح كل باب] [331] ḳavli.

El-kelimetüʾs̱-s̱āmine ʿaşera [لا تَغْفُلُوا مِنَ اللهِ فَإنَّهُ لا تَغْفُلُ مِنْكُمْ] Siz Allāhu teʿālāda ġāfil olmañ. Zīrā taḥḳīḳ Allāhu teʿālā sizden ġāfil olmaz. Yaʿnī siz Allāhu teʿālānuñ s̱evāb ve ʿiḳābından ġāfil olursañuz ol sizüñ efʿālüñüzden ġāfil degüldür. Öyle olıcaḳ ḫayran ve şerran aʿmālüñüze cezā eyler.

El-kelimetüʾt-tāsiʿā ʿaşera [خُذُوا بِالْحَقِّ وَاعْطُوا بِهِ] Ḥaḳḳile aḫẕ idüñ ve ḥaḳḳile iʿṭā idüñ. Yaʿnī virmekde ve almaḳda ḥaḳḳı elden ḳomañ. Murād, her işde ḥaḳḳ üzere oluñ tā ki dünyāda maʿlūm ve meẕmūm ve āḫiretde muʿāteb ve muʿāḳab olmayasuz dimekdür.

---

330 (Fâtır, 35/5.) “ Ey insanlar! Allah'ın vaadi gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve o aldatıcı (şeytan) da Allah hakkında sizi kandırmasın!”

331 Gayret, her uzak işi yakınlaştırır ve her kapıyı açar.

El-kelimetü'l-ʿişrūn [بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى] Seyl ḥadden mütecāviz olup depelere veyā depelerde esed ṣayd itmekiçün ḥafr olunan ḥufrelere bülūġ

108[a]

itdi. Sāle yesīlu[dan] <u>seyl</u> maṣdardur. Mā-i keṣīr sā'ilün maʿnāsına daḫı gelür. Bu maḥalde murād bu maʿnādur. Żammile <u>zübā</u> zübyenüñ cemʿidür. Żammile <u>zübye</u> depe veyā ḥufre-i maḫṣūsadur. Bu kelime ḍurūb-ı emsāldendür. Ḥażret-i ʿOs̱māna isnād kendüler telaffuẓ itdügiçündür. Murād, kār-ı ʿaẓīm ve fiten ve şürūr ḥadden mütecāviz olmışdur diyü aḥvāl-i ʿālemden şikāyetdür.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'l-ʿişrūn [جَاوَزَ الْحِزَامُ الطُّبْيَيْنِ] Ḳulak ṭubyeyni tecāvüz itdi. Feres içün ṭubyeyn mer'e içün südyeyn menzilesindedür. Bu kelime de ḍurūb-ı emsāldendür. Saʿy-ı kesīr ve emr-i müştedd ve ʿasīr ve şerr-i mütenāhī oldı diyecek maḥalde müstaʿmeldür. Bunuñla keṣret-i saʿy murād olduğına miṣāl bi'l-fiʿl Müftī ḥażretlerinüñ [ولو انت تسعى اثرها الف حجة]

108[b]

[وقد جاوز الطبيين منك حزام] ḳavlidür.

El-kelimetü's-s̱āniye ve'l-ʿişrūn [بَلَغَ اُمُورُ النَّاسِ فَوْقَ قَدْرِهِ] Nāsuñ umūrı ve beynlerinde fitne ve ẓulm ḳadrinden ve ḥadd[in]den ziyādeye bülūġ itdi. Bu kelime de aḥvāl-i ʿālemden şikāyetdür. Ḥazret-i Ẕi'n-nūreyn zamānında aḥvāl-iʿālemden böyle şikāyet olıcaḳ biñ yıla ḳarīb zamān geçdükden soñra aḥvāl-i ʿālemden şikāyet vaṣfa ve beyāna ḳābil olmaz.

El-kelimetü's-s̱ālis̱e ve'l-ʿişrūn [طَمِعَ فِي مَنْ كَانَ يَعْجُزُ عَنْ نَفْسِهِ] Her nefsinden ʿāciz olan kimesne yaʿnī her nefsini ıṣlāḥa ḳādir olmayan kimesneler benüm ḥürmetimi hetke ṭamaʿ ve hırṣ itdi. Murād ben tenhā ḳaldım [ve] ʿāciz oldum bir vechile ki her nefsini ıṣlāḥdan ʿāciz benüm ḥürmetümi hetk ve mühcetümi sefk

109[a]

itmege ṭamaʿ itdi. Pes öyle olıcaḳ tamām vaḳtdür ki baña muʿāvenet idüp ḥaḳḳa meyl idesin dimekdür. *Ṭamiʿa fīhi* dinilür ḥırṣun ʿaleyh maʿnāsına.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾl-ʿişrūn [هَمُّ الدُّنْيَا ظُلْمَةٌ فِي الْقَلْبِ وَ هُمُ الْاٰخِرَةِ نُورٌ فِي الْقَلْبِ] Dünyā ḥüzni ḳalbde ẓulmetdür. Ve āḫiret ḥüzni ḳalbde nūrdur. Ol nūrile necāt ve necāḥ yolını görüp maṭlūba ki derecāt-ı cennet ve müşāhede-i Rabbüʾl-ʿAzzetdür, ẓafer bulunur. Hemmü ve ġam ve ḥüzn bi-ḥasebiʾl-luġāt mürādiflerdür. Ammā bi-ḥasebiʾl-ʿörf farḳ budur ki ḥüzn zamān-ı māżīde fevt olan içündür. Hemm zamān-ı müstaḳbelde fevt olmaḳ iḥtimāli-y-çündür. Ġam bu ikisinden eʿammdur.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾl-ʿişrūn [سَمَاءُ مُحَمَّدٍ مَاطِرَةٌ وَبِحَارُهُ زَاخِرَةٌ وَ عُيُونُهُ هَمَّاعَةٌ وَتِلَاعُهُ دَفَّاعَةٌ]

109[b]

Resūlullāh sallallāhu teʿālā ʿaleyhi ve sellem ḥażretlerinüñ semā-i şerīʿatı ümmeti üzerine māṭıradur. Ḥükm ve maʿārif, imṭār ider. Ve maʿrifeti bihārı maʿārif-i yaḳīniyye ile mümteliedür. Ve envār-ı çeşmleri seyyāledür, envār-ı İlāhiyye aḳıdur. Ve aʿlādan maʿārif seylinüñ mecrālarını ḳuvvetle esfele defʿ idicidür. Murād bi-ṭarīḳiʾl-istiʿāre Muḥammedüñ şeriʿatı cemīʿ-i aḳṭāra münteşire ve envārı cemīʿ-i ʿāleme mużīʾa ve ẕāt-ı pākinde münderice olan maʿārif ve kemālāt taʿbīr olunur olsa bi-ḳadriʾl-imkān ẕikr olunan ʿibārātla taʿbīr olunur. Ammā tafṣīl üzere beyāna ʿibāret-i vāfiye degüldür dimekdür. Māṭıra dimek li-ibn ve teʾemmür gibi ẕāt-ı maṭar dimekdür. *Yevmün māṭırun* dirler *ẕū maṭarin*[332] maʿnāsına. Zāḫire mümteliʾe maʿnāsınadur.

110[a]

Menaʿa bābından *zeḫara ʾl-baḥr* dirler imtilāʾ maʿnāsına. ʿUyūn ʿaynuñ cemʿidür. ʿAyn çeşme ve bıñārdur. Hemeʿat aynuhū dirler esāletüʾd-demʿ maʿnāsına. Hemmāʿat

332 "Yağmurlu (gün)"

bundan ṣīġa-i mübālaġadur. Kesrile <u>tilāʿ</u> telʿanuñ cemʿidür. <u>Telʿa</u> aʿlādan esfele müseyyel māʾdur. <u>Deffāʿa</u> defʿden ṣīġa-i mübālaġadur.

El-kelimetüʾs-sādise veʾl-ʿişrūn [اِنَّ هٰؤُلَاءِ النَّفَرَ زَعَّاعٌ عَثَرَةٌ تَطَأْطَأْتُ لَهُمْ تَطَأْطَاءَ الدَّلَائة وَتَلَدَّدْتُ لَهُمْ تَلَدُّدَ الْمُضْطَرِّ] Taḥḳīḳ bu cemāʿat-i maḫṣūṣa-i bī-miḳdār muḥtī ṭāʾifedür ki ṭarīḳ-i ḥaḳḳda ṭapınmışlardur, anlar içün baş aşaġa itdüm ḳoġalar başını ḳoyaya ṣarḳıtdıḳları zamānda aşaġa indügi gibi. Ve anlaruñ fesādından mużṭaruñ taḥayyüzi gibi müteḥayyir oldum.

110[b]

Murād, Ḥażret-i ʿOs̱mānuñ zamānı ṭāʾifesinden kendü ḳatline ḳaṣd eyleyenlerden şikāyetdür. Fetḥateyn ile <u>nefer</u> ricālden mā-dūn-ı ʿas̱eredür veyā muṭlaḳ nāsdur. Bu maḥalde <u>hüʾllā</u> ʿibāretiyle taḫṣīṣ olunmışdur. Fettāh vezninde <u>zeʿʿāʿ</u> ednā ve alçaḳ maʿnāsınadur. Fetḥateyn ile <u>ʿas̱ereh</u> ʿās̱irüñ cemʿidür. <u>ʿĀs̱ir</u> ṭapınıcı ve muḥtī maʿnāsınadur. *Ṭaʾṭaʾ reʾsehū* dirler ḥafiẓa maʿnāsına. Bu taḳdīr üzere <u>teṭaʾṭaʾtu</u> başım aşaġa itdüm dimek olur. Fetḥateynile <u>delāʾet</u> delv-i ṣaġīrdür. Fetḥile <u>delv</u> ḳoġadur. <u>Teledded</u> taḥayyür ve ḥayretden yemīne ve şimāle iltifātdur. <u>Teleddedtü</u> bundan māżīnüñ, mütekellim-i vāḥid içün vażʿ olunan ṣīġasıdur.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾl-ʿişrūn [اَرَاَيْتُهُمُ الْحَقُّ اِخْوَانًا وَاَرَا هُمْنِي الْبَاطِلُ شَيْطَانًا] Baña anları Ḥaḳḳ iḫvān

111[a]

gösterür ve beni anlara bāṭıl şeyṭān gösterür. Bu kelimeden daḫı murād kelime-i sābıḳa gibi ṭāʾife-i maḫṣūṣadan şikāyetdür. Kelime-i <u>erā</u> mefāʿīl-i s̱elās̱eye taʿdiye iden efʿāldendür. Kesrile <u>iḫvān</u> aḫuñ cemʿidür ḳarındaş maʿnāsına. <u>Şeyṭān</u> maʿrūfdur ve insden ve cinden ve dābbeden her ʿāṣī ve mütemerrid olana daḫı dirler. Bu maḥalde murād, bu maʿnādur. ʿİbāretüʾl-<u>ḥaḳḳ veʾl-bāṭıl</u> fāʿiliyyet üzere merfūʿlardur.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve'l-ʿişrūn [أَحْرَزْتُ الْمَرْسُونَ رَسَنَضهُ] Resenlenmiş ḥayvānuñ resenini ṣalı virdüm. Fetḥateyn ile resen ḥabl maʿnāsınadur. Bu kelime de ḍurūb-ı emṡāldendür. Terk itdüm ne dilerse işlesün diyecek maḳāmda müstaʿmeldür. *Ecarrahu resenehu* dirler yaṣneʿu māşā' maʿnāsına. Bu maḥalde murād, ben

111[b]

aʿdāmuñ şerrini defʿden el çeküp kendü ḥāline ḳodum tā ki benüm ḥaḳḳumda diledükleri cefāyı ideler dimekdür.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l-ʿişrūn [أَبْلَغْتُ الرَّاتِعَةَ فِي مِسْقَاتِه] Ben otlayıcı nāḳayı ṣavāda īṣāl itdüm. Bu kelime de kelime-i ṣābıḳa gibi ḍurūb-ı emṡāldendür. Murād ẖuṣamāyı maḳṣūd-ı aṣlī ve maṭlūb-ı küllīlerine yetişdürdüm dimekdür. İblāġ īṣāl maʿnāsınadur. Eblaġtü bundan ṣīġa-i māżīdür. Reteʿa retʿan ve rutūʿan dirler vüsʿat üzerine ekl ü şürb itdi maʿnāsına. Fetḥile ve kesrile meskāh ve miskāh siḳāyet gibi mevżiʿ-i seḳādur.

El-kelimetü'ṡ-ṡelāṡūn [صَامِتٌ صَمْتُهُ اَنْفَذُ مِنْ صَوْلِ غَيْره] Çoḳ ṣāmit vardur ki anuñ ṣamtı kendünüñ ġayrınuñ ḥamlesinden ziyāde nāfiẕdür.

112[a]

Murād re'īs olan kimesne ehl-i fitnenüñ fitnesini defʿ itmekden ʿāciz olıcaḳ sükūt evlādur. Zīrā ekṡeriyyā sükūt itmekle fitne defʿ olunur dimekdür. Sāmitün kelimesinde tenvīn tekṡīr içündür. Bu kelime maḳām-ı ʿaczde ṣamta terġīb içün vārid olmışdur. Naṣara bābından samete ṣamten ve ṣumūten dinilür sekete maʿnāsına. Enfez nifāẕden ṣīġa-i tafḍīldür. Fetḥile savl ḥamle itmekdür.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve's-ṡelāṡūn [سَاعٍ اَعْطَانِي شَاهِدَهُ وَمَنَعَنِي غَائِبَهُ] Çoḳ saʿy idici vardur ki şāhidinde baña iʿṭā ider ve ġāyibinde benden menʿ ider. Murād, beni göricek ḥużūrumda vāfir iʿṭā ṣūreten idüp ve yüzüme nice vücūhla saʿy idüp kelāmı benüm murādumca söyler ammā ġaybetümde

112[b]

baña iʿṭā ve iḥsān itmeyüp benden menʿ ider. Belki benüm helākküm ister diyü ebnā-i zamānuñ iki yüzlü olup ẓāhirleri bāṭınlarına uymaduğından şikāyetdür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden لَا يَنْبَغِي لِذِي الْوَجْهَيْنِ أَنْ يَكُونَ أَمِينًا عند الله [333] ḳavli. ʿİbāret-i ṣāhide ve ġāyibe nezʿ-i ḥāfız ṭarīḳıyla manṣūblardur. Sāʿin, ḳāḍin gibidür, tenvīn tekṡīr içündür.

El-kelimetüʾs̱-s̱aniye veʾs̱-s̱elās̱ūn [اَنَا مِنْهُمْ بَيْنَ اَلْسُنٍ لِدَادٍ وَقُلُوبٍ شِدَادٍ وَسُيُوفٍ حِدَادٍ] Ben zamānum ḫalḳından ḫuṣūmet idici yaʿnī nā-sezā ve nā-maʿḳūl kelimāt idici diller ve şiddete şiddet olıcı ḳalbler ve ziyāde keskün ḳılıçlar beynindeyim. Bu kelimeden daḫı murād, Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreynüñ

113[a]

ḳatline ḳaṣd eyleyen ebnā-i zamānından şikāyetdür. Elsün lisānuñ cemʿi, lidād eledüñ cemʿi[dür]. Fetḥile ve teşdīdile eledd ḥaḳḳa meyl itmeyen ḫaṣm-ı şedīddür. Kesrile şidād şedīdüñ cemʿi. Ḥidād hadīdüñ cemʿidür. Ḥadīd ziyāde ḥiddetlü keskün dimekdür.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs̱-s̱elās̱ūn [اَللّٰهُ حَسِبي وَحَسْبُهُمْ يَوْمَ لا يَنْطِقُونَ وَلا يُؤْذَنَ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ] Baña ve anlara Allāhu teʿālā kifāyet idicidür şol yevm-i ḳıyāmetde ki anda anlar nuṭḳ itmezler ve ʿöẕr itmek içün ol günde anlara iẕn daḫı olunmaz. Murād, ben ol düşmenlerüñ keydinden ʿāciz oldum. Her kimesne ki keyd-i düşmenden ʿāciz ola aña lāzımdur ki düşmeni Allāhu teʿālāya ḥavāle ide tā ki ḳıyāmetde Allāhu teʿālā anlaruñ aʿmāline

113[b]

kemā yenbaġī mükāfāt ve efʿāline mücāzāt ide dimekdür. Bu kelimenüñ āhiri Sūretüʾl-Mürselātda هَذَا يَوْمُ لَا يَنْطِقُونَ وَلا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْتَذِرُونَ [334] āyetinden iḳtibās olunmışdur. Eger suʾāl

[333] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 53.) "İki yüzlünün Allah katında emin olması mümkün değildir."

[334] (Mürselât, 77/35-36.) "Bu, (kâfirlerin) konuşamayacağı bir gündür. Onlara izin de verilmez ki (sözde) mazeretlerini beyan etsinler."

olınup bu kelimenüñ mażmūnı ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ [335] āyetine muḫālifdür dinilürse cevāb virilür ki ʿadem-i nuṭḳdan murād mā-lā-yenfeʿa ʿadem-i nuṭḳdur. Zīrā mā-lā-yenfeʿa ile nuṭḳ ʿadem-i nuṭḳ gibidür. Veyā baʿż-ı mevḳiʿde farṭ-ı ḥayret ve dehşetden aṣlā bir şeyʾle nuṭḳ itmez dimekdür. Fetḥile hasb kifāyet maʿnāsınadur. Ḥasbüke dirhemün dirler, kefāke dirhemün maʿnāsına.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs̱-s̱elās̱ūn [هٰذِهِ يَدِي لِعَمّارٍ فَلْيَصْطَبِرْ] Şu benüm yedim ʿAmmār içündür, ḳıṣāṣ itsün. Tafṣīl kütüb-i tevārīḫde mübeyyendür.

114[a]

Isṭıbār iḳtiṣāṣ maʿnāsınadur. Feʾl-yesṭabir bundan ṣīġa-i emr-i ġāyibdür. Murād, maḳām-ı żarūretdür. Herkes ḫaṣmıyla müdārāt idüp nefsini veyā eczā-i bedenini ḫaṣmına teslīm eslemdür. Zīrā cāʾizdür ki sen böyle idicek ḫaṣım ʿuḳūbetden ferāġat eyleyüp ʿafv eyleye dimekdür.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾs̱-s̱elās̱ūn [لَتَصْبِرَنَّ اَوْ لَتَنْدِمَنَّ] Elbetde sen ṣabr idersen ve yāḫud elbette nedāmet idersen senüñ ḥālüñ bu ikiden ḥālī degüldür. Pes öyle olıcaḳ lāyıḳ budur ki her ḥālde ṣabūr ve vüfūr olasun tā ki mevāḳıf-ı nedāmet ve meḫāvif-i melāmetden ḫalāṣ olup ḳurtulasun. Letaṣbirenne letendimenne fiʿl-i mużārīlerdür. Lām teʾkīd içündür. Nūn daḫı teʾkīd içündür. Ṣabr ve nedāmet maʿrūflardur. Murād, ṣabrı medḥ ve ṣabra ḥas̱s̱ ve terġībdür ve ʿaceleden menʿ ve nehydür. Bu kelimenüñ

114[b]

maʿnāsını müʾeyyiddür Sūretüʾl-Aḥḳāfda فَاصْبِرْ كَما صَبَرَ أُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلا تَسْتَعْجِلْ [336] āyeti ve daḫı *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden الصَّبْرُ أَمِيرُ جُنُودِ المؤمن [337] ḥadīs̱i.

---

[335] (Zümer, 39/31.) “Sonra şüphesiz, siz de kıyamet günü, Rabbinizin huzurunda davalaşacaksınız.”
[336] (Ahkâf, 46/35.) “O halde (Resulum), peygamberlerden azim sahibi olanların sabrettiği gibi sen de sabret. Onlar hakkında acele etme, onlar vadedildikleri azabı gördükleri gün sanki dünyada sadece gündüzün bir saati kadar kaldıklarını sanırlar. Bu, bir tebliğdir. Yoldan çıkmış topluluklardan başkası helak edilir mi hiç!”
[337] (Kudâî, Müsnedü’ş-Şihâb, I, 122.) “Sabır, müminin ordusunun emiridir.”

El-kelimetü᾿s-sādise ve᾿s̱-s̱elās̱ūn [اٰمَنْتُ بِاللهِ مُخْلِصًا] Allāhu teʿālāya īmānda iḫlāṣ idici olduġum ḥālde īmān getürdim. Īmān Resūlüñ getürdügi aḥkāmuñ cemʿīsini taṣdīḳdür. İḫlāṣ ḳalbi māsivādan ḫālī ve ṣāfī itmekdür aḫlaṣallāh dirler terkü᾿r-riyā maʿnāsına. Muḫliṣ bundan ṣīġa-i fāʿildür.

El-kelimetü᾿s-sābiʿa ve᾿s̱-s̱elās̱ūn [اٰمَنْتُ بِاللهِ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى] Īmān getürdim şol Allāhu teʿālāya kim insānı ḫalḳ itdi ve tesviye itdi yaʿnī ḫalḳında aḥkām ve ittiḳān itdi. Tafṣīl Sūretü᾿l-Aʿlādadur. Bu kelime Ḥażret-i Ẕi᾿n-nūreynüñ faṣṣ-ı ḫāteminde kitābet olunmışdur.

115[a]

Bundan maʿlūm oldı ki ehl-i ḥükm içün ittiḫāẕ-ı ḫātem cā᾿iz ola. Kütüb-i fetāvīde ẕikr olunduġı üzere ittiḫāẕ-i ḫātem fiżżadan ola. Ammā ḳadr-i mis̱ḳāl üzerine ziyāde olmaya. Ve daḫı faṣṣını bāṭın-ı keffinde ḳıla. Ammā nisā iẓhār eyleye. Zīrā anlar ḥaḳḳında [maḳṣūd] tezeyyündür. Ve rivāyet olundı ki Resūl hażreti ḫātemi ṣāġ ellerinde götürürler idi. Ḥażret-i Ebī Bekr ve ʿÖmer ve ʿOs̱mān ve ʿAlī raḍıyallāhu ʿanhüm ṣol ellerinde götürürler idi. Ve Resūlullāhuñ ḫatemlerinde mektūb olan [محمد رسول الله] [338] idi. Ve Ḥażret-i Ebī Bekrüñ [نعم القادر هو الله] [339] idi. Ve Ḥażret-i [ʿÖmerüñ] [كفى بالموت واعظا] [340] idi. Ve Ḥażret-i ʿAlīnüñ [الملك لله وحده] [341]idi.

El-kelimetü᾿s̱-s̱āmine ve᾿s̱-s̱elās̱ūn [اِيَّاكُمْ وَالْخَمْرَ فَاِنَّهَا مِفْتَاحُ الشُّرُور] Ḥaẕer eyleñ ḫamrdan. Zīrā ḫamr cemīʿ-i şerrüñ miftāḥıdur. Kütüb-i fıḳhda

115[b]

ḫamr üzüm ṣuyından bişmeyendür ki āteşsüz ḳaynayup köpügüni atmış ola. Bunuñ ḳatresi ḥarāmdur. Bu maʿnāya münāsibdür Resūl hażretinden اَلْخَمْرُ أُمُّ الْخَبَائِثِ [342] ḥadīs̱i ve

[338] "Muhammed, Allah'ın resulüdür."
[339] "O Allah ne güzel Kâdirdir." (Kâdir olan Allah ne güzeldir.)
[340] "Ölüm, vâiz olarak sana yeter."
[341] "Mülk, bir olan Allah'ındır."
[342] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 68.) "İçki kötülüklerin anasıdır."

daḫı شَارِبُ الْخَمْرِ كَعَابِدِ الْوَثَنِ [343] ḥadīs̱i. Ve *Şihābü ᾿l-Aḫbārda* جِمَاعُ الْإِثْمِ [344] ḥadīs̱i. Ḫamr cümle şürūruñ miftāḥı olduġınuñ vechi budur ki mes̱elā bir kimse şürb-i ḫamra ikrāh olunsa veyā bir şaḫṣı helāk itmekle ikrāh olunsa veyā zinā itmekle ikrāh olunsa veyā ṣalībe secde itmekle ikrāh olunsa veyā muṣḥaf yaḳmaġla ikrāh olunsa mükreh olan kimesne şürb-i ḫamrı cümleden āsān añlayup şürb-i ḫamra irtikāb itse sarḫoş olduḳdan soñra kendüyi bilmeyüp ẕikr olunan efʿālüñ cemīʿsin işler. Ṣaḥibü᾿l-*Keşşāf*, Ṣūretü᾿l-Baḳarada يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا [345]

116[a]

āyetinüñ tefsīrinde [نزلت في الخمر اربع ايات نزلت بمكة ومن ثمرات النخيل والاعناب تتخذون منه سكرا فكان المسلمون يشربونها وهي لهم حرام ثم ان عمر ومعاذا ونفرا من الصحابة قالوا يا رسول الله افتنا في الخمر والميسر الى اخره فشربها قوم وتركها قوم اخرون ثم دعا عبد الرحمن بن عوف ناسا منهم فشربوا وسكروا فام بعضهم فقرأ قل يا ايها الكافرون اعبد ما تعبدون فنزلت لا تقربوا الصلوة وانتم سكارا فقل من يشربها ثم دعا عتبان بن مالك قوما فيهم سعد بن وقاص فلما سكروا افتخروا وتناشدوا حتى انشد شعرا سعد فيه هجاء الانصار فضربه انصاري بلجمى بعير فشحه

116[b]

موضحة فشكا الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال عمر رضي الله عنه اللهم بين لنا في الخمر بيانا شافيا فنزلت انما الخمر والميسر والانصاب والازلام رجس من عمل الشيطان الى قوله فهل انتم منتهون فقال عمر انتهينا يا رب وعن علي رضي الله عنه لو وقعت قطرة في بئر ثم جف ونبت فيه الكلاء لم ارعه] diyü ẕikr itmişdür. Emme fiʿl-i māżīdür *ṣāra imāmen* [346] maʿnāsına. Fetḥile laḫye çeñedür münbit-i liḥyedür. Fetḥile şec baş yarmaḳdur. Şecce bundan ṣīġa-i māżīdür. Żamīr baʿīre rāciʿdür. Baʿż-ı ḥavāşī-i Keşşāfda [لم ارعه مجاز عن الاكل اي لم اكل منه] dinilmişdür.

---

[343] (Abdürrezzak, Musannef, IX, 237.) "İçki içen puta tapan gibidir."
[344] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 66.) " İçki, günahın kaynağıdır."
[345] (Bakara, 2/219.) "Sana, şarap ve kumar hakkında soru sorarlar. De ki: Her ikisinde de büyük bir günah ve insanlar için bir takım faydalar vardır. Ancak her ikisinin de günahı faydasından daha büyüktür. Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. "İhtiyaç fazlasını" de. Allah size ayetleri böyle açıklar ki düşünesiniz."
[346] "İmam oldu."

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'ṣ-ṣelāṣūn [لا يَغُرَّنَكَ هٰذَا الشَّيْبُ وَالصَّلَعُ فَإِنَّ مِنْ وَرَاء هٰذَا مَا تُحِبِّين] Seni işbu şeyb ve ṣalaʿ maġrūr ḳılmasun. Zīrā bu şeyb ve ṣalaʿuñ verāsında senüñ maḥabbet eyledügüñ

117[a]

vardur. Yaʿnī zevcim pīr olup ḳuvvāsına żaʿf gelmişdür diyü andan teberrā itme. Zīrā senüñ maḥabbet itdügün pīr olanda daḫı bulunur. Murād, zevceyi zevci ile ḥüsn-i muʿāşeret ve ḥüsn-i izdivāca terġībdür. Fetḥile şeyb ḳocalıḳdur. Fetḥateyn ile salaʿ muḳaddem re'süñ şaʿrı mādde-i şaʿruñ noḳṣānı olup ol mādde[nüñ] üzerine cefā müstevlī olduġı ecilden dökülüp yeri açılmaḳdur. Fetḥateyn ile verā ażdāddandur ḫalef ve ḳuddām maʿnāsına olur. Ammā bu maḥalde ḳuddām murād olunmışdur.

El-kelimetü'l-erbaʿūn [إِنِّى لَسْتُ بِمِيزَانٍ لاعدل] Taḥḳīḳ ben terāzū degülüm ki meyl eyleyeyüm. Murād, ben her ḥālde mīzān-ı ḳavīm ve miʿyār-ı müstaḳīm üzere cidd ü saʿy iderüm. Lākin muḳteżā-yı beşeriyyet üzere benden sā'ir nās gibi aḳvālde sehv ve zelel ve efʿālde ḫaṭā'

117[b]

ve ḫalel vāḳiʿ olursa ʿaceb degül dimekdür. Bu maʿnāya münāsibdür *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de İbn Mesʿūd rivāyetinde إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ أَنْسَى كَمَا تَنْسَوْنَ، فَإِذَا نَسِيتُ فَذَكِّرُونِي [347] ḥadīṣi.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'l erbaʿūn [لِمَ تُعَيِّرُونِي بِذَنْبٍ عَفَى اللهُ عَنْهُ] Niçün beni taʿyīb ve taʿyīr idersüz şol ẕenb sebebiyle ki Allāhu teʿālā ol ẕenbi tevbe itmekle ʿafv itdi. Taʿyīr itmeñ. Zīrā baʿde't-tevbe mü'mini taʿyīr ve taʿyīb cā'iz degüldür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ [348] ḥadīṣi. Ve daḫı *Ṣaḥīḥayn*da Ebī Hüreyre rivāyetinde احْتَجَّ آدَمُ وَمُوسَى، فَقَالَ لَهُ مُوسَى: يَا آدَمُ، أَنْتَ أَبُونَا خَيَّبْتَنَا وَأَخْرَجْتَنَا مِنَ الْجَنَّةِ بِذَنْبِكَ، فَقَالَ لَهُ آدَمُ: يَا مُوسَى، اصْطَفَاكَ اللَّهُ بِكَلَامِهِ، وَخَطَّ لَكَ التَّوْرَاةَ

---

[347] (Buhârî, Salât, 31.) "Ben de sizin gibi bir beşerim; (namazda) unuttuğunuz gibi ben de unuturum. Unuttuğum zaman bana hatırlatın."

[348] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 97.) "Günahından tevbe eden günahı işlememiş gibidir."

118[a]

فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى، فَحَجَّ آدَمُ مُوسَى، أَتَلُومُنِي عَلَى أَمْرٍ قَدَّرَهُ اللَّهُ عَلَيَّ قَبْلَ أَنْ يَخْلُقَنِي بِأَرْبَعِينَ سَنَةً [349] ḥadīs̱i. ʿİbāret-i erbaʿīn teks̱īr içündür, taḥdīd içün degüldür. Baʿż-ı ʿulemā ḳatında hāẕihiʾl-muḥāccetün rūḥāniyyetdür. Zīrā bir rivāyetde [احتج ادم وموسى عند ربهما] vāḳiʿ olmışdur. Ammā ḳāḍī ḳatında cismāniyyet olmaḳ da cāʾizdür. Zīrā eḥādīs̱-i isrāda Peyġamber ḥażreti enbiyā-y-ile cemʿ olup anlara imāmet idüp namāz ḳılduġı s̱ābit olmışdur dir şurūḥ-ı *Ṣaḥīḥ-i Buḫārīde*. Bir kimesne ʿiṣyān idüp bu maʿṣiyeti Allāhu teʿālā benüm üzerime taḳdīr itmişdür dimekle ol kimesneden levm sāḳıṭ olmaz ne keyfiyyetle Ādem Peyġamber hāẕeʾl-ḳavl ile mülām olmasına inkār ider diyü suʾāl olunursa cevāb virilür ki ʿabd[d]en levme inkār Allāhu teʿālā ḥażretinüñ

118[b]

ẕenbi, ʿabdden ʿafv itdükden ṣoñradur. Bu ecildendür ki etelūmunī didi ṣīġa-i mechūl ile eʾulāim dimedi dinilmişdür. Taḳdīr-i kelām [أَتَلُومُنِي بعد التوبة عَلَى أَمْرٍ قَدَّرَهُ اللَّهُ] [350] dimekdür. Taḥḳīḳ kelām böyle olıcaḳ Cebriyye ṭāʾifesi[351]nüñ bu ḥadīs̱le iḥticāc idüp "cebre delīldür" didikleri sāḳıṭ olur. Ve bu kelimenüñ Ḥażret-i ʿOs̱māndan ṣudūrına bāʿis̱ budur ki Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyne ʿAşere-i mübeşşereden ʿAbdurraḥmān bin ʿAvf bir ḫuṣūsda şikeste-ḫāṭır olup ben senden üç ḫaṣletle efḍalüm: Evvelā sen Bīʿatüʾr-Rıḍvānda ḥāżır degül idüñ, ben ḥāżır idim. Ve s̱āniyen Vaḳʿa-i Bedrde sen ġāʾib idüñ ben ḥāżır idim. Ve s̱ālis̱en yevm-i Uḥudda sen s̱ābit olmaduñ ben s̱ābit oldum diyicek Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn daḫı buyurdılar ki:

119[a]

349 (Buhârî, Kader, 11.) "Adem ve Musa münazaraya tutuştular. Musa : Ey Adem sen bizim babamızsın sen bizi mahrumiyete düşürdün ve günahınla Cennet'ten çıkardın. Adem de ona: "Ey Musa Allah seni seçti ve seninle konuştu ve sana Tevratı verdi, Sen Allah'ın beni yaratmadan kırk yıl önce takdir ettiği bir işten dolayı mı beni kınıyorsun." Adem Musa'ya galip geldi.

350 "Allah'ın takdir ettiği bir konuda beni tevbe ettikten sonra ayıplıyor musunuz? "

351 Cüz'î iradeyi inkar eden, insanlara ait ihtiyarî fiillerin ilahî irade ve kudretin zorlayıcı tesiriyle meydana geldiğini savunan grupların ortak adı ya da bir mezhep. Bkz. DİA, "Cebriyye", c.7, s.205-208

Benüm Bīʿatüʾr-Rıḍvānda ḥāżır olmaduġımuñ vechi budur ki ol zamānda Peyġamber ḥażreti beni Mekkeye göndermiş idi. Beni, ḥāżır menzilesine tenzīl idüp mübārek yedlerin benümçün medd idüp [وهذه يدي عن يد عثمان] [352] dimişlerdür. Ve Yevm-i Bedrde ḥāżır olmaduġımuñ vechi budur ki Ḥażret-i Resūl ol zamānda beni Medīneye ḫalīfe eylemiş idi ve hem binti Ruḳiyye marīża idi vefāt itdi, ben defn itdüm. Peyġamber ḥażreti ġazādan gelicek إِنَّ لَكَ أَجْرَ رَجُلٍ مِمَّنْ شَهِدَ بَدْرًا وَسَهْمَهُ [353] dimişlerdür. Yevm-i Uḥudda s̱ābit olmaduġımuñ ẕenbini Allāhu teʿālā ʿafv idüp Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ [354] didi

119b

diyü ʿAbdurraḥmān bin ʿAfva cevāb virüp bu kelimeyi buyurdılar.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾl erbaʿūn [كُلُّ شَيْءٍ يُحِبُّ وَلَدَهُ حَتَّى الْحَبَارَى] Her şeyʾ veledine muḥabbet ider. Ḥattā ṭuyūr beyninde toy, ʿadem-i muḥabbetle maʿrūf iken ol daḫı veledine bī-iḫtiyār muḥabbet ider. Kesālā vezninde habārā ṭuyūrdan toy didükleri ḳuşdur. Müẕekkeri ve müʾennesi ve vāhidi ve cemʿi birdür. Elifi teʾnīs̱ içündür. Zīrā eger teʾnīs̱ olmasa munṣarif olurdı. Bunuñ birle biʾl-ittifak ve lā-yunṣarifdür. Cevherī[355] ġalaṭ itdügi cümle mevāddan birisi budur. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür merḥūm İbn Kemāl Paşanuñ cemʿ idüp şerḥ itdügi اَوْلاَدُنَا اَكْبَادُنَا [356] ḥadīs̱i ve *Şihābüʾl-Aḫbārda* الْوَلَدُ مَبْخَلَةٌ مَجْبَنَةٌ [357] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾl erbaʿūn [شُدَّ شُدَّ يَا حَبَّذَا

120a

[352] "Benim bu elim Osman'ın elidir."
[353] (Buhârî, Farzu'l-Humus, 14.) "Senin için Bedir'de şehit olmuş kişinin sevabı ve payı (ganimet) vardır."
[354] (Âli İmrân, 3/155.) "(Uhud'da) iki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırmıştı. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır, halimdir."
[355] Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevheri (ö.1003-1009?), Tâcü'l-luga adlı sözlüğüyle tanınan Arap dili âlimi ve sözlük bilimi uzmanı. Bkz. DİA., "Cevherî, İsmail b. Hammâd", c.7, s.459
[356] Hadis-i Şerif: "Çocuklarımız ciğerlerimizdir."
[357] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 49.) "Çocuk kişiyi cimri ve korkak yapar."

قِصَاصُ الدُّنْيَا اِلَّا قِصَاصُ الْآخِرَةِ] Şedīd eyle, şedīd eyle yā ġulām! Zīrā baña ḳıṣāṣ-ı dünyā sevgilidür; ḳıṣāṣ-ı āḫiret degül. Tafṣīli budur ki Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn ʿAlī İbn Ebī Ṭālib kerremāllāhü vechehu şefāʿatiyle bir ġulāmı iki yüz dirheme mükātib eyledi ve ol ġulāmuñ ġūşını mübārek eliyle sābıḳan urup ovmışdı. Āḫiretde ḳıṣāṣdan ḫavf idüp baʿdeʾl-kitābet kendü gūşını ol ġulāmuñ yedine virüp: Yā ġulām baña ḳıṣāṣ eyle diyicek ol daḫı Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreynüñ mübārek gūşını āheste vurup urduġı zamānda bu kelimeʾ buyurulmışdur. Murād mevlāyı ʿabdine nā-ḥaḳḳ yire şetm ve ḍarbdan menʾdür. Şüdd, şedde yeşiddüden emrdür, medde gibi[dür]. Tekrīr, teʾkīd içündür. Yā ḥabbeẕāda münādī maḥẕūfdur. Yā ġulām ḥabbeẕā dimekdür. Ḥabbeẕā efʿāl-i

120b

medḥdendür. Ẕā fāʿilidür. Cemīʿ-i aḥvālde müteġayyir olmaz. Mā-baʿdı maḫṣūṣun biʾl-medḫdür. Ammā Müberred[358] ve İbn Serrāc[359] ḳatında baʿdeʾd-terkīb fiʿliyye zāyil olmışdur. Bu taḳdīr üzere ḥabbeẕā mübtedādur. Maḫṣūṣun biʾl-medḥ ḫaberidür. Maʿnā benüm ḳatumda maḥbūb olan ḳıṣās dünyādadur, ḳıṣāṣ-ı āḫiret degüldür dimek olur.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾl erbaʿūn [لَوْرَآكَ اَبُوكَ لَسَاه مَكَانِكَ مِنِّي] Eger babañ seni bu fiʿlde görse benden mekānuñ yaʿnī baña bu ṭarīḳla ḳurbuñ anı ġażaba götürüp bu maḳūle fiʿle rāżī olmayup inkār iderdi. Māh vezninde sāh Ḳāmūsda efsedehū maʿnāsınadur. Bu kelime Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreynüñ muḥāṣara olınup hicretüñ otuz beşinci yılında mübārek Ẕiʾl-ḥicce ayınuñ on sekizinci güni Dārüʾs-saʿādesinüñ bābı iḥrāḳ olınup

121a

ve bir rivāyetde dīvārdan aşup içerüye evvel Muḥammed bin Ebī Bekr dāḫil olup elini mübārek liḥyesine uzadup veyā yapışup ḳatline ḳaṣd etdügi zamānda buyurulmışdur. Bu kelime Ḥażret-i ʿOs̱māndan ṣādır olıcaḳ Muḥammed bin Ebī Bekr ḳatle mübāşeretden

---

[358] Ebu'I-Abhas Muhammed b. Yezid el-Müberred (ö.900), Arap dili ve edebiyatı âlimi. Basra Ekolü'nün lideri sayılan Arap dilbilimci. Bkz. DİA., "Müberred", c.31, s.432-434

[359] Ebu Bekr Muhammed b. Sehl b. es-Serrâc en-Nahvi el-Bağdadi (ö.929), Arap dli ve edebiyatı âlimi, şâir. El-Müberred'in talebesi. Bkz. DİA., "İbnü's-Sirâc", c.21, s.205-206

ferāġat idüp dārından ḫāric oldı. Ḫāric olıcaḳ Mıṣrīlerden şeḳāvet ve ḫıyānet ile maʿrūf baʿżı kimesneler girüp şehīd eyledi. Raḥmetullāhi ʿaleyh ve ʿalā aṣḥābi Resūlillāhi ecmaʿīn. Bu fitnenüñ vuḳūʿına işāretdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden وَيْلٌ لِلْعَرَبِ مِنْ شَرٍّ قَدِ اقْتَرَبَ [360] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾl-ḫāmise ve ʾl erbaʿūn [اِنَّ الصَّلَوةَ مِنْ اَحْسَنِ مَا عَمِلَ النَّاسَ فَاِذَا اَحْسَنُوا فَاَحْسِنُوا مَعَهُمْ وَاِذَا اَسَاؤُا فَاجْتَنِبُوا اِسَاءَتَهُمْ] Ṭaḥḳīḳ ṣalāt nās ʿamel itdükleri şeyʾüñ aḥsenidür.

121[b]

Ḳaçan nās ṣalatuñ erkānını ve şerāyiṭini ve sünenini riʿāyet idüp gökcek itseler siz daḫı anlar ile iḥsān idüñ. Yaʿnī gökcek muʿāmele idüñ. Ve eger anlar ṣalātı kemā yenbaġī riʿāyet itmeyüp gökcek itmeseler anlaruñ esāʾetindenden iḥtirāz idüñ. Yaʿnī anlar ile muḳārenet ve mücāleset itmeñ. Bu maʿnāya münāsibdür إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ [361] āyeti ve *Şihābü ʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden واعْلَمُوا أَنَّ خَيْرَ أَعْمَالِكُمُ الصَّلَاةُ [362] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾs-sādise ve ʾl erbaʿūn [اَنْتُمْ اَصْلُ الْاِسْلَامِ وَاِنَّمَا يَفْسُدُ النَّاسُ بِفَسَادِكُمْ وَيصلح بِصَلَاحِكُمْ] Siz yā ehl-i Medīne īmānuñ ve İslāmuñ aṣlısuz ve şerāyiʿ ve aḥkāmda muḳtedāsuz. Cemīʿ-i nās efʿālde ve aḳvālde size iḳtidāʾ idüp size tābiʿ

122[a]

olur. Eger siz fesād iderseñüz cümle nās fesādıñuz sebebiyle fesād iderler ve eger siz ṣāliḥ olursañuz anlar daḫı ṣāliḥ olurlar. [Murād] Ehl-i Medīne[yi] fesāddan menʾdür. Zīrā bu kelime ehl-i Medīne ile ehl-i Mıṣr müttefiḳ olup fesāda mübāşeret itdükleri zamānda vārid olmışdur.

El-kelimetü ʾs-sābiʿa ve ʾl erbaʿūn [اَنَا عَلَى وَجَلٍ وَحَذَرٍ فَاحْذَرُوا او اِغْتَرُّوا] Ben sizüñ üzeriñüze bir ulu iş nāzil olmaḳdan ḫavf ve ḥaẕer üzereyim. Ḥaẕer idüñ veyā ġurūr üzerine

---

360 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 197.)"Yaklaşan şerden dolayı Arapların vay haline."

361 (Ankebûd, 29/45.) "(Resulüm!) Sana vahyedilen Kitab'ı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki, namaz, hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.

362 (İbn Mâce, Tahâret, 4.) "Biliniz ki en hayırlı ameliniz namazdır."

dāʾimlik ile maġrūr olup ḥaẕer eylemezseñüz siz bilürsüz. Nāzil olduġı vaḳt göresüz. Ḫitāb dārda ḳatline ḳaṣd eyleyenler içündür. Fetḥateyn ile vecel ḫavf maʿnāsınadur. Fetḥateyn ile haẕer iḥtirāz maʿnāsınadur; iġtirār maġrūr olmaḳdur.

El-kelimetüʾs̱

122[b]

s̱āmine veʾl erbaʿūn [مَا يَزَعُ اللهُ بِالسُّلْطَانِ اَكْثَرَ مِمَّا يَزَعُ بِالْقُرْآنِ] Sulṭān sebebiyle Allāhu teʿālā menʿ ve keff itdügi şeyʾ eks̱erdür, Ḳurʾānla menʿ ve keff itdüginden. Zīrā Sulṭān ceyşini teferruḳ ve intişārdan ve ʿāmme-i nāsı teẓālümden keff ve menʿ ider. Vezaʿ keff ve menʿ maʿnāsınadur. Yezaʿu bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Bu maʿnāyadur Ḥażret-i Hasanuñ [لابد للناس من وازع] [363] ḳavli [لابد من سلطان يكفهم] [364] maʿnāsınadur. Vech-i eks̱eriyyet budur ki vaʿīd-i sulṭān muʿacceldür; vaʿīd-i Ḳurʾān müʾecceldür. Ḫalḳ ʿuḳūbet-i ḥāżıradan ziyāde ḫavf iderler ʿuḳūbet-i ġāyibeden ise. Bu maʿnāya münāsibdür efḍalüʾl-müteʾaḫḫirīn İbn Kemāl Paşa cemʿ itdügi Ḥadīs-i Erbaʿīnden مَا يَزَعُ السُّلْطَان اكثَرُ ممَا يقع القرآن [365]

123[a]

ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾl erbaʿūn [اَلْهَدِيَّةُ مِنَ الْعَامِلِ اِذَا عُزِلَ كَالْهَدِيَّةِ مِنْهُ اِذَا عَسِلَ] Maʿzūl olduġı vaḳtde ʿāmilden hediyye vücūb-ı ictināb u iḥtirāzda ʿāmil olduġı vaḳtde hediyye gibidür. Hediyye maʿnen ve lafẓen ʿaṭiyyet gibidür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Kütüb-i fıḳhda fuḳahānuñ [ولا يجوز للسلطان اخذ هدية العامل] [366] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ḫamsūn [خَيْرالنَّاسِ مَنْ عُصِمَ وَاعْتُصِمَ بِكِتَابِ اللهِ تَعَالَى] Nāsuñ ziyāde ḫayrlusı şol kimesnedür ki ẕünūbdan ʿiṣmet olundı ve Kitābullāh sebebiyle maʿṣiyetden menʿ oldı.

---

[363] İnsanlara bir engelleyici lazımdır.
[364] Sultanın onlara el çektirmesi gerekir.
[365] Hadis-i Şerif: "Sultanın men ettiği şey Kuran'ın getirdiklerinden daha çoktur."
[366] Sultanın, âmil (zekat toplayan, vergi memuru) den hediye alması câiz değildir.

ʿUṣıme ṣīġā-i mechūldür müniʿa maʿnāsınadur [عطمه الطعام] dirler [منعه من الجوع] maʿnāsına. [اعتصم بالله] dirler [امتنع بلفظه من المعصية] maʿnāsına.

123[b]

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'l-ḫamsūn [إِنَّمَا يَقْصُرُ الصَّلَوةَ مَنْ كَانَ شَاخِصًا اَوْ بِحَضْرَةِ عَدُوٍّ] Ṣalātı ḳaṣr itmez illā müsāfir ḳaṣr ider. Veyā ʿadū ḥużūrında ḳıtāle mübāşeret iden ḳaṣr ider. Sūretü'n-Nisāda وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ [367] āyetinde vāḳiʿ olan ḳaṣr müsāfir ḥaḳḳındadur. Muḳīm olup ʿadū ḥużūrında olan ne keyfiyyetle ḳaṣr ider diyü su'āl olunursa cevāb virilür ki ḳaṣr iki ḳısımdur: Biri bi-ḥasebi'l-kemm ḳaṣrdur, tażyīf-i rekeʿāt gibi ve biri bi-ḥasebi'l-keyf ḳaṣrdur, rükūʿ ve sücūdı īmā ile edā gibi ve istiḳbāl-i ḳıblenüñ bi'l-külliyye suḳūṭı gibi. ʿAdū ḥużūrında muḳīm olan kimesne içün s̱ābit olan ḳaṣr bi-ḥasebi'l-keyf olan ḳaṣırdur. Zīrā kütüb-i fıḳıhdan *Şerḥ-i Ṭaḥāvī*[368]de [ان كان القوم ركوبا لا يقدرون على النزول عن دوابهم لخوف

124[a]

عدو او سبع او طين اجزاؤهم ان يصلوا بهم الايماء ويجعلون السجود اخفض من الركوع من غير ان يضعوا رؤسهم على شيء واجزاءهم ان يصلوا الى غير القبلة] [369] diyü ẕikr olunmışdur. Ve daḫı ḳaṣr-ı ṣalātı müsāfire vaʿd ve ḥużūrında olan taḫṣīṣ-i aṣḥāta naẓardur. Merżāda ḥükm ẓāhirdür. Aña binā taʿarruż olunmamışdur.

El-kelimetü's̱-s̱aniye ve'l-ḫamsūn [وَسِمُو انُونَتَهُ] Ṣabīnüñ ẕeḳanı çuḳurına key gibi yaʿnī dögün gibi siyāh ʿalāmet idüñ tā ki çeşm-i bed iṣābet idüp [belā] yetişmesün. [سمه يسمه وسما وسمة] dirler ḳaçan bi-ṭarīḳi'l-keyy aña ʿalāmet itse. Simū bundan ṣīġa-i emr-i

---

[367] (Nisâ, 4/101.) "Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kafirlerin size kötülük etmelerinden endişe ederseniz, namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler, sizin apaçık düşmanınızdır."

[368] Fıkıh ve Akaid alimi Ebu Cafer et-Tahavî (ö. 933)'nin E'l-Akâidü't-Tahaviyye isimli eserine İbn Ebi'l-İzz Muhammed ed-Dımaşkî (ö. 1390) nin yazdığı Şerhu'l-'Akîdetü't-Tahâviyye isimli şerh. Bkz. DİA., "İbn Ebü'l-İz", c.19, s.468

[369] Kavmin, düşman korkusu, yırtıcı hayvan ve çamurdan dolayı bineklerinden inememeleri durumunda namazlarını binekleri üzerinde ima ile kılmaları caizdir. (Bu durumda) Başlarını bir yere koymaksızın ve kıbleyi gözetmeksizin rüküdan daha fazla eğilerek secde yaparlar.

ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden إِنَّ الْعَيْنَ لَتُدْخِلُ الرَّجُلَ الْقَبْرَ، وَالْجَمَلَ الْقِدْرَ [370] ḥadīẟi ve *Ṣaḥīḥaynda* İbn ʿAbbās

124[b]

rivāyetinde الْعَيْنُ حَقٌّ، وَلَوْ كَانَ شَيْءٌ سَابَقَ الْقَدَرَ سَبَقَتْهُ الْعَيْنُ، وَإِذَا اسْتُغْسِلْتُمْ فَاغْسِلُوا [371] ḥadīẟi. Maʿnāsı teʾẟīr-i ʿayn ḥaḳḳdur. Bunda sürʿat-i teʾẟīr bir mertebededür ki eger Allāhu teʿālā ḥażretinüñ ḳażā ve ḳudreti bir şeyʾi sābıḳ olmaḳ cāʾiz olsa ʿayn sābıḳ olur idi. Devāsı [budur ki] göz degen kimesne ġusül idüp ġassālesi göz degen kimesne üzerine ṣabb olunsa şifā olur. Öyle olıcaḳ iġtisāl irādet idenden menʿ itmeyüp ġusl idüñ dimekdür. Baʿż-ı kütüb-i muʿteberede iṣābet-i ʿayn ḥaḳḳında mücerreb nüsḫa ve ruḳyeler ẕikr olunmışdur. Ammā bu maḥalde beyān itmek münāsib görülmedigi ecilden terk olundı.

El-kelimetüʾẟ-ẟāliẟe veʾl-ḫamsūn [اَلَا يَنْهَى عَالِمٌ جَاهِلًا] ʿĀlim olan kimesne cāhil olan kimesneyi efʿāl-i münkeresinden nehy ve menʿ itmez mi ider. Anuñçündür ki ben sizi

125[a]

nehy eylerüm. Bu maʿnāyı muṣaddıḳdur Sūre-i Āl-i ʿİmrānda كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ [372] āyeti. Murād cemāʿat-i cehle bir nā-maʿḳūl ve nā-meşrūʿ emr üzerine yüz ṭutup ittifāḳ itseler Ḥażret-i ʿOẟmān ḥaḳḳında itdükleri gibi ʿālim ve dānā olanlar sükūt itmeyüp anları defʿ ve menʿ itmege saʿy-ı belīġ lāzım idügini beyāndur.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾl-ḫamsūn [اِنْ وَجَدْتُمْ فِي كِتَابِ اللهِ اَنْ تَضَعُوا رِجْلَيَّ فِي الْقَيْدِ فَضَعُوهَا] Kitābullāhda benüm iki ayağumı ḳaydda vażʿ idüp bağlamağı bulduñuz ise vażʿ eyleñ. Murād, Kitābullāhda her ne ki bulunur ise aña muṭīʿ olup ḳāżā-i vācibe rıżā virürem ve

---

370 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 140.) "Nazar; insanı mezara, deveyi kazana koyar."
371 (Müslim, Edep, 42.) "Nazar haktır. Kaderi geçecek bir şey olsaydı nazar olurdu. Sizden gusletmeniz istendiği zaman gusledin."
372 (Âli İmrân, 3/110.) "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız: Ehl-i kitap da inansaydı, elbet bu, kendileri için çok iyi olurdu. (Gerçi) içlerinde iman edenler var; (fakat) çoğu yoldan çıkmışlardır."

fünūn-ı nevāʾib ve ṣunūf-ı meṣāʾib ki ṭaraf-ı ḥaḳḳdan başıma gele aña ṣabr iderüm. Ve illā yaʿnī Kitābullāhda bulmaduñuz ise

125[b]

benüm ḥaḳḳumda sülūk itdügüñüz emr ẓulm-i maḥżdur; ferāġat eyleñ dimekdür. Ḫiṭāb, kelimāt-ı sābıḳa gibi kendü ḳatline ḳaṣd eyleyenleredür. Ricleyye aṣlı ricleyn idi. Yā-i mütekellime iżāfet ile nūn sāḳıt olup idġāmla ricleyye olmışdur. Fetḥile ve sükūn-ı yā-y-ile kayd buḳaġıdur, cemʿi ḳuyūd gelür. Bu kelime Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreynüñ ḳuvvet-i teslīmine ve ḳuvvet-i İslāmına ve kemāl-i tevekküline delālet ider.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾl-ḫamsūn [لَاَنْ اُقْتُلَ قَبْلَ الدِّمَاءِ اَحَبُّ اِلَيَّ مِنْ اَنْ اُقْتُلَ بَعْدَ الدِّمَاءِ] Ḳan dökülmezden evvel benüm ḳatl olunmam baña ziyāde sevgilüdür ḳan döküldükden ṣoñra ḳatl olunmamdan. Murād müslümānlara şefḳat ve riḳḳat ve raḥmet idüp benüm eclimden kimesneye żarar gelmesün dimekdür. Bu kelime Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreynden yevm-i dārda ḳatl olunmasına kendüye ẓann geldügi zamānda vāḳiʿ ve ṣādır

126[a]

olmışdur. Lām müʾekkededür. Kesrile ve meddile dimāʾ demüñ cemʿidür; dem maʿrūfdur. Mevżıʿeynde mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [قبل سفك الدماء بعد سفك الدماء] dimekdür.

El-kelimetüʾs-sādise veʾl-ḫamsūn [تُكْوَى بِمَالِكَ يَا اِبْن عَفّان يَوْمَ الْقِيَامَةِ] Ḳıyāmet gün[in]de mālıñla daġlanursun yā ʿAffān oġlı. Bu kelime de mütekellim ve muḫāṭab Ḥażret-i ʿOs̱māndur. Tenzīl ḳabīlindendür. Murādı budur ki Sūretüʾt-Tevbede وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ

وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ [373] āyeti nāzil olıcaḳ Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn baña şedīd ile bükāʾ idüp ve bu āyeti oḳıyup bu kelime[yi] ẕikr iderdi.

126[b]

Eger suʾāl olınup ẕikr olunan āyet-i kerīmede ẕikr olunan vaʿīd māniʿ-i zekāt ḥaḳḳındadur. Zīrā *Keşşāf*da ve *Tefsīr-i Ḳāḍī*[374]de ẕikr olunduġı üzere āyet-i kerīmenüñ mūcebi müslimīn üzerine s̱aḳīl gelicek Resūl hażreti إِنَّ اللَّهَ لَمْ يَفْرِضِ الزَّكَاةَ إِلَّا لِيُطَيِّبَ بِهَا مَا بَقِيَ مِنْ أَمْوَالِكُمْ [375] didi. Ve daḫı مَا أُدِّيَ زَكَاتُهُ فَلَيْسَ بِكَنْزٍ [376] didi. Ve *Ṣaḥīḥaynda* Ebū Hüreyre, Resūl hażretinden مَا مِنْ صَاحِبِ ذهب لَا يُؤَدِّي مِنْهَا حَقَّهَا إِلَّا إِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صُفِحَتْ لَهُ صَفَائِحُ مِنْ نَارٍ وَيُكْوَى بِهَا جَبِينُهُ وجَنْبُهُ وَظَهْرُهُ [377] ḥadīs̱i rivāyet ider. Eyle olıcak Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn bi-ḥasebiʾş-şerʿ lāzım olan zekātı edā itmek muḳarrerdür, bu kelimeyi ne keyfiyyetle buyururlar diyü suʾāl olunursa cevāb virilür ki ṭabīʿat-ı insān ḥubb-i

127[a]

māl üzerine mecbūldür. Ḥuḳūḳ-ı mālı kemā yenbaġī edādan ḫavf idüp ve iḫrāc-ı māl ḥaḳḳında ziyāde ihtimām gösterüp buyurmışlardur. Ve şurūh-ı *Ṣaḥīḥ-i Buḫārīde* rivāyet-i ṣaḥīḥa ile rivāyet olunur ki bundan ṣoñra eṭrāfdan kendüye müteʿallıḳ tüccār gelicek mālınuñ nıṣfından ziyādesini fuḳarāʾ ve mesākīne taṣadduḳ ider idi. Ve ibtidā-i hicretde dāḫil-i Medīnede Biʾr-i Rūmeden ġayrı ṭatlu ṣu yoġıdı. Peyġamber ḥażreti مَنْ يَشْتَرِي بِئْرَ رُومَةَ فَلَهُ الجَنَّةُ [378] diyicek Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn yetmiş biñ aḳçeye iştirā idüp müslimīn içün vaḳf itdi. El-ān mevcūd ve müntefiʿun bihādur. Ve Mescid-i Resūl ehline müżāyaka viricek eṭrāfında olan evleri yedi yüz elli deveye iştirā idüp Mescid-i Resūli tevessüʿ itdi. Ve ceyş-i ʿusreti Tebük Ġazvesinde techīz idüp Resūl

---

[373] (Tevbe, 9/35.) "(Bu paralar) cehennem ateşinde kızdırılıp bunlarla onların alınları, yanları ve sırtları dağlanacağı gün (onlara denilir ki): "İşte bu kendiniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin (azabını) tadın!"

[374] Metnin tamamına bakıldığında Kadı Beyzavî'nin kastedildiği anlaşılmaktadır.

[375] (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, IV, 140.) "Muhakkak Allah mallarınızdan geriye kalanları temizlemek için zekatı farz kılmıştır."

[376] (Beyhakî, Sünenü'l-Kübrâ, IV, 140.) " Zekatı verilen şey kenz değildir."

[377] (Beyhakî, Sünenü'l-Suğrâ, II, 53.) "Altın biriktirip onun hakkını (zekatını) vermeyenler o altınlarla kıyamet gününde alınlarından, yanlarından, ve sırtlarından dağlanırlar."

[378] (Buhârî, Fezâilu's-Sahâbe, 7.) "Kim bu Rûme Kuyusu'nu satın alırsa ona cennet vardır."

127[b]

ḥażretine cemīʿ-i levāzımıyla üç yüz deve ve kümminde biñ dāne filori getürüp: “Ġazāya ṣarf idüñ” didi. Ve aṣḥābdan Resūl hażretiyle ol günde otuz biñ kimesne ḥāżır olmuşlar idi. Bu kelime cümle-i şarṭiyye muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [ان اجتمعت المال وامسكته] dimekdür. Ḍarabe bābından [كواه يكويه كيا] dirler [احرق جلده بحديدة وغيرها] maʿnāsına. Tekvī bundan ṣīġa-i müstaḳbelüñ müfred-i müẕekker-i muḫāṭab içün vażʿ olunan ṣīġa-i mechūlidür.

El-kelimetü’s-sābiʿa ve’l-ḫamsūn [مَا كُنْتُ لِأَدَعَ الْمُسْلِمِينَ بَيْنَ جَفَّيْنِ يضرب بَعْضُهُمْ رِقَابَ الْبَعْضِ] Ben maḳām-ı ḫilāfete ṭā’ife-i müslimīni baʿżısı baʿż-ı āḫaruñ riḳābın ḍarb ider iki ʿadū beyninde terk itmek içün cülūs itmedüm. Mevrid-i kelime budur ki mā-beyninde iḫtilāf ẓāhir olup Ḥażret-i ʿOsmānuñ üzerine hücūm idicek

128[a]

Ṭalḥa bin ʿAbdullāh, Ḥażret-i ʿOsmāna didi ki: “Şāma rıḥlet idüp anda ḳarār eyle tā ki senüñ leşkerüñ seni bu ġavġadan ṣaḳlayup ḥıfẓ ideler” diyicek bu kelime buyurdılar. Eddaʿ ütruk maʿnāsınadur. Fetḥile veyā żammile ve teşdīdile ceffe ve cüffü cemāʿat-i nāsdur veyā ʿaddüvv-i keṡīrdür. [جاؤا جفة واحدة] dirler cemīʿan geldiler maʿnāsına. Kesrile riḳāb raḳabenüñ cemʿidür. Raḳabe boyundur.

El-kelimetü’s-s̱āmine ve’l-ḫamsūn [وَيْحَكَ اَنْ هٰذِهِ الشَّجَرَة لِبَعِيرِكَ وَشَاتِكَ وَاَنْتَ تَعْقُرُه] Saña şefḳat ve merḥamet iderüm. Zīrā bu şecere senüñ baʿīrüñ ve şātuñ içündür. Ḥalbuki sen ol şecereyi kesüp ḳatʿ idersin. Fetḥ-i vāv ve süḳūn-ı yā-y-ile veyh kelime-i raḥmetdür. Gāh ibtidā’iyye üzere merfūʿ olur. Mā-baʿd ḫaber olur veyḥun leẕīẕun gibi. Ve gāh iżmār-ı fiʿlle manṣūb olur veyḥā leh bu maḥalde manṣūbdur.

128[b]

veyḥā lek taḳdīrindedür. Baʿīr ve şāt maʿrūflardur. Fetḥile ʿaḳara ceraḥa maʿnāsınadur taʿḳiru bundan ṣīġa-i müstaḳbeldür. Bu maḥalde murād ḳaṭʿdur. Mevrid-i kelime budur ki Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn bir kimesne bir şecere keserken gördi didi ki bu şecereden senüñ baʿīrüñ ve şātuñ intifāʿ iderler. Revā degüldür ki bunı kesüp ḳaṭʿ idesin. Ammā [bu kelimeyi] ʿArab ʿarbā ḫalḳa nāfiʿ olan bir ehl-i ḫayr kimesnenüñ nā-ḥaḳḳ yere ʿırż ve ḥürmetini hetk iden kimesne ḥaḳḳında istiʿmāl iderler. Murād, ol kimesneyi incidüp ve ʿırżun yıḳup ʿamelden ḳorsun, ḥālbuki saña ve müteʿallaḳātuña ve sāʾir nāsa gereklü kimesnedir dimekdür. Muḥtemeldür ki Ḥaẕret-i Ẕiʾn-nūreynüñ murādı kendü ḳatline ḳaṣd idenlere ḫiṭāb idüp murād bu maʿnā ola.

El-kelimetüʾt-

129[a]

tāsiʿa veʾl-ḫamsūn [مَنْ يَرْبَحنِي عُقُلَهَا] Kim baña aṣṣı virür bu develerüñ dizleri bendini yaʿnī ḳıymetini. Mevridi budur ki Ḥaẕret-i Ẕiʾn-nūreynüñ ʿādetleri bu-y-idi ki ḳaçan kārbān gelse cemīʿ develerinüñ metāʿını bir kerreden ṣatun alurdı, bu kelimeyi buyurdılardı. Murād, müʾmin olan kimesne çoḳ fāyideye ṭamaʿ itmeyüp [سهل البيع والشراء] olmaḳ lāzımdur, anı beyāndur. Kelime-i men istifhāmiyyedür mübtedāʾdur. Birinci cümle ḫaberdür. Żammeteynile ʿuḳl ʿuḳālüñ cemʿidür. ʿUḳāl devenüñ ayaġın ve dizin baġladuḳları ipdür.

El-kelimetüʾs-sittūn [إِذَا وَقَعَتِ السَّهْمَانِ فَلَا مُكَابَلَةَ] Ḳaçan iki şerīk beyninde arżda vāḳiʿ olsa sehimleri mümtāz olup ḥaddleri mütebeyyin olsa mükābele yoḳdur. Yaʿnī ol sehmi ve ol ḥiṣṣeyi

129[b]

şüfʿa ṭarīḳıyla olmaḳ içün teʾḫīr mekrūhdur. Ḳāmūsda [المكابلة هي ان تباع الدار الى جنب دار وانت تريدها فتؤخر ذلك حتى يستوجبها المشتري ثم تأخذها بالشفعة وقد كره ذلك] dinilmişdür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs-sittūn [لَا شُفْعَةَ فِي بِئْرٍوَلَا فُحْلٍ] Ḳuyuda ve erkek ḫurma aġacında şüfʿa yoḳdur. Ḫurma aġacında şüfʿa olmaduġı müttefeḳun ʿaleyhdür. Zīrā şecer menḳūlātdandur. Muṭlaḳā menḳūlātda şüfʿa cāʾiz degüldür. Ammā biʾrde cāʾiz olmamaḳ ancaḳ Şāfiʿī ḳavlidür. *Şerḥ-i Muḫtaṣar* [379]da şurrāḥ-ı kitāb, kelime-i ʿOs̱mānı biʿaynihā ẕikr itdükden ṣoñra teʾvīl idüp didiler ki: “Kelime-i fī taʿlīl içündür.” Murād, biʾr eclinden ve faḥl eclinden bostānda şüfʿa cāʾiz degüldür dimekdür. Taṣvīr-i mesʾele budur ki: Besātīn beyninde bir ḳuyı müşterek olsa

130[a]

ve bu bostān ṣāḥibinden biri, bostānını beyʿ itse biʾrde benüm şirketüm vardur diyü biʾr sebebiyle bostān-ı āḫar ṣāḥibi şüfʿa itmek cāʾiz degüldür. Ve bir recül içün āḫar bostānında faḥl-i naḫl olsa ṣāḥib-i büstān bostānını beyʿ idicek içinde olan faḥl-i naḫl sebebiyle ṣāḥib-i faḥl şüfʿa itmek cāʾiz degüldür. Kesrile ve hemze ile biʾr ṣu ḳuyusıdur, cemʿi ābār gelür. Fetḥile ve sükūn-ı ḥā ile faḥl erkek ḫurma aġacıdur. Zīrā Ḳāmūsda ẕikr-i naḫl tefsīr olunmışdur. Ammā bu maḥalde murād, muṭlaḳ naḫldür. Zīrā şecer menḳūlātdandur. Kütüb-i fıḳhdan *Hidāye*de [الشفعة واجبة في العقار وان كان مما لا يقسم كالحمام والبئر والطريق ولا شفعة في البناء والنخل اذا بيعت وهو صحيح مذكور في الاصل] dinilmişdür. Ve bu kelime Meẕheb-i Şāfiʿī[380] içün

130[b]

temessük olup ẓāhirine ḥaml olunmaḳ da cāʾizdür.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾs-sittūn [اَلْأرَفُ تَقْطَعُ الشُّفْعَةَ] Üref, şüfʿa ḳaṭʿ ider. Ġuref vezninde üref ürfenüñ cemʿidür. Żammile ürfe beyneʾl-arżeyn faṣl içün taʿyīn olunan ḥaddür. Meselā dār içün taʿyīn olunan ḥudūd-ı erbaʿadan bir ḥadde cāruñ mülki muttaṣıl olsa

---

[379] Literatürde Tahavî, İbnü’l-Hâcib, Ebu’l-Fidâ, Ebû Şucâ, Ebu’l-Kâsım el-Hırâkî, Halil b. İshak el-Cündî ve Kudûrî’nin el-Muhtasar isimli eserleri önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar içerisinde Kudûrî’nin Muhtasar’ı, en güvenilir Hanefî eserleri arasında olması, literatürde el-kitap denince onun anlaşılması, 12000 fıkhî meseleyi ihtiva etmesi, otuza yakın şerhinin olması gibi. nedenlerle, kastedilen Muhtasar şerhi’nin Kudûri’nin el-Muhtasar’ına yazılan şerhlerden biri olma ihtimali söz konusudur. Şârihin: “şurrâh didiler ki” ifadesinden de esere birden fazla şerh yazıldığı anlaşılmaktadır.

[380] Dört büyük Sünnî fıkıh mezhebinden biridir. Bkz. DİA., “Şâfiî Mezhebi”, c.38, s.223-233

cār içün şüf'a cā'iz olmaz. Kütüb-i fıḳhda [ويجوز الشفعة للخليط في نفس المبيع ثم للخليط في حق المبيع كالشرب والطريق ثم بجار ملاصق ولا يجوز لغيرهم] dinilmişdür. Bu ma'nāya münāsibdür Resūl hażretinüñ Ḥażret-i Enes rivāyetinde جار الدار حق بدار الجار ينتظر به وان كان غائبا [381] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'ṡ-ṡāliṡe ve's-sittūn [أُنْظُرُوا أَهْل اَخْضَرّ اِزَارُهُ] İzāra naẓar eyleñ izārı muḥaḍḍar oldı mı. Bāliġ olmaḳdan kināyetdür.

131[a]

Mevridi budur ki Ḥażret-i Ẕi'n-nūreynüñ ḫilāfeti zamānında bir oğlan ḫıyānet idüp öñine getürdükleri meclisde olan aṣḥāb dilediler ki anuñ üzerine ḥad iḳāmet oluna. Öyle olıcaḳ Ḥażret-i Ẕi'n-nūreyn daḫı evvel naẓar idüñ bāliġ olup bāliġde ẓāhir olan şa'rāt bunda ẓāhir olmışmı diyü bülūġdan bedī' ve laṭīf kināyet idüp bu kelimeyi buyurdılar. Murādları ya taḥt-ı izāruñ ıḫḍırārıdur. Aḫḍarr esved ma'nāsına daḫı gelür ażdāddandur. Bu maḥalde murād bu ma'nāyadur. Kesrile izār beden-i insānı iḥāṭa iden s̱evbdür ki aña göñlek dirler.

El-kelimetü'r-rābi'a ve's-sittūn [اَلطَّلَاقُ بِالرِّجَالِ وَالْعِدَّةُ بِالنِّسَاء] Ṭalaḳ virmek ricāl yedindedür. 'İddet çekmek nisā yedindedür. Şāfi'ī ḳatında 'aded-i ṭalāk ricāl ḥāline tābi'dür. Ya'nī zevc ḥür olsa

131[b]

ṭalāḳ-ı kāmili ya'nī beynūnet ġalīẓası üçdür. Ve eger 'abd olursa ikidür. Zīrā *Hidāye*de [وقال الشافعي رحمه عدد الطلاق معتبرة بحال الرجال لقوله عليه السلام الطلاق بالرجال والعدة بالنساء] dinilmişdür. Ebū Ḥanīfe ḳatında 'aded-i ṭalāḳ nisā ḥāline tābi'dür. Ya'nī ḥürrüñ taḥtında ümme olursa ṭalāḳ-ı kāmili ikidür ve 'abdüñ taḥtında ḥürre olursa ṭalāḳ-ı kāmili üçdür. Zīrā Hidāyede [طلاق الامة ثنتان حرا كان زوجها او عبدا وطلاق الحرة ثلاث حرا كان زوجها او]

[381] Hadis-i Şerif: "Evin komşusu, komşunun evine (daha ziyade) hak sahibidir. O bulunmadığı takdirde satış için bekler.)

[عبدا لقوله ع م طلاق امة ثنتان وعدتها حيضتان وتأويل ما روى الشافعي رحمه الله ان الابقاع بالرجال] dinilmişdür. Ebū Ḥanīfe meẕhebi Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn ve Zeyd bin S̱ābit ve cumhūr ṣaḥābe ḳavlidür. Ehl-i Hicāz daḫı bu meẕhebe tābiʿdür.

132[a]

Bu kelime Hidāyeden menḳūl olduğı üzere naẓm-ı ḥadīs̱e muvāfıḳ olıcaḳ Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyne isnād mücerred telaffuẓ itdügi cihetdendür.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾs-sittūn [قُمِلَتْ جُبَّتُكَ يَا عمر مُذْ عُزِلْتَ عَنْ مِصْرٍ] Mıṣrdan maʿzūl olduğuñ vaḳtden berü ḳaftanuñ kes̱īrüʾl-ḳamel oldı. Fetḥile kamel kehle maʿnāsınadur. Feraḥ bābından ḳamel reʾse dirler kes̱r-i ḳamel maʿnāsına. Żammile ve teşdīdile cübbe s̱evb-i maʿrūfdur. Cemʿi kesrile cibāb gelür. Sükūn-ı ẕālile müẕ bu maḥalde cümle-i fiʿliyyeye mużāf olan ṭarafdandur. Aṣlda menẕedür. Zīrā sākine mülāḳat ḳatında ẕāl mażmūm olur [مذ اليوم] gibi. Eger aṣlı menẕe olmasa sākine mülāḳat ḳatında [الساكن اذا حرك حرك بالكسر] ḳāʿidesi üzere meksūr olur idi. Kelime-i müẕ içün ḥālāt-ı s̱elās̱e vardur. Tafṣīli,

132[b]

*Muġniʾl-Lebībde*dür. Kesrile Mıṣr belde-i ʿaẓīmenüñ ismidür. Lāyıḳ budur ki ʿilleteynüñ vücūdına naẓaran dāyim lā yünṣarif olaydı. S̱ülās̱ī sākinüʾl-evsaṭ olduğına naẓar munṣarif olmaḳ da cāʾizdür. ʿAdem-i ṣarfa delīl Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde Sūretüʾl-Zuḫrufda Allāhu teʿālānuñ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ [382] ḳavlidür. Mıṣra, Mıṣr tesmiye olunduğınuñ vechi *Ḳāmūs*da ẕikr olunduğı üzere Mıṣr bin Nūḥ binā itdügidür veyā temeṣṣarā içündür. Mevrid-i kelime budur ki Ḥażret-i ʿÖmerüñ ḫilāfeti zamānında ʿAmr ibnüʾl-ʿĀṣ hicretden ʿişrīn senesinde Mıṣrı ve İskenderiyeyi fetḥ itdükden soñra Hażret-i ʿÖmer ʿAmr ibnüʾl-ʿĀṣʾı Mıṣra ḥākim itmişdi. Hicretden sebʿa ve ʿişrīn

[382] (Zuhruf, 43/51.) " Firavun kavmine seslendi ve şöyle dedi: "Ey kavmim! Mısır mülkü ve altımdan akıp giden şu ırmaklar benim değil mi? Hala görmüyor musunuz?"

senesinde Ḥażret-i ʿOs̱mān ʿaẕl idüp Medīneye geldikden ṣoñra Ḥażret-i ʿOs̱māna [كثر جور عمالك فاعدل]

133[a]

[او اعتزل] diyicek bu kelāmdan şikeste-ḫāṭır olup ol vaḳtde buyurdılar. Tafṣīli, Kütüb-i tevārīḫden *Bedāyiʿu-l-Umūr*[383]dadur. Bu maʿnāya ḳarībdür küberā-i selefüñ [العزل حيض الرجال] ḳavilleri.

El-kelimetüʾs-sādise veʾs-sittūn [اَلصَّلَوةُ بْاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ] Benüm ṣalātum nās nāʾim olduḳları ḥālde leyldedür. <u>Eʾṣ-ṣalāh</u> lafẓında elif lām mużāfun ileyhden ʿıvażdur. Taḳdīr-i kelām [صلاتي بالليل] [384] dimekdür. Kesrile <u>niyām</u> nāʾimüñ cemʿidür. Mevrid-i kelime budur ki: Bir gün ṣaḥabeden baʿżı kimesneler Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyne dostuña ne vaḳt teveccüh idersin diyicek bu kelimeyi buyurdılar. Zīrā Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn eks̱er leyāli ṣalātla iḥyā ider idi. Ḥattā her leyle-i Cumʿada ḫatimle iki rekʿat namāz ḳılurdı. Maḥṣūr iken ḳatl olundı[ġı] Cumʿa güninüñ gicesi daḫı

133[b]

tamām ḫatimle iki rekʿat namāzı edā itdi diyü rivāyet-i ṣaḥīḥa ile rivāyet olunur.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾs-sittūn [لَا يَحِلُّ دَمَ اْمِرِئٍ مُسْلِمٍ اِلَّا بِاِحْدَى مَعَانٍ ثَلَاثٍ كُفْرٍ بَعْدَ اِيمَانٍ وَزِنًا بَعْدَ اِحْصَانٍ وَقَتْلِ نَفْسٍ بِغَيْرِ حَقٍّ] Hiçbir aḥaduñ demin irāḳat ve sefk idüp ḳatl itmeñ. Ḥelāl olmaz illā üç maʿnādan biri sebebiyle ḥelāl olur. Biri baʿdeʾl-īmān küfürdür. Ve biri daḫı baʿdeʾl-iḥṣān zinādur. Ve biri daḫı bi-ġayri-ḥaḳḳın ḳatl-i nefsdür. Hemze ile ve hemzesüz imrā ve imrāʾ insān ve yāḫud recül maʿnāsınadur. Bu maḥalde ikisine daḫı ḥaml ḳābildür. Mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [لا يحل اراقة دم امرئ] dimekdür.

---

383 Bu isimde bir eser tespit edilememiştir. Sözün konusu ile, siyak ve sibaka bakıldığında İbn ʻİyâs'ın (ö.1524) başlangıçdan 1522 yılına kadar Mısır tarihini ihtiva eden Bedâi'u'z-Zuhûr isimli eseri ya da Ebû Said'in, Târih-i Kadîm-i Mısriyyîn ve Âsâr-ı Bedâyi'-i Akdemîn isimli eseri olmalıdır. 148[b] de Bedî'u'l-Umûr olarak da zikredilmiştir.
384 "Namazım, gecededir."

Maʿānī maʿnānuñ cemʿidür. Bu maḥalde maʿnā biẕātihī ḳāyim olmaḳ maʿnāsına ʿayna muḳābildür. Lafẓ muḳābil degüldür. Kesrile ve ḳaṣrile

134[a]

ve meddile daḫı cāʾizdür. Zinā maʿrūfdur. İḥṣān lüġatde ʿiffet maʿnāsınadur; tezevvüc maʿnāsına daḫı gelür. Bu maḥalde murād, maʿnā-yı s̱ānīdür. Zīrā baʿż-ı kütüb-i muʿteberde [المحصن الزاني هو المسلم المكلف الحر الذي اصاب في كل نكاح ثم زنى] dinilmişdür. Kütüb-i fıḳhda mesʾele-i şerʿiyye baʿdeʾl-īmān küfr-i riddetdür. Ḥükmi ve cezāsı muṣirr olıcaḳ ricālde ḳatildür. Nisāda ḥabs-i ebeddür. Ve baʿdeʾl-iḥṣān zinānuñ ricālde ve nisāda ḥükmi ve cezāsı ḳatildür. Nā-ḥaḳḳ yire ḳatl-ı nefs idenüñ ḥükmi ve cezāsı yirine bi-ṭarīḳiʾl-ḳıṣāṣ ḳatildür. Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur *Ṣaḥīḥayn*da İbn Mesʿūd rivāyetinde Resūl hażretinüñ لاَ يَحِلُّ دَمُ امْرِئٍ مُسْلِمٍ، يَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنِّي رَسُولُ اللَّهِ، إِلَّا بِإِحْدَى ثَلاَثٍ: النَّفْسُ بِالنَّفْسِ، وَالثَّيِّبُ الزَّانِي، وَالمَارِقُ مِنَ الدِّينِ التَّارِكُ لِلْجَمَاعَةِ [385]

134[b]

ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱āmine veʾs-sittūn [وَاللهِ مَا تَمَنَّيْتُ بِدِينِي بَدَلًا بَعْدَ أَنْ هَدَانيَ اللهُ] Allāh ḥaḳḳı-y-çün Allāhu teʿālā baña hidāyet idüp İslām müyesser itdükden ṣoñra dīnüme bedel bir şeyʾ temennī itmedüm. Murād, Ẕiʾn-nūreynüñ kelime-i sābıḳada meẕkūr olan maʿnā-yı s̱elās̱eden maʿnā-yı evvelüñ kendüden nefyini beyāndur. Bedelen kelimesi mefʿūl-i ṣarīḥ iken bidīnī kelimesine teʾḫīr olunmaḳ dīnüñ s̱übūtına ihtimām içündür. Temennī arzu itmekdür. Bedel ḫalef maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾs-sittūn [وَلَا قَتَلْتُ نَفْسًا بِغَيْرِ حَقٍّ] Ve daḫı nā-ḥaḳḳ yere hiçbir nefs ḳatl itmedüm. Bu kelimeden daḫı murād maʿānī-i s̱elās̱e-i meẕkūreden maʿānī-i s̱ālis̱üñ nefyini beyāndur.

[385] (Buhârî, Diyet, 6.) "Üç şey dışında, Allah'tan başka ilah olmadığına ve benim Allah'ın Resulü olduğuma şehadet eden müslümanın kanı müslümana helal değildir: Cana karşılık kısas kanı, evli iken zina edenin kanı, ve mürted olanın kanı."

El-kelimetüʾs-sebʿūn [وَاَمَّا الزِّنَا فَوَاللهِ مَا ذَنَيْتُ فِي جَاهِلِيَّةٍ وَلَا فِي اِسْلَامِيَةٍ] Ammā zinānuñ

135[a]

bizden ʿadem-i ṣudūrı Allāh ḥaḳḳı-y-çün zamān-ı cāhiliyyetde ve İslāmda aṣlā ben zinā itmedüm. Ve bu kelimeden daḫı murād maʿānī-i meẕkūreden maʿnā-yı s̱ānīnüñ nefyini beyāndur. Ve bu kelime kelime-i sābıḳdan teʾḫīr olunmaḳ, bunda tafṣīl oldıġıçündür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs-sebʿūn [وَلَا وَضَعْتُ يَمِينِي عَلَى عَوْرَتِي بَعْدَ مَا مَسَحْتُ بِهَا يَمِينِ رَسُولِ اللهِ اِكْرَامًا] Ve daḫı ben Resūl hażretinüñ mübārek ṣaġ ellerine mesḥ idüp yapışdıḳdan soñra aṣlā ṣaġ elimi ʿavret-i ġalīẓam üzerine vażʿ itmedüm. Murād, Ḥażret-i Ẕin-nūreynüñ ḳuvvet-i İslāmını ve kemāl-i ḥayāsını beyāndur.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾs-sebʿūn [لَا تَقْتُلُوني فَاِنِّي اِمَامٌ وَاَخٌ فِي الْاِسْلَامِ وَوَالٍ مُجْتَهِدٍ] Siz beni ḳatl itmeñ, zīrā ben ḫalīfe-i vaḳtüm ve İslāmda size

135[b]

ḳarındaşım ve her emr-i ḫayrda cidd ü saʿy idici vālīyim. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* Resūl hażretinden مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ وَاسْتَذَلَّ الْاِمَارَةَ لَقِيَ اللهَ وَلَا وَجْهَ لَهُ عِنْدَهُ [386] ḥadīs̱i. Bu kelime ve kelimāt-ı ḫamse sābıḳa-i yevm-i dārda ḳatline ḳaṣd eyleyenlere naṣīḥat içün vārid olmışdur.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs-sebʿūn [هَكَذَا أُزْرَةُ صَاحِبِنَا] Bizüm ṣāḥibimüz Resūl hażretinüñ ḳaftān giymeleri buncılayındur. Mevrid budur ki: Bir gün Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn bir pārsāyı, kısa ḳaftān giymiş gördi ve ol vaḳt bu kelimeyi buyurdı. Murād, Resūl hażretinüñ [e]sbābları sāḳdan aşaġa ṭavīl olmayup ve olmaḳ daḫı sünnet olmaduġını beyāndur. Fetḥile ezrah heyʾet-i ītizārdur yaʿnī izārlanmaḳ heyʾet[i]dür. Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de Ebī Hüreyre

[386] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 276.) "Kim İslâm cemaatinden ayrılırsa ve idareyi yıpratırsa Allah'ın huzuruna yüzü olmadığı halde çıkacaktır."

136[a]

rivāyetinde مَا أَسْفَلَ مِنَ الكَعْبَيْنِ مِنَ الإِزَارِ فَفِي النَّارِ [387] ḥadīs̱i, *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden إِنَّ الَّذِي يَجُرُّ ثَوْبَهُ خُيَلَاءَ لَا يَنْظُرُ اللَّهُ إِلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ [388] ḥadīs̱i, Kütüb-i fetāvādan *Nuḳāye Şerḥi* [389]nde [احب الثياب الصوف الابيض لانه لباس الانبياء ويكره لبس الاحمر من الثياب لقوله عم اياكم والحمرة فانها زي الشيطان] dinilmişdür.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve's-sebʿūn [اِتَّقُوا عِبَادَ الله وَوَازِرُوا أُمَرَاءَكُمْ وَنَاصِحُوا وَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِمْ] Yā ʿibād Allāhdan ḳorḳuñ ve ümerāñuza müvāzeret idüñ ve anlara ḫayr naṣīḥat idüñ ve anlaruñ üzerine bağy ve ẓulm itmeñ. Bu kelimede maḳūl, ittekū ve ḥarf-i nidā maḥẕūfdur. Taḳdīr-i Kelām [اتقوا يا عباد الله] [390] dimekdür. Müvāzeret muʿāvenet maʿnāsınadur. Vezīre daḫı vezīr tesmiye olunmağa vechi sulṭān

136[b]

re'yinde ve tedbīrinde muʿayyen olduğıçündür. Bu maʿnāyı muḥaḳḳıḳdur *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de Ebū Hüreyre rivāyetinde مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ الله، وَمَنْ عَصَانِي فَقَدْ عَصَى الله، وَمَنْ أَطَاعَ أَمِيرِي فَقَدْ أَطَاعَنِي، وَمَنْ عَصَى أَمِيرِي فَقَدْ عَصَانِي [391] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve's-sebʿūn [اِنَّ خِلَافُ الْخَلِيفَةِ وَفِرَاقَ الْجَمَاعَةِ وَالطَّعْنَ عَلَى الْأَئِمَّةِ وَبَالٌ عَلَى مَنْ رَكِبَهُ وَخُسْرَانٌ لِمَنْ عَمِلَهُ مُبِينٌ] Taḥḳīḳ ḫalīfe-i zamāna muḫalefet itmek ve cemāʿat-i müslimīnden ayrılmak ve e'imme-i dīn üzerine ṭaʿn itmek, bunları irtikāb iden kimesne içün vebāldür. Ve bunlar küllühū ʿamel eden kimesne içün ḥıml-i s̱aḳīl ve ḫüsrān-ı mübīndür. Yaʿnī āşikāre ziyāndur. Rakibe irtikāb maʿnāsınadur. Bu maʿnāyı muṣaddıḳdur *Sahīḥ-i Müslīm*de Ebī Hüreyre rivāyetinde مَنْ خَرَجَ مِنَ الطَّاعَةِ، وَفَارَقَ الْجَمَاعَةَ

137[a]

[387] (Buhârî, Libâs, 4.) “Elbiseyi (kibir için) topuklarından aşağıya uzatan cehennemdedir.”
[388] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 141.) “Allah kıyamet gününde elbisesini kibirle sürüyenin yüzüne bakmaz.”
[389] Tâcüşşerîa'nın Hanefî fıkhına dair Vikâyetü'r-Rivâye adlı eserinin, torunu Sadrüşşerîa (ö.1347) tarafından yapılan muhtasarı. Bkz. DİA., “en-Nukâye”, c.33, s.132
[390] “Ey Allah'ın kulları (Allah'dan) korkun.
[391] (Müslim, İmâre, 33.) “Bana itaat eden Allah'a itaat etmiş olur, bana isyan eden Allah'a isyan etmiş olur, Emîre itaat eden bana itaat etmiş olur, emîre isyan eden bana isyan etmiş olur.”

فَمَاتَ، مَاتَ مِيتَةً جَاهِلِيَّةً [392] ḥadīs̱i.

El-kelimetü᾽s-sādise ve᾽s-sebʿūn [اِتَّقُوا اللهَ الَّذِي اِلَيْهِ تُحْشَرُونَ فَلَا تُسَارِعُوا اِلَى الْفِتْنَةِ وَلَا تُفَارِقُوا الْجَمَاعَةَ] Şol Allāhu teʿālādan ḳorḳuñ ki yevm-i ḳıyāmetde aña ḥaşr olunursuz. Yaʿnī anuñ ḥużūrında cemʿ olup ḥesāb ve kitāb olunursuz. Emr böyle olıcaḳ fitneye müsāraʿa itmeñ ve imāma muḫālefet itmekle cemāʿat-i müslimīnden müfāraḳat itmeñ.

El-kelimetü᾽s-sābiʿa ve᾽s-sebʿūn [تَوَجَّعْتُ لَكُمْ مِنْ جَهْلِكُمْ وَاَنَّكُمْ تَرَوْنَ اَنَّكُمْ مُبْصِرُونَ مِنْ ضَلَالَتِكُمْ مُهْتَدُونَ مِنْ عَمًّا لِكُمْ] Sizüñ bilmeyüp cehliñüzden ben müte᾽ellim oldum. Ḥālbuki siz kendüñüzi ḍalāletden ʿārī görürsüz. Ḳalbiñüz gözini kör olmaḳdan berī ve ṭoġrı yol üzereyüz dirsüz. Ḥażret-i Ẕi᾽n-nūreyn bu kelime ile ehl-i fesād olup

137[b]

ḳatline ḳaṣd eyleyenlere ḫiṭāb ider. <u>Teveccuʿ</u> te᾽ellüm maʿnāsınadur. <u>Teveccaʿtü</u> bundan nefs-i mütekellim-i vaḥde içün vażʿolunan ṣīġā-i māżīdür. <u>ʿAmā</u> ẕehāb-ı başardur; ẕehāb-ı baṣīrete daḫı dirler. Bu maḥalde murād, maʿnā-yı s̱ānīdür. Sūre-i İsrāda وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَى [393] āyetinde aʿmā bu maʿnāyadur.

El-kelimetü᾽s̱-s̱āmine ve᾽s-sebʿūn [اَلْقَوْمُ يَسْتَحِلُّونَ دَمِي وَلَا يَمْنَعُونِي مِنَ الْحَجِّ لَيْسَ هٰذَا بِرَأْى] Benüm ḳatlüme ḳaṣd iden ḳavm, ḳatli ḥelāldür dirler ve beni ḥaccdan menʿ itmezler. Bu re᾽y re᾽y-i ṣavāb degüldür. Mevridi budur ki bir gün Saʿd İbnü᾽l-ʿĀs, Ḥażret-i Ẕi᾽n-nūreyne sen bu ġavġadan ḫalāṣ olmazsın tā ki bunlardan ayrılup ḥacc idüp telbiye itmeyünce. Zīrā bunlar seni ḥacc itmekden menʿ itmezler diyicek bu kelimeyi buyurdılar.

El-kelimetü᾽t-tāsiʿa ve᾽s-sebʿūn

138[a]

---

392 (Müslim, İmâre, 53.) “Kim Allah’a itaatten çıkar ve İslam cemaatinden ayrılırsa cahiliye adeti üzere ölür.”
393 (İsrâ, 17/72.) “Bu dünyada kör olan kimse ahirette de kördür; üstelik iyice yolunu şaşırmıştır.”

[اَلْمَحْرُوم يعطى وَالْخَائِفُ يُؤْمِنُ وَالْمَنْفي يُرَدُّ] Maḥrūm, iʿṭā olunur ve daḫı ḫavf iden ḫalāṣ bulup emn üzerine olur. Ve daḫı menfī olup vaṭanından ḫāric olan kimesne girü vaṭanuna redd olunur. Murād, insān bir ḥālde ḳalmayup ḥālet-i āḫarı ʿāriża olmaḳ cāyiz olıcaḳ ben daḫı bu ḥāl üzere ḳalmamaḳ mümkindür. Şöyle ki muḳteżā-yı beşeriyyet üzere benden zellāt ṣādır olmuş ola ʿafv idüp fesāda mübāşeretden ferāġat idüñ dimekdür. Yüʿṭī yüʾminu ve yuraddu ṣīġa-i müstaḳbeldür, mechūldür.

El-kelimetüʾs̱-s̱emānūn [اَلْبُعُوث لاَ تُجَمَّر] İslām ʿaskerleri dār-ı ḥarbe ḳarīb mevżiʿ-i maḫāfetde iḳāmet olunmaz. Zīrā maẓınne-i telef ve helākdür. Umūr vezninde buʿūs̱ baʿs̱üñ cemʿidür; fetḥile ve feḥateyn ile baʿs̱ ʿaskerdür.

138[b]

[جمر لجيش] dirler ḳaçan arż-ı ʿadūya ḳarīb mevżiʿde ceyş iḳāmet itse ve dār-ı İslāma ircāʿ itmese. Murād, dār-ı ḥarbe ḳarīb mevżiʿde ḥıfẓ içün iḳāmet olunan ʿasker tecdīd ve teks̱īr olunmaḳ içün lāzımdur tā ki baʿżı vefāt itmekle ḳalīl olup aʿdā ẓafer bulup helāk eylemeye dimekdür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs̱-s̱emānūn [لا يُوَلّى اَمْرَ الْمُسْلِمِينَ اِلَّا اَهْلُ الصَّلَاحِ وَالْحِكْمَةِ فِي السِّنِّ وَالْتَجْرُبَة] Emr, müslimīne vālī ḳılınmaz illā yaşda ve tecrübede ehl-i ṣalāḥ ve ehl-i ḥikmet olan kimesneler ḳılınur. Yaʿnī tedbīr-i memālike müteʿallıḳ zimām-ı ḥall ü ʿaḳdi ve ḳabż ü basṭı ve emr ü nehyi pīrān-ı cihān ve kār-dān olan kimesneler destine virmek gerekdür tā ki anlar reʾy-i ṣāʾib ve fikr-i s̱āḳıblarıyla nevāʾib-i dehrden kendüler maṣmūn ve maḥfūẓ

139[a]

olup ahālī-i memleket daḫı esved-ḥāl olalar. Kesrile ve teşdīd-i nūnile sinn bu maḥalde miḳdār-ı ʿömr maʿnāsınadur, cemʿi isnān gelür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-*

Aḫbārda Resūl hażretinden مَنْ وَلِيَ شَيْئًا مِنْ أَمْرِ الْمُسْلِمِينَ فَأَرَادَ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا جَعَلَ مَعَهُ وَزِيرًا صَالِحًا، فَإِنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ، وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ [394] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'ṣ-ṣāniye ve'ṣ-ṣemānūn [لَمْ اَكُنْ لِاَخْلَعَ سِرْبَالًا سَتَرَنِيه الله] Allāhu teʿālā ḥażreti beni anuñla setr idüp giydürdigi ḫilāfet göñlegini ḫalʿ itmek-içün giymedüm. Fetḥile ḫalaʿa nezeʿa maʿnāsınadur. Ḫaleʿa s̱evbehū dirler nezeʿa maʿnāsına. Sirbāl göñlekdür cemʿi serābil gelür. Mevridi budur ki Ẕi'n-nūreyne baʿż-ı kimesneler kendüñi ḫilāfetden ʿazl eyle tā ki bu fitneden ḫalāṣ olasun didüklerinde anlara cevāb virüp bu kelimeyi buyurdılar.

El-kelimetü'ṣ-ṣāliṣe ve'ṣ-ṣemānūn [اَلَا وَاِنِّي مُلَاقِي اللهِ اَنْ اُوتِيَهُمْ عَلَى ذٰلِكَ]

139[b]

Āgāh oluñ taḥḳīḳ ben Allāhu teʿālā ḥażretine mülāḳī olurum. Benüm nāsa ḫilāfet üzerine ītā olunmaḳlığım ile ben nāsa ḫilāfetle ītā olundım yine Allāhu teʿālāya ḫilāfetle mülāḳī olurum. Hergiz ḫilāfetden ferāġat itmezem. Zīrā bu ḫilāfet ʿaṭıyye-i Ḫudādur. İḫtiyārumla andan ferāġat eylemem muḥāldür. Kelime-i en maṣdariyyedür. Ḥarf-i cer maḥẕūfdur. Taḳdīr-i kelām [بان اوتيهم] dimekdür. Ūtī ifʿāl bābından nefs-i mütekellim-i vaḥde içün vażʿ olunan ṣīġa-i müstaḳbelüñ [mechūlidür.]

[E'l-kelimetü'r-rābiʿa ve's-semānūn] [سَبْحَانَ اللهِ اَكُلُّ هٰذَا فِي نَزْعِي وتَأْمِيرِي] Ben Allāhu teʿālā ḥażretini naḳāyıṣdan tenzīh itmekle tenzīh iderüm. Ne ʿaceb bu ḫalḳuñ küllīsinüñ güft ü ġūyı benüm nezʿümde ve te'mīrümdedür. Yaʿnī muttaṣıl

140[a]

leyl ü nehār benüm ḫilāfetim anlara ṣaḳīl gelüp ḫilāfetden kendümi ʿazl eylememe meşġūllerdür. Kendi mühimmāt-ı dīniyyelerine meşġūl degüllerdür. Sübḥānallāh bu maḥalde taʿaccüb içündür. [سبحان الله بقرة تكلم] gibi.

[394] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 321.) "Kim Müslümanların işlerinden bir işi üzerine alır da Allah da onun hayrını dilerse ona salih bir vezir verir; unuttuğunda hatırlatır, ona yardım eder."

El-kelimetü'l-ḫāmise ve'ṣ-ṣemānūn [أَشِيرُوا وَاجْتَهِدُوا وَالرَأْىَ] Umūruñuzda müşāvere idüñ. Ve re'yüñuzde cidd ü saʿy idüñ tā ki rāh-ı cehāletden ve ḫıyānetden dūr olup ṭarīḳ-i emānet ve diyānete mālik olasuz. Eşāra istişār maʿnāsınadur. Eşīrū bundan emr-i ḥāżıruñ cemʿ-i müẕekkeridür. Bu maʿnāyı mü'eyyiddür *Şihābü'l-Aḫbārda* Resūl hażretinden اسْتَشِيرُوا ذَوِي الْعُقُولِ تُرْشَدُوا [395] ḥadīṣi.

El-kelimetü's-sādise ve'ṣ-ṣemānūn [لا يَجْرِمَنَّكُمْ دُنُوِّي مِنْكُمْ اَنْ تَتَبَاعَدُوا مِنِّي] Elbette benüm size ḳarīb ve yaḳīn olmam sizüñ benden tebāʿüd idüp

140[b]

nefret itmeñüze yetişdirmesün. Zīrā size vācibdür ki bu ḳarībüñ ḥaḳḳını ve ḥürmetini bilüp dostluġı ziyāde idesüz. Ve küfrānü'n-niʿme olup benden dūr olmayasuz. Mevridi budur ki ehl-i Mıṣr, Ḥażret-i ʿOṣmān üzerine hücūm idicek ehl-i Medīne daḫı anlara ittibāʿ eyledükleri vaḳtde bu kelimeyi ehl-i Medīneye naṣīḥat idüp buyurmışlardur.

El-kelimetü's-sābiʿa ve'ṣ-ṣemānūn [يَا فَرَاشَ النَّارِ وَذُبَابَ الطَّمِعَ سَعَيْتُمْ بِي اِلَى النَاسِ وَاَلَيْتُمْ عَلَيَّ اَصْحَابِ مُحَمَّدٍ صلى الله عليه وسلم] Yā āteş pervānesi tamaʿ sinegi! Benüm ortamla nās ortasında fesāda saʿy itdüñüz. Ve daḫı benüm üzerime aṣḥāb-ı Muḥammedi ḫaṣm idüp cemʿ itdüñüz. Mevridi budur ki Benī Ümeyyeden kendü ḫaṣımlarını memālike ḥākim ve vālī itdi diyü Hażret-i ʿOṣmāna ṭaʿn idüp aṣḥāb-ı [Reṣūl]ullāhı ifsād iden

141[a]

kimesnelere ḫiṭāb idüp bu kelimeyi buyurmışlardur. Fetḥateynile ferāş ferāşenüñ cemʿidür. Ferāşe gice ile ḥavl-i sirācda ṭayerān iden kelebekdür ki aña pervāne dirler. Ẕāl-i muʿcemenüñ żammıyla zübāb ḳara siñekdür. Eleytüm cemaʿtüm maʿnāsınadur.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'ṣ-ṣemānūn [اَيُّهَا النَّاسُ اِنَّ الْبَجْيَاجَ النَّفَاجَ لا يَدْرِى مَا اللهُ ولا اَيْنَ الله] Yā nās! Taḥḳīḳ beyhūde söyleyici ve lāf urup faḫr idici, Allāhu teʿālā kimdür ve ne mekāndadur

[395] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 419.) "Akıl sahipleriyle istişare edin ki doğru yolu bulursunuz."

bilmez. Leclāc vezninde <u>becyāc</u> semūm ve mużṭaribüʾl-laḥm kimesnedür. Ḫallāc vezninde <u>neffāc</u> mütekebbir maʿnāsınadur. Bu maḥalde kendüyi bilmeyüp mühmelāt söyler dimekdür. Zīrā becyāc ıżṭırābından kendü nefsine meşġūl olup ne bulursa söylemek ve neffāc ġurūrından ne didügini bilmemek bi-ḥasebiʾl-ʿāde lāzımdur. Mevridi budur ki

141[b]

Ṣaʿṣaʿa İbn Ṣavḥān adlu, ziyāde semīn ve mütekebbir kimesne, bir gün Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreynüñ meclisinde baʿżı nā-maʿḳūl ve nā-sezā kelimāt itdi. Ḥażret-i ʿOs̱mān daḫı anuñ ḥaḳḳında ḫabās̱etin iʿlām içün meclisinde olan nāsa ḫiṭāb idüp bu kelimeyi buyurdılar.

El-kelimetüʾt-tāsiʿa veʾs̱-s̱emānūn [اَنْشُدُ اللهَ رَجُلًا رَاٰى لِلّٰهِ حَقًّا عَلَيْهِ وَاَقَرَّ اَنَّ لِي عَلَيْهِ حَقًّا يُهْرِقُ فِي سَبَبِي مِلَأَ مِحْجَمَةٍ مِنْ دَمٍ اَوْ يُهْرَاقُ دَمُهُ فِي سَبَبِي] Ben Allāhu teʿālānuñ ululuġına and virdüm şol recüle, ancılayın recül ki Allāhu teʿālā kendü özine s̱ābit olan ḥaḳḳuma iḳrār ve iʿtirāf itdi benüm sebebim ile mihceme ṭolusı ḳan dökmesine ve yāḫud benüm yolumda ḳanı dökülmesine. Yaʿnī rāżī degülüm ki baña nuṣret içün ne kimesnenüñ ḳanın dökeler ve benüm yolumda ne kimesnenüñ

142[a]

ḳanı döküle. [نشدك الله] dirler [خلفه] maʿnāsına. Kesrile <u>miḥceme</u> mā yuḥcem bihdür. Yaʿnī anuñla ḥacāmat olunur āletdür. Mevridi budur ki yevm-i dārda Ḥażret-i ʿOs̱mān üzerine aʿdā hücūm idicek kendü etbāʿınuñ ḳıtālinden ferāġat itmelerini murād idünüp bu kelimeyi buyurdılar. Ve daḫı baʿż-ı kütüb-i muʿteberede Ḥażret-i ʿOs̱mānuñ bu kelimeden ġayrı bu bābda mufaṣṣal kelāmları ẕikr olunmışdur. Ol kelām budur ki [من كان منكم يطلب رضى الله ورضاء رسوله ورضائي فليغمد سيفه ويكف القتال واني رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم في المنام في هذه الليلة وهو يقول ان شئت دعوت الله ان ينصرك على اعدائك وان شئت عندنا قلت لابل افطر عندكم انتهى عثمان رضي الله عنه]

142[b]

[ثم روى انه امر من كان حوله بالتفرق الى منازلهم وقعد في الدار هو وزوجته فقط ففعلوا ما فعلوا من الجرح والقتل]

El-kelimetü᾽t-tisʿūn [اَنْشَدَ اللهُ رَجُلًا رَاٰى الله عَلَيْهِ حَقًّا اِلَّا لزم بَيْتُه] Üzerinde Allāhu teʿālānuñ ḥaḳḳını gören kimesneye Allāhu teʿālānuñ ululuġına and virdüm oll kimesne ḳıtāle mübāşeret itmeye illā kendü beytine mülāzemet ide yaʿnī dönüp evine gidüp ḳıtāl ve ḥarbden ferāġat eyleye. Bu kelime daḫı yevm-i dārda baʿde᾽r-rü᾽yā etbāʿınuñ ḳıtālden ferāġatları içün dinilmişdür.

El-kelimetü᾽l-ḥādiye ve᾽t-tisʿūn [اَلَا اَرَى بَغْيُكُمْ وَظُلْمَكُمْ اِلَّا اَرَادَة قَطْعِ حُجَجِكُمْ وَاسْتِنَارَةِ حُجَّتِي عَلَى اَهْلِ الْخِلَافِ] Āgāh oluñ ben sizüñ baġyüñüzi ve ẓulmüñüzi görmezem illā yevm-i

143[a]

ḳıyāmetde sizüñ ḥüccetiñüz ḳaṭʿ olınup benüm ḥüccetüm ẓāhir ve bāhir olmaġı irādet olıcaḳ gördüm. Murād, Allāhu teʿālānuñ irādeti sizüñ benüm üzerime ẓulm itmeñüze müteʿallıḳ oldı. Tā ki ḥaşr ü cezāda sizüñ ḥüccetiñüzüñ buṭlānı ve benüm ḥaḳḳ üzere olduġım ẓāhir ola. <u>İllā irā</u> da [kelime-i] <u>lā</u> muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [الا لا ارى] dimekdür. Ḳur᾽ān-ı ʿaẓīmde وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ [396] gibi [لا يُطِيقُونَه] dimekdür.

El-kelimetü᾽s-s̱āniye ve᾽t-tisʿūn [مَا اَظُنُّكَ مُنْتَهِيًا حَتّٰى يُصِيبَكَ اللهُ مِنْهُ بِقَارِعَة ليست مَعَهَا بَقِيَّة] Ben saña belā isābetinde seni müntehī ẓann itmezem. Ḥattā seni Allāhu teʿālā baña itdügüñ inẕār eclinden bir ḳāriʿaya yetişdüre ki ol ḳāriʿa ile baḳiyye olmaya. Yaʿnī ben ẓann iderüm şimdiki ḥālde saña iṣābet eyleyen belā ḳalmaya. Ṣaña muṣībet-i ʿaẓīme yetişe ki

143[b]

[396] (Bakara, 2/184.) "Sayılı günlerde olmak üzere (oruç size farz kılındı). Sizden her kim hasta yahut yolcu olursa (tutamadığı günler kadar) diğer günlerde kaza eder. (İhtiyarlık veya şifa umudu kalmamış hastalık gibi devamlı mazereti olup da) oruç tutmaya güçleri yetmeyenlere bir fakir doyumu kadar fidye gerekir. Bununla beraber kim gönüllü olarak hayır yaparsa, bu kendisi için daha iyidir. Eger bilirseniz (güçlüğüne rağmen) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır."

hīç andan ilerü muṣībet olmaya. Ḳāriʿa dāhiye-i ʿaẓīmedür. Mevridi budur ki Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyne ʿāṣī olup ḳatline ḳaṣd eyleyen ṭāʾifeden biri anı inẕār-ı şedīd ile inẕār idüp ḥaḳḳında nā-pesendīde kelimāt eyledükde bu kelime aña ḫiṭāben idüp buyurdılar.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾt-tisʿūn [وَاَيْمُ اللهِ وَاِنِّي لاَظُنُّكَ تُسِرُّ اَمْرًا لَوْ اَظْهَرَتَهُ لَحَلَّ بِهِ دَمُكَ] Allāhu teʿālā ḥaḳḳı-y-çün taḥḳīḳ ben seni elbette ẓann iderüm ki sen bāṭınuñda bir emr ke[t]m idersin. Eger ol ketm itdügün emri iẓhār itseñ anuñ sebebiyle ḳatlüñ ḥelāl olur idi. Eymullāh ḳasem içün mevżūʿdur. Taḳdīr-i kelām, [ايمن الله قسمي] dimekdür. Mevridi budur ki Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyne ḫaṣım olan ṭāʾifeden iṭāle-i lisān idicek münāfıḳ olmaḳ ẓann idüp

144[a]

bu kelimeyi anuñ ḥaḳḳında buyurdılar.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾt-tisʿūn [اَرَدْتُ اَنْ يَجْتَمِعَ النَّاسُ عَلَى قِرَاءَةٍ وَاحِدَةٍ وَلَا يَخْتَلِفُوا فَيَلْحَقُ بِالْقُرآنِ مَا لَيْسَ مِنْهُ] Ben diledüm ki nās ḳırāʾat-i vāḥide üzerine müctemiʿ olalar ve bāb-ı ḳırāʾatde muḫtelif olmayalar. Zīrā eger nās, emr-i ḳırāʾatde muḫtelif olursa iḥtimāldür ki ḳırāʾate Ḳurʾāndan olmayan şeyʾ lāḥıḳ ola. Yelḥaḳu cevāb-ı nehyde vāḳiʿ olan fādan ṣoñra muḳadder olan en ile manṣūbdur.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾt-tisʿūn [اِنَّمَا حَمَلَنِي عَلَى ذٰلِكَ مَا رَأَيْتُ مِنْ اِخْتِلَافِ كِتَابِ اللهِ وَقَوْلِ بَعْضِهِمْ لِبَعْضٍ قِرَآءتي خَيْرٌ مِن قِرَأَتِك فَاَجْبَتُ قِرَاءَة النَّاسِ وَاحِدَةِ] Ḳurʾān-ı ʿaẓīmi nüsḫa-i vāḥide üzerine muḳarrer itmege beni ḥaml itmedi yaʿnī sebeb olmadı illā kitābullāhuñ iḫtilāfı ve baʿż-ı nāsuñ baʿż-ı āḫara benüm ḳırāʾatim senüñ ḳırāʾatüñden ḫayrludur didikleri ḥaml itdi ve sebeb oldı. Emr

144[b]

böyle olıcaḳ nās, ḳırāʾat-i vāḥide üzerine olmasına muḥabbet itdüm. Anuñçün böyle itdüm. Bu kelime ve kelime-i sābıḳanuñ mevridi Ḥażret-i Ẕiʾn-nūreyn, ʿulemā-yı

ṣaḥābeyi cemʿ idüp Ḳurʾān-ı ʿaẓīmi nüsḫa-i vāḥide üzerine muḳarrer idüp muḫtelefün fīhā olan nüsḫayı cemʿ idüp iḥrāḳ itmiş idi. Ehl-i Mıṣrdan Medīneye Ḥażret-i ʿOs̱mān üzerine gelüp ḫurūc itdükleri zamānda sen Kurʾānı iḥrāḳ itdüñ içinde maḳṣūduña muvāfıḳ olanı iẓhār itdüñ diyü iʿtirāż idicek bu kelime ve kelime-i sābıḳayı anlara cevāb içün buyurmışlardur.

El-kelimetüʾs-sādise veʾt-tisʿūn [سَبِيلُ النَّاسِ اَلْفِرَارُ مِنَ الْمَوْتِ] Nāsuñ yolı ve şānı mevtden ḳaçmaḳdur. Bu maʿnāyı muṣaddiḳdur Sūre-i Cumʿada قُلْ إِنَّ الْمَوْتَ الَّذِي تَفِرُّونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلاقِيكُمْ [397]

145[a]

āyeti. Murād şehādet Allāhu teʿālānuñ ulu niʿmeti iken benüm mevtüme rıżā virmeyüp anlardan emān ṭaleb eyledügimi taʿaccüb eylemeñ. Zīrā nāsuñ şānı mevtden firārdur dimekdür.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾt-tisʿūn [مَنْ تَرَكَ الدُّنْيَا اَحَبَّه الله] Şol kimesne ki dünyāyı terk eyleye ol kimesneye Allāhu teʿālā muḥabbet ider. Bu maʿnāya münāsibdür *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de İbn ʿÖmer rivāyetinde الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ، وَجَنَّةُ الْكَافِرِ [398] ḥadīs̱i.

El-kelimetüʾs̱-s̱āmine veʾt-tisʿūn [مَنْ تَرَكَ الذُّنُوبَ اَحَبَّتْهُ الْملائِكَة] Şol kimesne ki ẕünūb terk eyleye melekler aña muḥabbet eylerler. Allāhu teʿālā muḥabbetini terk-i dünyāya taḫṣīṣ-i biʾẕ-ẕikr idüp melāʾike muḥabbetini terk-i ẕünūba taḫṣīṣüñ vechi nedür dinilürse cevāb virilür ki dünyā reʾs-i küllü ḫaṭīʾe olup ve ṭabīʿat-i insān dünyāya

145[b]

ḥubb üzerine mecbūl olduġıçün terkinde ʿusret vardur. Terk-i ẕünūb bunuñ ḫilāfınca terk-i ḫod-keff-i nefs maʿnāsına ʿameldür. Her ḳangı ʿamelde meşaḳḳat ziyāde olsa

[397] (Cuma, 62/8.) "De ki: Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, muhakkak sizi bulacaktır. Sonra da görüleni ve görülmeyeni bilen Allah'a döndürüleceksiniz de O size bütün yaptıklarınızı haber verecektir.
[398] (Müslim, Zühd, 1.) "Dünya, müminin zindanı kafirin cennetidir."

Allāhu teʿālāya ziyāde sevgilidür. Zīrā *Ṣaḥīḥayn*da أَحَبُّ الْأَعْمَالِ إِلَى اللهِ تَعَالَى أَدْوَمُهَا [399] dinilmişdür. ʿAmel sevgili olıcaḳ ʿāmil daḫı sevgilü olur.

El-kelimetü'ʾt-tāsiʿa ve ve'ʾt-tisʿūn [مَنْ حَسَمَ الطَّمَعَ عَنِ الْمُسْلِمِينَ اَحَبَّه الْمُسْلِمِين] Şol kimesne ki müslümānlardan ṭamaʿı ḳaṭʿ eyleye ol kimesneyi müslümānlar sever. Bu maʿnāya münāsibdür İbn ʿAbbās rivāyetinde Resūl hażretinden ايها الناس ان الرزق مقسوم لن يعدو امرء وما كتب له فاجملوا في الطلب [400] ḥadīs̱i.

El-kelimetü'ʾl-mi'eti'ʾt-tāmme [اَسْأَلُ اللهَ لِي وَلَكُمُ الْهُدَى وَعَمَلًا بِطَاعَتِهِ حَتَّى يرضى] Benümçün ve sizüñçün

146[a]

Allāhu teʿālādan hidāyet ve aña itāʿat itmekle ʿamel-i ṣāliḥ suʾāl iderüm. Ḥattā benden ve sizden rāżī ola. Bu kelimede Ḥażret-i ʿOs̱mānuñ ziyāde şefḳat ve merḥametine delālet vardur. Ḥattā aʿdāsına ḫayr irādet ider.

Temmeti'ʾl-kitāb bi-ʿavni'l-Vehhāb [401]

146[b]

Kelimāt-ı Ḥażret-i ʿAlī Raḍıyallāhu ʿAnh

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ [402]

[الحمد لله العلي القوي الاعلى والصلوة والسلام على رسوله المجتبى وحبيبه المصطفى وعلى اله وصحبه اجمعين وعلى من تبعهم باحسان الى يوم الدين] [403] Ammā baʿd bu şerḥ olunan kelimāt-ı bī-hem-tā Ḥażret-i Aliyy-i Mürteżānuñ yüz kelimesidür ki her birisi cevāmiʿ-i kilemdendür. Ve

[399] (Müslim, Salâtü'l-Müsâfirîn, 218.) "Allah'a en sevimli olan amel az da olsa devamlı olandır."
[400] Hadis-i Şerif: "Ey insanlar! Muhakkak ki rızık taksim edilmiştir. Kişi kendisine yazılanı saymasın. Taleplerinizi güzelleştirin"
[401] El-Vehhâb'ın yardımıyla kitap (kısım) tamamlandı.
[402] Besmele: "Rahman ve Rahîm Allâh'ın adıyla".
[403] Yüceler yücesi ve Kavî olan Allah'a hamdolsun. Onun seçkin Resulüne, Habibi Mustafa'ya, O'nun ailesine, bütün ashabına ve kıyamet gününe kadar güzellikle onun yoluna uyanlara salat ve selam olsun.

bunuñ menāḳıbı kütüb-i muʿteberde ẕikr olunduġı üzere Emīrüʾl-müʾminīn Ebuʾl-Ḥasen ʿAlī bin Ebī Ṭālib bin ʿAbdiʾl-Muṭṭalib

147[a]

bin ʿAbdi Menāfiʾl-Hāşimī El-Ḳureşīdür. Vālideleri Fāṭıma binti Esed bin Hāşimdür. Ḳableʾl-ḥicret İslāma geldükden ṣoñra vefāt iden nisā-i kibārdandur. Ve Ḥażret-i ʿAlī Hāşimiyyüʾl-ebeveyn olan ḫulefānuñ evvelidür. Cümle ḫıṣāl-i ḥasenesinden biri budur ki ṣabī iken İslāma gelüp aṣlā ḳüfr-ṭārī olmamışdur. Ve zamān-ı cāhiliyyetde aṣlā şürb-i ḫamr itmemişdür ve bunuñ ḥaḳḳında Resūl hażreti أَنا مَدِينَة الْعلم وعَلى بَابهَا [404] dimişlerdür. Ve eṣaḥh rivāyet üzere beş yaşında İslāma gelmişdür. Ebū Ḥanīfe ḳatında ṣabiyy-i ʿāḳilüñ İslāmı ṣaḥīḥdür. İslām üzerine cebr olunur, ibāʾ iderse ḳatl olunmaz. Ve İmām-ı Züfer ile İmām-ı Şāfiʿī ḳatında İslāmı ṣaḥīḥ degüldür. Ebū Ḥanīfenüñ delīli Ḥażret-i ʿAlī, zamān-ı ṣıbāda İslāma gelüp Resūl hażreti islāmını

147[b]

ḳabūl itdügidür. *Hidāye Şerḥi* [405]nde Ekmelüʾd-dīn[406]: "Ḥażret-i ʿAlī ḥāl-i islāmında ve ḥāl-i mevtinde kaç yaşında idi ʿulemāʾ iḫtilāf itdiler. Caʿfer bin Muḥammed didügi üzere ḥīn-i İslāmda beş yaşında ve ḥīn-i mevtinde elli sekiz yaşında idi. Zīrā Resūl hażretine nübüvvet virilüp teblīġe emr olıcaḳ ibtidā-i ricālden Ḥażret-i Ebū Bekr ve nisādan Ḥażret-i Ḫadīce ve ṣıbyāndan Ḥażret-i ʿAlī daʿvet olunmışdur. Ol vaḳt Ḥażret-i ʿAlī eṣaḥḥ ḳavilde beş yaşında idi. Müddet-i teblīġi yigirmi üç yıldır. Ve müddet-i ḫilāfeti الْخِلافَةُ بَعْدِي ثلاثون سنة ثم يصير ملكا عضوضا [407] ḥadīs̱i mūcebince otuz yıldır. Beş elli üçe żamm olıcaḳ elli sekiz olur. Öyle ise Ḥażret-i ʿAlīnüñ cümle müddet-i ʿömri elli sekiz yıl olur" didi. Ve kütüb-i muʿteberde

---

[404] (Deylemî, Müsnedü'l-Firdevs, I, 44.) "Ben ilmin şehriyim; Ali de kapısıdır."
[405] Ekmelüddîn Muhammed b. Ahmed el- Bâbertî el-Mısrî'nin, el-Mergînânî (ö.1197)nin Hanefi fıkhının temel kitaplarından sayılan eseri Hidâye'ye yazdığı el-İnâye isimli şerhidir. Bkz. DİA., "Bâbertî", c.4, s.377-378
[406] Ekmelüddîn Bâberti (ö.1384) Tanınmış Hanefi fakihi. Bkz. DİA., "Bâbertî", c.4, s.377-378
[407] Hadis-i Şerif: "Benden sonra hilafet otuz senedir. Sonra saltanat olur."

148[a]

naḳil olunur ki Ḥażret-i ʿAlī ḥasneüʾl-vech, şedīdüʾl-edeme, ʿaẓīmüʾl-ʿayn, ʿaẓīmüʾl-baṭn, ṭavilden ḳaṣra aḳreb, kes̱īrüʾş-şaʿr, ʿarīżüʾl-liḥye, mübārek başı ve liḥyesi beyāż idi. Hicretden sene ḫams ve s̱elās̱īn ẕiʾl-ḥiccesinüñ on sekizinci güni Ḥażret-i ʿOs̱mān ḳaṭl olınup baʿż-ı rivāyetinde ol gün Ḥażret-i ʿAlī maḳām-ı ḫilāfete cülūs itdi. Müddet-i ḫilāfeti beş yıla ḳarīb olmışdur. Ve Resūl hażretine ʿAbdüʾl-Muṭṭalibde mülāḳī olmışdur. Resūl hażretinüñ ʿamūsı Ebū Ṭālib oğlıdur. Ve ḳızı Fāṭımatüʾz-Zehrāyı tezevvüc itmişdür. Ve Resūl hażretinden beş yüz otuz yedi hadīs̱ rivāyet itmişdür. Kendüden rivāyet iden ebnāsından Ḥażret-i Ḥasan ve Ḥüseyin ve Muḥammed İbnüʾl-Ḥanefiyyedür. Ve ġayrıdan ʿAbdullāh İbn ʿAbbās ve ʿAbdullāh bin Caʿfer ve İbnüʾl-Müseyyeb ve ṣaḥābe

148[b]

ve tābiʿīnden cemm-i ġafīr ve cemʿ-i kes̱īr rivāyet itmişdür. Ve Resūl hażretiyle cemīʿ-i ġażavāta ḥāżır olmışdur. İllā Tebük Ġazāsında ḥāżır olmadı. Zīrā Resūl hażreti Medīnede ehl-i beyti üzerinde ḥiẕmetiçün ḫalef itdi. Ḥażret-i ʿAlī Resūl hażretine [خلفتني في النساء والصبيان] diyicek *Ṣaḥīḥ-i Müslim*de ʿAşere-i Mübeşşereden Saʿd İbn Ebī Vaḳḳās rivāyetinde Resūl hażreti يا علي انت مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى؟ غَيْرَ أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي [408] didi. Kütüb-i tevārīḫden *Bedīʿuʾl-Umūr*[409]da Ḥażret-i ʿAlī, ʿĀtike binti Zeyd İbn ʿAmr bin Nüfeyli ziyāde hüsn-i cemālile maʿrūfe oldıġıçün nikāḥlanmaḳ istedi. Sābıḳda ʿAbdullāh İbn Ebī Bekriʾṣ-Ṣıddīḳ tezevvüc itmişdi. Vaḳʿa-i Ṭāʾifde

149[a]

ḳatl olunduḳdan ṣoñra Ḥażret-i ʿÖmer İbniʾl-Ḫaṭṭāb tezevvüc itdi. Ol daḫı ḳatl olunduḳdan ṣoñra Zübeyir İbniʾl-ʿAvvām tezevvüc itdi. Vaḳʿa-i uḫrāda ol daḫı ḳatl

408 (Müslim, Fedâilu’s-Sahâbe, 31.) Ya Ali sen bendensin. Musa için Harun nasılsa (sende öylesin) Nevar ki benden sonra peygamber yoktur.”

409 bkz. a.g.n., 133[a] , Bedâyi’ul-Umûr

olunduḳdan ṣoñra Ḥażret-i ʿAlī nikāḥlanmaḳ isteyicek ʿĀtike mektūb yazup [اتق الله يا امام في نفسك فانه لم يبق في الاسلام غيرك فاني امراء مشؤمة الكعب ما تزوجني احد من الناس الا وقتل في سنته] [410] diyüp irsāl idicek Ḥażret, الشُّؤْمُ فِي المَرْأَةِ، وَالدَّارِ، وَالفَرَسِ [411] ḥadīs̱i mūcebince tezevvücden ferāġat eyleyüp ḳabīle-i Ḳaṭām binti ʿAlḳameye ziyāde hüsn-i cemālile maʿrūfe oldıġıçün üç biñ dīnār mehr virüp tezevvüc itdi. Tezevvüc itdükden ṣoñra bir rivāyetde sābıḳan Ḳaṭām binti ʿAlḳameye ʿAbdurraḥmān bin Mülcem

149[b]

meyl itmişdi. Ġayrete gelüp hicretden sene erbaʿīn Ramażānuñ on yedinci güni ki yevm-i Eḥaddur, baʿż-ı rivāyetde on ṭoḳuzıncı güni ki yevm-i Cumʿadur; Mescid-i Kūfeye dāḫil olup zevāyā-yı mescidden baʿż-ı zāviyesinde iḫtifā itdükden ṣoñra Ḥażret-i ʿAlī, ʿādet-i ḳadīmesi üzere teheccüd vaḳtinde mescide gelüp İbn Mülcem ʿaleʾl-ġafle zāhir olup seyf-i mesmūm ile cebhesine ḍarb idüp [فزت بها ورت الكعبة] didi. Baʿdeʾḍ-ḍarb ḳan revān olup kes̱ret-i seyelānından Ḥażret-i ʿAlī raḍıyallāhu ʿanh maġşiyyün ʿaleyh olıcaḳ nās hücūm idüp İbn Mülcemi ḥabs idüp ḳabż itdiler. Ḥażret-i ʿAlī üç günden ṣoñra ṭāhiran muṭahharan dār-ı beḳāya rıḥlet itdi. Rahmetullāhi ʿaleyh ve ʿalā cemīʿiʾṣ-ṣaḥābeti

150[a]

veʾt-tābiʿīn. Baʿdehū ebnāsından Ḥasan ve Ḥüseyin ve Muḥammed bin El-Ḥanefiyye cemʿ olup İbn Mülcemüñ ḳatlinde müşāvere idicek baʿdeʾl-iḫtilāf reʾyi bunuñ üzerine muḳarrer oldı ki iki elin ve iki ayaġın kesdiler ve iki gözin çıḳardılar. İbn Mülcem bu ḥālde sākıt olup aṣlā tekellüm ve ḥareket itmedi. Ammā dilin kesmek isteyicek muḥkem fezaʿ itdi. Dilin daḫı kesdiler. Üç günden ṣoñra ḫor ve ẕelīl envāʿ-ı ḥaḳāretle öldükden ṣoñra bu ḥādis̱eyi beyān içün Ferazdaḳ bir ḳaç beyit inşā itdi. Ol ebyāt budur ki ẕikr olunur: Naẓm

[410] Ey İmam! Nefsin konusunda Allah’dan kork. Bu konuda senden başkası nefse güç yetiremez. Ben Ka’bın uğursuz karısıyım. Benimle evlenen hiç kimse yok ki o sene öldürülmüş olmasın.
[411] (Buhârî, Nikâh, 17.) “Uğursuzluk üç şeydedir: “Kadın, ev ve at.”

[فلم ار مهرا ساقه ذو سماعة

كمهر قطام بين عرب ومعجم

ثلاثة الاف من النقد قد اتت

وضرب علي بالحسام المصمم

فلا مهر اعلى من علي وان على]

150^b

[ولا قتل الا دون قتل ابن ملجم] [412]

Ve Bükeyr bin Ḥammād baʿde'l-ḳatl Ḥażret-i ʿAlī ḥaḳḳında mers̱iye inşā eyledi ki ẕikr olunur: Naẓm

[قل لابن ملجم والاقدار غالبة

هدمت ويلك للاسلام اركانا

قتلت افضل من يمشي على قدم

واول الناس اسلاما وايمانا

واعلم الناس بالقرآن ثم بما

سن النبي لنا شرعا وتبيانا

صهر الرسول وعاضده وناصره

اصحت مناقبه نورا وبرهانا

وكان منه على زعم الحسود له

[412] "Araplar ve Acemler arasında Katâm'ın mehri gibi verilen bir mehir görmedim. Üç bin nakit (para) verdi. Ali musammem, keskin bir kılıçla vuruldu. (Canını veren)Ali'nin mehrinden daha büyük mehir yoktur. İbn Mülcem'in katletmesi gibi bir katil yoktur."

ما كان هرون من موسى بن عمران

وكان في الحرب سيفا ماضيا بطلا

[ليثا اذا لقي الاقران اقرانا] [413]

El-kelimetü᾽l-ūlā [لَوْ كُشِفَ الْغِطَاءُ مَا زَدَدْتُ يَقِينًا] Eger dünyāda vāḳiʿ olan ḥucub-ı cismāniyye keşf olunsa āḫirete müteʿallıḳ umūrda ẕerre ḳadar yaḳīnüm ziyāde olmaz. Yaʿnī aḥvāl-i meʿād ve ahvāl-i

151[a]

yevn-i tenād maʿrifetinde bir ġāyete bülūġ itdüm ki eger sütūr-ı dünyā benden keşf olup umūr-ı ʿiḳabı üzerime arż olunsa ḳable᾽l-keşf yaḳīnen bildügim umūr-ı āḫiret kemmen ve keyfen baʿde᾽l-keşf müşāhede itdügim gibidür ẕerre ḳadar ziyāde olmaz. Zīrā ʿilme᾽l-yaḳīn ʿayne᾽l-yaḳīn menzilesine varmışdur. Kelime-i lev içün istiʿmālāt-ı s̱elās̱e vardur. İstiʿmāl-i evvel s̱ānīnüñ intifāsı-y-çündür. Evvel menfī olduġıçün [لو جئتني لاكرمتك] gibi. İstiʿmāl-i s̱ānī, s̱ānīnüñ evvele lüzūmi-y-çündür, lāzımuñ intifāsıyla melzūmuñ intifāsına istidlāl olunsun içün لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا [414] gibi. İstiʿmāl-i s̱ālis̱ şey᾽üñ istimrārını beyān içündür. Şey᾽i, ebʿad-i naḳīżata rabṭ itmekle [لو اهانني لاكرمته] gibi.

151[b]

Şerḥ-i Miftāḥ[415]da fenn-i s̱ālis̱ āḫirinde Şerīf Cürcānī[416] Ḥażret-i ʿÖmerüñ [نعم العبد صهيب لو لم يخف الله لم يعصه] ḳavlini ve Ḥażret-i ʿAlīnüñ [لو كشفت الغطاء ما زددت يقينا] ḳavlini maʿnā-

[413] İbn Mülcem'e deyin ki: "Kader galip gelmiştir. Yazıklar olsun sana. İslâm'ın erkânını yıktın. Ayakları üzere yürüyen en faziletli insanı, İman ve İslam yönünden insanların ilkini, insanlar arasında Kur'ânı en iyi bileni, Peygamberin şeriat ve beyanda bize rehber bıraktığını öldürdün. O, Resûl'ün akrabası, yardım ettiği ve desteklediği; menâkıbı apaçık olandı. Hasetçilere rağmen onun durumu Musa'nın yanında Harunun durumu gibiydi. Savaşlarda akranlar karşılaştığında cesur bir kılıçtı."

[414] (Enbiyâ, 21/22.) "Eger yerde ve gökte Allah'tan başka tanrılar bulunsaydı, yer ve gök, (bunların nizamı) kesinlikle bozulup gitmişti. Demek ki Arş'ın Rabbi olan Allah, onların yakıştırdıkları sıfatlardan münezzehtir."

[415] Seyyid Şerif Cürcânî(ö.1413)nin, Sekkâkî'nin "Miftâhu'l-Ulûm" adlı eserine yaptığı şerh. Bkz. DİA., "Cürcânî, Seyyid Şerif", c.8, s.134-136

[416] Ali b. Muhammed es-Seyyid Eş-Şerif Cürcânî el-Hanefî (ö. 1413) Arap dili, kelam ve fıkıh alimi. Bkz. DİA., "Cürcânî, Seyyid Şerif", c.8, s.134-136

yı s̱ālis̱den ḳılmışdur. Kesrile ve meddile ġıṭā mā yuġṭā bih yaʿnī perde ve ḥicābdur. Mā ezdedtü de mā nāfiyedür. Yaḳīnā temeyyüz bi-maʿneʾl-fāʿildür. Zīrā ezdedtü zādenüñ muṭāviʿidür. [زاده الله خيرا فازداد] dinilür. Tenvīn taḳlīl içündür. Murād, ḳuvvet-i yaḳīni ve kemāl-i īmānı beyāndur.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye [اَلنَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا اِنْتَبَهُوا] Nās dünyāda ḫāb-ı ġafletdedür. Öldükleri vaḳt bu ḫābdan uyanup nedāmet iderler ammā nedāmetleri müfīd olmaz. Öyle olıcaḳ ḳableʾl-mevt herkese intibāh ve tenebbüh lāzımdur. Bu maʿnā-y-çündür eḥādīs̱-i maʿrūfeden

152[a]

عَجِّلُوا بِالصَّلاةِ قَبْلَ الْفَوْتِ، وَعَجِّلُوا بِالتَّوْبَةِ قَبْلَ الْمَوْتِ [417] ḥadīs̱i. Ve *İḥyā-yı ʿUlūm*[418]da حَاسِبُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُحَاسَبُوا وَزِنُوا أَنْفُسَكُمْ قَبْلَ أَنْ تُوزَنُوا [419] ḥadīs̱i. Nās insüñ cemʿidür; aṣlda ünāsdur. Elif ve lām idḫāl olınup eʾn-nās dinilmişdür. Kesrile niyām nāyimüñ cemʿidür. Her şaḫṣa mevt, meczūmuʾl-vuḳūʿ olduġıçün bu kelimede izā-y-ile taʿbīr olunmışdur. Ammā dünyāda keşf-i ḥicāb herkese müyesser olmaduġıçün ġayr-i meczūmuʿl-vuḳūʿ olup belki menzile-i imtināʿda olduġıçün kelime-i sābıḳda lev ile taʿbīr olunmışdur. İntibāh uyanmaḳdur. İntebehū bundan ṣīġa-i māżīnüñ cemʿidür.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e [اَلنَّاسُ بِزَمَانِهِمْ اَشبَهُ مِنْهُمْ بِاٰبَائِهِمْ] Nās zamānlarına ziyāde māyildür ābāsına meylden. Yaʿnī her kimesne ki zamān aña ihānet itse zamāne ḫalḳı

152[b]

aña ihānet iderler. Ve her kimesne ki zamān aña iʿānet itse zamāne ḫalḳı daḫı aña iʿānet iderler. Pederleri sünnetine iḳtidā itmezler. Murād, zamāne ḫalḳından şikāyetdür. [بزمانهم اشبه] kelimesine müteʿallıḳdur. Taḳdīm ihtimām içündür. Bi-ḥasebiʾt-terkīb bu kelime

417 (Sağânî, Mevzûât, I, 37.) "Ölüm gelmeden önce namaz ve tövbe konusunda acele ediniz."

418 Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâli(ö.1111)nin fıkhî ve tasavvufî, ahlakî vs. konuları ele aldığı İhya-yı Ulumi'd-Dîn adlı en meşhur eseri. Bkz. DİA., "İhyâu Ulûmi'd-Dîn", c.22. s.10-13

419 (İbn Ebî Şeybe, Musannef, VII, 96.) "Hesaba çekilmeden önce kendinizi hesaba çekin ve tartılmadan önce kendinizi tartın."

[مباحث كحلده ما رأيت رجلا احسن في عينه الكحل منه في عين زيد] gibidür. Tafṣīli, kütüb-i ʿArabiyyededür.

El-kelimetü ʾr-rābiʿa [مَا هَلَكَ اِمْرُئٌ عَرَفَ قَدْرَهُ] Dünyāda ḳadrin bilen kimesne helāk olmaz. Yaʿnī dünyāda miḳdārın bilüp ḥadden tecāvüz eylemeyen kimesne zirve-i kerāmete ve kisve-i selāmete yetişüp ve nekebāt-ı dehr aña mess itmeyüp emīn olur. Kelime-i mā nāfiyedür. Ḳadr miḳdār maʿnāsınadur.

El-kelimetü ʾl-ḫāmise [قِيمَةُ كُلُّ امْرِئٍ مَا يُحْسِنُهُ]

153[a]

Her şaḫṣuñ ḳıymeti miḳdārıncadur. Yaʿnī her kimesnenüñ ki ʿilmi ziyāde ola ṣudūr-ı nāsda anuñ ḳadri ve ḳıymeti ziyāde olur. Her kimesne ki anuñ ʿilmi nāḳıṣ ola ḳulūb-ı nāsda anuñ vaḳʿı ve ḥaşmeti nāḳıṣ olur. Mā yuḥsinühū mā yaʿlemühū maʿnāsınadur. Zīrā Ḳamūsda [وهو يحسن للشيء اي يعلمه] dinilmişdür. Mā mevṣūldür. Yuḥsinü kelimesinde żamīr-i müstekin imreʾe rāciʿdür. Żamīr-i bāriz māya rāciʿdür, mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām [بقدر ما يحسنه] dimekdür. Bu maʿnāya münāsibdür *Ṣaḥīḥ-i Buḫārī*de فَضْلُ العَالِمِ عَلَى العَابِدِ كَفَضْلِي عَلَى أَدْنَاكُمْ [420] ḥadīs̱i ve *Şihābü ʾl-Aḫbārda* الْعُلَمَاءُ أُمَنَاءُ اللَّهِ [421] ḥadīs̱i ve fuḍalā-i selefüñ [فضل المرء بفضله لا بأصله ونسبه] ḳavli.

153[b]

El-kelimetü ʾs-sādise [مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ] Her kimesne ki nefsini bile taḥḳīḳ ol kimesne kendüñi tertīb idüp ḫalḳ iden Allāhu teʿālā ḥażretin bilür. Yaʿnī nefsini eczādan mürekkeb ve maṣnūʿ ve aʿżā-i müteġayyireden mecmūʿ idügini bilen kimesne ẕātı tekes̱s̱ürden münezzeh ve ṣıfātı teġayyürden müberrā olan ṣāniʿi bilür. Baʿż-ı kütüb-i meşāyiḫde bu kelime vücūh-i şettā ile tefsīr olunmışdur. Mes̱elā nefsini faḳīr bilen kimesne Rabbini ġanī bilür ve nefsini ḥādis̱ bilen kimesne Rabbini ḳadīm bilür ve

---

[420] (Tirmizî, İlm, 19.) "Alimin âbide olan üstünlüğü benim en alt derecede olanınıza üstünlüğüm gibidir."

[421] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 100.) "Ulema, Allah'ın en güvendiği kimselerdir."

nefsini ẕelīl bilen kimesne Rabbini ʿazīz bilür ve ġayri ẕālik. Zīrā vācib mümkinüñ żıddıdur. Evṣāf-ı mümkin daḫı evṣāf-ı vācibüñ żıddıdur. Öyle olıcaḳ mümkin nefsini bir vaṣfile muttaṣıf bilicek elbette vācibini bu vaṣfuñ naḳīżıyla muttaṣıf bilür. ʿİlmile

154[a]

maʿrifet bi-ḥasebiʾl-lüġat mürādiflerdür. Ammā bi-ḥasebiʾl-istiʿmāl külliyāta maʿrifete cüzʾiyyāta muḫtaṣṣ olduġıçün mevżiʿeynde maʿrifetle taʿbīr olunmışdur. Rabbile taʿbīr nefsüñ merbūbiyyetine tenbīhdür.

El-kelimetüʾs-sābiʿa [اَلْمَرْءُ مَخْبُوٌّ تَحْتَ لِسَانِهِ] Her şaḫṣ taḥt-ı lisānında gizlidür ve mestūrdur. Yaʿnī mādām ki şaḫṣ tekellüm itmeye ʿaḳlınuñ ve ʿilminüñ ḳadri ve metāneti maʿlūm olmaz. Ammā ḳaçan tekellüm itse ḥicāb refʿ olup ḫaṭāsı ṣavābdan mümtāz olur. Hemze ile ve hemzesüz <u>merʾ</u> ve <u>imreʾe</u> bir maʿnāyadur. <u>Ḫabī</u>, lafẓen ve maʿnen ḫafī gibidür. <u>Maḫbüvvün</u> bundan ṣīġa-i mefʿūldür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* رَحِمَ اللّٰهُ امْرَءًا قال خيرا فَغَنِمَ، أَوْ سَكَتَ فَسَلِمَ [422] ḥadīs̱i ve baʿż-ı fuḍalānuñ [فنفس المرء لا توزن ولكن يكون الوزن منها في اللسان]

154[b]

[وتعرفه بحال النطق من هو من الجهال ام اهل البيان] ḳavli.

El-kelimetüʾs-s̱āmine [مَنْ عَذُبَ لِسَانُهُ كَثُرَ اِخْوَانُهُ] Her kimesne ki lisānı ṭatlu ola anuñ iḫvānı çoḳ olur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* رَحِمَ الله امْرأً أَصْلَحَ لِسانَهُ [423] ḥadīs̱i ve daḫı الكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صَدَقَةٌ [424] ḥadīs̱i ve daḫı جَمَالُ الرَّجُلِ فَصَاحَةُ لِسَانِهِ [425] ḥadīs̱i ve küberā-i selefden ṣāḥibüʾl-*Keşşāf*uñ [قفاك مما يفرع] ḳavli ve İbn Sīnānuñ [المرء يصيد قلوب الناس بكلمة الطيب] [ḳavli].

---

[422] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 339.) "Konuşmasıyla kazanan; susmasıylada selamet bulan kimseye Allah rahmet etsin."
[423] (Nebhânî, Fethu'l-Kebîr, II, 126.) "Dilini ıslah edene Allah rahmet etsin."
[424] (Buhârî, Cihâd, 128.) "Güzel söz sadakadır."
[425] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 164.) "Erkeğin güzelliği konuşmasının güzel olmasıdır."

El-kelimetüʾt-tāsiʿa [بِالْبِرِّ يُسْتَعْبَدُ الْحُرُّ] İḥsān itmekle ḥürr olan kimesne kemāl-i ṭāʿat ve inḳıyād itmekde ʿabd menzilesine ḳılınur. Kesrile ve teşdīdile birr iḥsān maʿnāsınadur. Bā sebebiyyedür.

155[a]

İstibʿād taʿbīd gibi ḳavl itmekdür, yüstaʿbedü bundan ṣīġa-i müstaḳbelüñ mechūlidür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* الْهَدِيَّةُ تَذْهَبُ بِالسَّمْعِ وَالْبَصَرِ [426] ḥadīs̱i. Maʿnāsı hediyye virilen kimesne hediyye viren kimesneye kemāl-i teveccühi ve nihāyet-i muḥabbeti olduġıçün anuñ ḥaḳḳında ḳulaġı yaramaz söz işitmez ve gözi anuñ ʿaybını ve noḳṣānını görmez dimekdür. Ve fuḍalā-i selefden İmām Merġinānī[427]nüñ [واحسن على الاحرار تملك رقابهم فخير تجارات الكريم اكتسابها وصاحب الكشاف الكريم مكرم في كل مكان واللئيم ملوم بكل لسان] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ʿāşire [بَشِّرْ مَالَ الْبَخِيلِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ] Baḫīl olan kimesnenüñ mālına bir āfet yetişüp telef olmak ile ve yāḫud kendü helāk olup bī-minnet vāris̱ ḳabż idüp

155[b]

mālik olmaḳ ile beşāret eyle. ʿİbāret-i beşşir Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde فَبَشِّرْهُمْ بِعَذابٍ أَلِيمٍ [428] gibi istiʿāre-i mekniyyeye maḥmūldur. Mevżiʿaynda mevṣūf muḳadderdür. Takdīr-i kelām [بأمر حادث او شخص وارث] dimekdür. Murād, baḫīlüñ malı turuḳ-ı ḫayrāt ve vücūh-ı müberrāta ṣarf olunmaz belki āfet rüzgārıyla telef olur veyā bī-minnet mīrās̱ ḫod-destine iṣābet ider dimekdür. Baḫīl ile leʾīm beyninde farḳ ne vechiledür diyü suʾāl olunursa cevāb virilür ki baḫīl ġayra iʿṭā itmez ammā kendü nefsine ṣarf ider. Leʾīm ne kendü

---

426 (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 157.) "Hediye kusurları görülmez ve duyulmaz eder."

427 Şeyh-ül-İslâm, el-İmâm ve Burhâneddîn lakabları olup, Burhâneddîn-i Mergînânî (ö. 1197) ismiyle meşhûr olmuş, el-Hidâye adlı eseriyle tanınan Hanefi fakihi. Bkz. DİA., "Mergînânî, Burhaneddin", c.29, s.182-183

428 (Âli İmrân, 3/21.) Allah'ın ayetlerini inkâr edenler, haksız yere peygamberlerin canlarına kıyanlar ve adaleti emreden insanları öldürenler (yok mu), onlara acı bir azabı haber ver!"

müntefiʿ olur ve ne ġayra iʿṭā ider. Belki iʿṭā itmek isteyen kimesneyi menʿ ider. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* أَيُّ دَاءٍ أَدْوَأُ مِنَ الْبُخْلِ [429] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾl-ḥādiye ʿaşera

156[a]

[لا تَنْظُرْ اِلى مَنْ قَالَ وَانْظُرْ اِلى مَا قَالَ] Ḳāʾile naẓar eyleme, ḳavle naẓar eyle. Yaʿnī bir şaḫṣdan kelām istimāʿ itseñ ol şaḫṣuñ vażīʿ ve şerīf ve kebīr ve ṣaġīr olduġına naẓar itme. Belki ḳavlinüñ muḳayyed olduġına naẓar eyle. Zīrā çoḳ şaḫṣ-ı kebīr vārdur ki ḳavlinde ifāde-i ḫayr yoḳdur ve çoḳ şaḫṣ-ı ḥaḳīr vardur ki ḳavli, müfīd ve ḫayr tekellüm ider. Kelime-i naẓar, ilā ile taʿdīye eylese gözle görmek maʿnāsına olur. Bu maḥalde ḳāʾil şaḫṣdur. Aña ruʾyet muḳarrerdür. Ammā ruʾyet ḳavle müteʿallıḳ olmaḳ nuḳūşa taʿalluḳı iʿtibārıyla mecāzdur.

El-kelimetü ʾs̱-s̱āniye ʿaşera [اَلْجَزَعُ عِنْدَ الْبَلَاءِ تَمَامُ الْمِحْنَةِ] Belā iṣābet itdügi vaḳtde cezʿ itmek tamām-ı miḥnetdür. Yaʿnī ṣabr itmeyüp cezʿ ve fezʿ itmek belānuñ tamāmıdur. Zīrā cezʿ itmekle

156[b]

s̱evāb-ı ṣabrdan maḥrūm olur. Belki dār-ı cezāda ʿiḳāba daḫı müsteḥaḳ olur. Öyle olıcaḳ mes̱ūbet-i ebediyyeye faḳd idüp ʿuḳūbet-i uḫreviyyenüñ ḥuṣūlinden etemm ve ekmel miḥnet olmaz. Fetḥateyn ile cezaʿ ṣabruñ naḳīżıdur. Kesrile miḥnet imtiḥān içün şaḫṣa iṣābet iden belādur.

El-kelimetü ʾs̱-s̱ālis̱e ʿaşera [لا ظَفَرَ مَعَ الْبَغْيِ] Ẓulmile maṭlūba yetişmek yoḳdur. Zīrā ẓulmüñ şe[ʾ]āmeti maṭlūba daḫı yetişürse yümn olmaduġı cihetden anuñla temtīʿ müyesser olmaz. Müyesser olmayıcaḳ keennehū ẓafer bulmuş gibi olur. Fetḥateyn ile

[429] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 192.) "Hangi hastalık cimrilikten daha büyük hastalık olabilir ki."

zafer maṭlūba fevzdür. Fetḥile baġy ikinci bābdan maṣdar ẓulm maʿnāsına. Bu maʿnāya münāsibdür fuḍalā-i selefden İmām Merġinānīnüñ [ولا تمشين في متكب الارض باغيا فعما قريب

157[a]

يحتويك ترابها فطوبى لنفس اوطنت قعر دارها مغلقة الابواب مرضى حجابها] ḳavli.

El-kelimetüʾr-rābiʿa ʿaşera [لا ثَنَاءُ مَعَ الْكِبْرِ] Kibrile s̱enā yoḳdur. Yaʿnī mütekebbir olup ululanmaḳ isteyen kimesneye ḫalḳ medḥ ü s̱enā itmezler. Zīrā mütekebbir olan ḫalḳı begenmez. Ḫalḳ daḫı anı begenmeyüp andan nefret iderler. Anuñçündür ki Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde Resūl hażretine وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ [430] [ve] وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ [431] dinildi. Fetḥile ve meddile s̱enā ẕikr-i cemīlile medḥdür. Kesrile kibr kibriyāʾ gibi taʿaẓẓum ve tecebbürdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [اذا زاد فضل المرء زاد تواضعا وان زاد جهل المرء زاد ترفعا كذا الفضل في حمل الثمار مثاله وان يعرض جهل الثمار تمنعا] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ḫāmise ʿaşera [لا بِرَّ مَعَ الشُّحِّ]

157[b]

Buḫlile eyilik yoḳdur. Yaʿnī şaḥīḥ ve baḫīl olan kimesneden nās nefʿ görmedügi ecilden anı medḥ idüp aña iṭāʿat itmezler. Kesrile ve teşdīd ile birr ʿuḳūḳuñ żıddıdur. Żammile ve teşdīd ile şuḥḥ buḫle mürādifdür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* شَرُّ مَا فِي الرَّجُلِ شُحٌّ هَالِعٌ أَوْ جُبْنٌ خَالِعٌ [432] ḥadīs̱i ve baʿż-ı fuḍalānuñ [من التمس الحوايج من بخيل كمن طلب العظام من الكلاب] ḳavli.

[430] (Kalem, 68/4.) “ Ve sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.”
[431] (Âli İmrân, 3/159.) “O vakit Allah'tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şayet sen kaba, katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz, etrafından dağılıp giderlerdi. Şu halde onları affet; bağışlanmaları için dua et; iş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven. Çünkü Allah, kendisine dayanıp güvenenleri sever.”
[432] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 270.) “İnsanda bulunan en kötü huy, şikayet ettiren cimrilik ve aklı baştan alan korkaklıktır.”

El-kelimetü'â€™s-sādise ʿaşera [لا صِحَّةَ مَعَ النَّهَمِ] Keṡret-i eklile ṣıḥḥat-i beden yoḳdur. Fetḥateyn ile nehem ṭaʿām-ı ifrāṭ-ı şehvetdür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* مَا مَلَأَ آدَمِيٌّ وِعَاءً شَرًّا مِنْ بَطْنٍ [433] ḥadīṡi ve Ebū ʿAlīnüñ [وجعل طعامك في كل يوم مرة]

158[a]

[من قل غداؤه قل دواؤه ومن كثر طعامه كثر] ḳavli ve baʿż-ı fuḍalānuñ [واحذر طعاما قبل هظم طعام] [سقاؤه] [ḳavli].

El-kelimetü's-sābiʿa ʿaşera [لا شَرَفَ مَعَ سُوءِ الْأَدَبِ] Bī-edeb olan kimesnede şeref yoḳdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* أَكْرِمُوا أَوْلَادَكُمْ وَأَحْسِنُوا آدَابَهُمْ [434] ḥadīṡi ve daḫı baʿż-ı fuḍalānuñ [علو الرتبة لا يناله الا بحسن الادب] ḳavli ve daḫı [طلب الادب خير من طلب الذهب] ḳavli ve daḫı İmām-ı Ġazzālīnüñ [يا من افتخر بالمال والنسب انها انما فخرنا بالعلم والادب ليس اليتيم الذي قدمات والده فان اليتيم يتيم العلم والادب] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ʿaşera [لا اِجْتِنَابَ مِنْ مُحَرَّمٍ مَعَ الْحِرْصِ] Ḥırṣile ḥarāmdan

158[b]

ictināb mümkin olmaz. Murād, ḥırṣı ziyāde ẕemm ve ḳadḥdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [اياك والحرص فان الحرص يلقي صاحبه في المحذورات] ḳavli.

El-kelimetü't-tāsiʿa ʿaşera [لا رَاحَةَ مَعَ الْحَسَدِ] Ḥasedile rāḥat yoḳdur. Zīrā ḥāsid olan şaḫṣ şaḫṣ-ı āḫarda mevcūd olan niʿmet ve fażīlet andan zāyil olup kendüsine intiḳāl itmesin ider. Allāhu teʿālā ḥażretinüñ ḫod ʿibādına ifāża-i ḫayr ġayr-ı munḳaṭıʿdur. Öyle olıcaḳ ḥasūduñ maḳṣūdı ḥāṣıl olmayup be-her-ḥāl dünyāda feraḥ ve sürūrla ḥayāt-ı ṭayyibeye vāṣıl olmaz. Bu maʿnāya münāsibdür eḥādīṡ-i meşhūrda الْحَسُودُ لَا يَسُودُ [435] ḥadīṡi ve fuḍalā-i selefden ṣāḥib

159[a]

[433] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 271.) "Ademoğlu midesinden daha şerli bir kap doldurmamıştır."
[434] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 389.) Çocuklarınıza ikram edin ve ahlaklarını güzelleştirin."
[435] (Sehâvî, Mekâsidü'l-Hasene, I, 308.) "Haset insanı ileri götürmez(efendi etmez.)"

ü᾿l-*Keşşāf*uñ [لحم الحر يأكله اهل الحسد كما يأكل النمر ولد الاسد] ḳavli.

El-kelimetü᾿l-ʿişrūn [لا مَحَبَّةَ مَعَ مِرَآءٍ] Cedel ile muḥabbet yoḳdur. Yaʿnī ehl-i cedel olup ḫalḳuñ efʿāline ve aḳvāline daḫl iden kimesneyi ḫalḳ sevmez. Kesrile mirā᾿ mirye maʿnāsına cedeldür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalā-i selefden ṣāḥibü᾿l-*Keşşāf*uñ [عض العدو افعالك اشد من عض الافى لك] ḳavli ve daḫı baʿż-ı fuḍalānuñ [اللجاج يورث العداوة ويذهب في العيش الحلاوة] ḳavli.

El-kelimetü᾿l-ḥādiye ve᾿l-ʿişrūn [لاسُؤْدُدَمَعَ اِنْتِقَامٍ] Ġayra intiḳāmla şaḫṣ seyyid olmaz. Yaʿnī müntaḳim olan recül s̱emerāt-ı saʿādete vāṣıl olmaz. Ḫazerāt ve siyādet anuñ üzerine ʿaḳd olunmaz. Ḳunfüd vezninde hemze ile sü᾿düd siyādet maʿnāsınadur.

159[b]

İntiḳām bir şaḫṣdan kin almaḳ aña ʿiḳāb itmekdür.

El-kelimetü᾿s̱-s̱āniye ve᾿l-ʿişrūn [لا زِيَارَةَ مَعَ زِعَارَةٍ] Sū-i ḫulḳla ziyāret olmaz. Kesrile ziyāret maʿrūfdur. Kesrile ve teşdīd ile taḫfīf daḫı cā᾿izdür. Ziʿāret sū-i ḫulḳdur. Murād, her şaḫṣa ṣıddīḳını ziyāret itdügi vaḳtde lāyıḳ budur ki ḥasenü᾿l-ḫulḳ ve ve lez̠īz̠ü᾿n-nuṭḳ ola. Zīrā zā᾿ir olan kimesne ḳaçan zuʿrūr olsa ol kimesne zā᾿ir olmaz belki isdezīr olur dimekdür.

El-kelimetü᾿s̱-s̱ālis̱e ve᾿l-ʿişrūn [لا صَوَابَ مَعَ تَرْكِ الْمَشْوَرَةِ] Terk-i meşveret ile ṣavāb yoḳdur. Anuñçündür ki Resūl hażreti ʿaḳlda ve re᾿yde kāmil iken aña وشاورهم في الامر [436] dinildi. Ammā ḫayr irādet ider z̠evi᾿n-nühāya

160[a]

[436] (Âli İmrân, 3/159.) "İş hakkında onlara danış."

müşāvere itmek gerek tā ki ṣavāba ve ṣalāḥa dāʿī ve necāta ve necāḥa hādī ola. Fetḥateyn ile savāb ḫaṭāya muḳābildür. Fetḥile meşveret ṭanışmaḳdur. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü ʾl-Aḫbārda* وَلَا مُظَاهَرَةَ أَوْثَقُ مِنَ الْمُشَاوَرَةِ [437] ḥadīs̱i.

El-kelimetü ʾr-rābiʿa ve ʾl-ʿişrūn [لا مُرُوَّةَ لِكَذُوبٍ] Kiẕb iden kimesne içün ādemīlik yoḳdur. Yaʿnī şol kimesne ki ṣıdḳ-ı aḳvāl olmaya ol kimesne ḫaṣāyıṣ-ı mürʾüvvetden ʿārī ve melābis-i fütüvvetden ḫālī olur. Bu maʿnāya münāsibdür ekābir-i selefüñ [الصدق ام الفضلاء والكذب ام الرزائل] ḳavli.

El-kelimetü ʾl-ḫāmise ve ʾl-ʿişrūn [لا وَفَاءَ لِمُلُوكٍ] Mülūk olan kimesne içün ʿahde vefā yoḳdur. Yaʿnī ḳaçan mülūk bir nesne içün ʿahd itse

160[b]

kemāl-i ġurūrından ve ziyāde sürūrından ʿahdine iʿtimād ve vaʿdine iʿtibār olunmaz. Mülūk melikünñ cemʿidür. Melik ṣāḥib-i mülk ve ṣāḥib-i taṣarruf olandur.

El-kelimetü ʾs-sādise ve ʾl-ʿişrūn [لا كَرَمَ اَعَزَّ مِنَ التُّقَى] Taḳvādan ziyāde ʿazīz kerem yoḳdur. Zīrā Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ [438] dinilmişdür. Kerem iki nevʿdür: Biri insān şerrini ġayrından keff ve menʿdür. Ve biri andan ġayra ḫayr iṣābet itmekdür. Evvel, s̱ānīden eşrefdür. Zīrā fāyidesi etemm ve menfaʿati eʿammdur. Anuñçündür ki enbiyā ʿaleyhimüsselām nāsdan keff-i eẕā itmekle vaṣıyyet iderlerdi. Kerīm ile saḫī beyninde farḳ: Kerīm mālını kendüye lāzım iken nefsine ṣarf itmeyüp ġayra iʿṭā idendür. Saḫī nefsinden

161[a]

fażla olanı ġayra iʿṭā idendür. Bu taḳdīr üzere kerem seḫādan efḍal olur.

---

[437] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 38.) "İstişare etmekten daha sağlam bir destek olamaz."
[438] (Hucurât, 49/13.) "Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ve kabilelere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en degerli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır. Şüphesiz Allah bilendir, her şeyden haberdardır."

El-kelimetü'ṣ-ṣābiʿa ve'l-ʿişrūn [لا شَرَفَ اَعْلَى مِنَ الْإِسْلَامِ] İslāmdan aʿlā şeref yoḳdur. Zīrā İslām ile insān ʿizz-i cāvidānī ve saʿādet-i dü cihānīye yetişür. Öyle olıcaḳ ʿizz-i muḫalled ve şeref-i mü'ebbed ġayr-i muḫalled ve ġayr-i mü'ebbedden evlā ve aʿlā olduġında hīçbir ʿāḳil şekk ve şübhe itmez. Bu maʿnāya münāsibdür ekābir-i selefüñ [المسلم عزيز عند الله وان ضعف حاله والكافر ذليل عند الله وان كثر ماله] ḳavilleri ve baʿż-ı fuḍalānuñ [الاسلام اعلى الرتب] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve'l-ʿişrūn [لا مَعْقِلَ اَحْسَنَ مِنَ الْوَرَعِ] Veraʿdan aḥsen ṣıġıncaḳ yer yoḳdur. Yaʿnī her kimesne ki ḥavādiṡ-i dünyā ve nevā'ib-i ʿuḳbādan emān ister, ol kimesneye lāzımdur ki

161[b]

ḳalʿa-i veraʿ ki cāy-ı ḥaṣīndur aña dāḫil ola tā ki devlet-i ebediyye ve saʿādet-i sermediyyeye vāṣıl ola. Maʿḳil melce' maʿnāsınadur. Veraʿ ile taḳvā bi-ḥasebi'l-lüġat mürādiflerdür ammā bi-ḥasebi'l-istiʿmāl beynehümāda farḳ budur ki: Taḳvā ḥarāmdan iḥtirāzdur. Veraʿ şübhe ve ḥarāmdan iḥtirāzdur. Anuñçündür ki bu maḥalde veraʿ bedeline taḳvā dinilmedi.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l-ʿişrūn [لا شَفِيعَ اَنْجَحَ مِنَ التَّوْبَةِ] Tevbeden ziyāde ḥācet bitürüp maṭlūba yetişdürici şefīʿ yoḳdur. Zīrā her kimesne ki tevbe ve iʿtiẕār ḥabline temessük ide ve nedāmet ve istiġfār zeyline teşebbüṡ ide andan ṣoñra ḥācetini ve mühimmātını Cenāb-ı Ḥaḳḳa ʿarż ide taḥḳīḳ ol kimesnenüñ tevbesi sebebiyle ḥācātı egerçi keṡīr ise de ḳażā ve mühimmātı egerçi

162[a]

keṡīr ise de edā olunur. Pes maʿlūm ve muḳarrer oldı ki ūlāda ve uḫrāda tevbeden gereklü ve mühim ve nāfiʿ nesne olmaya. Şefīʿ şāfiʿ maʿnāsınadur. Şefāʿat esirgeyüp bir günāh-kār kimesnenüñ günāhını ʿafv itdürüp ṣulaḥā zümresine żamm itmekdür. Encaḥa ṣīġa-i tafḍīldür ziyāde maṭlūba yetişdürici dimekdür. Tevbe maʿṣiyetden Allāhu

teʿālā ḥażretine rücūʿdur. Bu maʿnāya münāsibdür ṣāḥibü'l-*Keşşāf*uñ [مخلب المعصية يقص بالندامة وجناح الطاعة يوصل بالادامة] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡelāṡūn [لا لِبَاسَ اَجْمَلُ مِنَ السَّلَامَةِ] Ṣıḥhat ve selāmetden ziyāde gökcek libās yoḳdur. Bu maḥalde selāmet ṣāḥibini ḥarr u berden ḥıfẓda libāsa teşbīh olunmışdur. Murād, selāmet niʿamullāhdan bir ulu niʿmetdür. Dāyimā anuñçün şükr itmek lāzımdur

162b

tā ki Ḥaḳḳa ʿubūdiyyet edā oluna dimekdür. Kesrile libās şol ṡevbdür ki bedende ola. Ṡevb bundan eʿammdur. Zīrā ṣanduḳda ḥıfẓ olunana ṡevb dirler libās dimezler. Öyle olıcaḳ beynehümāda ʿumūm ḫuṣūṣ muṭlaḳ[439] olur. Ecmel aḥsen maʿnāsınadur, ṣīġa-i tafḍīldür. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābü'l-Aḫbārda* نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ [440] ḥadīṡi.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'ṡ-ṡelāṡūn [لا دَاءَ اَعْيَى مِنَ الْجَهْلِ] Cehilden ziyāde dermānsuz derd yoḳdur. Fetḥile ve meddile dā' maraḍdur, cemʿi devāʿ gelür [دواء عياء] dirler [لا ببراء منه] maʿnāsına. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [الجهل ليس لدائه علاج ولا لظلمته سراج ولا لغرامته انفراج] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāniye ve'ṡ-ṡelāṡūn [لا مَرَضَ اَضْنَى]

163a

[مِنْ قِلَّةِ الْعَقْلِ] Ḳıllet-i ʿaḳldan ziyāde ṡaḳīl maraż yoḳdur. Zīrā bir şaḫṣuñ ʿaḳlı ḳalīl olıcaḳ ol şaḫṣdan efʿāl-i ḳavīm ve aḳvāl-i müstaḳīm ṣudūr ve ẓuhūr itmez. Belki andan her ṣudūr ve ẓuhūr iden fiʿl ve ḳavil naḳṣ ve ḳuṣūrdan ḫālī olmaz. [اضناه المرض] dirler ḳaçan ānı maraż, zebūn itse. Fetḥile ʿaḳl bir cevherdür ki anuñ sebebiyle ġā'ibāt, vesā'iṭ ile ve

[439] Bu konuyla İlgili ayrıntılı bilgi için bkz. Muhammed *b.* Abdilkerim eş-Şehristani (ö.h. 548), "*Umüm, Husüs, Muhkem, Müteşabih, Nasih Ve Mensüh Hakkında*", Çeviren: Selim Türcan, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2010/1, C. 9, S. 17, S. 223-228

[440] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 196. ; Buhari, Rikak, 1, 60) "İki nimet vardır ki insanların çoğu bunlar hususunda aldanmıştır. Bu iki nimet: sağlık ve boş vakittir."

maḥsūsāt müşāhade ile idrāk olunur. Zīrā أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ الْعَقْلُ [441] ḥadīs̱-i şerīfinde münfehim olan ʿaraż olmayup cevāhir olmaḳdur. Zīrā aʿraż baʿdeʾl-cevāhir mevcūd olandur. Kütüb-i kelāmiyyeden baʿż-ı muʿteberātda [والعقول متفاوية باصل الفطرة بالحديث خلافا للمعتز لكونه مناط التكليف] dinilmişdür. Ḥadīs̱-i mez̠kūr ناقصات العقل

163b

والدين [442] ḥadīs̱idür. Anuñçündür ki merʾeteynüñ şehādeti recül-i vāḥid şehādet menzilesine ḳılınmışdur. Ve bir delīl daḫı budur ki ṣıbyāndan kes̱īr ʿaḳlı ve idrāki sebebiyle ʿulūmdan istiḫrāc itdügini sinnen ekber olan recül ol ʿilmi, istiḫrācdan ʿāciz olur. Ammā Muʿtezile[443] ṭāʾifesi bi-ḥasebiʾl-fıṭra mütefāvite olduġına inkār idüp teklīfde tesviye müstelzimdür dirler. Ehl-i Sünnet ve[ʾl-] Cemāʿat[444] ḥadīs̱-i sābıḳ ile ve menʿ ile cevāb virüp ṣıḥḥat-i teklīfde ʿaḳl ismi ıṭlāḳ olunduġınuñ miḳdārı kāfīdür dirler.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs̱-s̱elās̱ūn [لِسَانُكَ يَقْتَضِيكَ مَا عَوَّدْتَهُ] Senüñ lisānuñ senden iḳtiżā ider kendüñe ʿādet ḳıldıġuñ şeyʾi. Yaʿnī lisānıñı ḳavilden ecmeline ve ḫayrdan ekmeline muʿtād ḳılursuñ. Dāyimā lisānuñ mūceb-i irādet üzere cereyān itmeyüp belki

164a

mūceb-i ʿādet üzere cereyān itmekle şer tekellüminden ʿārī olmazsun. Mā mevṣūledür. ʿAvvedtehüde żamīr-i bāriz māya rāciʿdür. [عوده] dirler [جعله عادة] maʿnāsına. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fudālānuñ [كلمة الشر تكذر كأسك وتطير رأسك] ḳavli.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs̱-s̱elās̱ūn [اَلْمَرْءُ عَدُوٌّ مَا جَهِلَهُ] İnsān cāhil olduġı şeyʾe düşmendür. Mes̱elā kefere-i fecere İslāmı bilmedükleri ecilden İslāma ve ehl-i İslāma düşmendür.

---

441 (Deylemî, Firdevs, I, 13.) "Allah'ın ilk yarattığı şey akıldır."

442 (Benzer rivayet için bk. Ebû Ya'lâ, Musned, IX, 48.) "Sizden daha fazla, din ve akıl bakımından noksan olan görmedim."

443 İtikaî meselelerin yorumunda akla ve iradeye öncelik veren kelâm mezhebi. Bkz. DİA., "Mu'tezile", c.31, s.391-401

444 Hz. Peygamber ile ashabının dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında bir tabir ve İslam Dini'nin itikadî kollarından biridir. Ehl-i Sünnet itikadında "Ümmetim, 73 fırkaya ayrılacaktır. Bunlardan 72'si, Cehenneme gidecek, yalnız bir fırka kurtulacaktır. Cehennemden kurtulacak olan tek fırka, benim ve Ashabımın yolunda gidenlerdir." hadisindeki kurtulacak fırkanın Ehl-i Sünnet Fırkası olduğuna inanılmaktadır. Bkz. DİA., "Ehl-i Sünnet", c.10, s.525-530

Fetḥile ve teşdīd-i vāv ile ʿadüvv ṣıddīkuñ żıddıdur, cemʿi aʿdā gelür; cemʿüñ cemʿi eʿādī gelür. Mā mevṣūldür. Cehilehū cümlesi ṣıladur. Müstekin olan żamīr, merʾe ve bāriz olan żamīr, mevṣūle rāciʿdür. Semiʿa bābından cehile ʿalimenüñ żıddıdur.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾs̱-s̱elās̱ūn [رَحِمَ اللهُ امْرِاءٍ عَرَفَ قَدْرَهُ وَلَمْ يَتَعَدَّ طَوْرَهُ] Allāhu teʿālā

164[b]

raḥmet eylesün şol kimesneye ki ḳadrini bildi ve ḥaddden tecāvüz itmedi. Mes̱elā kendünüñ ṣalṣālden ve mā-i mehīnden ḫalḳ olunduġın bildi. Daḫı aḳrānına tekebbür ve ḳurenāsına tecebbür itmedi. Māżī mevḳiʿ-i duʿāda vākiʿ olıcaḳ inşā murād olunur. Bu maḥalde inşā murād olunmışdur. Ḳadr miḳdār maʿnāsınadur. Fetḥile ṭavr ḥadd maʿnāsınadur.

El-kelimetüʾs-sādise veʾs̱-s̱elās̱ūn [إِعَادَةُ الْاِعْتِذَارِ تَذْكِيرٌ لِلذَّنْبِ] Günāhdan iʿtiẕārı iʿāde itmek günāhı añdurmaḳdur. Yaʿnī ḳaçan bir günāh işleseñ ol günāhdan iʿtiẕārı tekrār itme. Zīrā öʿẕri iʿāde itmek günāhı añdurmaḳdur. Murād, müẕnibi kes̱ret-i iʿtiẕārdan menʿdür. İʿāde mübtedādur; tezkīr anuñ ḫaberidür. Tezkīr biʾẕ-ẕāt taʿdiye iden kelimātdandur. Lām taḳviye-i ʿamel içündür. Zīrā maṣdar

165[a]

fāʿil gibi ʿāmil-i ḳavī degüldür yaʿnī fāʿil ʿāmil-i ḳavī olmaduġı gibi.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾs̱-s̱elās̱ūn [اَلنُّصْحُ بَيْنَ الْمَلَاءِ تَفْضِيحٌ] Cemāʿat ortasında şaḫṣ-ı muʿayyene naṣīḥat itmek anı rüsvāy itmekdür. Ammā naṣīḥat umūm üzere olsa cemāʿat beyninde olmaḳ lāzımdur, vaʿẓ gibi. Żamm ile nuṣḥ naṣīḥat itmekdür. Ḫabel vezninde meleʾ cemāʿatdür. Tafżīḥ rüsvāy ve melāmet itmekdür. Menaʿa bābından feżaḥa dirler keşf-i müsāviye maʿnāsına. Baʿż-ı nüsaḫda tafżīḥ bedeli taḳrīʿ vāḳiʿ olmışdur. ʿUnf idüp tevbīḫ ve taʿayyüb itmek maʿnāsınadur. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [من نصح اخاه على ملاء من الناس فقد هتك ستره وافشى سوءته] ḳavli.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'ṣ-ṣelāṣūn [إِذَا اَتَمَّ الْعَقْلُ نَقَصَ الْكَلَامُ] Ḳaçan bir şaḫṣuñ

165[b]

ʿaḳlı tamām olsa, kelāmı ḳalīl olur veyā kelāmı eyidür. Naḳṣü'l-kelām lāzım ve müteʿaddī müstaʿmeldür. Bu maḥalde ikisine daḫı ḥaml, ḳābildür. Baʿż-ı nüsaḫda [اذا اتم عقل المراء] vāḳiʿ olmışdur. Bu nüsḫanuñ taḳdīri daḫı baʿż-ı nüsaḫda vāḳiʿ olan gibidür. Bu maʿnāya münāsibdür ṣāḥibü'l-*Keşşāf*uñ [اذا لم تملك فضل لسانك ملكت الشيطان فضل عنانك] ḳavli ve baʿż-ı fuḍalānuñ [اذا اتم عقل المرء قل كلامه وايقن بحمق المرء ان كان مكثرا] ḳavli ve baʿż-ı ekābirüñ [المرء اتم عقله لم يتكلم الا بقدر الحاجة ولا يحوم حوم الهديان واللجاجة] ḳavli.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'ṣ-ṣelāṣūn [اَلشَّفِيع جَنَاحُ الطَّالِبِ] Şefīʿ olan kimesne maṭlūba ṭālib olan kimesne[ye] ḳanat menzilesinedür. Bu maḥalde maṭlūba ṭālib olan kimesne vāsıṭa-i şefīʿle

166[a]

merāmına vāṣıl olduġı ecilden şefīʿ cenāḥa, ṭālib ṭā'ire telbīh olunmışdur. Fetḥateyn ile <u>cenāḥ</u> ḳuşuñ ḳanadıdur. <u>Şefīʿ</u> şefeʿadan me'ḫūẕdur żamm maʿnāsına. Şefīʿa teşbīh olunuduġı şefāʿati sebebiyle ʿāṣīyi, muṭīʿa żamm itdügiçündür. Bu maʿnāya münāsibdür Ḳur'ān-ı ʿaẓīmde مَنْ يَشْفَعْ شَفَاعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا [445] āyeti. <u>Şefāʿat</u> yevm-i ḳıyāmetde ebrār içün müẕnibīn ḥaḳḳında ṣābitdür. Ḫilāf, Muʿtezile ṭā'ifesinüñ: ammā dünyāda cevāzı müttefeḳun ʿaleyhdür şefīʿ olan kimesne me'cūr olur illā aḥkām-ı şerʿīde me'cūr olmaz. Meṣelā ḥākime böyle ḥükm eyle şöyle ḥükm eyle dimek gibi aḥkāmda şefāʿat cā'iz olmaduġı muṣaddaḳdur. Ṣāḥibü'l-*Keşşāf*uñ [شيئان شفيعان في الاسلام الرشوة والشفاعة في الاحكام] ḳavli

166[b]

[445] (Nisâ, 4/85.) "Kim iyi bir işe aracılık ederse onun da o işten bir nasibi olur. Kim kötü bir işe aracılık ederse onun da ondan bir payı olur. Allah her şeyin karşılığını vericidir."

ehl-i sünnetüñ yevm-i ḳıyāmetde cevāz-ı şefāʿate delilleri Resūl hażretinden شَفَاعَتِي لِأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِي[446] ḥadīs̱idür. Ve daḫı أَسْعَدُ النَّاسِ بِشَفَاعَتِي يَوْمَ القِيَامَةِ، مَنْ قَالَ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، خَالِصًا مِنْ قَلْبِهِ، أَوْ نَفْسِهِ[447] ḥadīs̱idür. Ve Muʿtezile ṭāʾifesi redd ider. *Şihābü ʾl-Aḫbārda* مَنْ كَذَّبَ الشَّفَاعَةَ لم يَنَل يوم القيامة[448] ḥadīs̱idür.

El-kelimetü ʾl-erbaʿūn [نِفَاقُ الْمَرْءِ ذُلُّهُ] Recülüñ nifāḳı ʿindallāh ve ʿindeʾn-nās ẕilletine dāʿī ve sebebdür. Kitāb vezninde nifāḳ münāfıḳuñ fiʿlidür. Hümeze vezninde nüfeḳa meʾḫūẕdur. Nüfeḳa yerbūʿuñ ḥücreteyninüñ birisidür ki anı ketm ider. Anuñ ġayrını izhār ider. Vech-i tesmiye ibṭān-ı küfür, iẓhār-ı İslām itdügidür. Żamm ile ve teşdīd-i lāmile ẕüllü kesrile ẕille maʿnāsınadur. Bu maʿnā[yı] muḥaḳḳıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ

167[a]

[المنافق يكون ذليلا عند الخالق حقيرا عند الخلائق] ḳavli.

El-kelimetü ʾl-ḥādiye veʾl erbaʿūn [نِعْمَةُ الْجَاهِلِ كَرَوْضَةٍ فِي مَزْبَلَةٍ] Cāhil içün ḥāṣıl olan niʿmet ʿadem-i leṭāfetde ve ʿadem-i beḳāda cāy-ı sergīnde biten sebz gibidür. Fetḥile ravża aṣlda çayırlu ve çemenlü ṣulu yere dirler. Cemʿi kesrile riyāż gelür. Anuñçündür ki [روضة ماء نهرها سلسال] dinilmişdür. Kesrile zibl sergīn yaʿnī ṭavār tersidür. Fetḥile mezbele bānuñ żammı daḫı cāʾizdür zibilüñ melḳāsı ve mevżiʿidür. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Ḥażret-i ʿAlīnüñ kerremāllāhü vechehu mevżiʿ-i āḫarda [رضينا فتنة الجبار فينا لنا علم وللجهال مال فان المال يفنى عن قريب وان العلم يبقى لا يزال] ḳavli.

El-kelimetü ʾs-s̱āniye veʾl erbaʿūn [اَلْجَزْعُ اَتْعَبُ مِنَ الصَّبْرِ]

167[b]

Vuḳūʿ-ı nevāʾib ve nüzūl-i meṣāʾib ḳatında cezʿ itmek, ṣabr itmekden ziyāde düşvārdur. Zīrā ṣabr rıżā-yı Ḫudāya maḳrūndur. Amma cezʿ nefsinde renc olduğından

446 (Tirmizî, Sıfatü'l-Kıyâme, 11.) "Şefaatim ümmetimden büyük günah sahiplerinedir."
447 (Buhârî, İlm, 33.) "Kıyamet gününde benim şefaatimden dolayı insanların en mutlu olanı halis bir kalp ve nefs isle Lâ ilâhe illallâh diyendir."
448 (Lâlekâî, Şehu Usûli İ'tikâdi ehli's-Sünne, VI, 1183.) "Kim şefaati yalanlarsa ahiret gününde şefaate erişemez."

māʿadā ʿindallāh mebġūż ve ʿindeʾn-nās merdūddur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [الجزع من الصبر اتعب والفلق من السكون اصعب] ḳavli.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾl erbaʿūn [اَلْمَسْؤُلُ حُرٌّ حَتَّى يَعِدَه] Mesʾūl, ḳuyūddan bir ḳayd ile muḳayyed olmaḳda ḥürr gibidür vaʿd idinceye dek. Ammā vaʿd itdükden ṣoñra ẕimmetine lāzımüʾl-edāʾ deyn gibi lāzım olduġı cihetden vaʿd itdügi kimesne içün ʿabd menzilesine olur. Yaʿnī ḳableʾl-vaʿd mesʾūl sāʾile iʿṭāda ve menʿde isrāda ve ibṭāda muḫayyerdür. Ammā vaʿd itdükden ṣoñra ḫıyār bāṭıl olup [وعد الكريم دين وخلفه شين] muḳteżāsınca

168[a]

vaʿde vefā itmek lāzım olup tā vefā idince sāʾilüñ ʿabdi gibi olur. Bu maʿnāya münāsibdür Allāhu teʿālānuñ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ [449] ḳavli ve daḫı ṣāḥibüʾl-*Keşşāf*uñ [حبذا الوادق اذا رعد والصادق اذا وعد] ḳavli.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾl erbaʿūn [شَرُّ الْأَعْدَاءِ اَخْفَاهُمْ مَكِيدَةً] Düşmenlerüñ ziyāde mużırrı ve şerlüsi keydini ziyāde iḫfā idendür. Zīrā ẓāhiren düşmenden ḥaẕer eylemek mümkindür. Ammā bundan iḥtirāz aṣlā mümkin degüldür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [اكبر الاعداء من يسر مكايد شره وغوائل عذره وحبائل مكره] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾl erbaʿūn [مَنْ طَلَبَ مَا لا يَعْنِيهِ فَاتَهُ مَا يَعْنِيهِ] Her kimesne ki kendüye mühimm olmayan şeyʾi yaʿnī fevti, kendüyi maḥzūn itmeyen şeyʾ ṭaleb eylese aña mühimm olan şeyʾi

168[b]

yaʿnī fevti kendüye ḥüzn viren şeyʾi andan fevt olur. Murād, insānı dīnine ve dünyāsına lāzım olan şeyʾi ṭaleb itmege terġīb ve lāzım olmayan bī-fāyide nesneye iştiġālden menʿdür. [عناه الامر يعنيه] dirler ehemme maʿnāsına <u>hemme ehemme</u> ḥüzne

[449] (Nahl, 16/91.) "Antlaşma yaptığınız zaman, Allah'ın ahdini yerine getirin ve Allah'ı üzerinize şahit tutarak, pekiştirdikten sonra yeminleri bozmayın. Şüphesiz Allah, yapacağınız şeyleri pek iyi bilir."

maʿnāsınadur. Bu taḳdīr üzere [ما لا يعنيه ما لا يحزنه] maʿnāsına olur. Bu maʿnāyı müʾeyyiddür *Şihābüʾl-Aḫbārda* مِنْ حُسْنِ إِسْلَامِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَعْنِيهِ [450] ḥadīs̱i. Ve bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [من طلب ما لا يعنيه وحاول ما لا يعنيه فانه ما يعنيه في المهمات وجاوز ما يمنعه في الملمات] ḳavli.

El-kelimetüʾs-sādise veʾl erbaʿūn [اَلسَّامِعُ لِلغِيْبَةِ اَحَدُ الْمُغْتَابِينِ] Bir müʾmin ġıybet olınup ḥaḳḳında mühmelāt söylendügini

169[a]

āḫiren istimāʿ idüp ḳāʾili menʿ itmese veyā meclisinden ḳalḳup gitmese ḳāʾil ile müstemiʿ dünyāda meẕemmete ve āḫiretde ʿuḳūbete ve cezāya istiḥḳāḳda berāber olurlar. Yaʿnī sāmiʿ ile ḳāʾil ġıybetde müşterek olup cezāda ve ʿuḳūbātda ikisi siyyān olurlar. Kesrile ġıybet ġāʾib olan kimesnenüñ ardınca vāḳıʿa muṭābıḳ bir söz söylemekdür ki anı ġāʾib olan kimesne işidicek incinür ola. Zīrā vākıʿa muṭābıḳ olmayup kiẕb olursa aña bühtān dirler. Ġayn-ı muʿceme ile ġābe ʿayn-ı mühmele ile ʿābe maʿnāsınadur. Anuñçündür ki zevcini taʿyīr ve taʿyīb iden ʿavrata imraʾetün muġayyıbetün dirler. Bu maʿnāya münāsibdür *Şihābüʾl-Aḫbārda* لَا تَغْتَابُوا الْمُسْلِمِينَ، وَلَا تَتَّبِعُوا عَوْرَاتِهِمْ [451] ḥadīs̱i.

169[b]

Ve buña muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [السامع للغيبة شريك للمغتاب فيما يستحقه من نكال العاجلة ووبال الاجلة] ḳavli.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾl erbaʿūn [اَلذُّلُّ مَعَ الطَّمِعَ] Dünyāda meẕellet, ṭamaʿ iledür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [قد ذل من طمع وقد عز من قنع] ḳavli ve baʿż-ı ekābirüñ [فصاحة سبحان وخط ابن مقلة وحكمة لقمان وزهد ابن ادهم اذا اجتمعت في المرء والمرء طامع وان كان حرا لا يساوي بدرهم] ḳavli ve Ḳāḍī Ebuʾl-Ḫaṭṭāb bu ḳavle naẓīresinde

---

[450] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, I, 143.) "Kişinin dininin güzelliği boş sözleri terk etmekledir."
[451] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 84.) "Müslümanları arkalarından çekiştirmeyin ve onların gizli durumlarının peşine düşüp araştırmayın."

[قسامة جمشيد وملكة قيصر وثروة قارون ونجدة رستم

اذا اجتمعت في المرء والمرء جاهل وان كان حرا لا يساوي بدرهم]

didi.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'l erbaʿūn [اَلرَّاحَةُ مَعَ الْيَأس] Dünyāda rāḥat emvāl-i ḫalḳdan ye'siledür.

170[a]

Bu maʿnāyı mü'eyyiddür *Şihābü'l-Aḫbārda* الْغِنَى الْيَأْسُ مِمَّا فِي أَيْدِي النَّاسِ [452] ḥadīṣi ve baʿż-ı fuḍalānuñ [من تعلق باذيال اليأس وقطع رجاءه من اموال الناس عاش في دعة لا يشوبها نصب وفي راحة لا ينوبها] ḳavli. Kütüb-i kelāmiyyede [الامن واليأس كفر] [453] didikleri ʿaḳāyid[e] müteʿallıḳ aḥkāmdadur. Bu maḥalde ye'sden murād emvāl-i nāsdan ḳaṭʿ-ı ṭamaʿdur. Ye's maḥall iʿtibārıyla merdūd ve maḳbūl olur.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l erbaʿūn [اَلْحِرْمَانِ مَعَ الْحِرْصِ] Maḥrūm olmaḳ ḥırṣiledür. Yaʿnī ḥırṣ sebeb-i ḥırmāndur. Bu maʿnāya muṭābıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [كل حريض محروم و كل طماع مذموم] ḳavli. Bu kelime umūr-ı dünyeviyyeye maṣrūfdur. Ve illā umūr-ı āḫiretde aʿmāl-i ḥaseneye ve cezāsına ḥırṣ maḳbūldür; sebeb-i ḥırmān

170[b]

degüldür.

El-kelimetü'l-ḫamsūn [مَنْ كَثُرَ مِزَاحُهُ كُمْ يُخَلْ مِنْ حِقْدٍ عَلَيْهِ اَوْ اِسْتِخْفَافٍ بِهِ] Her kimesne ki anuñ mizāḥı çoḳ ola anuñ üzerine anuñ ġayrı ḥıḳd itmekden ḫālī olmaz. Veyā aña istiḫfāf itmekden ḫālī olmaz. Kesrile mizāḥ, laġv ü laṭīfedür. Kesrile ḥıḳd kīn itmekdür. İstiḫfāf bir şey'i ḫafīf görüp aña ḥaḳāret ile naẓar itmekdür. Kelime-i ev mâniʿatü'l-ḫulüvvdür.

[452] (Kudâî, Şihâbu'l-Ahbâr, I, 146.) "Gerçek zenginlik başkasının elindekine karşı beklentisiz olmaktır."

[453] Emn ve ye's küfürdür. (Kişinin, Allah'ın kendisine rahmet edeceğinden emin olması ya da Allah'dan ümidini kesmesi küfürdür.)

Murād, insānı mücālesede laġv ü laṭīfeden menʿdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [من تعود المزاح حقد عليه الاكابر واستخف به الاصاغر] ḳavli.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'l-ḫamsūn [عَبْدُ الشَّهْوَةِ اَذَلُّ مِنْ عَبْدِ الرِّقِ] Dirhem ḳulından, şehvet ḳulı ziyāde ẕelīldür. Zīrā dirhem ḳulına gāh olur ki Mevlāsı ʿizzet ve ikrām ider ammā şehvet ḳulı

171[a]

ʿuyūn-ı nāsda ebedā ẕelīl ve müstaḥḳir ve ḳulūb-ı benī ādemde muhān ve müstaṣġir olur. ʿAbd ḥürrüñ żıddıdur; mükātibe ve müdebbire şāmildür. Riḳḳ bunuñ ḫilāfıncadur. Beynehümāda ʿumūm ḫuṣūṣ muṭlaḳ vardur. Fetḥile şehvet maʿrūfdur. Eẕellü illetden ṣīġa-i tafḍīldür.

El-kelimetü's-s̱āniye ve'l-ḫamsūn [اَلْحَاسِدُ مُغْتَاظٌ عَلَى مَنْ لا ذَنْبَ لَهُ] Ḥasūd olan kimesne ẕenbi olmayan kimesneye ġażab idicidür. Ḥāsid maḥsūd üzerine ġażab itmez; illā Allāhu teʿālānuñ sevḳ itdügi niʿmet sebebiyle ġażab ider. Muġtāẓ iftiʿāl bābından ism-i fāʿildür. İʿlāli kütüb-i ṣarfda mübeyyendür. Baʿż-ı ehl-i lüġat ḳatında ġayẓ ve ġażab mürādiflerdür ammā cumhūr ḳatında beynehümāda ʿumūm ve ḫuṣūṣ muṭlaḳ vardur. Her ġayẓ ġażabdur bi'l-ʿakis. Zīrā bunlar ḳatında ġayẓ

171[b]

eşedd-i ġażabdur. Anuñçündür Ḳur'ān-ı ʿaẓīmde وَالْكَاظِمِينَ الْغَيْظَ [454] dinilmişdür. Kelime-i ġāẓ bi'ẕ-ẕāt taʿdiye iden efʿāldendür. [غاظه يغيظه فاغتاظ] dinilür. Bu maḥalde ʿalā ile taʿdiyesi taḳviyyet-i ʿamel içündür veyā tażmīne maḥmūldür.

El-kelimetü's-s̱ālis̱e ve'l-ḫamsūn [كَفَى بِالظَّفَرِ شَفِيعًا لِلْمُذْنِبِ] Müẕnib içün şefīʿ olduġı hālde ẓafer kifāyet ider. Yaʿnī ʿadūña ẓafer bulduġuñ zamānda ẕenbini ʿafv itmek içün ġayrı şefīʿ lāzım degüldür. Belki senüñ ẓaferüñ aña şefīʿ olmaḳda kifāyet idüp ẕenbini ʿafv

[454] (Âli İmrân, 3/134.) " O takva sahipleri ki, bollukta da darlıkta da Allah için harcarlar; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da güzel davranışta bulunanları sever."

eyleyesin. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [اذا ظفرت للمذنب فاقبل فيه شفاعة ظفرك فان العفو احسن سيرك] ḳavli.

El-kelimetü'r-rābiʿa ve'l-ḫamsūn [رُبَّ سَاعٍ يَسْعَى فِيمَا يَضُرُّهُ]

172[a]

Çoḳ sāʿī vardur ki kendü ẕātına müterettib olur şey'i de saʿy ider. Kelime-i rubbe teksīr içündür. Sāʿin ḳāḍin gibidür. Bu maḥalde saʿy ʿamel maʿnāsınadur [انا سعيت في حاجتك] gibi. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [رب انسان يسعى في امر يضر ذاته ويستر عداته] ḳavli.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve'l-ḫamsūn [لا تَتَّكِلْ عَلَى الْمُنَي فَاِنَّهَا بَضَايِعُ النَّوْكَى] Ārzū eyleyüp hevā-yı nefse müteʿallıḳ maḳṣūdlar üzerine ṭayanup iʿtimād eyleme. Zīrā ol hevā-i nefse müteʿallıḳ maḳṣūdlar aḥmaḳlar metāʿıdur. İttikāl iftiʿāl bābından maṣdar, lā tettekil bundan nehy-i ḥāżırdur. Münā müniyenüñ cemʿidür. Żammile müniye murād ve maḳṣūd maʿnāsınadur. Beḍāyiʿ biḍāʿatüñ cemʿidür. Kesrile biḍāʿa sermāye ve metāʿ maʿnāsınadur. Żammile ve fetḥile nüvk ḥumḳ maʿnāsınadur.

172[b]

Sekrā vezninde nevkā enveküñ cemʿidür. Envek aḥmaḳ maʿnāsınadur. Murād, insānı hevā-yı nefse ittibāʿdan nehydür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [واعلم ان الاعتماد على الهوى والاتكال على النمي من شيم الحمقى وخصال النكوكى] ḳavli.

El-kelimetü's-sādise ve'l-ḫamsūn [اَلْيَأسُ حُرٌّ وَالرَّجَاءُ عَبْدٌ] Ye's ḥürrdür recā ʿabddür. Yaʿnī ye's ḥürr gibidür; recā ʿabd gibidür. Edāt-ı teşbīhe ḥaẕf olunmaġla ḥaml-i mübālaġaya mebnīdür. Yaʿnī her kimesne ki nāsdan ḳaṭʿ-ı recā ide ol kimesne rıḳḳ-ı ḫiẕmet ve ḳayd-ı iṭāʿatdan ḫurūc ider. Ve her kimesne nāsdan recā üzerine ola ol kimesne rıḳḳ-ı ḫıẕmet ve ḳayd-ı iṭāʿatda bāḳīdür. Bu cihetdendür ki evvel ḥürre teşbīh olınup s̱ānī ʿabde teşbīh olunmışdur. Ye's recānuñ; ḥürr ʿabdüñ

173[a]

żıddıdur.

El-kelimetü'ṣ-sābiʿa ve'l-ḫamsūn [ظَنُّ الْعَاقِلِ كَهَانَةٌ] ʿĀḳil olan kimesnenüñ bir şey'i ẓannı kehānetdür. Yaʿnī iẕā olur ki ʿāḳilüñ feṭāneti sebebiyle ẓannı ṣādıḳ olur kāhinüñ kehāneti sebebiyle ḥükmi ṣādıḳ oldıgı gibi. Evvelki ve ikinci ve üçüncü bābdan *kehene lehū kehāneten* dirler [قضى بالغيب] maʿnāsına. Anuñçündür ki ġaybdan ḫaber viren şaḫṣa kāhin dirler.

El-kelimetü'ṣ-ṣāmine ve'l-ḫamsūn [مَنْ نَظَرَ اِعْتَبَرَ] Her kimesne ki bir şey'i naẓar-ı ṣāḥīḥ ile naẓar eyleye ol kimesne naẓar eyledügi şey'den mütteʿiẓ olur. Murād, bir kimesne aḥvāl-i dünyā ve umūr-ı ʿuḳbāya naẓar-ı ṣaḥīḥ ve te'emmül-i ḳavī idicek [فاعتبروا يا اولى الابصار] feḥvāsıyla ʿāmil olup iʿtibār

173[b]

ve ittiʿāẓ itmiş olur dimekdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [من لحظ واختبر اتعظ واعتبر] ḳavli.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve'l-ḫamsūn [اَلْعَدَاوَةُ شُغْلٌ بِلَا نَفْعٍ] ʿAdāvet yaʿnī düşmenlik nefʿsüz şuġldür. Yaʿnī ʿadāvet, ṣāḥibini meṣāliḥ-i evlā ve uḫrā olandan menʿ ider. ʿAdāvet ṣadāḳatüñ żıddıdur. Żammile ve żammeteyn ile şuġlün ferāġuñ żıddıdur.

El-kelimetü's-sittūn [اَلْقَلْبُ اِذَ أُكْرِهَ عَمِيَ] Ḳalb ḳaçan bir şey'üñ maʿrifetine cebr olınup ḥaddinden ziyāde teklīf olunsa ḳalb gözi kör olur. Zīrā ol şey'üñ taḥfīlinde küllī māl ve kelāl ḥāṣıl olmaḳ sebebiyle ol kimesne bildügini bilmez ve fehm itdügini fehm itmez olur. Anuñçündür ki Ḥażret-i ʿAlī kerremallāhu veche mevżiʿ-i

174[a]

āḫarda [كلموا الناس على قدر عقولهم] dimişlerdür. Taḳdīr-i kelām [القلب اذا اكره على تحصيل علم عمى] dimekdür. Ḳalb baʿż-ı ehl-i lüġat ḳatında fuʾāda mürādifdür. Baʿżılar ḳatında fuʾāddan eḫaṣṣdur. Fetḥile ve żammile kerhü bi-ḥasebiʾl-lüġat meşaḳḳat maʿnāsınadur. İkrāh bundan ḳalbe meşaḳḳat virmekdür. Bu maḥalde murād bu maʿnādur. Maʿnā-yı ıṣṭılāḥī murād degüldür. Rażiye bābından *ʿamiye ʿamyen* dirler *ẕehebe baṣruhu* maʿnāsına. Zehāb baṣīret maʿnāsına daḫı gelür. Bu maḥalde murād, maʿnā-yı s̱ānīdür.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾs-sittūn [لا حَيَاءَ لِحَرِيصٍ] Ḥarīṣ olan kimesne içün ḥayā yoḳdur. Fetḥile ve meddile ḥayā utanmaḳdur. Ḥarīṣ şiddet üzere ṭāmiʿ olan kimesnedür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [من استولى عليه الحرص ذهبت عن عينة الماء وعن وجهه]

174b

[الحياء] [455] ḳavli ve baʿż-ı ekābirüñ [صلاح الدين في الورع وفساده في الطمع] [456] ḳavli.

El-kelimetüʾs-s̱āniye veʾs-sittūn [مَنْ لاَنَتْ اَسَافِلُهُ صَلَبَتْ اَعَالِيهِ] Her kimesne ki eli altında olan etibbāʿı żaʿīf olup vaḳt-i żarūretde aña nuṣret ve muʿāvenet ḳādir olmayalar fevḳinde olan kimesneler aña şiddet idüp żarar īṣāl iderler. Kesrile līn ve līnet ḫuşūnetüñ żıddıdur. Lānet bundan ṣīġa-i māżīnüñ müfred müʾennes̱idür. Esāfil esfelüñ cemʿidür. Esfel aʿlānuñ żıddıdur. Murād zīr-i dest[inde] olan etibbāʿdur. Kürime ve sümiʿa bābından ṣulibe ṣalābetün dirler ḳaçan şedīd olsa. Eʿālī aʿlānuñ cemʿidür. Mevżiʿinde żamīr-i bāriz men kelimesine rāciʿdür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [من لم ينظره]

175a

[الصغائر قهره الكبار] [457] ḳavli.

455 "Hırs, kimi ele geçirirse onun gözünden yaş; yüzünden de hayâ çekilir."
456 "Dinin güzelliği verâda; fesadı da açgözlülüktedir."
457 "Küçüklere bakmayana (yardım etmeyene) büyükler kahreder."

El-kelimetüʾṡ-ṡāliṡe veʾs-sittūn [مَنْ أُوتِيَ فِي عِجَانِهِ قَلَّ حَيَاؤُهُ وَبَذَؤْ هُ لِسَانُهُ] Her kimesne ki anuñ ʿicānına ītā olunsa ol kimesnenüñ ḥayāsı ḳalīl ve lisānı keṡīrüʾl-ġamş olur. Yaʿnī insāndan her hīz ve nā-pāk olan kimesne bī-edeb olup ḥayāsı ḳalīl olur ve lisānı heẕeyān söyleyici olur. Kesrile ʿicān dübür ile ḳubel mābeynindedür. Ītā-i ʿicān fiʿl-i ḳabīhden kināyetdür. Bu maʿnā içündür ki *muḫanneṡehū ʿacīne* dirler, *fülānü beẕīʾüʾl-lisān* dirler ḳaçan heẕeyān ve fuḥşiyyātı çoḳ söylese; *müṡelleṡetün beẕeʾ* dirler ḳaçan herze ve heẕeyān söylese.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs-sittūn [اَلْأَدَبُ صُورَةُ الْعَقْلِ] Müʾeddeb olmaḳ ṣūret-i ʿaḳldur yaʿnī eṡer-i ʿaḳldur. Fetḥateyn ile edeb sükūnla edebden meʾḫūẕdur. Edeb ṭaʿāma daʿvet maʿnāsınadur.

175b

Murād, ḫıṣāl-i ḥamīde ve ṣalāḥ-ı nefsdür. Vech-i tesmiye gūyā edeb ṣāḥibi ṭaʿāma ve ṣalāḥa daʿvet ider. [اذبته] dirler [اصلحته] maʿnāsına. Bu maʿnāya münāsibdür ehl-i Fürsden baʿż-ı ekābirüñ :

[ادب تاجيست ازنور آلهي

بنه سربر وهرجاكه خواهي] [458]

ḳavli ve ehl-i ʿArabiyyeden baʿż-ı fuḍalānuñ

[ما وصل من وصل الا بالادب

وما سقط من سقط الا بترك الادب] [459]

ḳavli. Ve kütüb-i muʿteberde rivāyet-i ṣaḥīḥa ile rivāyet olunur ki Hārūnüʾr-Reşīd[460] oğlını ʿAṣmaʿī[461]ye taʿlīm ve teʾdīb içün teslīm itdükden ṣoñra bir gün ḥīn-i tevvażżīʿde

---

458 "Edeb, İlâhî nurdan bir taçdır ki başına tak ve her nereye istersen git."
459 "Ulaşan ancak edeble ulaştı ve düşen, edebi terk etmekle düştü (ulaşamadı).

ʿAṣmaʿī, ġasl-i ricl idüp ḫalīfe oğlını ʿAṣmaʿīnüñ ricline ṣab-i māʾ iderken göricek ʿAṣmaʿīye ʿitāb idüp [انما بعثت اليك لتعلمه العلم وتؤدبه فلم ذا لم تأمره]

176[a]

[بان يصب الماء باحدى يديه ويغسل بالاخرى رجلك] didi. Pes ẕeviʾl-elbāb olanlar ḳatından edebden maḳbūl nesne yoḳdur. Anuñçündür ki Hārūnüʾr-Reşīd ḫalīfeʾ-i zamān iken oğlınuñ üstādına bu mertebe ḫiẕmeti ile ḳanāʿat itmeyüp edebinüñ ziyāde olmasın murād idüp bu kelāmı buyurdılar.

El-kelimetüʾḫāmise veʾs-sittūn [اَلسَّعِيدُ مَنْ وُعِظَ بِغَيْرِهِ] Saʿīd şol kimesnedür ki ġayruñ vaʿẓıyla mütteʿiz olup pendini ḳabūl eyleye. Fetḥile vaʿz nuṣḥ ve teẕkīr maʿnāsınadur. Bu maʿnāyadur baʿż-ı fuḍalānuñ [من وعظ بغيره كان سعيدا وعن موقف الشفاعة بعيدا] ḳavli.

El-kelimetüʾs-sādise veʾs-sittūn [اَلْحِكْمَةُ ضَالَّةُ الْمُؤمِنِ] Ḥikmet müʾminüñ yitigidür, ṭaleb ider. Kesrile hikmet ʿudūl ve ʿilm ve ḥilm maʿnāsınadur. Ḍālle

176[b]

aṣlda behāyimden ıssı evini bilmeyüp yabana giden ṭavardur. Müẕekkeri ve müʾenneṡi berāberdür. Bu maḥalde tecrīd olınup muṭlaḳ yitik murād olunmışdur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [المؤمن يطلب الحكمة كما يطلب الضلالة صاحبها والحسناء خاطبها] ḳavli.

El-kelimetüʾs-sābiʿa veʾs-sittūn [اَلشَّرُّ جَامِعٌ لِمَسَاوِيَ الْعُيُوبِ] Şerr ʿuyūb-ı mesāvīlerini cāmiʿdür. Yaʿnī her kimesne ki ḫalḳ ile zindegānesi bed ola ol kimesnenüñ ḫalḳ ʿuyūbını tecessüs ve tetebbuʿ idüp mesāvīsine muştaġil olurlar. Fetḥile ve teşdīd ile şerr ḫayruñ żıddıdur. Mesāvī süʾüñ cemʿidür. ʿAyb maʿrūfdur. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [الشر يظهر مجاري القلوب ويجمع مساوي العيوب]

---

[460] Ebû Câfer Harun er-Reşîd (ö. 809) Abbâsi halifelerinin beşincisi ve en meşhur olanıdır. Bkz. DİA., "Hârûnurreşîd", c.16, s.258-261

[461], Ebû Sa'îd 'Abdulmelik b. Kureyb el-Asma'î el-Bâhilî (ö. 831) Basra dil mektebinin önde gelen simalarından şiir ve ahbâr râvisi, dil ve edebiyat âlimi. Bkz. DİA., "Asmaî", c.3, s.499-500

177[a]

ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve's-sittūn [كَثْرَةُ الْوِفَاقُ نِفَاقٌ وَكَثْرَةُ الْخِلَافِ شِقَاوَةٌ] Her ḫuṣūṣda muvāfaḳat nifāḳa ve her umūrda muḫālefet şiḳāḳa mü'eddī olur. Pes mü'mine lāzım ve lābüddür ki iḫvānla muʿāmelede ḥadd-i vasaṭ üzere olup dā'ire-i iʿtidālden ḫāric olmaya. Kesrile vifāḳ muvāfaḳat maʿnāsınadur. Nifāḳ iki yüzlülükdür. Ḫilāf muḫālefet maʿnāsınadur. Kesrile şiḳāḳ ʿadāvet itmekdür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [المبالغة في الوفاق تؤدي الى المنافقة والمبالغة في الخلاف تؤدي الى المفارقة] ḳavli.

El-kelimetü't-tāsiʿa ve's-sittūn [رُبَّ اَمَلٍ خَائِبٌ] Çoḳ rācī vardur ki maḥrūm olup ġayra iḥtiyācdan ḳurtulmaz. Kelime-i rubbe teksīr içündür. Fetḥateyn ile emel

177[b]

ümīd ve recā maʿnāsınadur. Mużāf muḳadderdür. Taḳdīr-i kelām *rubbe ẕī emelin* dimekdür. İkinci bābdan *ḫābe yeḫībü ḫābeten* dirler *ḥarume ve lem yetel mā ṭaleb* maʿnāsına. Ḫā'ib bundan ṣīġa-i fāʿildür. Muḥtemeldür ki ḫā'ib müfteḳir maʿnāsına olup ḫavbdan me'ḫūẕ ola Ḫābe yeḫūbü ḫūben dirler ḳaçan muḥtāc olsa. Murād her emrde mü'mini ġayra iḥtiyācdan menʿdür. Ve ḫāb ʿizzete teveccühe ḥaṡṡ ve terġībdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [رب امل خاب امله ورب عامل ضاع عمله] ḳavli.

El-kelimetü's-sebʿūn [رُبَّ رَجَاءٍ يُؤَدِّي اِلَى الْحِرْمَانِ] Çoḳ recā vardur ki ḥırmāna mü'eddī olur. Murād, mü'min olan kimesneler her murāda keṡret-i recā itmeyüp umūrı Vācibü'l-Vücūda tefvīże

178[a]

terġībdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı ekābirüñ [ليس كل من رجا شيئا ملك ناصيته وادرك قاصيته فرب رجاء ما له حرمان ورب زيادة عاقبتها نقصان] ḳavli.

El-kelimetüʾl-hādiye veʾs-sebʿūn [رُبَّ اَرْبَاحٍ تُؤَدِّي اِلَى الْخُسْرَانِ] Çoḳ ribḥler vardur ki ziyāna yetişdirür. Kelime-i rubbe teks̱īr içündür. Erbāḥ ribḥüñ cemʿidür. Kesrile ribḥ mürūr itmişdür. Żammile ḫüsrān ziyān maʿnāsınadur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı efāżıluñ [رب رابح هو خسران وعن مدارج المنافع حاسر] ḳavli.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾs-sebʿūn [رُبَّ طَمَعٍ كَاذِبٌ] Çoḳ ṭamaʿ kāẕibdür. Ṭamaʿı kiẕbile tavṣīf mecāzdur. Zīrā ṣıdḳ ve kiẕb aḥkāma müteʿallıḳdur. Ḥükm, vāḳıʿa muṭābıḳ olursa ṣıdḳ olmazsa kiẕbdür. Murād, kes̱ret-i ṭamaʿdan menʿdür. Zīrā insāna ḫayrdan

178[b]

ve şerden vāṣıl olan Allāhu teʿālānuñ taḳdīri ve ḳażāsıyladur. Ṭamaʿ müfīd degüldür.

El-kelimetüʾs̱-s̱ālis̱e veʾs-sebʿūn [اَلْبَغْيُ سَائِقٌ اِلَى حِينٍ] Ẓulm idüp ḥadden tecāvüz itmek ṣāḥibi bi-ṭarīḳiʾl-istidrāc ecele dek sürer andan ṣoñra helāk īḳā ider. Beyān-ı baġy mürūr itmişdür. Sāʾiḳ sevḳden ism-i fāʿildür, fetḥile sürmekdür. Ḥīn ecel maʿnāsına ġāyet-i vaḳtdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [البعي زميم ومرتعة وحيم يسوق صاحبه الى النصب والفناء بل الى الطلب والفناء] [ḳavli]

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾs-sebʿūn [فِي كُلِّ جُرْعَةٍ شُرْقَةٌ وَمَعَ كُلِّ اَكْلَةٍ غُصَّةٍ] Şarābdan her bir içim ṣuda ḥüzn vardur. Ve ṭaʿāmdan her bir loḳmada ġuṣṣa vardur. [Żammile ile cürʿa] mādan ictirāʿ ve ibtilāʿ itdügüñ şeyʾdür.

179[a]

Żammile şürḳa ḥüzn maʿnāsınadur. Şürḳa ḥüzn; üşruḳ aḥzin maʿnāsınadur. Żammile ükl ṭaʿāmdan bir loḳmadur. [هذا الشيء اكله لك] dirler [لقمة لك] maʿnāsına. Ġuṣṣa maʿrūfdur. Murād dünyāda rencsüz rāḥat ve ġuṣṣasuz ṣāẕlıḳ yoḳdur dimekdür. Bu maʿnāya

münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [خير الدنيا مختلط بشرها ونفعها ممتزج بضرها] ḳavli ve Şeyḫ Muḥyiddīn-i ʿArabī[462]nüñ [لا تشق بالدولة فانها ظله زائل ولا تعتمد على النعمة فانها ضيف راجل] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾs-sebʿūn [مَنْ كَثُرَ فِكْرُهُ فِي الْعَوَاقِبِ لَمْ يَشْجَعْ] Kes̱īr ola ol kimesne şecīʿ olmaz. Fikr maʿrūfdur. ʿAvāḳıb ʿāḳıbetüñ cemʿidür. ʿĀḳıbet her nesnenüñ āḫiri ve ṣoñıdur. Üçünci bābdan şecīat dirler [غلب بالشجاعة] maʿnāsına. Fetḥile

179[b]

şecāʿat aṣlda ʿindeʾl-ḥarb ḳaviyyüʾl-ḳalb olmaḳdur. Ṣoñra taʿmīm olunmışdur. Murād, ʿavāḳib-i umūrda iḥtimālāt-ı baʿīde fikrinden menʿdür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [من اكثر النظر في عواقب الاحوال وخواتم الاعمال ذهبت شدته وبطلت نجدته] ḳavli.

El-kelimetüʾs-sādise veʾs-sebʿūn [إِذَا حَلَّتِ الْمِقَادْيِرُ ضَلَّتِ التَّدَابِيرُ] Ḳaçan insāna Ḫudādan ḳażālar ḥulūl ve nüzūl itse tedbīrler żāyiʿ olup müfīd olmaz. [ضل الشيء] dirler [ضاع] maʿnāsına. Bu maʿnāya münāsibdür ṣāḥibüʾl-*Keşşāf*üñ [امن الحرمان من سئل الرحمان] ḳavli ve bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [اذا احل قضاء الله بالانسان عكس تدبيره ونكس تقديره ولا يعرف وجه صلاحه وفلاحه ولا يعلم طريق نجاته ونجاحته] ḳavli.

El-kelimetüʾs-sābiʿa

180[a]

veʾs-sebʿūn [إِذَا حَلَّ الْقَدَرُ بَطَلَ الْحَذَرُ] Ḳaçan insāna ḳader ḥulūl ve nüzūl itse andan ḥaẕer itmek bāṭıl olur. Yaʿnī ol şeyden iḥtirāz itmekle taḳdīr olunan şeyʾüñ vuḳūʿına māniʿ olmaz. Fetḥateyn ile ḳader taḳdīr maʿnāsınadur. Ḥaẕer iḥtirāz maʿnāsınadur Bu maʿnāyı müʾeyyiddür Müftiʾs̱-s̱aḳaleyn Merḥūm İbn Kemāl Paşa cemʿ itdügi *Eḥādīs̱-i Erbaʿīn*de ve İmām Ḳuḍāʿī[463] *Şihābüʾl-Aḫbārda* ẕikr itdükleri لَا يُغْنِي حَذَرٌ مِنْ قَدَرٍ [464] ḥadīs̱i ve baʿż-ı

[462] Muhyiddîn Muhammed el-Arabî (ö. 1240) Ünlü mutasavvıf, İslâm düşünürü ve şâir. Bkz. DİA., "İbnü'lArabî, Muhyiddîn", c.20, s.493-516
[463] Ebû Abdullah Muhammed b. Selâme el-Kudâî (ö. 1062) Hadis alimi, kadı, tarihçi ve diplomat. Bkz. DİA., "Kudâî", c.26, s.309-310
[464] (Kudâî, Müsnedü'ş-Şihâb, II, 48.) "Kaderden sakınmak fayda vermez."

fuḍalānñ [اذا نزل قضاء الله بالانسان لم ينفعه حذره ولم يدفع] ḳavli ve daḫı [اذا جاء القضاء ضاق القضاء عنه اعوانه وانصاره] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve's-seb'ūn [اَلْإِحْسَانُ يَقْطَعُ اللِّسَانَ] İnsāna iḥsān itmek muḥsin ḥakkında dilin ḳaṭ' ider. Bu ma'nāya muvāfıḳdur ba'ż-ı

180[b]

fuḍalānuñ [من احسن الى الانسان فقد ملاء افئدتهم بحبه وولائه وقطع السنتهم عن سئه وهجاءه] ḳavli. Ve buña münāsibdür ṣāḥibü'l-*Keşşāf*uñ [من كانت نعمته واصبة كانت طاعته واجبة] ḳavli.

El-kelimetü't-tāsi'a ve's-seb'ūn [اَلشَّرَفُ بِالْفَضْلِ وَالْاَدَبِ لا بِالْاَصْلِ وَالنَّسَبِ] Dünyāda şeref fażl u edeb iledür, aṣl u neseb ile degüldür. Ẓarafe bābından şerefe'r-recülü dirler *'alā mertebetin* ma'nāsına. Fetḥile <u>fażl</u> naḳṣuñ żıddıdur. Murād kemāl ü ma'rifetdür. <u>Edeb</u> fażluñ ġayrıdur. <u>Neseb</u> ile <u>aṣl</u> mütteḥiddür 'aṭf-ı tefsīrdür. Bu ma'nāya muvāfıḳdur ba'ż-ı fuḍalānuñ [شرف المرء بفضله لا باصله وجلالته بادبه لا بنسفه فافخر بالعلوم العالية ولا تفخر بالعظام البالية] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡemānūn [اَكْرَمُ الْاَدَبُ

181[a]

حُسْنُ الْخُلْقِ] Edebüñ ġāyet eyüsi ḫulḳ gökcek olmaḳdur. Fetḥateyn ile <u>kerem</u> eyilik ma'nāsınadur. <u>Ekrem</u> bundan ṣīġa-i tafḍīldür. Beyān-ı edeb ve beyān-ı ḥüsn-i ḫulḳ mürūr itmişdür. Bu ma'nāya münāsibdür İmām-ı Ġazzālīnüñ [حسن الخلق من اعظم النعم] ḳavli.

El-kelimetü'l-ḥādiye ve'ṡ-ṡemānūn [اَكْرَمُ النَّسَبِ حُسْنُ الْاَدَبِ] Nesebüñ ziyāde kerīmi ḥüsn-i edebdür. Ya'nī ḥüsn-i edeb ṣāḥib-i neseb olmaḳdan ḫayrlıdur. Bu ma'nāya muvāfıḳdur ba'ż-ı fuḍalānuñ [اكرم نسب الرجل حسن الادب لا جلالة الادب] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāniye ve'ṡ-ṡemānūn [اَفْقَرُ الْفَقْرِ اَلْحُمْقُ] Faḳruñ efḳarı yaʿnī ziyāde faḳr ḥamāḳatdür. Zīrā ḥamāḳatle insāna aṣlā ġınā ʿārıż olmaḳ iḥtimāli yoḳdur. Żammile ve żammeteynile ḥumk ve ḥumuḳ ḳıllet-i ʿaḳldur. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [افقر الفقراء]

181[b]

[من كثر حرقه وكبر حمقه] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāliṡe ve'ṡ-ṡemānūn [اَوْحَشُ الْوَحْشَةِ الْعُجْبُ] Vaḥşetüñ vaḥşı yaʿnī ziyāde vaḥşet īrāṡ iden şeyʾ, ʿucbdur. Fetḥile vaḥşet ḫalvet maʿnāsınadur. Evḥaş bundan ṣīġa-i tafḍīldür. Żammile ʿucb kendin görüp ululanmaḳdur. Yaʿnī her kimesne ki kendin göre ḫalḳ anuñla mücāleseden ḳaçup anuñ muvānesetinden perhīz ider. Öyle olıcaḳ ol kimesne hemīşe ḫalvetde ve ḥiddetde ḳalur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı küberānuñ [اذا كان المرء ذا عجب فالناس يستوحشون من صحبته ويفرون من مخبته فيبقى في وحشته وحده بلا صديق يجالسه ورفيق يوانسه]

El-kelimetü'r-rābiʿa ve'ṡ-ṡemānūn [اَغْنَي الْغِنِى الْعَقْلُ] Ġınānuñ aġnāsı yaʿnī ziyāde

182[a]

ġınā, ʿaḳldur. Bu kelime [افقر الفقراء الحمق] [465] kelimesine muḳābildür. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı ekābirüñ [العقل عظيم الغنى ويه يوصل الى المني] ḳavli.

El-kelimetü'l-ḫāmise ve'ṡ-ṡemānūn [اَلطَّامِعُ فِي وَثَاقَ الذِّلّ] Ṭamaʿ idici kimesne ẕillet beynindedür, dāyim ẕilletden ḳurtulmaz. Fetḥile vesāḳ benddür. Bu maʿnāya münāsibdür eḥādīṡ-i ṣıḥāḥdan Ebū Hüreyre rivāyetinde أن أفْضلَ النَّاسِ عَبْدٌ أَخَذ مِن الدُّنْيَا الكَفَاف وَصَاحِب فِيهَا العَفَاف وَتَزَوَّد للرَّحِيل وَتَاهب للمسير [466] ḥadīṡi ve daḫı baʿż-ı küberānuñ [دع الحرص عن

[465] "En ziyade fakirlik aklın az olmasıdır."

[466] (El-erba'ûne'l-ved'âniyyetü'l-mevdûat, Kadı Muhammen b. Ali b. Ved'ân el-mavsîlî ö.(h.414) 15 numaralı hadis) "İnsanların en faziletlisi, dünyadan kendine yetecek kadar alan, iffet sahibi olan ve ahiret yolculuğu için azıklanarak hazırlanandır."

الدنيا وفي العيش لا تطمع ولا تجمع من المال ولا تدري لمن تجمع فان الرزق مقسوم وسوء الظن لا ينفع فقير من له حرص عيني كل من يقنع] [ḳavli].

El-kelimetü'〈s-sābiʿa ve'ṡ-ṡemānūn[467] [اَكْثَرُ]

182[b]

[مَصَارِعِ الْعُقُولِ تَحْتَبُرُوقِ الْاَطْمَاعِ] ʿUḳūl sāḳıt olacaḳ yerlerüñ ekṡeri bürūḳ-ı ṭamāʿ taḥtındadur. Yaʿnī her kimesne ki anuñ üzerine ṭamaʿ ġālib ola anuñ ʿaḳlı maḳhūr ve maġlūb olur. <u>Maṣāriʿ</u> maṣraʿuñ cemʿidür. Maḥall-i sukūt dimekdür. Żammeteyn ile <u>bürūḳ</u> berḳüñ cemʿidür. Berḳ lemʿān maʿnāsınadur. <u>Eṭmāʿ</u> tamaʿuñ cemʿidür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [ان الطمع اذا سد على العقل صرعه في المهلكة] ḳavli.

El-kelimetü'〈s-sādise ve'ṡ-ṡemānūn [اِحْذَرُوا نِغَارَ النِّعِمِ فَمَا كُلُّ شَارِدٍ بِمَرْدُودٍ] Allāhu teʿālānuñ bize iʿṭā eyledügi niʿmetlerüñ ṭaġılup gitmesinden ḥaẕer eyleñ. Kesrile <u>niġār</u> zihāb maʿnāsınadur. Şerede'l-baʿīr dirler ḳaçan nefret idüp ḳaçsa. Bu maʿnāya münāsibdür

183[a]

baʿż-ı fuḍalānuñ [لا تغفلوا شيئا يشرد نعمتكم وينفرد ولتكم فما كل شارد ليس يرد الى اعطانه ولا كل نافر يعاد الى وطنه] ḳavli.

El-kelimetü'ṡ-ṡāmine ve'ṡ-ṡemānūn [مَنْ اَبْدَى صَفْحَتَهُ لِلْحَقِّ مَلَكَ وَمَنْ اَعْرَضَ عَنِ الْحَقِّ هَلَكَ] Her kimesne ki yüzüni Ḥaḳḳa tevcīh ide ol kimesne Ḥaḳḳa mālik olur. Cemīʿ-i murādātı dāreynde ḥāṣıl olur. Bir kimesne ki Ḥaḳḳdan iʿrāż eyleye varṭa-i helāke düşer. <u>Ebdā</u> eẓhara maʿnāsınadur. Fetḥile <u>safḥa</u> cenebāt-ı vecihdür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [من اقبل على الحق ملك ومن اعرض عنه هلك] ḳāvli.

El-kelimetü'ṫ-tāsiʿa ve'ṡ-ṡemānūn [اِذَا اَمْلَقْتُمْ فَتَاجِرُوا الله بِالصَّدَقَةِ] Ḳaçan siz faḳīr olsañuz Allāhu teʿālā ḥażretine ṣadaḳa ile ticāret idüñ.

---

[467] El-kelimetü's-sâdise ve's-semânûn ile yer değiştirmiştir. Nüshadaki sıra bu şekildedir. Nuruosmaniye nüshasında ise sıra bozulmadan yer almaktadır.

183b

Zīrā ṣadaḳa, ziyāde māl ve saʿādet-i ḥāle sebebdür. İmlāḳ faḳīr olmaḳdur. Ḳurʾān-ı ʿaẓīmde وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ [468] da imlāḳ bu maʿnāyadur. Tācirū ticāretden ṣīġa-i emr-i ḥāżırdur. Kesrile ticāret bāzārgānlıḳdur. Bu maḥalde kelām istiʿāre[ye] mebnīdür.

El-kelimetüʾt-tisʿūn [مَنْ لَانَ عُودُهُ كَثُفَ اَغْصَانُهُ] Her kimesne ki [anuñ] ʿūdı leyyin ola anuñ aġṣānı kes̱īf olur. Murād bi-ṭarīḳiʾl-istiʿāre her kimesne [ki] ẕemm olup etbāʿına merāsim-i teʾdībde ihmāl itse aña ḥürmet itmeyüp anuñ murādı üzere cārī olmazlar dimekdür. Żammile ʿūd şecerdür. Kes̱üfe ġaluẓa maʿnāsınadur. Aġṣān ġuṣnuñ cemʿidür. Ẓammile ġuṣn budaḳdur. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [من لان هان في اعين خدمه ولا يعرفون

184a

حق نعمة فلا يطيعون امره ولا يعظمون قدره] [469] ḳavli.

El-kelimetüʾl-ḥādiye veʾt-tisʿūn [قَلْبُ الْاَحْمَقِ فِي فِيهِ] Aḥmaḳuñ ḳalbi femindedür. Aḥmaḳ ḳalbinde olan ketm olunmayup lisānında cārī olduġı cihetden gūyā ḳalbi feminde olmış olur. Fāh, fūh, fīh, fem bir maʿnāyadur. Cemʿi efvāh gelür. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [كل سر يكون في قلب الاحمق يذكره بلسانه ويشيعه لاخوانه] [470] ḳavli ve daḫı ṣāḥibüʾl-*Keşşāf*uñ [لا تجعل صدوق السر الا صدر الصدوق الحر] ḳavli.

El-kelimetüʾs̱-s̱āniye veʾt-tisʿūn [لِسَانُ الْعَاقِلِ فِي قَلْبِهِ] Āḳilüñ lisānı ḳalbindedür. ʿĀḳilüñ ḳalbinde olanı lisānında cārī ḳalmayup dāyim ḳalbinde ketm ve ḥıfẓ itdügi cihetden gūyā lisānı ḳalbinde olmış olur. Murād ḥıfẓ-ı sırra terġīb ve ġayra ifşādan menʿ ve nehydür.

---

468 (İsrâ, 17/31.) "Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızkınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur."

469 "Her kim hizmetinde bulunanları edeplendirmede gevşek davranırsa, onun nimetini bilmezler, emrine itaat etmezler ve onun kadrini ta'zîm etmezler."

470 "Ahmak, kalbinde olan bütün sırları diliyle söyler ve kardeşlerine yayar."

184b

Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [كل سر يكون للعاقل فقلبه يخفيه ويستره ولسانه لا يغشيه ولا يذكره] [471] ḳavli.

El-kelimetüʾs-s̱ālis̱e veʾt-tisʿūn [مَنْ جَرَى فِي عِنَانِ اَمَلِهِ عَثُرَ بِاَجَلِهِ] Her kimesne ki hevā-yı nefse tābiʿ ola ol kimesneye ecel yetişüp helāk ḳuyusına yüzi üzere nāgāh, sāḳıṭ olur. Kesrile ʿinān atuñ uyanıdur. Beyān-ı emel mürūr itmişdür. naṣara ḍaraba ʿalime kerume bābından [عثر عثرا وعثارا] dirler ḳaçan yüz üzerine sāḳıṭ olsa. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı fuḍalānuñ [من غرته كواذب الامال جرته جواذب الاجال] ḳavli.

El-kelimetüʾr-rābiʿa veʾt-tisʿūn [اِذَا وَصَلَتْ اِلَيْكُمْ اَطْرَافُ النِّعَمِ فَلا تُنَفِّرُوا اَقْصِاهَا بِقِلَّةِ الشُّكْرِ] Ḳaçan size eṭrāf-ı niʿam yaʿnī Allāhu teʿālānuñ niʿmetlerinden

185a

bir miḳdār vāṣıl olsa ḳıllet-i şükürle ol niʿmetlerüñ ziyādesini ḳaçırmañ. Eṭrāf ṭarafuñ cemʿidür. Fetḥile ṭaraf ṭāʾife maʿnāsınadur. Eṭrāf bu maḥalde niʿam'a mużāf olıcaḳ ṭavāʾifüʾn-niʿam dimek olur. Tenfīr ḳaçırmaḳdur. Aḳṣā ġāyet maʿnāsınadur. Bu maʿnāya münāsibdür baʿż-ı efāżilüñ [من لم يشكر النعم الحاصلة لديه منع النعم الاتية اليه] ḳāvli.

El-kelimetüʾl-ḫāmise veʾt-tisʿūn [اِذَا قَدَّرْتَ عَلَى عَدُوِّكَ فَاجْعَلِ الْعَفْوَ عَنْهُ شُكْرَ الْقُدْرَةِ عَلَيْهِ] Ḳaçan sen adüvvüñ üzerine ḳādir olsañ anuñ günāhından afv itmegi anuñ üzerine ḳādir olsañ; ḳudret niʿmetine şükür ḳıl. Murād, ʿadüvvüñ üzerine ẓafer bulduġuñ zamānda cānib-i tercīḥ eyle dimekdür. Zīrā Allāhu teʿālā ḥażreti سَبَقَتْ رَحْمَتِي على غَضَبِي [472] didikden ṣoñra Resūl hażreti تخلقوا باخلاق الله [473] buyurdılar.

185b

Öyle olıcaḳ ʿafv evlā ve aḫrā olduġında iştibāh yoḳdur.

[471] Âkilde olan bütün sırları kalbi gizler, dili örter, ifşa etmez ve zikretmez."
[472] (Müslim, Tevbe, 15.) "Rahmetim gazabımı geçmiştir."
[473] (Münâvî, et-Teârîf, s. 564) "Allâh'ın ahlakı ile ahlaklanınız."

El-kelimetü'➾s-sādise ve'➾t-tisʿūn [مَا اَضْمَرَ اَحَدٌ شَيْئًا اِلَّا ظَهَرَ فِي فَلَتَاتِ لِسَانِهِ وَصَفَحَاتِ وَجْهِهِ] İnsāndan hiçbir aḥad ḳalbinde bir şeyʾ setr itmez illā ol şeyʾi fücāʾet, anuñ lisānında ve ṣafaḥāt-ı vechinde ẓāhir olur. Mā nāfiyedür. Aḥad nekredür. Siyāḳ-ı nefyde ʿumūm ifāde ider. Feteḥāt ile feletāt feltenüñ cemʿidür. [كان الامر فلتة] dirler [فجاءة من غير تدبر تردد] maʿnāsına. Safaḥāt mürūr itmişdür. Murād, ḳalbiñüzi dāyim taṣfiye idüñ. Ḥıḳd ve ḥased gibi yaramaz nesneler ıżmār itmekden ḥaẕer idüñ. Zīrā ḳalbiñüzde her ne ki ıżmār iderseñüz be-her-ḥāl ẓāhiriñizde ẓuhūrı muḳarrerdür dimekdür. Bu maʿnāya münāsibdür ṣāḥibü'l-*Keşşāf*üñ [ان صح السر صح العلن]

186[a]

[وان لم يصح فلم ولن] ḳavli.

El-kelimetü'➾s-sābiʿa ve'➾t-tisʿūn [اَلْبَخِيلُ مُسْتَعْجِلُ الْفَقْرِ يَعِيشُ فِي الدُّنْيَا عَيْشَ الْفُقَرَاءِ وَيُحَاسِبُ فِي الْعُقْبَا حِسَابَ الْاَغْنِيَا] Baḫīl olan kimesne faḳra istiʿcāl idicidür. Zīrā dünyāda fuḳarā ʿāyiş gibi ʿayş eyler ammā ʿuḳbāda ağniyā ḥesābı gibi ḥesāb olunur. Baḫīl maʿrūfdur. Fetḥile ʿayş dirilikdür, ḥayāt gibi. Murād, baḫīli ẕemm ve buḫlden menʿ ve nehydür. Bu maʿnāya münāsibdür Ḥażret-i ʿAlīnüñ [موضع اخرده شحيح غني افقر من فقير سخي] ḳavli.

El-kelimetü'➾s-s̱āmine ve'➾t-tisʿūn [لِسَانُ الْعَاقِلِ وَرَآءَ قَلْبِهِ] ʿĀḳilüñ lisānı ḳalbinüñ ardındadur. Yaʿnī taʿaḳḳul itdikden ṣoñra teḳavvül ider. Verāʾ ażdāddandur ḫalef ve ḳuddām maʿnāsına gelür. Bu maḥalde murād maʿnā-yı evveldür ki bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ

186[b]

[لسان العاقل تابع لقلبه طائع للبه ما لم يدركه اولا بخبائه لم يذكره بلسانه] ḳavli.

El-kelimetü'➾t-tāsiʿa ve'➾t-tisʿūn [قَلْبُ الْاَحْمَقِ وَرَآءَ لِسَانِهِ] Aḥmaḳ olan kimesnenün ḳalbi lisānı ardındadur. Yaʿnī bir sözi tekellüm itdikden ṣoñra taʿaḳḳul ider. Bu maʿnāya muvāfıḳdur baʿż-ı fuḍalānuñ [قلب الاحمق تال بلسانه جار في عنانه يلفظ القول من فيه ثم يتأمل ما فيه]

ḳavli. Bu kelime ve bu kelimeden sābıḳ olan kelime ile [قلب الاحمق في فيه ولسان العاقل في قلبه] beyninde fark nedür diyü suʾāl olunursa cevāb virilür ki [قلب الاحمق في فيه] kelimesinden murād kalbine gelen hemān lisānında cārī olur dimekdür. Ammā [قلب الاحمق وراء لسانه] dimek baʿdeʾt-tekellüm

187[a]

taʿaḳḳul ider dimekdür. Ve daḫı [لسان العاقل في قلبه] kelimesinden murād aṣlā tekellüm eylemez dāyim ḳalbinde ḥıfẓ ve setr ider dimekdür. Ammā [لسان العاقل وراء قلبه] dimek evvelā teʾemmül ve tefekkür eyler sözi ṣoñra söylemege başlar dimekdür. Bu kelimeteyn de kelimeteyn-i sābıḳateynden teraḳḳī vardur.

El-kelimetüʾl-miʾetiʾt-tāmme [اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ رَمَزَاتِ الْاَلْحَاظِ وَسَقَطَاتِ الْاَلْفَاظِ وَشَهَوَاتِ الْجَنَانِ وَهَفَوَاتِ اللِّسَانِ] Yā Allāh! Muaḫḫar ʿaynile vāḳiʿ olan işārātuñ zenbini ve elfāẓda vāḳiʿ olan ḫaṭālaruñ vizrini ve ḳalbde müsteḳarr olan hevā-yı nefsüñ maʿṣiyetini ve lisānında ṣādır olan zellātuñ günāhını setr ü maḥv eyle. Allāhumme aṣlda Yā Allāh idi taṣarrufāt-ı edebiyye ve kütüb-i ʿArabiyyede mübeyyendür. Fetḥile ġafr setr ü maḥv maʿnāsınadur.

187[b]

[غفر الله ذنبه] dirler [سره ومحاه] maʿnāsınadur. [Fetḥile remz, işāret maʿnāsınadur.] Fetḥateyn ile leḥāẓ göz ḳuyruġıdur. Murād, ʿayndan ṣādır olan zenbdür. Feteḥātile saḳaṭāt saḳatuñ cemʿidür. Fetḥateynile saḳat ḫaṭā maʿnāsınadur. [سقط في كلامه] dirler [اخطأ اخطا] maʿnāsınadur. Şehevāt şehvetüñ cemʿidür. Şehvet hevā-yı nefs ve meyl-i nefsdür.

Ḥażret-i ʿAlīnüñ kerremāllāhü vechehu, ṣad kelimelerinden münāsib olan budur ki bu kelime cümle kelimāt āḫirinde ẕikr oluna. Zīrā bir emrüñ itmāmı ḳatında ʿādet-i selef Allāhu teʿālādan ṭaleb ve maʿrifet üzerine cārī olmışdur. Baʿżı ṣad kelimelerde bu kelime taḳdīm olınup tertīb bizüm tertībimize muḫālif ẕikr olunmışdur ammā ḥüsn-i tertīb tercüme olunan nüsḫa tertībidür.

188[a]

Hattā ekābir-i selefden eks̱eri bu tertībi iẖtiyār eylemişlerdür.

[الحمد لله على التمام وعلى رسوله افضل السلام ومحمد واله الكرام واصحابه العظام كمل وتم بعون من عونه عم من يد العبد العظيم الى رحمة ربه القدير عبد الله ابن داود السرائي غفر الله له ولوالديه واحسن اليهما واليه ولجميع المؤمنين والمؤمنات والمسلمات بمنه وجوده ولطفه وكرمه [474]

[475] قد تمت هذا الكتاب من شهر ذي الحجة المكرم في سنة واثنين والف

Abdühü Os̱mān küllüʾl-umūri tevekkel aleʾr-Rabbi (mühür)

188[b]

Teke Sancağı Mütesellimi Hacı Osmanzāde Hacı Muhammed Ağanuñ vakfıdur. 1211 (mühür)

[474] "(Kitabın) Tamamlanması sebebiyle Allah'a hamdolsun ve Resûlü Muhammed'e, keremli ehline, yüce ashabına en faziletli selam olsun. (Bu kitap) Kadir olan Rabbi'nin rahmeti ile kulu Abdullah b. Dâvûd es-Sarâyî'nin eliyle ikmâle erdi ve tamamlandı. Allah onu ve ebeveyninini bağışlasın. Ona, ebeveynine, bütün müminlere ve müslimlere yardımıyla, cömertliğiyle, lütfu ve keremiyle ihsanda bulunsun.

[475] "Bu kitap, 1002 senesinin Zilhicceti'l-mükerrem ayında tamamlanmıştır."

SONUÇ

Klasik Osmanlı Türkçesi'nin Arapça ve Farsçayla yoğrulmuş bir dil görünümünde olması bu yüzyıllarda yapılan şerh faaliyetlerini de önemli bir hale getirmiştir. Beylikler döneminde kendini daha yoğun bir şekilde hissettirmiş olan Türkçe hassasiyeti ve Türkçeleştirme çabalarının da XVI. yüzyılda, varlığını kısmen devam ettirmesi söz konusudur. "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin*" de bu hassasiyetin ve eserleri ihtiyaçlara cevap verici hale getirerek daha faydalı kılma anlayışının bir tezahürü olarak teşekkül etmiştir. "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzin*"in de bir zincirini oluşturduğu, şerh silsilesi devlet adamlarının istekleri üzerine yazılan ve onlara sunulan eser sayısı da aynı asırlarda yoğunlaşmıştır.

İncelenen ifadenin gramer özellikleri, sözlükbilimsel yönleri, söz varlığı, metin içi ve dışı göndermeleri, iktibasları, ve özellikle anlamı üzerinde durularak en anlaşılır şekilde Osmanlı Türkçesi'ne tercümesi, metnin içeriğini oluşturan temel unsurlardır. Bu unsurlar bir arada ele alındığında, metnin hem dil hem mânâ açısından değerlendirildiği; kâmil bir şerh için gerekli olan iki temel esasın da ihmal edilmediği neticesine varmak mümkündür.

Metin içerisinde hemen her sözde bir âyet ya da hadis iktibası yapılmasının yanısıra önemli eserlerden yapılan iktibaslar ve onlara yapılan göndermeler de şerhi kaynaklar açısından zenginleştirirken şârihin sahaya olan hâkimiyetinin de bir göstergesi olmuştur.

Osmanlı sahasında yaşayan bir müderris tarafından hazırlanan ve dört halife'nin sözlerini ve bu sözlerin açıklamalarını içeren *Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*, muhteva açısından başta dil ve edebiyat olmak üzere, İslâm Tarihi ile temel İslam bilimleri alanlarını da yakından ilgilendiren bilgiler sunmaktadır.

Sonuç olarak XVI. yüzyıla ait edebî mahsüllerden biri olan "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*", şârih Mustafa Efendi'nin İslamî literarüre, kaynaklara, dil ve gramere olan hâkimiyetini eserine yansıtmasıyla geleneksel şerh anlayışının güzel bir örneğini teşkil etmiş ve kültür dünyamıza önemli katkılar sağlayarak bir boşluğu doldurmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, şerh geleneği içerisinde önemli bir yeri olan Mustafa b.

Muhammed (Hâcegîzâde Mustafa Efendi)'in "*Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn*" adlı eseri ilim dünyasının ve günümüz okuyucusunun istifadesine de sunulmuştur.

Günümüzde de şerh sahası, bu alanda yapılacak yeni çalışmalarla hayatta kalmaya ve inkişafına devam edecektir. Bu alanda yapılan her çalışma edebiyat dünyamızda yeni bir ufuk açacak; edebî meselelere de farklı pencerelerden bakmamıza katkı sağlayacaktır. Büyük çapta bir bilgi ve kültür birikimleriyle meydana gelen ve şerhleri ile kıymetlerine kıymet katarak müteselsilen bize ulaşan bu eserleri daha iyi anlamaya yönelik çalışmalar yapmak, ehil olan için bir vefa borcudur.

KAYNAKÇA

CEYLAN Ömür, (2000), "*Tasavvufî Şiir Şerhleri"*, Kitabevi Yay., İstanbul,

ÇELEBİOĞLU Âmil, (1990) "*Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi*", Yunus Emre Sempozyumu, Milli Kütüphane Bildiriler ,Milli Kütüphane Basımevi, Ankara., s.95-97

ÇELEBİOĞLU Âmil, (1992) "*Yunus'un Bir Şiirinin Şerhi*", Yunus Emre Sempozyumu Bildiriler, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsū, İstanbul, s.73-82

DEVELLİOĞLU Ferit, (2008) "Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat" Aydın Kitabevi Yay., Ankara

DURU Rafiye, (2006), "*Modern Metin Çözümleme Teknikleri Bakımından Şerh Geleneği ve İsmail Hakkı Bursevi*", Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı, İzmir

Edirne Milli Eğitim Müdürlüğü, (ET: 11.11.2013), edirne.meb.gov.tr/ _belgeler/dunden_bugun.pdf

ERDOĞAN Mustafa, (1997) "*Edebiyatımızda Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış*", Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S.1, Manisa, s. 286-293

KANAR Mehmet, (2010) "Farsça Türkçe Sözlük", Say Yay., İstanbul

KARA İsmail, (2011) "*İlim Bilmez Tarih Hatırlamaz Şerh ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not*", Dergah Yay., İstanbul

Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli, (2005) Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara

Muhammed b. Abdilkerim eş-ŞEHRİSTANİ, (2010) "*Umüm, Husüs, Muhkem, Müteşabih, Nasih Ve Mensüh Hakkında*" Çeviren: Selim TÜRCAN, Hitit Üniversitesi ilahiyat Fakültesi Dergisi, c. 9, S. 17, s. 223-228

MADEN Şükrü, (2013) "*Tefsirde Hâşiye Geleneği ve Hâşiyetü Muhyiddîn Şeyhzâde Alâ Tefsiri'l-Kâdî el-Beyzâvî Örneği*", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tefsir Bilim Dalı, İstanbul

Mehmed Süreyya, (1996) "Mustafa Efendi (Hâcegîzâde)", Sicill-i Osmânî, c.IV, Türk Vakfı Yurt Yay., İstanbul

Mehmed Tâhir Bursalı, Osmanlı Müellifleri "Mustafa Efendi (Hâcegîzâde)", c.II, Meral Yayınları, İstanbul

Mustafa b. Muhammed, Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn, Süleymaniye Kütüphanesi. A. TEKELİOĞLU Bölümü, No:425.

Mustafa b. Muhammed, Şerh-i Kelimât-ı Çehâr Yâr-ı Güzîn, Nuruosmaniye Kütüphanesi, No:3988

Şemseddin Sami, Kâmûs-ı Türkî, (2006) "*Şerh*", Çağrı Yay, İstanbul

ŞENSOY Sedat, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, (2010) "*Şerh*" c.XXXVIII., İstanbul, s.555-558

Yayın Kurulu, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, (1998) "*Şerh*", c. VIII., Dergâh Yay. İstanbul, s.138

YILMAZ Fehmi, (2010) "*Osmanlı Tarih Sözlüğü*", Bilim Evi Basım Yayın, istanbul

YILMAZ Ozan (2012), "*Gülistân Şerhi (Sûdî-i Bosnevî)"*, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul

YILMAZ Ozan, (2007) "*Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü"*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, c.5, S. 9, s. 271-304

YARDIM Ali, (2007) "Hadîs Kıvılcımları Şihâb'ül-Ahbâr Tercümesi", Damla Yayınevi, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

23/09/1986 tarihinde Eskişehir'de dünyaya geldi. İlkokulu 1993-1997; ortaokulu 1997-2000; liseyi 2000-2004 yıllarında Eskişehir'de; üniversiteyi 2004-2007 yıllarında Isparta Süleyman Demirel Üniversitesi ve Eskişehir Osmangazi Üniversitesi' Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okudu. 2007-2008 yıllarında Eskişehir Osmangazi Üniversitesinde tezsiz yüksek lisans yaptı. Aynı yıl Eskişehir Sarar İmam Hatip Lisesinde üç yıl sürecek olan öğretmenlik görevine adım attı. Halen 2010 yılı Eylülü'nde göreve başladığı Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı'nda Araştırmacı olarak çalışmaktadır. Farsça bilen Ersin Durmuş, evli ve iki çocuk babasıdır.

ERSİN DURMUŞ

HAZİRAN 2014